

**AZƏRBAYCAN MİLLİ ELMLƏR AKADEMİYASI
ŞƏKİ REGIONAL ELMİ MƏRKƏZİ**

Folklorşünaslıq və el sənətləri şöbəsi

“XX əsr Şəki ədəbi – mədəni mühiti” seriyasından

KAMİL ADIŞİRİNOV

YAQUB MAHİRİN

POETİK İRSİ

(Dövrü, mühiti həyatı və yaradıcılığı)

AMEA -nın Şəki Regional Elmi Mərkəzinin 4 oktyabr
2019-cu il tarixli Elmi Şura iclasında müzakirə edilərək
(Protokol №9) nəşrə tövsiyə olunmuşdur

**“Elm və təhsil”
Bakı - 2020**

Elmi redaktoru: **Baba Maqsud oğlu Babayev**
filologiya üzrə elmlər doktoru

Rəyçilər: **Yədulla Bəbir oğlu Ağazadə**
filologiya üzrə elmlər doktoru, professor

Firəduun Nadir oğlu İbrahimov
pedaqogika üzrə elmlər doktoru, professor

Gülərə Abdurahman qızı Abdullayeva
filologiya üzrə fəlsəfə doktoru, dosent

Adışirinov K.F. Yaqub Mahirin poetik irsi: mühiti, dövrü, həyatı və yaradıcılığı: Monoqrafiya. Bakı: “Elm və təhsil”, 2020, 352 s.

Monoqrafiyada XX əsrdə və XXI əsrin ilk onilliklərində Şakidə yaşayıb-yaratmış, uzun illər “Səhuhi” ədəbi məclisinin üzvü olmuş, satiralarında M.Ə. Sabir, lirik-aşıqanə qəzəllərində Əliağa Vahid, gəraylı və qoşmalarında zəngin aşiq şeiri ənənələrini davam etdirmiş istedadlı el şairi Yaqub Mahirin poetik irsi-mühiti, dövrü, həyat və yaradıcılığı yer almışdır. Müəllif şairin maraqlı və məşəqqətli ömür yolunu, cəmiyyətdə satirik baxışının məcmuəyə olan satiralarını, poetik irsinin ayrı-ayrı mövzularını, əsərlərində xalq ədəbiyyatından istifadə imkanlarını və yaradıcılığının sənətkarlıq qüdrətini ilk dəfə geniş şəkildə təhlilə cəlb etmişdir.

Kitab XX əsrdə və XXI əsrin ilk onilliklərində Şakidə ədəbi mühitin inkişaf məsələləri, xüsusilə istedadlı el şairi Yaqub Mahirin həyat və yaradıcılıq yolu ilə maraqlanan ədəbiyyat mütəxəssisləri və geniş oxucu qrupları üçün nəzərdə tutulmuşdur.

ISBN 978-9952-8175-0-7

© **Kamil Adışirinov** “2020

GİRİŞ

Mövzunun aktuallığı. İctimai və bədii fikir tariximizə nəzər saldıqda görürük ki, tarixin bütün dövrlərində Şəki Azərbaycanın ictimai-siyasi, sosial-mədəni həyatında mühüm rol oynamış, ədəbiyyat və pedaqoji fikir tariximizə bu bölgədən çıxmış görkəmli şəxsiyyətlər bəxş edilmişdir. Bu gün müstəqil ədəbiyyatşünaslığın yaratmış olduğu imkanlardan istifadə edərək XX əsrdə və XXI əsrin əvvəllərində Şəkidə keçilmiş ədəbi-mədəni yola nəzər salmaq, burada yazıb - yaradan sənətkarların həyat və yaradıcılıq yolunu tədqiq etmək, onların sənətkarlıq xüsusiyyətlərini ədəbi-nəzəri kontekstdən dəyərləndirmək müstəqil ədəbiyyatşünaslığımıza ediləcək töhfə kimi olduqca aktual bir məsələdir.

XX əsr Şəki ədəbi mühitinin görkəmli nümayəndəsi Yaqub Mahir ədəbi-mədəni fikir tariximizə xalq şeiri üslubunu bütün incəliklərinə qədər bilən ustad şair, qəzəlxan, satirik kimi daxil olmuşdur. O, Azərbaycan ədəbiyyatının inkişafında xüsusi yeri və rolu olan XX əsr Şəki ədəbi mühitində “Nuxa fəhləsi” qəzetinin redaksiyası nəzdində fəaliyyət göstərmiş “Səbuhi” ədəbi məclisinin fəal üzvlərindən olmuş, poeziyamıza müxtəlif məzmunlu qiymətli əsərlər bəxş etmişdir.

Yaqub Mahirin həyat və yaradıcılığının müxtəlif yönərdən araşdırılması, yaradıcılığının hərtərəfli tədqiqi, müxtəlif janr və vəznlərdə qələmə aldığı əsərlərin sənətkarlıq xüsusiyyətlərinin təhlili, XX əsr və XXI əsrin ilk onillikləri üzrə Azərbaycan ədəbiyyatında yeni-yeni imzaların tanıtılması istiqamətində xidmətlər kimi məsələlərin müəyyənləşdirilməsi, şairin həyat və yaradıcılıq yolunun öyrənilməsi ilə yanaşı, onun yaşayıb-yaratdığı dövr və mühit haqqında daha ətraflı təsəvvür əldə edilməsi baxımdan əhəmiyyətlidir. Həmçinin dərin fikir sahibi olmuş Yaqub Mahirin region mühitindən çıxarılıb, respublika ədəbi aləmində tanıtılması

üçün ilk addım olaraq yaradıcılığının mövzu dairəsi, janr və forma xüsusiyyətləri, şifahi xalq ədəbiyyatına münasibəti və sənətkarlıq məsələləri araşdırılmalıdır. Hər şeydən öncə tədqiqatçının şairin region ədəbiyyatının təmsilçisi kimi milli ədəbiyyata hansı töhfələri verməsi, zəmanəyə münasibəti, 50-90- cı illərdə kəskin satirik qamçılamları, ədəbi mühitdə ən çox oxunan şairlərdən biri olmasını ortaya qoymaq cəhdləri milli ədəbiyyatımızı zənginləşdirmək cəhdi kimi olduqca vacib bir addımdır.

Yaqub Mahirin yaradıcılıq yolu indiyədək araşdırılmamış, yalnız müasirləri və sənət dostları onun haqqında xoş fikirlər səsləndirmişlər. Şairin poetik irsi XX əsrin ikinci yarısı, XXI əsrin ilk onilliklərində Azərbaycanın qədim mədəniyyət mərkəzlərindən olan Şəki şəhərində, ümumən Azərbaycanda gedən ədəbi, ictimai-siyasi, eləcə də tarixi proseslərin öyrənilməsində qiymətli elmi mənbədir. Tədqiqatçı araşdırmada Yaqub Mahirin məşəqqətli və məzmunlu ömür yolunu və zəngin yaradıcılığını bu yöndən araşdırmağı planlaşdırmışdır.

Şairin yaradıcılığının ilk dövrlərinin əsas məzmununu dahi Mirzə Ələkbər Sabir təbi ilə yazdığı, yaşadığı mühitin çatışmazlıqlarını qamçılayan satiralar təşkil etsə də, XX əsrin 90-cı illərinin ortalarından lirik ovqat onun poeziyasında aparıcı olmuş, istedadlı şair qoşma, gəraylı və qəzəl janrlarına yaradıcılığında üstünlük verərək, məhəbbət, təbiət, ictimai-siyasi, əxlaqi-didaktik mövzularda milli-mənəvi dünyamızı əks etdirən əsərlər də qələmə almağa, dövrünün aktual problemlərini yaradıcılığında əks etdirməyə müvəffəq olmuşdur. Şairin yaradıcılığı ilə əhatəli şəkildə tanış olan oxucuya aydındır ki, o, əsərlərində xalq ruhunun canlı daşıyıcısı kimi özünü göstərmişdir. Şair Şəki ədəbi mühitində, eləcə də tərəddüdsüz demək olar ki, Azərbaycan ədəbiyyatında poeziyanın məzmun və mündəricə baxımdan zənginləşməsində xüsusi rol oynamışdır. Yaqub Mahirin poeziyası müasir-

---

lərindən özünəməxsus deyim tərz, üslubu, sənətkarlıq keyfiyyətləri ilə seçilir.

Klassik janrda rəvan və axıcı qəzəllər müəllifi olan Yaqub Mahirin heca vəznində yazdığı əsərlərdə vətənpərvərlik, təbiət gözəllikləri, saf məhəbbət tərənnüm olunmuş, dövrünün ictimai-siyasi eyibləri disident mövqedən tənqid edilmişdir. Şair Mirzə Ələkbər Sabirə çoxlu nəzirələr yazmış, vaxtilə XX əsrin görkəmli qəzəlxanı Əliağa Vahidlə dostluq edərək incə ruhlu qəzəlləri ilə onun yolunu layiqincə davam etdirmişdir.

Yaqub Mahir qəzəl və satirik yaradıcılığında klassik ənənəyə nə qədər meyil göstərsə də, mövzu etibarilə dövrün nəbzini tutmuş, cəmiyyətsiz təzahürləri satira atəşinə tutmaqdan çəkinməmişdir.

Tədqiqatın obyekt və predmeti. Tədqiqatın obyekt Yaqub Mahirin həyat və yaradıcılıq yoludur. Şairin dövrü, mühiti, həyatı, satirik yaradıcılığı, lirikası - mövzu dairəsi, şeirlərinin janr, məzmun və bədii forma xüsusiyyətləri, xalq ədəbiyyatından istifadə yolları, bədii təsvir və ifadə vasitələrinin əsərlərində işlənmə səviyyəsi tədqiqat işinin predmetini təşkil edir.

Tədqiqatın məqsəd və vəzifələri. Monoqrafiyanın yazılmasında **əsas məqsəd** Yaqub Mahirin həyat və yaradıcılıq yolunu ədəbi meyarlar üzrə tədqiq edərək dəyərləndirmək, poeziyasını-satirik və lirik yaradıcılığını ideya, məzmun, forma və bədii sənətkarlıq xüsusiyyətləri baxımdan tədqiq edərək xalqa, ədəbi ictimaiyyətə çatdırmaqdır. Şairin çap olunmuş və evində əlyazma şəklində saxlanılan müxtəlif janrlı poetik örnəklərini araşdıraraq Şəki ədəbi mühitindəki yerini müəyyənənləşdirmək də tədqiqatçının əsas məqsədlərindən olmuşdur. Bu məqsədlə aşağıdakı **vəzifələrin** yerinə yetirilməsi nəzərdə tutulmuşdur:

-Yaqub Mahirin anadan olduğu Oxud kəndi, ömür sürdüyü Şəki şəhəri, ədəbi və ictimai mühiti, həyatı, ailəsi və

---

qələmdaşları ilə münasibətlərinə dair məlumatları toplayaraq araşdırmaq, keçdiyi ömür yoluna elmi-nəzəri aydınlıq gətirmək;

-Yaqub Mahirin həyat və yaradıcılığı haqqında söylənmiş fikirləri, yaxud şairin özü və ailəsi haqqında yazmış olduğu avtobioqrafik məzmunlu şeirləri tədqiqat müstəvisinə gətirmək, sağlığında və ölümündən sonra əsərlərinin nəşri məsələlərini nəzərdən keçirmək;

-Şairin XX əsrin 40-cı illərindən "Nuxa fəhləsi" qəzetinin redaksiyası nəzdində fəaliyyət göstərən "Səbuhi" ədəbi məclisindəki yerini və rolunu tədqiq etmək;

-Yaqub Mahirin satirik və lirik irsini araşdırmaq, müxtəlif vəznlərdə qələmə aldığı sənət nümunələrinin bədii dəyərini, mövzu zənginliyini təhlil etmək, şeirlərində folklor-dan istifadənin səviyyəsini aydınlaşdırmaq və sənətkarlıq xüsusiyyətlərini üzə çıxarmaq;

-Yaqub Mahirin bədii irsinin poetik bütövlüyünü təyin etməklə yaradıcılığına xas fərdi üslubi çalarları tədqiq etmək.

Tədqiqatın işlənmə səviyyəsi. XX əsr Şəki ədəbi mühitinin yetişdirdiyi söz ustası Yaqub Mahirin həyat və yaradıcılığı dövrümüzdə ədəbiyyatşünasların diqqətini konkret tədqiq istiqamətdən cəlb etməmiş, yaradıcılıq yolu öyrənilməmişdir. Bu sahədə atdığımız addım ilkin hesab edilə bilər. Şairin qısa tərcümeyi-halı haqqında ilk dəfə bu sətirlərin müəllifi 1998-ci ildə məlumat vermiş, şairlə müasir olmuş və onunla dostluq etmiş sənət yoldaşları - Vaqif Aslan, Yusif Şükürlü, Ramiz Orsər, Akif Salamoğlu, Ağəli Nəqqaş, Abbas Əmbala onun yaradıcılığı haqqında qiymətli fikirlər söyləmişlər.

Tədqiqatın elmi yeniliyi. Yaqub Mahirin həyat və yaradıcılıq yolu ədəbiyyatşünaslığımızda regional aspektdən ilk dəfə olaraq monoqrafik səviyyədə geniş şəkildə elmi tədqiq edilir. Şairin yaradıcılığı kontekstində XX əsrdə və XXI əsrin ilk onilliklərində Şəkidə ədəbi mühitin formalaşması və inkişaf

---

yoluna nəzər salınır. Tədqiq olunan dövrdə ədəbi mühitə xas olan xüsusiyyətlər, şairlə müasir olmuş ayrı-ayrı yazarların yaradıcılıq yoluna qısaca nəzər salınaraq dövrün ictimai-siyasi, elmi-ədəbi mənzərəsi haqqında məlumat verilir. Yaqub Mahirin dövrü, mühiti, həyatı - bioqrafiyası ilk dəfə olaraq elmi şəkildə işlənir, doğum və ölüm tarixləri dəqiqləşdirilir, lirikasının mövzu rəngarəngliyi ortaya qoyulur, xalq yaradıcılığından hansı səviyyədə faydalanması öyrənilir və şeirləri sənətkarlıq, dil-üslub xüsusiyyətləri baxımdan təhlil edilir. Bütün bunlar şairin şəxsiyyətinin və sənətinin tədqiqi sahəsində yeni bir addım sayıla bilər. Şairin ədəbi fəaliyyətinə dair təhlillər onun ev arxivində cəmlənən şəxsi fondu və çap olunmuş kitabları əsasında aparılmışdır.

Tədqiqatın metod və metodologiyası. Azərbaycan ədəbiyyatşünaslığının elmi-nəzəri müddəaları və qazandığı nailiyyətlər əsasında klassik ədəbi irsimizin, o cümlədən, XX əsr Şəki ədəbi mühitinin görkəmli nümayəndəsi Yaqub Mahirin bədii irsinin tarixi-obyektivlik fonunda araşdırılması tədqiqatın metodoloji əsasını təşkil edir.

Tədqiqatçı tədqiqat prosesində Yaqub Mahirin yaradıcılıq nümunələrini janr və mövzu üzrə sistemləşdirmiş, hər bir bədii nümunə məzmun və forma, həmçinin sənətkarlıq detalları baxımdan diqqətlə nəzərdən keçirilmiş, tarixi-tipoloji tədqiqat, habelə Azərbaycan ədəbiyyatşünaslığının təcrübəsinə uyğun olaraq müqayisəli metoddan istifadə edilmişdir. Bundan əlavə, tədqiqat üçün nəzəri-metodoloji baza funksiyasını şairin əsərləri və fikrin nəzəri əsaslandırılmasının təsdiqi üçün nəzəri mənbələr təşkil etmişdir.

Tədqiqatın nəzəri və praktik əhəmiyyəti. Monoqrafiyada XX əsr Şəki ədəbi mühitinin görkəmli nümayəndəsi Yaqub Mahirin həyat və yaradıcılığı ilk dəfə sistemli və ətraflı şəkildə araşdırıldığından bu sahə, xüsusən də klassik Azərbaycan poeziyasının XX əsrdə yaşayan ənənələrini, satirada böyük Mirzə Ələkbər Sabir və qəzəldə Əliağa Vahid ənənə-

---

lərinin region ədəbiyyatında yeni məzmununda inkişafını öyrənmək üçün mənbə rolunu oynaya bilər. Şairin həyatını, çoxşaxəli yaradıcılığını və ədəbi mühitini əks etdirən bu araşdırmadan həm də müasirlərinin ədəbi-bədii irsi, şəxsiyyəti haqqında yazılacaq elmi-monoqrafik və ya publisistik araşdırmalarda istifadə etmək olar.

Tədqiqatın nəticələrindən Azərbaycan ədəbiyyatı tarixinə dair kitabların müvafiq bölmələrinin yazılmasında, ali məktəblərin filologiya fakültələrində müəyyən kursların tədrisində, orta məktəb dərslərinə yeni bilgilərin əlavə olunmasında faydalanmaq olar. Araşdırma həmçinin XX əsrdə və XXI əsrin əvvəllərində regional aspektdən Azərbaycan ədəbiyyatını daha da dolğunlaşdırmaq məqsədilə aparılan araşdırmalar üçün əhəmiyyətli ola bilər.

Tədqiqat işinin aprobasiyası. Tədqiqat işi **Azərbaycan Milli Elmlər Akademiyasının Şəki Regional Elmi Mərkəzinin “Folklorşünaslıq və el sənətləri”** şöbəsində yerinə yetirilmişdir.

Tədqiqatın quruluşu. Monoqrafiya **giriş, dörd fəsil, nəticə və istifadə edilmiş ədəbiyyat** siyahısından ibarətdir.

I FƏSİL

YAQUB MAHİRİN DÖVRÜ, MÜHİTİ VƏ HƏYATI

1.1 Yaqub Mahirin dövrü və mühiti

XX əsrin əvvəllərində bütün Zaqafqaziyada olduğu kimi, Azərbaycanda da ictimai-siyasi, mədəni vəziyyət ağır olaraq qalırdı. Rusiyadakı kimi, Azərbaycanda da sənaye fəhlələri ağır şəraitdə yaşayırdı. Azərbaycanın ucqar bölgələrindən biri olan Şəkidə də sənaye fəhlələrinin güzəranı olduqca pis idi. İş gününün uzun, əmək haqqının aşağı olması fəhlələrin inqilabi çıxışlarının baş verməsinin əsas səbəblərindən idi. Bu dövrün iqtisadi təhlilini verən görkəmli tarixçi alim, professor Mahmud İsmayılovun qeydlərindən məlumatlanırıq ki, “ 1901-1902-ci illərdə Nuxa qəzasında işləyən fəhlələrdən 1550 nəfərə qədəri azyaşlı uşaqlar, yeniyetmələr və qadınlardan, 2000 nəfəri isə yaşlı kişilərdən ibarət idi. Nuxa qəzasındakı 12 fabrikdə işləyən 1220 fəhlədən 383 nəfəri 9-15 yaşlı oğlan uşaqları, 787 nəfəri 15 yaşından böyük olan oğlan uşaqları, 50 nəfəri isə qadınlar idi. 1915-ci ildə qəzanın bəzi fabrikləri üzrə olan məlumata görə, bu fabriklərdə çalışan 4490 fəhlədən 1511 nəfəri azyaşlılar, 2979 nəfəri isə yeniyetmələr və yaşlılar idi”[25,s 90].

Birinci rus inqilabı qeyd etdiyimiz ağır iqtisadi zülmün nəticəsi idi ki, inqilab Azərbaycanı və onun qəzalarını da bürümüşdü. Şəki əməkçiləri də, ölkənin hər yerində olduğu kimi, tətillər hərəkatı yaradır, öz hüquq və azadlıqlarını tələb edirdilər. Belə tətillər 1907-ci ilin fevral və may aylarında daha operativ keçirilmişdi. Şəkidə tətillər dalğaları 1910-1912-ci illərdə daha coşğun şəkildə özünü göstərmişdi. Tətillər arasında inqilabi məzmunlu vərəqələrin yayılmasında RSDFP-nin Bakı Komitəsinin böyük rolu olmuşdu. Dəfələrlə Nuxa qəza rəisliyi Yelizavetpol qubernatorunun tapşırığına əsasən fəhlələrin

---

nümayəndələri ilə danışıqlar aparıb onları inqilabi mübarizədən çəkəndirməyə çalışsa da, danışıqlar baş tutmamışdı. Tədqiqatçı T.T. Vəliyev Nuxa fəhlələrinin tətillər hərəkatının vüsətini əks etdirərək yazır ki, “Şəki fəhlələrinin 1912-ci il may tətili bütün Rusiyada ipək sənayesi fəhlələrinin ən böyük tətili idi. Belə ki, Rusiyada ipək sənayesi fəhlələrinin 13 tətildə cəmi 5260 fəhlə, yəni orta hesabla hər tətildə 404 nəfər fəhlə iştirak etmişdi” [103, s. 27-30]. Sonrakı Birinci Dünya müharibəsi illəri və fevral burjua-demokratik inqilabı ərəfəsi çarizmin yeritmiş olduğu müstəmləkəçilik siyasətinə və yerli milli zülmə qarşı Şəki zəhmətkeşlərinin çoxsaylı tətilləri ilə müşayiət olunmuşdu. Düzdür, ədəbi-mədəni inkişafda iqtisadi-siyasi durum nə qədər mühüm əhəmiyyət kəsb etsə də, biz tədqiqatın həcmi nəzərə alıb ictimai-siyasi məsələlərdən çox qeydlər verməyə ehtiyac hiss etmirik. Sosial-iqtisadi sahədə olduğu kimi, ədəbi-mədəni sahədə də, çarizm ucqarlarda yaşayan xalqların mədəni səviyyəsini artırmaq məqsədilə maarifləndirmə işləri aparmaq, yəni məktəblər açmaq fikrində deyildi. Hətta arxiv sənədləri ilə tanış olarkən belə bir qondarma faktlarla üzləşirik ki, guya “müsəlmanlar elm öyrənməyə heç bir ehtiyac hiss etmirlər” [105, s.377]. Çarizm, əksinə, məktəblər açmaq əvəzinə Nuxa ipəkçi tacirlərinin varidatını əllərindən almaq məqsədilə ictimai qumarxanalar təşkil etmişdi ki, belə qumarxanalardan biri XIX əsrin sonlarında, 1894-cü ildə Nuxada təşkil olunmuşdu. Həmin ildə ictimai qumarxananın “Nizamnamə”si rus generalı Şebeko tərəfindən nəşr olunmuşdu [53, s.438-449].

Azərbaycanda hökm sürən cəhalət və maarifsizlik ucqar şimal bölgəsi kimi Nuxada da dözülməz idi. Şəhərdə fəhlələr, cindarlar, “müqəddəs ocaq” sahibləri, sosial xidmət məsələlərində olan yarıtmaçılıqlar meydan sürürdü. Bu çatışmazlıqların sədası dövrün güdrətli satirik orqanı olan “Molla Nəsrəddin” in səhifələrindən də gəlirdi. Jurnalın 1908, 1924, 1928, 1929-cu illər buraxılışlarında “Dərdimənd”, “Hər şeyə yetən”, “Taraqqa” imzaları ilə tənqidi yazılar verilmişdi. “Molla Nəsrəddin”

---

jurnalının səhifələrində Nuxa ilə bağlı verilmiş hər bir yazı öz koloritinə, tənqid obyektinə və istiqamətinə görə seçilir və dövrün ictimai-siyasi vəziyyəti ilə yanaşı, ədəbi- mədəni mühiti haqqında daha dolğun təsvir yaradır.

Lakin XX əsrin əvvəlləri Şəkiddə maarif və mədəniyyətin inkişafı baxımdan nə qədər qaranlıq səciyyə daşısa da, maarif-pərvər ziyalıların təkid və səyi nəticəsində mədəni mühitin inkişafını təmin edən məktəblər açılmağa başlamış, artıq mənbələrin təsdiq etdiyi kimi, “1904-cü ildə Şəkiddə fəaliyyət göstərən 6 ibtidai məktəbdə 772 şagird təhsil alırdı” [25, s. 99].

XX əsrin əvvəllərində çarizm təfəfindən tərtib olunmuş rusdilli sənədlərdən də bu dövrdə mədəni inkişafın səviyyəsinə dair məlumatlar almaq mümkündür. Bu sənədlərdə göstərilir ki, “Şəkiddə az da olsa başqa mədəniyyət ocaqları da işləyirdi. 1910-cu ildə bir kitabxana-qiraət zalı [104, s. 960-961], 1914-cü ildə isə 4 Xeyriyyə Cəmiyyəti, bir klub və iki kitabxana fəaliyyət göstərirdi” [105, s. 377].

Bu dövrdə Şəkiddə teatr da inkişaf etmişdi. Azərbaycan teatrının tərkib hissələrindən biri kimi, Şəkinin mədəni həyatında mühüm rol oynayan Şəki teatrı zəngin tarixi inkişaf yolu keçmişdi. 1873-cü ildə Bakıda başlayan teatr hərəkatı bir müddət sonra ölkənin başqa mədəniyyət mərkəzlərinə də yayılaraq bir neçə teatrın yaranması ilə nəticələnmişdir ki, bunlardan biri də XX əsrin 30-cu illərində meydana çıxan Şəki teatrı olmuşdu. Görkəmli teatrşünas C.Cəfərovun tədqiqatlarından məlumatlanırıq ki, “Bakı realını məktəbinin tamaşalarından sonra 1875-ci ildə Qubada, 1879-cu ildə isə Şəkiddə tamaşalar verildiyi məlumdur” [17, s.25]. Tədqiqatçının bu qeydlərini görkəmli maarifçi Rəşid bəy Əfəndiyevin ədəbi irsinin tədqiqatçısı, şəkili alim Ə.Abdullayev aşağıdakı kimi təsdiqləyir: “...Rəşid eşitmişdi ki, Tiflisdə yaşayıb, sərdar divanxanasında yüksək rütbədə olan nuxalı Mirzə Fətəli Axundzadənin böyük hörmət və nüfuzu vardır. Rəşid bəy Mirzə Fətəli Axundzadədən xahiş edir ki, onu hərbi məktəbə düzəltsin. Mirzə Fətəli isə R.Əfəndiyevin

---

Qori Seminariyasına daxil olaraq öz xalqının mədəni tərəqqisinə kömək etməsini istəyir. Sonralar Rəşid bəy öz xatirələrində bu barədə yazmışdı ki, “O, mənə vayennaya şkolaya girməyi məsləhət görmədi: Ancaq dedi ki, qardaş oğlu, gələn il Qoridə yalnız müsəlmanlardan ötrü tatarnoe otdelenie açılır. O məktəb sənə çox münasibdir. Oraya mən səni indidən yazdıraram.... Sonra mənə öz komediyalarından bir nüsxə verdi və dedi ki, onun hansı biri xoşunuza gəlsə, orada yığışib səhnəyi-tamaşaya qoyarsınız. Mən onun tapşırıqlarına əməl etdim. 1879-cu ildə Nuxa şəhərində barama anbarlarından birində səhnə düzəldərək “Hacı Qara”-nı (“Sərgüzəşti-mərdi-xəsis”i) oynadıq” [24,s.3-4]. Sonrakı illərdə Nuxada teatr tarixi maraqlı inkişaf yolu keçmişdir. İlk tamaşadan sonra 1882,1895,1898-ci illərdə Şəkiddə xüsusi teatr tamaşaları göstərilmişdir.

XX əsrin əvvəllərində, 1904-cü ilin sentyabr ayında Nəcəf bəy Vəzirovun “Yağışdan çıxdıq, yağmura düşdük” komediyasının tamaşası böyük uğur qazanmış, Hacı Qənbər rolunu Lütfəli bəy Əmircanov oynamışdı. 1905 - 1907-ci illər birinci rus inqilabı Rusiyanın digər ucqarları kimi, Şəkiddə də böyük canlanma yaratmışdı. İnqilabi hərəkət Şəkinin ictimai-siyasi həyatı ilə yanaşı, onun mədəni həyatına da müsbət təsir göstərmiş, şəhər ziyalıları teatr uğrunda mübarizəni genişləndirmişdilər. Onlar teatr tamaşaları göstərmək üçün ictimai müəssisələrin binalarından, şəxsi evlərdən, xüsusilə rus-tatar məktəbinin iclas zalından istifadə edirdilər. Şəhərdə ilk teatr təşkilatçılarından biri Qori Seminariyasının məzunu Rəşid bəy Əfəndiyev idi. 1906-cı ilin iyul ayında onun “Qan ocağı” pyesi Şəki teatrsevərləri tərəfindən tamaşaya qoyulmuş, tamaşa izləyicilər tərəfindən böyük coşqu ilə qarşılanmışdı. 1906-cı ilin avqustunda Məşədu Yusif Həsənovun evində göstərilən N.Vəzirovun “Yağışdan çıxdıq, yağmura düşdük” əsərinin tamaşası daha böyük uğur qazanmışdı. Hər iki tamaşadan əldə olunan vəsait erməni soyqırımını zamanı ziyan çəkmiş azərbaycanlılara verilmişdi. Sonrakı illərdə Şəkinin teatr həyatı ildən-ilə genişlə-

---

nib kütləvi hal almışdı. 1907-1908-ci illər Şəkinin teatr həyatında öz məzmununu etibarı ilə əvvəlki illərdən fərqlənir. Bu illərdə yeni yaranmış gənc dramatik trupa M. F. Axundzadənin əsərlərinin təbliğini genişləndirərək, təkcə 1908 -ci ilin payızında ədibin “Hacı Qara”, “Müsyö Jordan və Dərviş Məstəli şah” və “Xırs quldurbasan” əsərlərini tamaşaya qoymuşdur. Məşhur aktyor Hüseynqulu Sarabskinin isə 1908-ci ildə Şəkiyə gəlişi müstəsna əhəmiyyət kəsb etmişdi. O, Qışlaq məktəbində Nəriman Nərimanovun “Nadir şah” faciəsini və Soltan Məcid Qənzadənin “Axşamın səbri xeyir olar” komediyasını tamaşaya qoymuş və tamaşalar böyük müvəffəqiyyət qazanmışdı. “Tərəqqi” qəzetinin müxbiri, şəkili müəllim Həsən Tahirzadə bu münasibətlə yazdığı məqalədə camaatın H. Sarabskiyə minnətdarlığını bildirir. Teatr tariximizin araşdırıcılarından olmuş Mirabbas Aslanov “Şəki fəhləsi” qəzetində dərc etdirmiş olduğu “Şəkililərin sevimlisi” adlı məqaləsində Hüseynqulu Sarabskiyə olan ümumxalq sevgisindən və görkəmli aktyorun Şəkiyə və şəkililərə olan məhəbbətindən bəhs etmişdir. O yazır: “ H. Sarabskinin Şəki şəhərinə ilk səfəri onun öz əsərinin-“Cəhalət” faciəsinin tamaşası ilə qurtarmışdı. Əslinə qalsa, Şəki zəhmətkeşləri ilə artist H. Sarabskinin xalqa təmənnəsiz mədəni xidmət etmək məqsədi güdən 30 illik unudulmaz dostluğu başlanmışdı. Həyat yoldaşı Məryəm xanımın və oğlu Azərin dediklərinə görə, H.Sarabski Şəki zəhmətkeşlərinin qonaqpərvərliyindən, ziyalıların yüksək mədəni səviyyəsindən həmişə şirin-şirin söhbət edər, onların xatirini, ehtiramını əziz tutardı [8].

1910-cu ilin əvvəlləri Şəki teatrında canlanma ilə müşayiət olunur. Lakin bu canlanma uzun sürmür. Şəhərin mədəni həyatında teatrın müsbət rolunu görənlər ruhanilər yüksəlişin qarşısını almağa qalxırlar. 1911-1912-ci illərdə yerli gənclərdən olan Rəcəb Əfəndiyev, Mabud Sərkərov, Ələsgər Nəcəfov, Həşim Məmmədov hazırladıqları teatr tamaşaları ilə bu boşluğu doldurmağa çalışırdılar. Azərbaycanın pedaqoji fikir tarixində

---

xüsusi yeri və rolu olan Rəcəb Əfəndizadənin pedaqoji, metodiki və bədii əsərlərinin tərtibatçısı, professor Mərziyə xanım Qiyasbəyli onun hələ gənc ikən (XX əsrin 1911-1912-ci illərində) Şəkinin teatr həyatındakı rolunu aşağıdakı kimi diqqətimizə çatdırır: “...Rəcəb Əfəndiyev xalqın ictimai-mədəni həyatında da fəal iştirak edirdi. O, yerli ziyalıların köməyi və bilavasitə özünün iştirakı ilə Şəkiddə bir teatr truppası düzəltdi. Teatr truppası əvvəlcə kiçik səhnə əsərlərini, sonralar isə M.F.Axundzadənin “Molla İbrahimxəlil kimyagər”, N.Vəzirovun “Müsibəti - Fəxrəddin”, C.Məmmədquluzadənin “Kamança”, “C.Cabbarlının “Solğun çiçəklər” pyeslərini tamaşaya qoydu. Pyesləri tamaşaya hazırlayarkən Rəcəb müəllim mərkəzin görkəmli səhnə ustalarından H. Ərəblinski, H. Sarabski, S. Ruhulla, İ. Hidayətzadə ilə görüşər, tamaşanın quruluşu və aktyor ifaçılığı barədə onlardan məsləhət alardı”[28 , s. 8].

1917-ci ildə Nuxada “Hürriyyəti-Maarif Cəmiyyəti” təsis edilir. Bu təşkilat şəhərin teatral həyatında da müsbət rol oynayır. 1920-ci ilə qədərki Nuxa teatrı həvəskar teatr olaraq qalmışdır. Onun yaranması, təkmilləşməsi və inkişafına qabaqcıl müasir və klassik milli dramaturgiya təkan vermişdi. Realist milli dramaturgiya 1920-ci ildə əvvəlki Nuxa teatrında realist oyunun əsasını qoyaraq yeni ictimai quruluşda inkişafı üçün şərait yaratmışdı.

Məlum olduğu kimi, şifahi söz sənətinin digər sahələri kimi aşığı ədəbiyyatı da XX əsrin 20-ci illərindən sonra Şəkiddə sistemli şəkildə inkişaf etməyə başlamış, bu sahə ilə bağlı bir sıra geniş miqyaslı tədbirlər keçirilmişdir. “ Şəki fəhləsi” qəzetinin 1930-cu illər buraxılışları Şəkiddə aşığı sənətinin inkişafının öyrənilməsi baxımından böyük maraq doğurur. “Nuxa işçisi” qəzetinin (qəzet 30-cu illərdə “Nuxa işçisi” adlanmışdır-K.A.) saylarının araşdırılması göstərir ki, bu illərdə Şəkiddə və onun ətraf kəndlərində aşığı sənəti inkişaf etmiş, bu ərazilərdə məşhur el aşıqları yaşayıb-yaratmışlar. Dodulu Aşığı Paşanın, qışlaqlı Aşığı Kərimin, cəfərabadlı Aşığı Müğümün, baş

---

layısqılı Aşıq Əhməd və Aşıq Məhəmmədın, aşağı layısqılı Aşıq Əhmədın, daşbulaqlı Aşıq Şamilin, biləcihli Aşıq Musanın, baş göynüklü Aşıq Camalın, şinli Aşıq Güləhmədın, şabalıdlı Aşıq Əhmədın fəaliyyətlərinin və yaradıcılıqlarının izləri qəzetin səhifələrində qalmışdır.

1938-cu ilin mart ayında Bakı şəhərində keçirilən Azərbaycan aşıqlarının II qurultayında digər bölgələrlə yanaşı, nuxalı aşıqlar da iştirak etmişlər. Bu fikri təsdiqləyən ədəbiyyat azmanı, professor Yaşar Qarayev XX əsrdə çox doğru olaraq yazır ki, “ ...Şəkiddə və kəndlərində aşıq ənənəsi əslində çox güclü olmuş, burada ilkin sovet vaxtı da canlı aşıq mühitləri fəaliyyət göstərmiş, onların rəsmi yığıncaqda seçilən nümayəndə heyəti Azərbaycan aşıqlarının ikinci qurultayında iştirak etmişdir”[11,s.33;7,s.310].Ancaq təəssüf ki, folklorşünas alimlərin tədqiqatlarında Nuxa aşıqlarının fəaliyyətinə yer verilməmişdir. Məsələnin bu tərəfi ilə bağlı, görkəmli musiqişünas, folklorşünas alim, A.İ.Gertsen adına Rusiya Dövlət Pedaqoji İnstitutunun Etnokulturologiya kafedrasının professoru, həmyerlimiz Faiq Çələbi çox doğru olaraq yazır: “XX əsrin II yarısında, aşıqşünaslığın fəallaşdığı bir dövrdə tədqiqatçıların gözü Şəki tərəfə baxmadı, sonra isə suallar qarşısında aciz qalan alimlərin pərdəarxası söhbətləri başlandı. Yəni Şəki muğama və qəzələ aşıq, aşıq sənətinə isə biganə olan tacirlər və zadəganlar diyarı kimi qələmə verildi”[7,s.310; 12,s.23]. Aşıq ədəbiyyatını tədqiq edən alimlərin qələmi “Şəkiddə aşıq mühiti” ifadəsini qəbul etmədiyi üçün, bu maraqlı və acı taleli mövzu tədqiqdən kənar qaldı.

Elə bu ideoloji amirliyin təsirindən idi ki, otuzuncu illərin “Nuxa işçisi” qəzetinin səhifələrində Aşıq Əhməd (Baş Layısqı), Aşıq Musa (Biləcik), Aşıq Müğüm (Cəfərabad), Aşıq Şamil (Daşbulaq) və digər sənətkarların Lenin, Stalin, Vorosilov, sosializm, kommunizm yolu, sovet ölkəsi, Qızıl Ordu barəsində şeirləri çoxluq təşkil etmişdir. “ Nuxa işçisi” qəzetinin 1938 ci il tarixli 28 aprel tarixli sayında Aşıq Müğümün “Yaşasın”[7;

10] və Aşıq Pirinin “Kolxoz”[7;9] şeirləri fikrimizin təsdiqidir. “Yaşasın”[7; 10] şeirində Aşıq Müğüm Stalini bir rəhbər kimi tərənnüm yolu tutaraq sosializm cəmiyyətini, fəhlə-kəndli birliyini, bu birliyi təmin edən Lenin ideyalarını alqışlamışdır:

*Ay yoldaşlar, bayramınız mübarək,
Fəxr eyləyib azad ellər yaşasın.
Polad Stalinin xoş söhbətləri,
Nitqlər söyləyən dillər yaşasın.*

*Ölkəmizdə sosializm qurulmuş,
Azad hüquq, yeni həyat görmüşük.
Fəhlə-kəndli, biz əl-ələ vermişik,
Lenin qoyan doğru yollar yaşasın.*

*Müğüm deyir, xoşdur sovet ölkəsi,
Dillərdə əzbərdir qanun-əvasi.
Yoldaş Stalinin Konstitusiyası,
Xalqı sevən böyük rəhbər yaşasın[7, s. 312-313; 10 J.*

Aşıq Pirinin “Kolxoz”[7; 9] şeirində isə kollektiv təsərrüfat sistemi alqışlanaraq staxanoxçular təbliğ, Lenin partiya-sının rəhbərlik edici gücü tərənnüm edilir, aşıq vətəninin yeraltı və yerüstü sərvətləri ilə fəxr edərək dahi Lenin yolunu alqışlayır:

*Ay yoldaşlar, könlüm əcəb səslənir,
Kəndimizdən səsi gəlir kolxozun.
Staxanov hərəkəti yüksəlir,
İşləməyə var həvəsi kolxozun.*

*Partiyamız bizə rəhbərlik edir,
Sovet xalqı Lenin yolu ilə gedir.
Bir-birilə yaxın qardaşlıq edir,
Kəndimizdən səsi gəlir kolxozun.*

---

*Mən Piriyəm, tərif edim kolxozu,
Azərbaycan verir nefti, həm duzu.
Hər tərəfə saçılıbdır ulduzu,
Ətirlidir gül, meyvəsi kolxozun[7, s.313; 9].*

Biləcikli Aşıq Musanın yaradıcılığında aşıq poeziyasının aparıcı mövzularından olmuş təbiət lirikası mühüm yer tutmuş, lakin istedadlı aşıq çağdaşları kimi, siyasi lirikadan - sovet azadlığından, gözəl dövrandan, qadınların çadra əsarətindən qurtarmağından bu mövzulu şeirlərində də bəhs etməyi unutmamışdır. Bu cəhətdən aşığın “ Bahar” [7; 12] adlı şeiri maraq doğurur. Şeirin birinci bəndi oxucuda bahar fəslinin gözəlliyi ilə bağlı xoş duyğular oyadır:

*Bahar çağı, xoş zamandır, yoldaşlar,
Bülbüllər oxuyur, güllər açılmış.
Gözəllər geyinib qırmızı donu,
Xoş danışır, şirin dillər açılmış-[7, s. 314; 12,s.396]*

yazaraq oxucuda xoş əhvali-ruhiyyə yaradan aşıq, birdən-birə şeiri siyasiləşdirərək siyasi məzmununa keçid edir:

*Çox gözəl zamana, gözəl dövrandır,
Düşmənlərin ürəkləri xallandı,
Azadlıq verilib, çadra tullandı,
Hər tərəfdə ipək tellər asılmış [7, s. 314; 12 ,s.396].*

Əlbəttə, Aşıq Musanın şeirdə bu cür poetik gedişi zamanın siyasi-ideoloji tələblərindən irəli gəlmişdir. Qoşmanın sonuncu bəndində vətəninin gələcəyinin xoşbəxt, parlaq olacağını görən aşıq yazır:

*Aşıq Musa, sazı əldə danışır,
Səhər-axşam tarlalarda yarışır,*

Bağçamızda qızıl güllər oynasır,

Gələcəyə geniş yollar açılmış[7, s. 314; 12, s.396].

Aşıq şeirinin şəkli xüsusiyyətlərini gözəl bilən Aşıq Musanın yaradıcılığında bağlama-müəmmalara da rast gəlmək olur. “Nuxa işçisi” qəzetinin 2 oktyabr 1938-ci il tarixli sayında əlində saz tutmuş 7 nəfər aşıq və 1 nəfər balabançı şəklinin verilməsi isə aşıq sənətinin Nuxa folklor mühiti üçün xarakterik olduğuna dair qənaətimizi möhkəmləndirir. Şəklin aşağısından bu sözlər yazılıb: “Nuxa rayonu aşıqları Böyük Oktyabrın XXI illiyinə hazırlaşırlar. Şəkildə rayonun aşıqları”[7, s.315;45].

Verilmiş qeydlərin qısa şərhindən gördüyümüz kimi, XX əsrin birinci yarısında bu gün monoqrafik aspektdə tədqiq edilməsi vacib olan Şəki aşıq sənəti haqqında da məlumatlar yox deyildir və bu məlumatlar tədqiqatçıya istiqamət verir. Əsrin ikinci yarısında Şəkidə aşıq sənəti daha geniş inkişaf etmiş, Molla Cümə varisləri olan Aşıq Əhmədiyyə, Aşıq Hacıbala, Aşıq İsmayıl, Aşıq Əhməd, Aşıq Məmməd, Aşıq Sirac, Aşıq Sakit və digər aşıqlar yetişib fəaliyyət göstərmişlər.

Şəkidə ədəbi təşkilatlanma 1926 - ci ildə yaradılmışdır. Bu gün respublikamızda ədəbiyyatın inkişafını istiqamətləndirən və qiymətləndirən Azərbaycan Yazıçılar Birliyi uzun və məzmunlu inkişaf yolu keçmişdir. 1923-cü ilin avqust ayının 17-də dövrün bir qrup yazıçısı Azərbaycanın bütün yazıçılarına Yazıçılar İttifaqı yaratmaqla bağlı müraciət etmişlər. Müraciətdə göstərilmişdir ki, “Heyəti-mütəşəbbüsə”nin səyi və fəaliyyəti sayəsində artıq “Türk ədib və şairlər ittifaqı” dərnəyi yaradılmış, məramnaməsi yazılaraq adı “İldırım” qoyulmuşdur. Bu təşəbbüsün bəhrələri özünü 1925-ci ilin mart ayının 30-da göstərmiş, həmin tarixdə xalq ədəbiyyatının yaxşı ənənələrini müasir ədəbiyyata gətirmək, gənc ədəbi qüvvələri sənət və bədiiyyatın incəlikləri ilə tanış etmək, ədəbi tənqidi genişləndirmək və Azərbaycan ədəbiyyatını dərinədən araşdırmaq məqsədi ilə “Ədəbiyyat cəmiyyəti” təşkil edilmişdir. Artıq 1925-ci ilin dekabr ayında gənc yazıçılar “Kommunist” qəzeti ətrafında

---

birleşərək sovet ideologiyasının ədəbi əsaslarını, fəhlə və kəndlilərin zövqünü ifadə edən “Gənc Qızıl Qələmlər Cəmiyyəti”ni yaratdılar. Əslində bu cəmiyyətin yaradılmasının siyasi məqsədləri var idi ki, bu da gənc, təcrübəsiz, ancaq istedadlı qələmə malik olan gənclərin qələmi ilə qocaman yazıçılara qarşı çıxıb onları sarsıtmaq idi. Elə bu səbəbdən idi ki, yeni yaradılan gənc qızıl qələmlər ədəbiyyat cəmiyyətini sıxışdırdığından 1926-cı ilin noyabr ayının 30-da bu iki cəmiyyətin birləşdirilməsi qərara alınmış, həmin tarixdən cəmiyyət “Qızıl Qələmlər İttifaqı” adlanmağa başlamışdı. Azərbaycan Yazıçılar İttifaqının bu dönəminin inkişaf tarixindən bəhs edərkən ədəbiyyatşünas, tənqidçi, filologiya elmləri doktoru Vaqif Yusifli yazır: “Azərbaycanın bir sıra şəhərlərində - Naxçıvanda, Gəncədə, Şəkiddə “Qızıl Qələmlər İttifaqı”nın şöbələri açıldı. 1927-ci ildən “Maarif və mədəniyyət” jurnalı “Qızıl Qələmlər İttifaqı”nın orqanı oldu[101].

“Qızıl Qələmlər Cəmiyyəti”nin Şəki təşkilatının ilk üzvlərindən biri **Heydər Əfəndiyev** olmuşdur. Akademik M.Ə.Qaşqay Heydər Əfəndiyevi hələ gənc yaşlarından tənqidçi, ədəbiyyatçı, publisist və istedadlı bir pedaqoq kimi səciyyələndirərək yazır: “Fəaliyyətinin erkən dövründə o, (Heydər Əfəndiyev-K.A.) Şəkiddə tənqidçi, ədəbiyyatçı, publisist və füsunkar pedaqoq kimi məşhurlaşmışdır. Hələ təhsil illərində Şəkinin xalq maarifi və təhsil işçiləri tərəfindən nəşr edilən ədəbi-elmi, iqtisadi-pedaqoji “Bilgi” aylıq nəşrin səhifələrində məqalələri ilə çıxış etmişdir. Bu vaxtdan başlayaraq o, “Şəki fəhləsi” qəzetində və “Bilgi” aylığında siyasi, ictimai, pedaqoji və elmi məqalələrlə çıxış edir. Bu məqalələr oxucuların diqqətini dərin məzmunu və zərif üslubu ilə cəlb edirdi. 1927-ci ildə Heydər Əfəndiyev “Qızıl qələm” ədəbi birliyinin Şəki şöbəsinə məsul katib seçildikdən sonra, ona dövrü olaraq rayon qəzetinin “Gənc qələmlər” səhifəsinin hazırlanması işi həvalə olunur[26 ,s.13]. Heydər Əfəndiyev tez bir zamanda öz istedadı ilə tanınmış, ədəbi

---

təşkilatın sıralarında olarkən yazılarını “Heydər”, “Əfəndiyev”, “H-q” imzaları ilə yazmışdır.

“Qızıl Qələmlər Cəmiyyəti”nin Şəki təşkilatının fəal üzvlərindən biri Azərbaycan dilçilik elminin yaratıcılarından olan **Əbdüləzəl Dəmirçizadə** olmuşdur. Dəmirçizadə Heydər Əfəndiyevlə bir sinifdə oxumuşdu. Onları şəxsi dostluq münasibətlərindən əlavə, bədii yaradıcılıq, ədəbiyyata olan məhəbbət də birləşdirirdi. Çünki Əbdüləzəl də, Heydər də şeir yazırdılar və “Qızıl Qələmlər Cəmiyyəti”nin Şəki şöbəsinin fəal üzvləri idilər. Ə. Dəmirçizadə “Nuxa işçisi” qəzetinin 1926-1936-cı il saylarında çoxlu sayda şeirlər dərc etdirmiş, felyetonlarını “Çalsaqqal” imzası ilə yazmışdır.

“Qızıl Qələmlər Cəmiyyəti”nin Şəki bölməsinin fəal üzvlərindən biri **Sabit Rəhman** olmuşdur. Onun ədəbiyyata bağlanması əmisi Ələkbər Mahmudovun böyük xidmətləri olmuşdur. Bu görkəmli maarifçi Şəkiddə “Hüriyyəti-Maarif Cəmiyyəti”nin təşkilatçılarından olmuş, Azərbaycanda Sovet hökuməti qurulandan sonra Şəki Qəza Maarif Şöbəsinin müdiri kimi məsul vəzifədə çalışmış, Şəkiddə savadsızlığın ləğvi uğrunda aparılan mübarizənin öncüllərindən olmuşdur. Fizik-riyaziyyatçı olmasına baxmayaraq, ədəbiyyata qəlbən bağlı olan bu şəxs Şəki “Qızıl Qələmlər Cəmiyyəti”nin fəal üzvlərindən olmuşdur. O, 1924-cü ildə Şəki Qəza Maarif Şöbəsinin orqanı kimi nəşrə başlayan “Bilgi” jurnalının redaktoru olmuş, “İnqilab və mədəniyyət”, “Şərq qadını” jurnallarında, “Kommunist” qəzetində ədəbiyyatın və xalq maarifinin problemlərinə dair məqalələrlə çıxış etmişdir. Sabit Rəhman satirik felyetonlarını “Şeyx Samit” imzası ilə yazmışdır.

“Qızıl Qələmlər Cəmiyyəti”nin Şəki təşkilatının fəal üzvlərindən biri **Osman Cüməzadə** olmuş, felyeton və şeirlərini “Aciz” təxəllüsü ilə yazmışdır.

1932-ci ildə Nuxa teatrı yerli və mərkəzi təşkilatların qərarı ilə rəsmi dövlət teatrına çevrildi. Bildiyimiz kimi, Azərbaycan teatr sənəti yarandığı ilk gündən aktrisa problemi ilə üzləşmişdi. Azərbaycanda hökm sürən savadsızlıq, cəhalətpərəstlik uzun müddət “Azərbaycan qadını - teatr səhnəsi” kimi vacib bir məsələnin həllini ləngitmişdi. Lakin Şəki teatrı bu vacib və çətin məsələni uğurla həll etmiş, Firozə, Maral və Səriyyə kimi qadınlar çadralarını ataraq şərəfli səhnə taleyi yaşamışlar. Sonralar Şəki teatrının səhnəsindən pərvazlanan Ərşad Talışlı, İsmayıl Dağıstanlı, Səməd Tağızadə və başqa aktyorlar Azərbaycan teatr sənətinin ulduzlarına çevrilmişlər.

30-cu illərdə Azərbaycanda yeni mədəniyyəti təbliğ etmək sahəsində qarşıda çox böyük vəzifələr dururdu. Cəhalət yuxusunda yatanları silkələyib ayılmaq lazım gəlirdi. Məhz belə bir vaxtda teatr sənəti xalqa çox vacib idi. Səhnə xadimləri mədəni mühiti formalaşdırmaq yolu ilə teatrın nüfuzunu xalq arasında qaldırmalı idilər. Bu sahədə Nuxanın görkəmli ziyalısı Baxşəli Axundovun böyük xidmətləri olmuşdur. Bu fəzil şəxs Şəkinin ən nüfuzlu ziyalılardan olmuş, Azərbaycan səhnəsinin korifeyi İ. Dağıstanlı bu görkəmli şəxsiyyətlə bağlı yazmışdı: “1924-1925-ci illərdə “Aydın”, “Oqtay Eloğlu” əsərləri Nuxa səhnəsində böyük müvəffəqiyyətlə oynanırdı. Bu əsərlər Nuxanın mütərəqqi ziyalılardan görkəmli müəllim və teatr xadimi Baxşəli Axundov tərəfindən tamaşaya qoyulmuşdur. B. Axundov həmin əsərləri əldə etmək üçün xüsusi olaraq Bakıya, dostu C.Cabbarlının yanına gəlmiş, onun evində bu pyeslərin üzünü köçürmüşdür. Baxşəli Axundov özü çox mahir aktyor idi. Mən şəxsən onun rəhbərliyi altında səhnəyə gəlmişəm. Məndən başqa İsmayıl Osmanlı, Səməd Tağızadə, Əlövsət Sadıqov, Mustafa Sərkərov, Hacıoğlu kimi aktyorlarımız öz müvəffəqiyyətlərində Baxşəli Axundova borcludurlar”.

Şəki teatrının kütlələrə təsir gücünü görən siyasi rejim teatrın fəaliyyətini məhdudlaşdırmaq üçün maneələrdən istifadə

---

etmişdir. O dövrün yazılı mənbələrindən aldığımız məlumata görə, “istisnasız olaraq rayonun bütün təşkilatları teatro işinə barmaqarası baxmış və kimsə ona yardım etməmişdir. Teatro ən çox maddi cəhətdən çətinlik çəkmişdir. Təsdiq olunmuş smeta üzrə Şəhər Şurası teatrın inkişafı üçün 40 min manat əvəzinə 25 min manat vermişdir”[47].

1933-cü ildə Nuxa teatrının fəaliyyətinə Xalq Maarif Komissarlığından 15.000 manat pul buraxılmasına baxmayaraq, teatro bu miqdarın ancaq 9.900 manatını ala bilmişdir. Bu illərdə Nuxa teatri ilə bağlı yazılmış yazılarda aktyorların məişəti, onlara dövlət tərəfindən heç bir qayğının göstərilməməsi ilə bağlı qeydlərə də rast gəlinir. Hətta Bakıdan Nuxaya gəlmiş aktyorlar mənzillə təmin olunmamış, bəziləri yer olmadığından teatrda gecələməyə məcbur olmuşlar.

Şəkidə teatr həyatının coşğun inkişaf mərhələsi 1936-cı ildən başlanmışdır. Həmin ildə Azərbaycan teatr məktəbinin bir qrup tələbəsi: Böyükxanım Axundova, Yusif Vəliyev, Qafar Qafarov, Kamil Qubuşov, Məzahir Əmirov, Gülrux Zahidova, **Zahid Zeynallı**, Əlisəttar Yusifzadə, Məmməd Məmmədov, Xalidə Məmmədova, Sərxan Mustafayev, Əliməmməd Novruzov, Rza Sarabski, Hacıbaba Səlimov, Məmməd Xalıqov, Abbas Hüseynov, Həsən Hüseynov, Məhərrəm Cavanşirov, Fərəc Cavanşirov, Xeyransa Şabayeva və başqaları təhsillərini bitirib Şəkiyə teatr açmağa göndərildi. Şəki teatrında həyata vəsiqə qazanan bu sənətkarların hər biri sonralar Azərbaycanın sənət ulduzlarına çevrilmişlər. Gənc təbliğatçılar sırasında adı çəkilən **Zahid Zeynallı** nəinki teatr cəbhəsində, həmçinin ədəbiyyat sahəsində də çalışaraq o zamankı “Nuxa işçisi”, “Nuxa fəhləsi” qəzetinin səhifələrində maraqlı şeirlər dərc etdirmişdir.

1939-cu ilin mart ayının 31-də SSRİ - Xalq Komissarları Soveti yanında İncəsənət İşləri Komitəsinin xüsusi qeydiyyatı ilə Sabir adına Azərbaycan Dövlət Dramatik Teatri

---

kimi pasportlaşdırılmışdır. Teatr Nuxanın Lenin küçəsində yerləşən 2 mərtəbəli, 1902-ci ildə inşa edilmiş klubda yerləşmişdir. Teatrın ərazisi 4275 m² olmuşdur.

1941-45-ci illər Şəki Dövlət Dram Teatrının tarixinə humanizm və vətənpərvərlik əhvali-ruhiyyəsi ilə zəngin və gərgin yaradıcılıq dövrü kimi daxil olmuşdur. Mühəribə Şəki teatrını yeni mövzularla, obrazlarla zənginləşdirdi. Bu illərdə teatr ideya cəhətdən, realizm və müasirlik mövqeyindən daha da yüksəldi.

XX əsrin birinci yarısında Şəki teatrının bir çox tamaşaları çatışmazlıq və nöqsanlara baxmayaraq uğurlu aktyor oyunları ilə yadda qalmışdır. 1948-ci ilin avqust ayında Nuxa Dövlət Dram Teatrının direktoru vəzifəsinə Məmmədiyyə Cabbarov (Süleymanlı) təyin olunmuşdur. Teatr ağır mühəribə illərini arxada qoyub, fəaliyyətini genişləndirdiyi bir vaxtda dövlət yardımından məhrum edilərək 1949-cu ildə işıqlarını söndürmüşdür.

Nuxa Dövlət Teatrının bağlanması Şəkidə teatr həyatını tamamilə yox etmədi. 1959-cu ilin mart ayında Nuxa Xalq Teatrı yaradıldı. Əməkdar artist, istedadlı səhnə ustası Məmmədkəbir Hacıoğlu bu teatra rejissor təyin edildi. Xalq teatrı C.Cabbarlının “Solğun çiçəklər” tamaşası ilə fəaliyyətə başladı.

Ədəbi-mədəni mühitin təhlili göstərir ki, Şəkidə teatr keçməkeşli inkişaf yolu keçərək şəhərin mədəni həyatında mühüm rol oynamış, bugünkü səviyyəyə çatmışdır.

Formaca milli olsa da, məzmunca sosialist mahiyyət kəsb edən sovet ədəbiyyatının qayda-qanunları Azərbaycan ədəbiyyatının məzmununu şərtləndirən region ədəbiyyatında da özünü qabarıq göstərmişdir. 1920-50-ci illərdə Şəki ədəbi mühitinin təmsilçilərindən olmuş Zahid Zeynallının, Əhməd

---

Rəşidovun, Müseyib Sadıqovun, Sadıq Babayevin, Məmmədiyyə Süleymanlının, Hüseyn Kişlinin və digərlərinin yaradıcılığında Lenin ideyaları, sosialist vətənpərvərliyi, köhnə dünyaya nifrət, yeni quruculuq məsələləri, kolxoz həyatı ilə yanaşı, milli ruh, doğma Azərbaycana məhəbbət və bağlılıq da mühüm yer tutmuşdur.

Böyük Vətən müharibəsi və müharibədən sonrakı illərdə də Şəkiddə ədəbi mühit lazımı səviyyədə inkişaf etmiş, “Nuxa fəhləsi” qəzetinin redaksiyasının nəzdində fəaliyyət göstərən ədəbiyyat dərnəyinin sıralarına bir sıra istedadlı gənclər toplaşmışlar. Qəzetin redaktoru, jurnalist Məhyəddin Abbasov bu münasibətlə yazmışdır: “Nuxa fəhləsi” qəzeti öz varlığının 25 ili müddətində gənc yazıçıların yetişməsində böyük xidmət göstərmişdir. İlk nəşrə başladığı gündən “Nuxa fəhləsi” öz səhifələrində yerli gənc yazıçıların əsərlərini dərc edib onların gələcək inkişafına yardım etmişdir. “Nuxa fəhləsi” nəzdində 1925-ci ildən Azərbaycan Proletar Yazıçılar Cəmiyyətinin Nuxa şöbəsi təşkil edilmiş, buraya Nuxanın gənc yazıçıları toplaşmış və onların xüsusi “Qızıl Qələm” adlı məcmuəsi buraxılmışdır. Məcmuədə Azərbaycanın məşhur sovet yazıçılarından olan Səməd Vurğun, Osman Sarıvəlli, Yusif Şirvan, Sabit Rəhman, Abdulla Faruq və başqa bir çoxları iştirak etmişlər. Partiyamızın Mərkəzi Komitəsinin Yazıçılar İttifaqını yenidən təşkil etmək haqqındakı məşhur qərarından sonra “Nuxa fəhləsi” müntəzəm olaraq xüsusi “Ədəbiyyat səhifəsi” buraxmış və yerli yazıçıların yetişməsinə böyük kömək etmişdir. O, indi öz nəzdində yazıçılar birliyi təşkil etmişdir ki, burada 17 nəfərdən artıq gənc yazıçı iştirak edir. Burada Əhməd Rəşidov, Zəhid Zeynallı, Məmmədiyyə Süleymanlı, Yusif İsmayılov, Nurpaşa Hümətov, Ələsrəf Şayan, **Yaqub Mahir**, Ənvər Mikayılov, Hüseyn Rəsulov və başqa bir çox bu kimi gənclər toplaşmışlar ki, onların parlaq bir gələcəyi vardır” [1].

Yuxarıda adları qeyd olunan sənətkarların hər biri sonrakı illərdə zəngin yaradıcılıq yolu keçmiş, diqqətəlayiq bədii irs yaradaraq milli - region ədəbiyyatımızı janr, forma və məzmun baxımdan zənginləşdirmişlər ki, onlardan biri də **Yaqub Mahir** olmuşdur.

XX əsrin 50-60-cı illərində Şəkidə ədəbi proses diqqətəlayiq olmuşdur. Apardığımız araşdırmalar sübut edir ki, həmin illərdə Şəki ədəbi mühitində yazıb-yaradanların əksəriyyəti qələmlərini lirika sahəsində işlətmişlər. 50-60-cı illərdə lirik yaradıcılıq fəaliyyəti göstərən Camal Abdullayev, Muxtar və Valeh Qiyasi qardaşları, Cabir Cəlilov, Nurpaşa Hümmətov, Xəlil Xəlilzadə, Məmmədiyyə Qarayev, Hikmət Ziya, Tofiq Qaffarov, **Yaqub Mahir**, Surağat Qurbani, Şahid Məmmədkərimov, Ələsrəf Şayan, Məmmədiyyə Süleymanlı, Məmmədəmin Səlimov, Şakir Xəyal və başqa istedadlı şairlərin əsərləri ilə tanışlıq sovet ideologiyasının meydan suladığı bir dövərdə onların yaradıcılıq istiqamətləri barədə təsəvvür yaradır. Bu illərdə “Nuxa fəhləsi” qəzetinin redaksiyasının nəzdində fəaliyyət göstərən ədəbiyyat dərnəyinin fəaliyyəti ilə dərnəyin sıralarında vaxtilə yaradıcılıq yolu keçmiş Sabit Rəhman, Bəxtiyar Vahabzadə, Əhməd Rəhimov və başqa görkəmli yazıçılar maraqlanmış, tez-tez Şəkiyə gələrək ədəbiyyatsevərlərin və dərnək üzvlərinin qonağı olmuşlar. “Nuxa fəhləsi” qəzetinin 1957-ci il 2 avqust [18], 24- 29 may[19; 20;], 1958-ci il 18 aprel [21], 1960-cı il 4mart [22] tarixli saylarında verilmiş “Ədəbiyyat dərnəyində” başlıqlı yazılardan dövrün ədəbi inkişaf səviyyəsi və istiqamətləri haqqında dolğun məlumat almaq mümkündür.

XX əsrin II yarısında Şəki ədəbi mühitində poeziya ilə yanaşı, nəsr də inkişaf etmişdir. Şəki yazarlarının nəsrə istifadə etdiyi əsas janr hekayə janrı idi. Sonrakı 70-80-ci illərdə və XXI əsrin əvvəllərində Zaman Qarayevin, Məmməd Çələbiyevin və Yusif Şükürlünün yaradıcılığında povest janrına da müraciət edilmiş, hətta əsrin 90-cı illərinin sonlarında və XXI əsrin

---

birinci onilliyində Yusif Şükürlünün, Yaşar Qəlbınurun (Ağayevin) və mühəndis Akif Salamovun qələmindən roman janrının da maraqlı nümunələri çıxmışdır. “Nuxa fəhləsi” qəzetinin nəzdindəki ədəbiyyat dərnəyinin sıralarında yaradıcılıq yolu keçən yazıçı Zaman Qarayevin qeydləri XX əsrin 50-60-cı illərində ədəbi mühitin inkişafında qəzetin rolunu nəzərimizə çatdırır. Yazıçı yazır: “Mən 1954-cü ildən “Nuxa fəhləsi” qəzetində iştirak edirəm. Qəzet səhifələrində məqalələrim, hekayə və oçerklərim dərc edilmişdir. Yaradıcılığımın yüksəlməsində qəzetin mənə çox köməyi olmuşdur. 1955-ci ildə “Ceyrançöl qoruğunda” adlı povest üzərində işləyirdim. Qəzetdə həmin əsərdən parçalar verildi ki, bu da məni daha da gərgin işləməyə həvəsləndirdi. Beləliklə, qəzet mənə bir məktəb oldu. Bilmədiyim və çətinlik çəkdiyim sahələri qəzet vasitəsi ilə öyrəndim. Redaksiya yalnız mənim yox, bir neçə gənc yazanların yetişməsinə də kömək etmiş və etməkdədir. Bunun üçün “Nuxa fəhləsi” qəzeti redaksiyası yanında ədəbiyyat dərnəyi təşkil edilmişdir. Bu dərnəkdə 30-a qədər gənc ədəbi qüvvə iştirak edir”[27].

XX əsrin ikinci yarısında nəsr sahəsində Sabir Əfəndiyev, Lütfuli Həsənov, Məmməd Çələbiyev, Zaman Qarayev, Məmmədiyyə Süleymanlı, Tofiq Qaffarov, Ələşrəf Şayan, Hüseyn Rəsulov qələm çalurdılar. Epik səpgidə yazılan əsərlərdə zamanın iç üzünü açan tənqidi - satirik nümunələrə də rast gəlmək olurdu. Satirik - realist nəsr bu dövrdə Lütfuli Həsənovun, Ələşrəf Şayanın, Tofiq Qaffarovun, Sabir Əfəndiyevin, Məhyəddin Abbasovun, Məmmədiyyə Süleymanlının, Teymur Xəlilovun qələmindən çıxmış hekayələrdə öz kəsəri ilə diqqətçəkici olmuşdur.

Poeziyada dahi M Ə. Sabirin satira ənənələri inkişaf edirdi. **Yaqub Mahir**, Surağat Qurbani, Şakir Xəyal, Məmmədiyyə Qarayev (Nəsibli), Valeh Qiyasi, Ənvər Mirzəoğlu (Mustafayev), Ələşrəf Şayan, Tofiq Qaffarov, Sabir Əfəndiyev və

---

başqaları heç bir təqib və təsirdən qorxmayaraq zamanın eybəcərliklərini tənqid hədəfinə çevirirdilər. Bu satiriklər üçün “Nuxa fəhləsi” qəzeti bir tribuna kimi kifayət etməmiş, Bəxtiyar Vahabzadənin, Nurpaşa Hümətovun, Sabir Əfəndiyevin, Məmmədiyyə Süleymanlının, Zahid Zeynallının, Teymur Xəlilovun, Osman Cüməzadənin, Yaqub Mahirin, Surağat Qurbaninin satirik məzmunlu şeir və felyetonları dövrün mərkəzi satirik orqanı olan “Kirpi” jurnalının səhifələrində də özünə yer almışdı.

XX əsrin ikinci yarısından ədəbiyyatımızda baş verən yeniləşmə prosesi, bədii yaradıcılıq sahəsində də özünü göstərirdi. Ümumazərbaycan məkanında gedən proseslər bölgələrdə də bədii proseslərin axarını müəyyənləşdirirdi. Sosializm cəmiyyətinin qanunlarına sığmayan idarəçilik sistemi istedadlı qələm sahiblərini satirik qələmə əl atmağa vadar edirdi. Uzun illər satirik güzgü rolunu oynayan “Kirpi” jurnalı məhz bu ehtiyacdən yaranmışdı. Dahi Sabirin satira yolunu davam etdirənlər bölgə ədəbi mühitlərində də mövcud idi. Şəkiddə “Şəki fəhləsi” qəzetinin redaksiyasının nəzdində fəaliyyət göstərən “Səbuhi” ədəbi məclisinin üzvləri heç bir təqib və hədə - qorxudan çəkinməyərək satirik qələmlə yaradıcılıqlarında Sabir satira ənənələrini davam etdirirdilər. XX əsrdə və XXI əsrin ilk onilliklərində Sabir satira ənənələri **Yaqub Mahirin**, Nurpaşa Hümətovun, Surağat Qurbaninin, Ələşrəf Şayanın, Tofiq Qaffarovun, Ənvər Mirzəoğlunun, Sabir Əfəndiyevin, Məmmədiyyə Qarayevin, Valeh Qiyasinin, Şakir Xəyalın, Şahid Məmmədkərimovun, Bəhram Oxudlunun, İsmayıl Valehoğlunun, Vaqif Aslanın, Ramiz Orsərin, Tural Adışirinin, Qurbanəli Camalovun, Araz Səmədin yaradıcılığında realist əks-etdirməyə söykənirdi. Sözügedən dövrdə cəmiyyətdəki ictimai eyiblərə qarşı satirik mübarizə təkcə poeziyada deyil, nəsrə də özünü göstərirdi.

XX əsrin 50-70-ci illərində Şəkidə ədəbi mühitin formalaşmasında jurnalist **Məhyəddin Abbasovun** böyük xidmətləri olmuşdur. Qorxmaz və istedadlı qələm sahibi olan Məhyəddin Abbasov kəsərli qələmi olan publisist kimi xatirələrdə yaşayır.

O, 1944-46-cı illərdə “Nuxa fəhləsi” qəzetində şöbə müdiri işləmiş, 1946-cı ildən isə yüksək jurnalistik və təşkilatçılıq qabiliyyəti nəzərə alınaraq qəzetin redaktoru təyin edilmiş, ömrünün sonuna kimi bu məsul vəzifədə çalışmışdır. M.Abbasovun “Şəki fəhləsi” qəzetinə rəhbərlik etdiyi illərdə qəzet cəmiyyətə yaradıcı insanların açıq baxışını ifadə edən yazıların verilməsi və xalqa çatdırılması ilə bağlı əsil tribunaya çevrilmişdir. Şəkidə ədəbi prosesini tənzimləyən və istiqamətləndirən “Şəki fəhləsi” qəzeti redaksiyasının nəzdində fəaliyyət göstərən “Səbuhi” ədəbi məclisi M.Abbasovun təşəbbüsü və tələbkərliliyi sayəsində öz fəaliyyətini daha da genişləndirmişdir. Həqiqətən, biz “Şəki fəhləsi” qəzetinin səhifələrində “Səbuhi” ədəbi məclisinin üzvlərinin yaradıcılığını izləyərkən 50-70-ci illərdə qəzetin səhifələrində cəmiyyətə lirik düşüncədən tutmuş, satirik münasibətə qədər müxtəlif janrlı yazıların dərc olunduğunu görürük. Bu istedadlı qələm və qabiliyyət sahibini hələ 1960-cı illərdən bütün Azərbaycan tanıyırdı. Sovet qanunlarının tüğyan etdiyi, bolşevizmin “məzmunca sosialist” ideyalarının hökm sürdüyü bir vaxtda Məhyəddin Abbasov yüksək vətənpərvərlik nümayiş etdirərək xalq şairimiz B.Vahabzadənin “Gülüstan” poemasını qəzetin səhifələrinə çıxartmışdı. Qorxmaz jurnalistin bu hərəkəti həm B.Vahabzadəni, həm də özünü ağır təqibə məruz qoymuşdu.

30-60-cı illərdə Şəkidə yazıb-yaradan şair-nasirlərdən biri də **Məmmədiyyə Cabbarov (Süleymanlı)** olmuşdur. Uzun illər yazıçı-jurnalist kimi fəaliyyət göstərmiş, “Səbuhi” ədəbi məclisinin təşkilində xidmətləri əvəzsiz olmuşdur. Onun təşkilatçılıq səyi nəticəsində məclisin sıraları yeni - yeni gənc ədəbi qüvvələr hesabına möhkəmlənmişdir. Yaradıcılığında şeir,

---

hekayə, oçerk, felyeton kimi ədəbi formalardan istifadə etmişdir. Əsərlərində siyasi rejimin tələblərindən irəli gələn təsirdən çox, milli ruh üstünlük təşkil edir. Əsərləri ayrıca kitab şəklində çap olunmasa da, müntəzəm olaraq “Elm və həyat”, “Kirpi”, “Azərbaycan” jurnalında, “Kommunist”, “Sovet kəndi”, “Azərbaycan müəllimi”, “Ədəbiyyat və incəsənət” və s. qəzetlərdə dərc olunmuşdur.

Məmmədiyyə Süleymanlı 1936-cı ildən Azərbaycan Yazıçılar İttifaqının, 1958-ci ildən isə respublika və keçmiş SSRİ Jurnalistlər İttifaqının üzvü olmuşdur.

O, 1997-ci ilin mart ayının 30-da 87 yaşında Bakı şəhərində vəfat etmiş, Bakının Razin qəsəbəsində “Göl” qəbristanlığında dəfn edilmişdir.

Lütfəli Əkbər oğlu Həsənov 1916-cı ilin may ayının 10-da Şəki şəhərində doğulmuşdur. O, 1931-ci ildə Şəki şəhər yeddiillik məktəbini bitirmiş, 1932-ci ildə Azərbaycan Dövlət Tibb İnstitutunun müalicə-profilaktika fakültəsinə qəbul olunmuşdur.

Lütfəli Həsənov bədii yaradıcılığa hələ tələbə ikən başlamışdır. Müxtəlif mövzuda yazmış olduğu seirləri 30-cu illərin ən nüfuzlu nəsrilərindən olan “Ədəbiyyat və incəsənət” qəzetinin səhifələrində dərc olunmuşdur. Yazıçının bitib-tükənməz yaradıcılıq nümunələri həmçinin “Azərbaycan” jurnalında, “Azərbaycan gəncləri”, “Şəki fəhləsi” qəzetlərinin səhifələrində fasiləsiz dərc olunmuşdur. Məs: 50-60-cı illərin “Şəki fəhləsi” qəzetinin çox az buraxılışı ola bilər ki, orada “L.Həsənov” imzasına təsadüf edilməsin. Bu mətbuat orqanı yazıçı üçün əsil tribunaya çevrilmişdi. Yazıçı uzun illər bu qəzetin redaksiyasının nəzdində fəaliyyət göstərən “Səbuhi” ədəbi məclisinə rəhbərlik etmişdi.

Lütfəli Həsənov təkcə şair, nasir deyil, həmçinin istedadlı qələmə malik bir dramaturq kimi də tanınmışdır. Onun dram yaradıcılığında “Günəş”, “Qara eynəkli adam”, “İntiqam”, “Dayaqsız adam”, “Qardaş torpağında”, “Baş həkim”, yaxud “O

---

qayıdacaqmı?” kimi dram əsərləri mühüm yer tutur. Bu əsərlərdə Nuxa həkimlərinin həyatı, xalqlar dostluğunun tərənnümü, müharibəyə nifrət hissi, vətənpərvərlik və s. mövzular ön plana çəkilmişdir.

Bitib-tükənməz arzularla yaşayan, bu arzuların çiçəklənməsi üçün daim mübarizə aparan yazıçı 1976-cı ilin sentyabr ayının 4-də Şəkiddə vəfat etmiş, “Çöl” qəbristanlığında dəfn olunmuşdur.

Ənvər Mustafayev XX əsr Şəki ədəbi mühitinin tanınmış nümayəndələrindəndir. 50-ci illərdən “Səbuhi” ədəbi məclisinin üzvü olmuşdur. Şeirlərini heca və əruz vəznində “Mirzəoğlu” təxəllüsü ilə yazmış, dövrünün qüdrətli lirik və satirik şairi kimi tanınmışdır. Əsərləri ayrıca kitab şəklində nəşr olunmamışdır və əlyazması şəklində evində saxlanılır.

1961-ci ildə Ə.Mirzəoğlu uğurla imtahan verərək Azərbaycan Dövlət Universitetinin filologiya fakültəsinə daxil olmuşdur. M.C.Paşayev, M.Məmmədov, P.Xəlilov, Y.Seyidov kimi tanınmış alimlərdən ədəbiyyatın-poeziyanın və nəsrin sirlərini öyrənən şairin poetik istedadı tələbəlik illərində özünü qabarıq şəkildə göstərmişdir. Hələ tələbə olarkən son kursda yazmış olmuş olduğu “Əbdürrəhim bəy Haqverdiyevin nəşri” mövzusunda diplom işi ədəbiyyatşünas Abbas Zamanov tərəfindən yüksək qiymətləndirilmiş, Azərbaycan ədəbiyyatşünaslıq elminin nəhəng simalarından olmuş nəzəriyyəçi alim Yaşar Qarayev bu diplom işi ilə bağlı yüksək fikir söyləmişdi. 1967-ci ildə ali təhsilini tamamlayan Ə.Mirzəoğlu gənc müəllim kimi Şəkinin Qoxmuq, Göybulaq kəndlərində pedaqoji fəaliyyət göstərmişdir.

Şair Şəkinin yaradıcı qələm sahibləri olan Lütfəli Həsənov, Şahid Məmmədkərimov, Yaqub Mahir, Ələşraf Şayən, Nizami Nəbiyev, Məmməd Çələbiyev, Yusif İsmayılov, Nurpaşa Hümətov, Hüseyn Rəsulov, Qurtuluş Süleymanlı və başqaları ilə dostluq və yaradıcılıq münasibətləri saxlamışdır.

Şeirləri respublika və rayon dövrü mətbuatında - “Ədəbiyyat və incəsənət”, “Kirpi”, “Azərbaycan müəllimi”, “Azərbaycan gəncləri”, “Göyərçin”, “Şəki fəhləsi” və s. qəzet və jurnallarda dərc edilmişdir. Əsərləri ayrıca kitab şəklində nəşr olunmamışdır.

50-80-cı illər Şəki ədəbi mühitinin layiqli təmsilçilərindən biri geniş və dəyərli elmi-pedaqoji fəaliyyətə, bədii yaradıcılığa malik olan **Nurpaşa Hümmətovdur**. O, dövrünün görkəmli maarifçi-pedaqoqlarından biri kimi “Səbuhi” ədəbi məclisinin aparıcı üzvlərindən olmuş, alim, şair, publisist kimi də tanınmışdır.

40-cı illərdən ədəbiyyata gələn Nurpaşa Hümmətov şeir və hekayə yazmağa başlamış, uşaqların təlim - tərbiyəsi ilə bağlı olan şeirləri mətbuat səhifələrində dərc olunmuşdur.

1948-ci ilin sentyabr ayından 1989-cu ilin noyabr ayınaqədər Oxud kənd orta məktəbində dil - ədəbiyyat müəllimi işləməklə bərabər, 1969 -cu ildən 1985-ci iləqədər məktəbin pedaqoji kollektivinə rəhbərlik etmişdir.

N.Hümmətov bacarıqlı bir pedaqoq olmaqla yanaşı, istedadlı qələm sahibi kimi 50-80-cı illər Şəki ədəbi mühitində tanınmış, bu illərdə “Şəki fəhləsi” qəzeti redaksiyasının nəzdində fəaliyyət göstərən “Səbuhi” ədəbi məclisinin aparıcı üzvlərindən olmuşdur. Nurpaşa Hümmətov işıqlı, nurlu bir alim ömrü də yaşamışdır. O, 1971-ci ildə professor Bəşir Əhmədovun rəhbərliyi altında “V-VIII siniflərdə Azərbaycan dili dərslərində şagirdlərin rəbitəli nitq vərdişlərini inkişaf etdirmək yolları” mövzusunda dissertasiya müdafiə edərək, pedaqoji elmlər namizədi, alimlik dərəcəsi almışdır.

Zəngin elmi və bədii yaradıcılıq yolu keçən Nurpaşa Hümmətovun əsərləri bu sətirlərin müəllifinin tərtibi və geniş “ön söz”ü ilə 2016-cı ildə “Tanrıdan diləyim” adı ilə ayrıca kitab şəklində nəşr olunmuşdur.

O, 1989-cu ildə dünyasını dəyişmiş, Oxud kənd qəbristanlığında dəfn olunmuşdur.

50-80-cı illər Şəki ədəbi mühitinin ən görkəmli nümayəndələrindən biri **Məmməd (Şəkili) Çələbiyevdir**. O, görkəmli yazıçı - dramaturq Lütfəli Həsənovdan sonra “Səbuhi” ədəbi məclisinə rəhbərlik etmiş, yaradıcılıq fondunun zənginliyinə görə aparıcı ədəbi şəxsiyyət olmuşdur. Yazıçı ədəbi dərnəyin sıralarında olan gənc yazarların yaradıcılığına istiqamət vermiş, sonralar həmin yazarlar qüdrətli qələm sahibləri kimi yetişmişlər. M.Çələbiyev ədəbiyyatın epik və dramatik növündə yazıb-yaratmışdır.

Çələbiyev Məmməd Musa oğlu 1923-cü ildə Şəki rayonunun İncə kəndində anadan olmuşdur. 1930-1937-ci illərdə İncə kənd məktəbində oxumuş, sonra isə Şəki Pedaqoji Məktəbini bitirərək ibtidai sinif müəllimi ixtisasına yiyələnmişdir. 1940-1941-ci illərdə Aşağı Şabalıd və İncə - Zunud kənd məktəblərində sinif müəllimi və direktor işləmişdir.

1943-1961-ci illərdə Aydınbulaq, Aşağı Şabalıd, İncə - Zunud kənd məktəblərində müəllim, direktor müavini, direktor vəzifəsində çalışmışdır.

1957-ci ildən ədəbi fəaliyyətə başlamışdır. 1961-ci ilin oktyabrında “Şəki fəhləsi” qəzetinin redaksiyasına işə dəvət olunmuş, 1971-ci ilin noyabrına qədər əvvəl məktublar, sonra kənd təsərrüfatı şöbəsinin müdiri, məsul katib işləmişdir.

1952-1956-cı illərdə Azərbaycan Dövlət Pedaqoji İnstitutunda qiyabi təhsil alaraq Azərbaycan dili və ədəbiyyat müəllimi ixtisasına yiyələnmişdir.

1965-ci ildən Azərbaycan Yazıçılar İttifaqının və SSRİ Jurnalistlər İttifaqının üzvü olmuşdur.

Əsərləri ayrıca kitab şəklində müxtəlif illərdə nəşr olunmuşdur. 2017-ci ildə bu sətirlərin müəllifinin tərtibi və geniş “ön söz”ü ilə Məmməd Çələbiyevin “İnsan ləyaqəti” adlı hekayələr kitabı işıq üzü görmüşdür.

Yazıçı 1987-ci ilin avqust ayının 3-də Şəkiddə vəfat etmişdir.

1940-90-cı illər Şəki ədəbi mühitinin tanınmış ədəbi simalarından biri əsərlərini “Şayan” təxəllüsü ilə yazan **Ələşrəf Məmmədov** olmuşdur. Onun 50-70-ci illərdə “Səbuhi” ədəbi məclisinin inkişafında əvəzsiz rolu olmuş, əsərlərini heca vəznində yazmışdır.

Ələşrəf Məmmədovun ədəbi yaradıcılığı ilə pedaqoji fəaliyyəti paralel inkişaf etmişdir. O, şəhərin 5 saylı orta məktəbində direktor və 11 saylı orta məktəbində müəllim kimi fəaliyyət göstərmişdir.

Yazıcının arxivində onun bədii əsərləri ilə yanaşı, gənc nəslin təlim-tərbiyəsi sahəsindəki xidmətlərinin əvəzi olaraq Azərbaycan Maarif Nazirliyinin Fəxri Fərmanları, “Qabaqcıl maarif xadimi” döş nişanı, digər orden və medallar da diqqəti cəlb edir.

Bu sətirlərin müəllifi tərəfindən əsərləri 2016-cı ildə geniş “ön söz”lə “Çəhrayı eynəkdən baxma həyata” adı altında nəşr etdirilmişdir.

Müəllim - yazıçı Ələşrəf Şayan 1995-ci ilin fevral ayının 12-də Şəkidə vəfat etmiş, “Çöl” qəbristanlığında dəfn olunmuşdur.

60-80-cı illərdə Şəkidə yazıb-yaradan istedadlı qələm sahiblərindən biri **Tofiq Qaffarov** olmuşdur. 80-cı illərdən “Səbuhi” ədəbi məclisi ilə sıx bağlı olan bu sənətkar əsərlərini lirik, epik və dramatik növün müxtəlif janrlarında yazmışdır.

Tofiq Mustafa oğlu Qaffarov 1935-ci ilin oktyabr ayının 4-də Şəki şəhərində anadan olmuşdur. 1954-cü ildə orta təhsilini başa vuran Tofiq Qaffarov Azərbaycan Dövlət Universitetinin filologiya fakültəsinə daxil olmuş, 1960-cı ildə ali təhsilini tamamlamışdır. Pedaqoji fəaliyyətinə Zaqatala rayonunda başlamış, sonra isə Şəkinin Qudula kəndində pedaqoji fəaliyyət göstərmişdir.

Tofiq Qaffarov təkcə öz ixtisasını gözəl bilən bir pedaqoq deyil, həmçinin istedadlı qələm sahibi kimi də tanınmışdır. Onun şeir, hekayə və məqalələri “Ədəbiyyat və incəsənət”,

---

“Azərbaycan müəllimi”, “Şəki fəhləsi”, “İpəkçi”, “Şəkinin səsi” və s. kimi mərkəzi və yerli dövrü mətbuat səhifələrində dərc edilmişdir. Əsərləri 2016-cı ildə bu səhifələrin müəllifi tərəfindən tərtib edilərək geniş “ön söz”lə “Gözümün işığı, dilimin sözü” adı altında nəşr etdirilmişdir.

Bu yaradıcı, istedadlı ədəbi şəxsiyyət 1991-ci ilin iyul ayının 22-də Şəkiddə vəfat etmiş, Xoçih qəbristanlığında dəfn olunmuşdur.

XX əsrin 60-cı illərində ədəbiyyata gələn **Telman Həmidli** “Səbuhi” ədəbi məclisinin sıralarında formalaşmışdır. Əsərlərini lirik və epik növün müvafiq janrlarında yazır. Həyata obyektiv baxış, qorxmazlıq və prinsiplilik T.Həmidlinin yaradıcılığının əsasını təşkil edir.

XX əsr Şəki ədəbi mühitinin görkəmli nümayəndələrindən biri də şair - yazıçı **Şərif İdrisov** olmuşdur. “Səbuhi” ədəbi məclisinin fəal üzvlərindən olmuş bu söz ustası şeir və nəsr əsərlərini “İdrisov” təxəllüsü ilə yazmışdır. XIX-XX əsr Azərbaycan tarixinin səhifələrində baş vermiş bir sıra hadisələr, qəhrəman el oğul və qızlarının mübarizələrlə dolu həyat və fəaliyyətinin gələcək nəsillərə çatdırılması bu tanınmış tədqiqatçı - yazıçının qələminin əsas mövzularından olmuşdur. XIX əsrin ikinci yarısı, XX əsrin əvvəllərində yaşayıb - yaratmış el nəğməkarı Molla Cumanın ədəbi irsinin toplanılaraq nəşr etdirilməsində Şərif İdrisovun əvəzsiz xidmətləri olmuşdur.

Şərif İdrisov təkcə öz ixtisasının kamil bilicisi olan bir müəllim deyil, həmçinin istedadlı qələmə malik bir yazıçı olmuşdur. Onun istedadlı yazıçı qələminin gücü ilə yazılmış müxtəlif janrlı “Dəfinə”, “Sən kimsən?”, “Güllü mövsüm”, “Yenə də çəkistəm”, “Tarixdə heç kim unudulmur”, “Albertin faciəsi”, “Görüş”, “Tütünçü qız”, “Şin çayı”, “Sonuncu toy”, “Nəsillərin yolu”, “Övlad kimindir?”, “Gülərə Köylüqızı” kimi əsərləri dövrün qəzet və jurnallarında dərc edilmişdir.

XX əsrin 50-90-cı illərində yazıb-yaradan qüdrətli söz ustalarından biri **Qurtuluş Süleymanlıdır**. Ədəbiyyata ilk

---

qədömlərini şair hələ uşaq ikən 1957-ci ildə “Səbuhi” ədəbi məclisində atmışdı. Əsərlərini heca vəznində, qoşma və gəraylı janrında yazır. Şeirələrində ədəbi-fəlsəfi fikir vəhdətdə verilir.

Qurtuluş Məmmədiyyə oğlu Süleymanlı 1942-ci ildə Şəki şəhərində anadan olmuşdur. Atası Məmmədiyyə Süleymanlı Şəkinin tanınmış ziyalılarından olmuş, ictimai fəaliyyətlə yanaşı, istedadlı şair və nasir kimi də tanınmışdır. Şair ədəbiyyata 1957-ci ildə yazdığı “Ana” şeiri ilə gəlmiş, bu şeir “Səbuhi” ədəbi məclisində dinlənilərək bəyənilmiş, həmin ildə “Şəki fəhləsi” qəzetinin səhifələrində dərc edilmişdir.

Şairin əsərlərindəki həyat eşqi, yüksək bədii tərənnüm hissi söz xiridarları tərəfindən yüksək qiymətləndirilərək əsərləri “İpəkçi”, “Şəkinin səsi”, “Şəki”, “Region-Şəki” qəzetlərində, “Azərbaycan qadını”, “Mədəni-maarif işi”, “Təbliğətçi”, “Göyərçin”, “Günəş”, “Təbiət” jurnallarında, “Ədəbiyyat və incəsənət”, “Azərbaycan müəllimi”, “Sərbəst düşüncə”, “Ocaq”, “Sovet kəndi”, “İnşaatçı”, “Ekran-efir”, “Mingəçevir işıqları”, “İdman”, “Gənc müəllim”, “Mədəniyyət”, “Azərbaycan gəncləri” və s. mərkəzi və region qəzetlərində dərc olunmuş, radio və televiziya da səsləndirilmişdir.

2003-2007-ci illərdə “Avropa” nəşriyyatı şairin “Günəşli dünyam” (2003), “İnsan ol” (2004) və “Şəkim mənim”(2007) adlı şeirlər kitablarını nəşr etmişdir.

XX əsr Şəki ədəbi mühitinin az tanınan, lakin zəngin yaradıcılıq fonduna malik olan şairlərdən biri **Elmir Şeyxzadə olmuşdur**. Əsərlərini heca və əruz vəznində yazmış, yaradıcılığında XX əsr Şəki ədəbi mühiti üçün çox az təsadüf edilən məsnəvi janrında poemalara da geniş yer vermişdir. Əsərləri mövzu etibarilə rəngarəng olmuş, didaktik - nəsihətəməz ruh üstünlük təşkil etmişdir.

“Səbuhi” ədəbi məclisi təkcə Şəkiddə deyil, ayrı-ayrı bölgələrdə də yazıb- yaradan istedadlı qələm sahiblərini ətrafına toplamışdı. Bakıdan xalq şairi Bəxtiyar Vahabzadə, Hikmət Ziya, Sabit Rəhman, Balakən rayonundan Surağat Qurbani və

Məmmədiyyə Qarayev, Kirovabaddan (indiki-Gəncə) Minayə Piriyyə, Qaxdan Məmməd Qaşqaçaylı, Qutqaşəndən (indiki-Qəbələ) Şakir Xəyal və digər sənətkarlar məclislə daim əlaqə yaradaraq əsərlərini “Şəki fəhləsi” qəzetinin səhifələrində dərc etdirmişlər.

XX əsrin 60-90-cı illərində Şəki folklor mühitində aşığı sənəti də mükəmməl inkişaf yolu keçmiş, Şəkinin Göynük mahalında və Şəkiətrafı digər kəndlərdə Aşığı Sirac, Aşığı Camal, Aşığı Güləhməd, Aşığı Yusif, Aşığı Nəzir, Aşığı Hacıbala, Aşığı Məmməd, Aşığı İsmayıl, Aşığı Müğüm, Aşığı Şamil, Aşığı Əhməd, Aşığı Paşa, Aşığı Kərim, Aşığı Sakit kimi istedadlı el aşıqları yaşayıb-yaratmışlar.

XX əsrin 70-ci illərində ədəbiyyata gələn **Vaqif Aslan**, əsrin ən qüdrətli söz sərraflarından biri kimi tanınmışdır. 90-cı illərin ortalarından Şəkidə ədəbi prosesə rəhbərlik edərək ədəbiyyatın inkişafına istiqamət vermişdir. O, qətiyyətlə deyə bilər ki, Şəki regionu üzrə çağdaş poeziyamızın ən məhsuldar və qüdrətli qələm ustasıdır. XX əsrin sonu, XXI əsrin ikinci onilliyində Şəki ədəbi mühitində onun qədər geniş yaradıcılıq diapazonuna malik şair yoxdur. Bu istedadlı şairin yaradıcılığı çoxşaxəli olub, tərcümə və elmi istiqaməti də əhatə edir. Vaqif Aslan bənzərsiz poetik üslubu ilə bütün Azərbaycan məkanında tanınır. Şair poeziyada ilk qədəmlərini “Səbuhi” ədəbi məclisinin sıralarında atmış, məclisin tanınmış söz sərraflarından olan Lütfəli Həsənov və Nurpaşa Hümətovdan xeyir-dua almışdır. Kövrək şair qədəmləri sonrakı illərdə daha da bərkiyərkən, 90-cı illərin ortalarında Şəkinin bütün ədəbiyyatsevərlərini öz ətrafına toplaya bilmişdir. Yaradıcılığının ilk illərində “Vaqif Aslanov”, “Vaqif Cumayovlu”, “Cumayovlu” imzalarında yazan şair, 1970-ci illərin ortalarından əsərlərini “Vaqif Aslan” təxəllüsü ilə yazır.

XX əsrin 90-cı illərinin sonu, XXI əsrin əvvəllərində şairin əsərlərinin nəşr tezliyi sürətlənmiş, 1993-cü ildə “Aydın”, 1994-cü ildə “Səyahətnamə” (tərcümə əsəri), 1997-ci ildə

“Ruhlarla söhbət”, 2000-ci ildə “Oğuz elinə salam”, 2003-cü ildə “Qanımdan rəng alan gül” və “Kiş kəndi və onun məbədi” (Azərbaycan və ingilis dillərində), 2014-cü ildə “Bizim dünya adlı bir evimiz var”, 2015-ci ildə “Hüseyn xan Müştəq”, 2019-cu ildə “Tütək xalqları ədəbiyyatında münahizələr” (Dərs vəsaiti) adlı kitabları nəşr olunmuşdur. Son illərdə (2009-2010-cu illər) şairin geniş poetik, publisistik və elmi irsi dörd cildə nəşr olunaraq oxucuların istifadəsinə verilmişdir. Vaqif Aslanın həyat və yaradıcılığı ilə bağlı məlumatlar həmçinin “Türk ədəbiyyatları antolojisi”, “Azərbaycan yazıçıları”adlı topluda”, “Şəki:alim və ziyalıları” adlı nəşrdə və “Şəkiddən gələn səslər” adlı ensiklopedik topluda oxucuların nəzərinə çatdırılmışdır.

XX əsrin 90-cı illərində Şəkiddə ədəbi mühitin formalaşmasında xüsusi xidmətləri olmuş istedadlı qələm sahiblərindən biri **Ramiz Orsərdir**. Öz övladlarının - Orxanın və Sərxanın adını poeziyasında daşımaq üçün şair əsərlərini **“Orsər”** təxəllüsü ilə yazmışdır. “Orsər” təxəllüsü nəinki Şəki, bütün respublika oxucularına tanışdır. Çap tempinə görə Ramiz Orsər Şəki ədəbi mühitinin irəlində gedəndir. Şairin 16 kitabı işıq üzü görmüşdür. Ramiz Orsər dərin məzmunlu məqalələri ilə həmçinin öz adını Azərbaycan publisistikası tarixinə yazmışdır. Şair-publisistin ədəbiyyata ən böyük töhfəsi 2018-ci ildə gərgin zəhmət hesabına tərtib etdiyi geniş həcmli ensiklopedik toplu olan “Şəkiddən gələn səslər” təzkirəsi olmuşdur. Respublikanın tanınmış ədəbiyyatşünas alimləri Ramiz Orsərin bu kitabını yüksək dəyərləndirərək onu ədəbiyyat fədaisi adlandırmışlar.

XX əsrin ikinci yarısı və XXI əsrin ilk onilliklərində Şəki ədəbi mühitinin və “Səbuhi” ədəbi məclisinin ən görkəmli söz ustalarından biri istedadlı şair-tərcüməçi **Namizəd Xalidoğludur**. N. Xalidoğlunun adı çağdaş Azərbaycan poeziyasının aparıcı nümayəndələri sırasında çəkilir və ədəbi tənqid tərəfindən əsərləri rəğbətlə qarşılır. Görkəmli tənqidçi Vaqif

---

Yusifli N. Xalidoğlunun poeziyasının movzusu və milli ruhu ilə bağlı yüksək fikirlər söyləmişdir.

XX əsrin ikinci yarısında və XXI əsrin ilk onilliklərində qüdrətli söz sərraflarından biri “Səbuhi” nin qocaman üzvlərindən olan **Veysəl Çərkəzdir**. Əsərlərinin çap tempinə görə Veysəl Çərkəz Şəki ədəbi mühitində öndə gedənlər sırasındadır.

Qeyd olunan dövrdə “Səbuhi”nin ən fəal üzvlərindən biri uzun müddət “Şəki fəhləsi” qəzetinin redaktoru olmuş, istedadlı şair, publisist **Akif Salamov** olmuşdur. Şəkinin elmi-mədəni həyatında əhəmiyyətli rolu olan bu istedadlı şair-jurnalistin qələmindən müxtəlif mövzulu onlarla maraqlı poetik və publisistik örnəklər çıxmışdır. A. Salamoğlu qələminin gücü ilə nəinki Şəkidə, həmçinin bütün Azərbaycanda tanınır.

XX əsrin 70-ci illərində ədəbiyyata gələn **Mayis Səlim** 90-cı illərin əvvəllərindən “Səbuhi” ədəbi məclisinin ən fəal üzvlərindəndir. Şeirələrini heca vəznində yazır. Lirikası mövzu etibarilə rəngarəngdir. Ədəbiyyatımızın gözəl təbliğatçısı olan M.Səlim müəllim-şair ömrü yaşayır. Şeirələrini oxuduqca nəzərimizdə fikir şairi canlanır. Şairin əsərləri istər kitab şəklində nəşr olunmamışdan əvvəl, istərsə də sonra “Türkün səsi”, “Ulduz”, “Ədəbiyyat”, “Ədalət”, “Zaman”, “Vaxt”, “Çağ”, “Şəki”, “İpəkçi” və s kimi yerli və respublika səviyyəli dövrü nəşrlərdə qeyd-şərtsiz dərc edilmişdir. Şairin üslubu, deyim tərzilə bağlı xalq şairi B.Vahabzadə, jurnalist T.Xəlilov, şair - tərcüməçi N.Xalidoğlu, V.Aslan, R.Orsər, Ə.Davudoğlu, A.Həmidoğlu, bu sətirlərin müəllifi və başqaları müsbət fikirlər söyləmişlər.

Mayis Səlimin ilk şeirlər kitabı 1998-ci ildə “Mən hardan biləydim” adı altında nəşr olunmuşdur. Şairin on beş şeiri Şəki ədəbi mühiti ilə bağlı sonuncu nəşr olan Azərbaycan Yazıçılar Birliyinin Şəki bölməsi tərəfindən hazırlanmış “Söz, söz,...söz!”(2005) adlı almanaxda nəşr edilmişdir. 2005-ci ildə

“Dəniz ömrü”, 2008-ci ildə “Ana dilim”, 2013-cü ildə “Qayıdaq o illərə” adlı şeirlər kitabları nəşr olunmuşdur.

Mayis Səlim, eyni zamanda müxtəlif mövzularda yazılmış məqalələrin də müəllifidir. Onun “Ədəbiyyat”, “Azərbaycan müəllimi”, “İnşaatçı”, “Şəki”, “Şəkinin səsi”, “Region”, “Şəki təhsili” qəzetlərində dərc edilən ədəbi-tənqidi və publisistik məqalələri maraqla qəşlənmişdir.

Mayis Səlim 2013-cü ilin aprel ayınadək Şəki şəhər 20 sayılı orta məktəbin direktoru vəzifəsində işləmiş, hazırda isə Şəki Şəhər İcra Hakimiyyətində çalışır.

XX əsrin ikinci yarısı və XXI əsrin əvvəllərində Şəki ədəbi mühitinin layiqli təmsilçilərindən biri **Şahid Məmmədkərimov** olmuşdur. 1960-cı ildən o, “Şəki fəhləsi” qəzetinin redaksiyası nəzdində fəaliyyət göstərən “Səbuhi” ədəbi məclisinin sıralarına daxil olmuş, ilk şeirləri həmin illərdən qəzetin səhifələrində “Məmmədkərimov” imzası ilə dərc olunmuşdur. Əsərləri “Tanrı pıçılıtları” adı altında nəşr edilmişdir.

“Səbuhi”nin ən fəal üzvlərindən olmuş **Yusif Şükürlü** XX əsrin 60-cı illərində ədəbiyyata gəlib. Əsərlərini əruz və heca vəznində yazır. Yaradıcılığında lirik və epik növün qəzəl, rübai, qoşma, bayatı, hekayə, povest və roman janrları mühüm yer tutur. 90-cı illərdən “Səbuhi” ədəbi məclisinin fəal üzvlərindəndir.

Yusif Hacıbala oğlu Şükürlü 1948-ci ildə Baş Şabalıd kəndində anadan olmuşdur. 1966-ildə Baş Göynük kənd orta məktəbini bitirmişdir. Yazıçı ədəbiyyata orta məktəb illərində gəlmişdir. O, 1966-cı ildə sənədlərini S.M.Kirov adına ADU-nun fizika fakültəsinə vermiş və qəbul imtahanlarını müvəffəqiyyətlə verərək tələbə adına layiq görülmüşdür. Onun istedadlı bir tələbə kimi həyatı daim mütaliədə keçmiş, təhsil aldığı beş il gənc fizik - yazıçının dünyagörüşünün formalaşmasında böyük rol oynamışdır.

Gənc fizik Moskva Kurçatov adına Atom Enerjisi İnstitutuna göndərilmiş, bu mötəbər elm ocağında diplom işini tamamlayaraq müvəffəqiyyətlə müdafiə etmişdir. Gənc müəllimin arzular çiçəyi bu illərdən sonra daha əlvanlaşmışdı. O, 1971-ci ildə ali təhsilini tamamladıqdan sonra çoxdan arzusunda olduğu müəllimliklə məşğul olmuş, Qutqaşen (indiki Qəbələ) və Şəki məktəblərində xalqın balalarına “Fizika” fənninin sirlərini öyrətmişdi. Biliyi və həyat təcrübəsi artdıqca gənc müəllim vaxtilə əlçatmaz arzusu olan aspiranturaya girmək, xalqına alim kimi xidmət göstərmək arzusu ilə yaşamışdı. Bu məqsədlə o, 1975-ci ildə istehsalatdan ayrılmamaq yolu ilə Azərbaycan SSR EA-nın Fizika İnstitutunun aspiranturasına qəbul olunmuşdu. Gənc tədqiqatçı elmin daha dərin qatlarına enmək üçün ən aktual mövzu olan “Fibroinin (saf ipəyin) molekul və ifrat molekul quruluşuna selenin təsiri” mövzusunda dissertasiya üzərində çalışmağa başlamışdır. Elmi fəaliyyət 30-dan artıq elmi məqalənin yazılması və 5 ixtiranın edilməsi ilə nəticələnmişdir.

1984-cü ilin yanvar ayında Azərbaycan Dövlət Universitetinin Elmi Şurasında Y. Şükürlü “Fibroinin molekul və ifrat molekul quruluşuna selenin təsiri” mövzusunda dissertasiya işini müvəffəqiyyətlə müdafiə edib, fizika - riyaziyyat elmləri namizədi, alimlik dərəcəsi aldı. Elmin yeni zirvəsinə ucalmaq üçün alim namizədlik işi ilə elmi fəaliyyətini bitmiş hesab etməmiş, 1995-ci ildə Azərbaycan EA Radiasiya Tədqiqatları Bölməsinin doktorantı kimi yeni elmi araşdırmalara başlamışdır.

Hazırda Y.Şükürlü fizika-riyaziyyat elləri doktoru alimlik dərəcəsi almağa hazırlaşır və AMEA – nın Şəki Regional Elmi Mərkəzinin direktoru və Azərbaycan Dövlət Pedaqoji Universitetinin Şəki filialında “Təbiət elmləri və onların tədrisi metodikası” kafedrasının dosentidir.

Şəki oxucularına “Y.Şükürlü” imzası artıq tanışdır. Şairin müxtəlif mövzulu lirik şeirləri, hekayələri respublika mətbuatının səhifələrində və Şəkiddə dərc edilən “Təhsil uğrunda”, “Şəki fəhləsi” və başqa dövri nəşrlərdə dərc olunub. Həmçinin

---

yazıcının 1998-ci ildə “Yetti” və 2005-ci ildə “Çəhrayı gödəkçə” adlı kitabları oxucular tərəfindən rəğbətlə qarşılanmışdır. Yazıçı Azərbaycan Yazıçılar Birliyinin üzvüdür. Yazıcının roman, povest və hekayələrdən ibarət yeni kitabı tərtib edilərək nəşrə hazırlanır.

XX əsrin 90-cı illərində ədəbiyyata gələn **Abbas Bəxtiyarov** dövrün istedadlı söz sahiblərindən olmuşdur. Əsərlərini “**Əmbala**” təxəllüsü ilə yazmış, “Həsətim”, “Üzünü sıxma köksümə”, “Kiri sən Allah” adlı şeir kitablarının müəllifidir. Əsərlərini heca vəznində yazmışdır.

XX əsr Şəki ədəbi mühitinin istedadlı qələm sahiblərindən biri də **Əhməd Zəyzidlidir**. 70-cı illərin sonlarından ədəbiyyata gəlmiş Əhməd əsərlərini heca vəzninin qoşma və gəraylı janrlarında yazır. Şeirlərinin bir qismi respublika və rayon mətbuatında 80-ci illərin sonlarından bu günədək dərc olunub. “Zaman”, “Azərbaycan pioneri”, “Şəki fəhləsi”, “Region-Şəki” qəzetlərində şairin onlarla vətənpərvərlik, ictimai-siyasi, məhəbbət, təbiət mövzulu şeirləri dərc edilmiş və oxucular tərəfindən rəğbətlə qarşılanmışdır. Şəkinin mədəni həyatında mühüm rol oynayan “Region-Şəki” qəzeti öz səhifələrində şairin şeirlərinə daha çox yer verir.

Şairin əsərləri bu sətirlərin müəllifi tərəfindən tərtib edilərək geniş “ön söz”lə 2016-cı ildə “Nədir yaşamaq?” adı altında nəşr edilmişdir.

Həbillah Kamil XX əsr Şəki ədəbi mühitinin istedadlı qələm sahiblərindəndir. Şeirlərini heca vəzninin qoşma və gəraylı janrlarında yazır. 1975-ci ildən “Səbuhi” ədəbi məclisinin üzvüdür. Seçilmiş şeirləri 2008-ci ildə “Nə yaxşı ki...” adı altında kitab şəklində çap olunmuşdur. XX əsrin 90-cı illəri Həbillah Kamilin yaradıcılığının həm məhsuldar, həm də dövrü mətbuata çıxmasında əlamətdar illərdir. Şairin 120-yə yaxın şeiri “Ulduz”, “Həyat”, “Zaman”, “Rezonans”, “Oğuz yurdu”, “Vətən çağırır”, “Mədəniyyət”, “Ekspress”, “Günay”, “Baytarlıq

---

təbabəti”, “Şəki”, “İpəkçi”, “Buruşlanskaya pravda” kimi jurnal və qəzetlərdə dərc edilmişdir.

Əsərləri ədəbi ictimaiyyət tərəfindən rəğbətlə qarşılanmış, xalq şairimiz B.Vahabzadə yaradıcılığına yüksək qiymət verərək “Şəki” qəzetində xüsusi yazı dərc etdirmişdir.

XX əsrin 50-90-cı illərində Şəkiddə yazıb-yaradan şairlərdən biri **Sadəddin Cumayev** olmuşdur. O, 90-cı illərin sonunda “Səbuhi” ədəbi məclisinin üzvləri sıralarına qoşulmuşdur. Şeirələrini heca vəznində yazmışdır. Əsərləri əlyazması şəklindədir və kitab şəklində hələlik nəşr edilməmişdir. Yaradıcılığından yalnız yeddi nümunə : 4 təmsili, 1 gəraylısı və 2 qoşması Azərbaycan Yazıçılar Birliyinin Şəki bölməsi tərəfindən tərtib edilmiş “Söz,söz,...söz!” (2005) adlı almanaxda nəşr edilmişdir.

XX əsrin 80-90- cı illərində Şəki ədəbi mühitində yazıb-yaradan istedadlı qələm sahiblərindən biri də **Ələsgər Salamov** olmuşdur. Azərbaycan və dünya ədəbiyyatının ən yaxşı ənənələrindən bəhrələnən Ə.Salamov epik növün hekayə və miniatür janrı üzrə özünəməxsus orijinal yaradıcılıq yolu keçmiş, əsərlərini **“Davudoğlu”** təxəllüsü ilə yazmışdır. Əsərləri 2013 -cü ildə “Bənövşə ətri” adı ilə ayrıca kitab şəklində nəşr edilmişdir. Ələsgər Davudoğlu 2019-cu ildə dünyasını dəyişmişdir.

XX əsrin 90-cı illərində “Səbuhi” ədəbi məclisinin sıralarında şairə qadınlar da yardımçılıq yolu keçmişlər. **Hədiyyə Şəfagül, Tangiz Dəniz, Almaz Məmmədova, Ruhangiz Rəhimli və Aynur Təmkin** ədəbiyyatın lirik və epik növündə yazıb-yaratmışlar.

XX əsrin ikinci yarısından Şəkiddə teatr diqqətəlayiq inkişaf etmişdir. 40-cı illərin sonlarında Şəki teatrı fəaliyyətini dayandırdıqdan sonra 50-60-cı illərdə Şəkiddə xalq teatrı ədəbi-mədəni mühitin formalaşmasında mühüm rol oynamışdır. Bu illərdə teatrın aktyor truppası sırasında M.Hacıoğlu, B. Ələsgərova kimi təcrübəli səhnə ustaları ilə yanaşı, Zahid Mustafayev, Y.Məmmədov, Azərbaycan İncəsənət İnstitutunun

---

məzunu N.Bilalov və digər istedadlı gənclər də çalışırdı. 1959-65-ci illər arasında Məmmədkəbir Hacıoğlunun rejissorluğu ilə teatrda S.S.Axundovun “Məhəbbət nişanəsi”, Ə. Haqverdiyevin “Bəxtsiz cavan”, M.S.Ordubadinin “Beş manatlıq gəlin”, C.Cabbarlının “Aydın”, Ü.Hacıbəyovun “O olmasın, bu olsun”, “Əsli və Kərəm”, B.Vahabzadənin “Vəcdan”, yerli (şəkili) yazıçılardan Lütfəli Həsənovla Hüseyn Rəsulovun birlikdə yazdıqları “Bağışla məni, əzizim”, A.Məmmədovun “Həmyerlilər” və s. başqa əsərlər müvəffəqiyyətlə tamaşaya qoyulmuşdur.

70-ci illərdə Azərbaycan ədəbiyyatı, mədəniyyəti və incəsənətində güclü canlanma hiss olundu. 1975-ci ilin aprel ayında Azərbaycan SSR Nazirlər Soveti Şəkidə Dram Teatrı açmaq barədə qərar qəbul etdi. Şəkidə yenidən Dövlət Teatrının açılmasını respublikanın və Şəkinin mədəni həyatında əlamətdar hadisə olduğu teatr tədqiqatçıları tərəfindən yüksək qiymətləndirildi: “... 1975-ci ildə Şəkidə yenidən dövlət teatrının yaranması respublikamızın mədəni həyatında əlamətdar hadisə oldu. Bu, yalnız dövlət teatrlarının sayca artımında deyil, həm də həyatımızın ümumi inkişafı ilə əlaqədar, insanların daimi yüksələn ideya, bədii-estetik tələblərinin ödənilməsi baxımından da əhəmiyyətli oldu”.

1975-ci ildə M.Əliyev adına İncəsənət İnstitutunun aktyorluq fakültəsini bitirmiş 3 nəfər məzun işləmək üçün Şəkiyə göndərildi. Xüsusilə, istedadlı aktyor və rejissor Vaqif Abbasovun teatrın inkişafında böyük xidmətləri olmuşdur.

70-ci illərdə teatrın repertuarı zəngin olmuş, qısa müddət ərzində 50-dən artıq tamaşa göstərilmişdi. 70-ci illərin sonlarında insanın cəmiyyət və ailə qarşısında mənəvi borcu məsələsi dövrün aktual probleminə çevirir, bu problemin işlənməsi, sənətdə təzahür formaları ədəbiyyat və incəsənət adamlarını düşündürürdü.

1980-ci illərdə teatrın müvəffəqiyyətlər seriyası daha da artmışdı. Yaradıcı kollektiv təkcə Şəkinin deyil, Bakı və Moskva tamaşaçılarının dəfələrlə qonağı olmuş, repertuarını klassik və müasir Azərbaycan və dünya ədəbiyyatı nümunələri ilə zənginləşdirmişdir. Teatrın Bakıya qastrol səfərində birinci nümayiş etdirdiyi tamaşa görkəmli dramaturq S. Rəhmanın “Aşnalar” əsəri oldu. Bu barədə teatrşünas Mahmud Allahverdiyev geniş məlumat verərək yazırdı: “1981-ci il sentyabr ayının 7-dən Şəki teatrının Bakıda müvəffəqiyyətlə göstərdiyi qastrol tamaşalarının müasirlik pafosu, onun böyük axtarışlar və nailiyyətlər yolunda olduğunu göstərdi. Teatrın aktyorları tamaşanın satirik mövqeyini düzgün duymuş və mənəvi eybəcərliyi ifşa etməyə nail olmuşlar. Tamaşanın rejissoru Cahangir Novruzov haqlı olaraq həyat və gözəllik haqqında çürük təsəvvürə malik olanları ümumiləşdirir və onları həşərata bənzədir. Sənətkarın estetik münasibəti onu eybəcərliyə doğru qaldırır, onda satirik gülüş, tənqid və barışmazlıq duyğusu yaradır, mənəvi çürüklüyə qarşı mübarizəyə cəlb etdirir”.

1981-ci ildə Şəki teatri öz repertuarında Şəkiddə yazıb - yaradan dramaturqların da əsərlərinə yer vermişdir. Şəkili dramaturq Məmməd Şəkilinin “Hökm” pyesi bu qəbildəndir. İki hissəli “Hökm” dramının mövzusu qanun müdafiəçisi olan hüquqşünasların həyatından götürülmüşdür. Dramın əsasında Sovet qanunlarının keşiyində dayanan, ədalətin müdafiəçisi olan insanların ruhən, qəlbən saf, təmiz olması ideyası dayanmışdır.

1982-ci ildə teatrın repertuarı “Ömrün sorağında” (N.Hacıyev), “Dadaşbala əməliyyatı” (R.Əlizadə), “Adsız ulduz” (A.Sebastian), “Sərgüzəşti vəzir xani - Lənkəran” (M.F.Axundov), “Knyaz” (H.Cavid), “Həyatın dibində” (M.Qorki) kimi əsərlərlə zəngin olmuş, böyük tamaşaçı rəğbəti qazanmışdır. “Şəki fəhləsi” qəzetinin 1982-ci il nömrələrində bu sənət əsərlərinin səhnə quruluşu və aktyor çıxışları ilə bağlı Məmməd Çələbiyevin (Şəkilinin), A.Salamovun, R.Yusifovun,

---

A.Qafarovun, E.Ağayevin, Ə.Rəhimlinin resenziyaları dərc edilmişdir.

Şəki teatrı nümunəvi fəaliyyəti ilə bağlı 1987-ci ildə qastrollarını Azərbaycandan kənarda keçirən iki teatrdan biri olmuşdur. S.Vurğun adına Azərbaycan Dövlət Rus Dram Teatrının kollektivi Litvanın paytaxtı Vilyusdə, S.Rəhman adına Şəki Dövlət Dram Teatrının kollektivi isə Tatarıstan MSSR-in paytaxtı Kazanda səhnə sənətimizi təmsil etmişlər.

80-ci illərin sonlarında yenidənqurma siyasətinin abi-havası respublikanın mədəni həyatına sirayət etdiyi kimi, Şəki mədəni mühiti üçün də xarakterik idi. 1987-ci ilin yanvarında Sovet İKP MK-nın xüsusi plenumunda irəli sürülən bu yeniləşmə, yenidənqurma ideya xətti ölkənin ideoloji həyatında mühüm dəyişiklik yaratmışdır. “Şəki fəhləsi” qəzetinə müsahibəsində Şəki Teatrının direktoru Nazim Bilalov: “Teatr və yenidənqurma. Yəqin ki, təzə mövsümdə yeniləşmənin abi - havası sizin teatrdə da hiss ediləcəkdir? sualını cavablandıraraq demişdir: “Buna şübhə ola bilməz. Artıq yeni qayda ilə işləməyə başlamışıq. Hazırda müasir teatr necə olmalıdır? sualı ətrafında canlı mübahisələr gedir. Yekdil rəy belədir: “Teatr sənəti adamların tərbiyə edilməsində, onların mənən yeniləşməsində, bədii həqiqətin üzə çıxarılmasında əvəzsiz rol oynayır” .

80-ci illərin sonunda Şəki teatrının aktyor və rejissor qrupu qardaş Türkiyə ilə ədəbi və mədəni münasibətlərin yüksək mərhələsini və cəmiyyətə olan fəal münasibəti nəzərə alaraq böyük türk yazıçısı Əziz Nesinin yaradıcılığına yenidən müraciət edərək onun “Böyük gülüş içərisində faciə” adlı pyesini səhnələşdirmişdir.

Şəki teatrı yarandığı gündən canlı həyatla yaşamış, təəsüf ki, 80-ci illərin sonlarında SSRİ-də başlayan sosial - iqtisadi, mədəni böhran və keçid dövrünün ağır çətinlikləri Şəki teatrdan da yan keçməmişdir. Bu illərdə teatr tamaşalarına

---

tamaşaçı gəlişi olduqca azalmış, ciddi maliyyə əngəllikləri yaranmışdı. Teatrın kollektivinin əksər üzvləri maliyyə çətinlikləri ucbatından səhnədən aralandı. Teatrın repertuarı iflic vəziyyətinə düşdü. Bu böyük sənət ocağının qapıları yalnız ümumşəhər tədbirləri zamanı açıldı. Cəmiyyətin mədəni həyatında böyük nüfuzu və rolu olan bu mədəniyyət ocağının sükutu Şəki sənətsevərlərinin və Şəki Şəhər İcra Hakimiyyətinin rəhbərliyini dərindən narahat etdi. Teatrın fəaliyyətinin bərpa olunması üçün ciddi tədbirlər görüldü. 1990-cı ildə cəmiyyətin bütün sahələrində süstlük, durğunluq baş verməsinə baxmayaraq, Şəki teatrının kollektivi fəaliyyətini günün tələbləri səviyyəsində qurmağa cəhd edərək əhaliyə mədəni xidmətini davam etdirmişdir. Bu fikri bizə söyləməyə əsas verən teatrın həmin ilin iclas protokollarının məzmunudur.

Cəmiyyətdə siyasi və idtisadi müstəqillik uğrunda mübarizənin kəskinləşdiyi bir zamanda Şəki Dövlət Dram Teatrının kollektivi siyasi məzmunu ilə daha kəsərli olan əsərləri səhnəyə gətirmişdir. 1992-ci ildə XX əsr Azərbaycan poeziyasının dahisi olan B.Vahabzadənin dramaturji yaradıcılığının gözəl nümunələrindən olan “Hara gedir bu dünya?” adlı səhnə əsəri teatr aləmində mühüm bir hadisəyə çevrildi.

1997-ci ildə Şəki teatrı yeni mövsümə türk yazıçısı Nazim Hikmətin “Bayramın birinci günü” dramı ilə başlamışdır. Bu əsər Şəki teatrının türk dramaturgiyası səhifəsinə yeni bir qiymətli əlavəsi idi. “Bayramın birinci günü” tamaşasının quruluşçu rejissoru, istedadlı rejissor Mirbala Səlimov, quruluşçu rəssam isə Söhrab Ərəbov idi. Bu əsərdə bir çox ciddi sosial-ictimai problemlər bütün kəskinliyi ilə ortaya qoyulmuşdur.

1990-cı ildən 2000-ci ilədək Şəki teatrı respublikamızın digər mədəniyyət ocaqları kimi ağır, iqtisadi və maliyyə çətinlikləri yaşadı. Teatrın direktoru Hikmət Nəbiyevin təbircə desək, 1992-ci ildən sonra bütün teatrlarda olduğu kimi, bizim

---

teatrımız da maliyyə çətinlikləri ilə üzləşdi. Lakin teatrın yaradıcı və texniki heyəti hər şeyə dözdülər və teatrda yanan o müqəddəs şamı sönməyə qoymadılar, yaşatdılar və yaşadılar. İyirmi beş il ərzində teatrın istər daxilində, istərsə də xaricində təmir işi aparmaq demək olar ki, heç kəsi maraqlandırmadı. Lakin ümummilli liderimiz Heydər Əliyevin işə qarışması ilə mədəniyyət naziri Polad Bülbüloğlu teatrın təmirə böyük ehtiyacı ilə bağlı teatrın üst damının, səhnəsinin və zalının əsaslı təmiri üçün vəsait ayrılmasına sərəncam verdi. Həqiqətən, teatr binası dövlətin qayğısı nəticəsində dağılmaqdan xilas oldu. O zaman Şəki teatrının direktoru Nizami Abbasovun rəhbərliyi ilə teatr əsaslı təmir olundu. Şəki Şəhər İcra Hakimiyyətinin başçısı Əşrəf Məmmədov teatr ətrafında gözəl bir “teatr meydanı”nın salınması üçün tapşırıqlar verdi. Tez bir zaman ərzində aktyorların sözü ilə desək, “evlərinin üstü” təmir olundu. Zalı, səhnəni yeni, müasir standartlara cavab verən bir üsulda təmir etdilər. Hazırda Şəkidə ölkə rəhbəri İlham Əliyevin xüsusi Sərəncamı ilə yenidən tikilmiş gözəl və yaraşığı teatr binası tamaşaçıların ixtiyarına verilmişdir. İstedadlı rejissor Mirbala Səlimlinin səhnələşdirdiyi aktual mövzulu əsərlərin nümayişi ilə bu gözəl məkan tez-tez tamaşaçılarını öz qoynuna alır.

Təhlillərdən görüldüyü kimi, XX əsrdə və XXI əsrin əvvəllərində Şəki ədəbi mühitində ədəbiyyat dövrün siyasi tələblərinin çərçivəsindən çıxaraq milli zəmində cəmiyyəti müxtəlif tərəflərdən əks etdirmişdir. Azərbaycan ədəbiyyatının Şəki məktəbinin layiqli təmsilçilərinin qələmi ilə poeziyamız, nəsrimiz və dramaturgiyamız mövzu, janr və üslub baxımdan zənginləşmişdir.

XX əsrin 50-90-cı illərində mövzu rəngarəngliyinə görə müasirlərindən fərqlənən, zəngin yaradıcılığa malik, satiralarında Mirzə Ələkbər Sabir, qoşma, gəraylı və tənislərində klassik aşiq şeiri, sadə dilli qəzəlləri ilə Əliağa Vahid ədəbi ənənələrinin

---

davamçısı olan **Yaqub Mahir** dövrün və ədəbi mühitin ən qüdrətli şairidir.

1.2. Yaqub Mahirin həyatı

Yaqub Mahir (Alxasov) 1927-ci ilin may ayının 27-də Şəki rayonunun Oxud kəndində yoxsul fəhlə ailəsində anadan olmuşdur. Atası Vahab Cəbrayıl oğlu Alxasov Oxud kəndinin məşhur “Hacı Alxaslar” nəslinə mənsub olmuşdur. Babası Cəbrayıl Alxasov 1918-ci ildə Şəkinin Trud düzündə biçin biçərkən körpə oğlu Yaqubla birlikdə ermənilər tərəfindən qətlə yetirilmiş, sonralar Vahab kişi qətlə yetirilmiş qardaşının adını oğlu Yaquba qoymuşdur. Vahab Cəbrayıl oğlu gəncliyindən həyatın ağrı-acısını dadmış, 30-ci illərdə oxudlu fabrikant Umarın fabrikində fəhlə işləmiş, zəhmətkeşliyi və hallalığı ilə bu elcanlı insanın dərin rəğbətini qazanmışdır. Yaqub Mahir “Yazıq atam” şeirində atasının əzablı ömür yolunu - həyatda düzgünlüyü, doğruluğu, hallalığı ömrünə bəzək bilsə də, düzlük və doğruluqdan əsər-əlamət görmədiyini, müharibə illərində həyatının ağırlığını ürək ağrısı ilə qələmə almışdır:

*Düzgün oldu, düz görmədi,
Doğruluqdan iz görmədi,
Namərdlərdə üz görmədi,
O rəhmətlik yazıq atam*

*Göz açandan dava gördü,
Barıt iyli hava gördü,
Dağılmış yurd, yuva gördü,
O rəhmətlik yazıq atam*

*Düz danışıb yedi qapaz,
Firavan gün gördü bir az,
Oldu saçı qartək bəyaz,
O rəhmətlik yazıq atam*

---

*Yola saldı nəhs illəri,
Neçə-neçə fəsilləri,
Qəmli gördü nəsilləri,
O rəhmətlik yazıq atam*

*Qəm dağına tişə vurdu,
Dostu, yarı dişə vurdu,
Ömrü çox tez başa vurdu,
O rəhmətlik yazıq atam*

*Mahir, həyat başdan-başa,
Bir səhnədir et tamaşa,
Kaş çataydı sənin yaşa,
O rəhmətlik yazıq atan.
O rəhmətlik yazıq atam[55 , 58].*

Yaqub Mahirin atasının şərəfli, ağır zəhmətlə yoğrulmuş ömür yoluna, ibrətamiz həyatına həsr etmiş olduğu silsilə şeirlər sırasında “Ay dədə” rədifli qəzəli mühüm yer tutur ki, şair aclıq və səfalətlə çarpışaraq atasının ailəsini çörəklə təmin etdiyini, dincliyin nə olduğunu bilmədiyini, ruzi naminə gec yataaraq, tez durduğunu, gah fəhləlik etdiyini, gah biçinə çıxdığını, 1938-ci ildə Moskva şəhərində keçirilən Azərbaycan incəsənəti ongünlüyündə iştirakını, sonrakı müharibə illərinin yaratmış olduğu aclığı, atasının balaları acından ölməsin deyə pencəyini belə satdığını, kürəyində qarğıdalı şələsini Şəkiyə apararaq satıb ailəsinə çörək pulu qazanmasını zəmanənin yaratmış olduğu acı həyat tərzini kimi istedadlı qələminin gücü ilə oxucuya danışmışdır:

*Yadıma hərdən düşür mənim o körpə çağlarım,
Qarnımızı doyuzdurub, çalib-oynatdın, ay dədə!*

---

*Bilmədin dinclik nədir, korlayıb rahatlığını,
Gec yatdın, öz yuxuna sən haram qatdın, ay dədə!*

*Gah fəhləlik elədin, gah yazda çıxdın biçinə,
Haqq alıb, ailənə bolluq yaratdın, ay dədə!*

*Açıldı bəxtin nəsə apadılar ongünlüyə,
Ailəvi rəqs edərək, düz addım atdın, ay dədə!*

*Saldı Hitler davanı, aclıq bürüdü ölkəni,
Əyninin paltarını çıxarıb satdın, ay dədə!*

*Qoymadın ailəni həyatda zülüm görməyə,
Dalında qarğıdalı daşayıb, dardın, ay dədə!*

*Mahirəm, unutmaram ömrüm boyu heç vaxt səni,
Min rəhmət, haqq yerində indi rahatdın, ay dədə [55,
24-25].*

Şeirdə şairin elmi tərcümeyi-halını öyrənmək üçün maraqlı qeydlər vardır:

*Açıldı bəxtin nəsə apardılar ongünlüyə,
Ailəvi rəqs edərək, düz addım atdın, ay dədə! –*

beyti ilə şair mənsub olduğu ailənin ömür yolunun maraqlı tərəfləri ilə oxucunu tanış edir. Məlum olur ki, şairin atası Vahab kişi, anası Nazilə xanım, bacısı Roza 1938-ci ildə Moskva şəhərində keçirilən Azərbaycan incəsənəti ongünlüyündə ailəvi rəqs qrupu kimi iştirak etmişlər. Atası Vahab kişi və anası Nazilə xanım rəqs qabiliyyətli şəxslər olmuş, bu qabiliyyəti oğlanları Yaquba və qızları Rozaya da aşılamişlər. Şairin anası Nazilə xanım əslən nuxalı məşhur rəqqas, Nuxada “Göyəbaxan” ləqəbi ilə tanınan Muxtarın bacısı olmuşdur.

Şair bu sətirlərin müəllifinə 11 yaşında olarkən dekadada iştirakını aşağıdakı kimi nəql etmişdir: “Bu gün Oxud kəndinə iki nəfər incəsənət xadimi gəlir. Onlardan biri Manaflı familyalı kişi, digəri isə Əminə xanım Dlbazi idi. Onların məqsədi yaxşı rəqs edənləri və mahnı oxuyanları seçmək idi. Onlar atam Vahab kişinin, anam Nazilə xanımın, bacım Rozanın və mənim rəqsimi çox bəyəndilər. Sonra ailəməzlə ciddi məşq edərək “Ailə rəqs ansambılı” təşkil etdilər. Bir müddət rəqs məşqindən sonra bizi, Şəmilov Nuru, Pəri və Qurban adlı şəxslərlə birlikdə Bakıya - respublika olimpiadasına apardılar. Orada əynimizə milli paltar ölçülüb tikildi. Üzərimizdə daha ciddi məşq apararaq bizi 1938-ci ildə Moskvada keçiriləcək incəsənət ongunlüyünə hazırladılar. Ongünlükdə biz, Şəmilov Nuru və onunla Suqra adlı bir qız “Koroğlu” rəqsini gözəl ifa etdiyimizə görə, o rəqsi ifa etmək üçün nəzərdə tutulmuşduq. Biz ailəliklə həmçinin “Tərəkəm” rəqsini də ifa edəcəkdik. Rəqsin musiqi ifaçısı dəhnəli zurnaçı Həbibullahın dəstəsi idi. Zurnaçılar dəstəsinə görkəmli ifaçılardan züyük tutan Həsən, bala nağaraçı Şümbə, böyük nağara çalan Məmməd kişi daxil idi. Dekadaya Bakıdan böyük bir qrup yola düşmüşdü. Azərbaycanın görkəmli el sənətkarları, milli operamızın banisi Üzeyir Hacıbəyov da yazdığı “Koroğlu” operasını dekadaya aparmışdı” [5, s. 62].

Yaqub Alxasovun o zaman 11 yaşı var idi. O, dekada gün-lərini belə xatırlayır: “Qatarda gedirdik. Moskvaya yaxın bir stansiyada qatar dayanarkən bərk yırgalandı və mən ikinci mərtəbədən aşağı yığıldım. Hamı mənim ağrıyan yerimin olub -olmadığını öyrənmək üçün başıma yığışır. İki nəfər, biri eynəkli kişi mənə yaxınlaşdı. Eynəkli kişi mənə ayağa qaldırdı, başıma sığal çəkərək dedi: “Ey, oğlan, Moskvaya çatmışıq, yaxşı rəqs edərsən ha, bax, mənim Koroğlum kimi”. Onlar gedəndən sonra məlum olur ki, onlardan biri Üzeyir Hacıbəyov, digəri Bülbül Murtuza imiş. Moskvada Azərbaycan nümayəndə heyətini Kiyev mehmanxanasında yerləşdirmişdilər” [5, s. 62].

Alxasovlar ailəsinin gözəl çıxışı dekadanın nümayəndəliyi tərəfindən böyük alqışlarla qarşılanmış, Moskvanın “İzvestiya”, “Pravda” qəzetləri səhifələrində onların şəkillərini vermiş, çıxışları barədə məqalələr dərc edilmişdir. Dekadadakı maraqlı bir anı Yaqub Mahir belə xatırlayır: “Dekada günlərində pulumuz qurtarır. Atam məcbur qalıb Moskvada Azərbaycan İncəsənət İşləri İdarəsinə rəhbərlik edən şair Rəsul Rzaya müraciət edir. Biz Rəsul Rzanın otağında olanda sevimli şairimiz Səməd Vurğun da orada idi. Rəsul Rza atamı dinlədikdən sonra ondan qaldığı yerin ünvanını alıb, bizi yola saldı. Bir neçə saatdan sonra qapımız döyüldü və bizə 5000 manat pul təqdim edildi. Dekadada olduğumuz müddətdə atama 1500 manat, anama 1200 manat, mənə 1000 manat, bacım Rozaya isə 800 manat aylıq məvacib verildi”[5, s.63].

Şair dekadada olarkən poeziyamızın qüdrətli nümayəndələrini - Səməd Vurğunu, Məmməd Rahimi, bəstəkar Üzeyir Hacıbəyovu, Aşıq Əsədi görmüş, sonralar yaradıcılığının ən gözəl nümunələrindən olan “Tanış olun” qoşmasında həmin sənətkarları xatırlayaraq yazmışdı:

*Görmüşəm Rahimi, Vurğun Səmədi,
Bəstəkar Üzeyiri, Aşıq Əsədi,
O böyük şəxslərə söz verib qəti,
Demişəm sizlərə tələbəyəm mən[6, s.187].*

Dekadanın sonunda Alxasovlar ailəsinin iştirakçılarna “Milli rəqsin gözəl ifaçısı” vəsiqəsi verilmiş, onların hər biri Fəxri Fərmanla təltif edilmişlər.

Anasına və bacılarına olan sonsuz məhəbbətini istedadlı şair “Qadinsız ev” və “Mənim anam” şeirlərində bildirmişdir. Qadını evin bəzəyi, ərin dayağı, onun əsas can yanğısı, evin hər işində ona köməkçi hesab edən Yaqub Mahir qadinsız evi boş dəyirmanə bənzədərək yazmışdır:

---

*Könül, sənə canı yanan,
Bir bacındır, bir də anan.
Qulluq eylə ona hər an,
Vaxt var ikən qədrini bil,
Onlarsız ev - boş dəyirman [55, s. 69].*

Şeirin ikinci və üçüncü bəndlərində şair anasının və bacılarının nümunəsində evdə qadın əməyini yüksək dəyərləndirir. Şairə görə, əsil qadın yaxşı mənada özünü ərinə dayaq sanmaz, kişi kimi çalışıb, ailənin ruzisinin qazanılmasında ərin köməkçisinə çevrilər. Əsil qadın evdə biri beş eyləyər, evin səliqə-səhmanın, ağır ev işlərinin, cın-cındırın köşələnməsinin hesabını verər. Bu baxımdan şair qadın əməyinin heç bir qiymətlə ölçüyə sığmadığı qənaətini təsdiqləyir:

*Qadın evin bəzəyidir,
Çay, çörəyi, xörəyidir,
Hər bir kəsin gərəyidir,
Qardaş oğlu, buna inan,
Qadınsız ev - boş dəyirman.*

*Qadın əri sanmaz dayaq,
Zəhmət çəkər kişi sayaq,
Bəzən yatmaz, qalar oyaq,
Özgə cürə etmə güman.
Qadınsız ev - boş dəyirman [55 , s.69].*

“Mənim anam” şeirində şair anasının verdiyi öyüd-nəsihətlərin müqəddəsliyini, balalarının yolunda ömrünü şam kimi əritdiyini böyük ilham və məhəbbətlə vəsf etmişdir:

*Həm qadınsan, həm də kişi,
Vicdanınla gördün işi,
Haqlamısan yetmiş beşi,*

---

*Ey cəfakeş, anam mənim.
Qəlbi geniş, anam mənim*

*Dəcəl olduq kiritdin sən,
Öyüdünü yeritdin sən,
Ömrü şam tək əritdin sən.
Ey cəfakeş, anam mənim.
Qəlbi geniş, anam mənim [55 , s. 70-71]*

Şairin uşaqılıq illəri dəhşətli müharibə illərinə düşmüş, o, bu illərin ağrılı-acılı, sevincli-qayğılı günlərini poeziyasında yaşatmışdır. Müharibənin ölümlü - itimli ağır illərində əhalinin düçar olduğu məhrumiyyətlər, yoxsulluğun qapıları döyməsi, əhalinin aclıqla üzləşməsi Yaqub Mahirin “Şeir çələngi” şeirində dözülməz həyat lövhələri kimi öz əksini tapmışdır. Şeirdə acınacaqlı həyat lövhələri o qədər real verilmişdir ki, oxucu sanki müdhiş günlərin epik səciyyəsinə verən bir hekayə oxuyur. Zaman o qədər əcaib və acınacaqlı imiş ki, şair şeirin beytlərindən birində qeyd etdiyi kimi, əhalinin yeməyə heç bir ərzağı olmadığı üçün yemlik yeməkdən dişlərinin gömgöy göyərdiyini, gənclərin müharibə cəbhələrində həlak olduqlarını, qara kağızların qapıları döydüyünü uşaq təxəyyülünün gücünə söykənərək realist şəkildə qələmə almışdır:

*Düşdü-düşəli bu həyata beşik-bələkdən,
Nə çəkmədim, Ya Rəbb, əli qanlı fələkdən,*

*Açıb gözüümü, vallahi, taki yumunca,
Gördüm ələnbədi ağ unum narın ələkdən.*

*Zalım fələyin mat qalası işləri varmış,
Baş tapmadım o etdiyi kuyi-kələkdən.*

---

*Şux gəncliyim 41 ilə 49-a düşdü,
Derdim, nə olar doyub ölüm yavan çörəkdən.*

*Ot otlayırdı mal kimi bir vədə adamlar,
Gömdüy göyərirdi dişimiz yemlik yeməkdən.*

*Tərk oldu cahan, xeyli cavan getdi güdaza,
Məhrum elədi bəxt məni ən dadlı yeməkdən.*

*Mahir, xalqə bəxş eyləmişəm şeir çələngi,
Olmaz qəti fərqi, içi boş gedən çəlləkdən [54, 115-116].*

Doğulub boya-başa çatdığı Oxud kəndinin əsrarəngiz təbii gözəllikləri, uşaqılıq illərinin şirin xatirələri, uşaq ikən oynadığı oyunlar, gəzdirdiy yerlər toponimik xarakterizə baxımdan əhəmiyyət kəsb edən lövhələr kimi Yaqub Mahirin şeirlərində yer almışdır. Şair “Xəyal” adlı şeirində ömrünün bu illərini xatırlamışdır:

*Top qalanq oynadım “Gavan” düzündə,
“İlaxır” keçirdik “Ağa yeri”ndə,
Sərin bulaqların suyundan içdim,
Çiyələk topladım yay səhərində [55 , s. 13].*

Yaqub Mahir doğma kəndünə, ana yurduna olan məhəbbətini heç zaman unutmamış tərənnümünə bir neçə şeir həsr etmişdir. O, “Yurdum” şeirində də doğma yurdu Oxud kəndinə olan məhəbbətini aşağıdakı kimi ifadə etmişdir:

*Ey qafil, yadımdan çıxartma bunu,
Qəlbimdə məşəltək hey yanır yurdum.
Şəki şəhərində yaşasam da mən,
Oxud kəndimizdən başlanır yurdum [54 , s. 21].*

“Keçən günlər” şeirində də şair kənddə keçən uşaqlıq illərini, məktəb həyatını, müəllimlərdən dərs dinlədiyini və Moskvada keçirilən dekadadakı iştirakını xatırlamışdır:

*Sən ey mənim xəyalımdan,
Kino kimi keçən günlər,
Qayıt, qayıt, bir geri dön,
Ey ömrümə köçən günlər.
Yada düşdü on yaşımda,
Moskvada gəzən çağım.
Yada düşdü festivalda
“Avarı”ya süzən çağım.
Yada düşdü qanlı hərbin,
Girdabında inlədiyim,
Yada düşdü min həvəslə
Müəllimləri dinlədiyim[55 , s. 48-49].*

İlk ibtidai təhsilini Oxud kənd səkkizillik məktəbində alan Yaqub Mahir, o zaman Oxudda orta məktəb olmadığından təhsilini 1947-1948-ci dərs ilində M.Qorki adına şəhər 10 sayılı orta məktəbdə tamamlamışdır. Orta məktəbdə oxuduğu illərdə ədəbiyyatın sirlərinə yiyələnməsində ədəbiyyat müəllimi Məmmədiyyə Süleymanlının böyük əməyi olmuşdur. Orta təhsilini başa vurduqdan sonra o, M.Ə.Sabir adına Şəki Dövlət Dram Teatrında kütləvi işçi kimi əmək fəaliyyətinə başlamışdır. Bir müddət orada çalışdıqdan sonra ali təhsil almaq məqsədilə Bakı şəhərinə getmiş və 1948-ci ildə Azərbaycan Dövlət Darülfünunun (hazırkı Bakı Dövlət Universiteti - K.A.) filologiya fakültəsinə daxil olaraq, təlatümlü, necə deyərlər səhvlərlə dolu tələbəlik illərinə qədəm qoymuşdur. 50-ci illərdə dövrün görkəmli qəzəlxanı Əliağa Vahidə qoşulmuş, Bakının küçələrində meyxana deyərək tez-tez dərsdən yayınması şairin təhsildən uzaqlaşmasının əsasını qoymuş, 1953-cü universitet tələbələri sırasından ədalətsizcəsinə xaric olunmuşdur. Yaqub Mahirin

---

vaxtilə bu sətirlərin müəllifinə söylədiyinə görə, universitetdən xaric olunması Əliağa Vahidlə dostluq etməsi səbəbli olmuş, gənc, ilhamlı şair imtahan prosesində müəllim ona Vahidlə gəzdiyini irad tutarkən qaytardıqı:

*Yaqubam ustadımın haqq səsiyəm,
Biçarə Vahidin avarəsiyəm, -*

cavab onun universitet tələbələrı sırasından xaric olunmasına bəhanə yaratmışdır. Nəticədə gənc şair tələbəlik həyatından məhrum olaraq Bakı şəhərində səfil həyat keçirməyə başlamışdır. “Mən” rədifli şeirində Yaqub Mahir cavankən nəğməli quş olduğunu, gəncliyində Əliağa Vahidə qoşulduğunu təsdiqləyərək cahillik qəminə tuş gəldiyini peşimançılıq hissi ilə vurğulamışdır:

*Cavankən nəğməli quş olmuşam, mən,
Cahillik qəminə tuş olmuşam, mən,
Əliağa Vahidə qoşulmuşam , mən,
Əslində Cümənin xələfiyəm , mən[6, s.188].*

Müəllimi Əliağa Vahidi hörmətlə xatırlayan şair “Vahid və Mahir” şeirində özünü Vahidlə müqayisə edərək Vahid sənətinin böyüklüyünü tərənnüm etmiş, Vahidin Bakıda, özünün isə Şəkidə qüdrətli söz əhli, meyxana, qəzəl ustadı olduğunu, xalqı üçün qiymətli, silinməz söz yadigarı qoyub getdiyini vurğulamışdır:

*Dünyada silinməz iz qoyub gedən,
Xalqının yanında üz qoyub gedən,
Qanana qiymətli söz qoyub gedən,
Bakıda Vahiddir, Şəkidə Mahir*

*Getməz şeirlərin damaqdan dadı,
Tarixdən silinməz heç zaman adı,
Meyxana ustadı, mahnı ustadı,*

Bakıda Vahiddir, Şəkiddə Mahir [55, s. 22].

Gənc, təcrübəsiz oğlanın istedadı sayəsində həyatın qoynunda keçirdiyi mənasız dəqiqələr, günlər ata arzularına sədd çəkmiş, onu qəmginləşdirmişdir. Yaqub Mahir sonralar ömrünün bu “nəşəli” çağlarını, gənclik illərində buraxmış olduğu səhvləri, pis cürlərin, vəfasız dostların onun həyatına mənfi təsirini atasına isnadən yazdığı “Atacan, bağışla, məni bağışla!” qoşmasında etiraf edərək peşimançılıq hissələrini biruzə vermişdir:

*Mən oğul olmadım əməlli-başlı,
Atacan, bağışla, məni bağışla.
Sapındım düz yoldan mən başı daşlı,
Atacan, bağışla, məni bağışla.*

*Özümü itirdim qoşulub cura,
Gec qandım iş-işdən keçəndən sora.
A sənin məzarın qərğ olsun nura,
Atacan, bağışla, məni bağışla.*

*Halal zəhmətinlə eldə böyüdüm,
Batmadı başıma əfsus öyüdüün,
Oldum bərabəri barsız söyüdüün,
Atacan, bağışla, məni bağışla.*

*Adına duz salıb yad eyləmişəm,
O əziz ruhunu şad eyləmişəm,
Adını nəvəmə ad eyləmişəm,
Atacan, bağışla, məni bağışla.*

*Sanma ki, yenə də həmin cahiləm,
Mahirəm, çox şeyə bu gün nailəm,
Var nəvə-nəticəm, təmiz ailəm,
Atacan, bağışla, məni bağışla [56, s.113].*

Gəncliyində səfil keçirdiyi mənasız illəri şair “Yaşa görə” adlı qəzəlində də məyusluqla vurğulamışdır:

*Getdi əldən, bilmədim gənclik illərim,
İtirdim lap özümü bir-iki sirdaşa görə [56 , s.49].*

Həmçinin cahillikdən üz döndərərək öz yolunu tutmasını “Həkk eyeləmişəm” şeirində də bəyan etmişdir:

*Sadəlövhlik edərək inanmışam bəzilərə,
Yaxşı ki, tez anlayıb onları tərk eyeləmişəm.*

*Nə bəlalər çəkmədi bu mənim bəlalı başım,
Üşüyən cismimə dərd- qəmləri kürk eyeləmişəm[54,s. 79].*

Lakin şairin parlaq istedadı özünü tezliklə göstərmiş və o,1953-cü ildə H.Zərdabi adına Kirovabad (indiki Gəncə) Pedaqoji İnstitutunun (hazırkı Gəncə Dövlət Universiteti-K.A.) Azərbaycan dili və ədəbiyyatı fakültəsinə daxil olmuşdur. Şair sonralar yazmış olduğu “Pulsuzluq” şeirində:

*Hamının gərəyi puldur cahanda,
Onsuz yaşamaq olmaz heç bir an da,-*

yazaraq maddi imkansızlıq üzündən təhsilini davam etdirməyib Şəkiyə qayıtmışdır. Şəkiyə qayıtdıqdan sonra Yaqub Mahir Azərbaycan və dünya ədəbiyyatı bədii nümunələrini mütaliə etmək, leksikasını zənginləşdirmək məqsədilə M.Ə.Sabir adına kitabxanada fəaliyyət göstərmişdir.

1954-cü ildə şair təhsilindən qalmayaraq Şəki Kənd Təsərrüfatı Texnikumuna daxil olmuş, 1957-ci ildə oranı bitirərək aqronom ixtisasına yiyələnmişdir. İxtisası üzrə Şəkinin Oxud kəndində aqronom-entimoloq vəzifəsində çalışmış, bir

---

müddət burada işlədikdən sonra əmək fəaliyyətini davam etdirməyib Şəki şəhərinə qayıtmışdır. Oxud kənd kolxozunda işlədiyi illərdə şair gördüyü həqiqətləri - kolxoz sədrlərinin özbaşınalığını, əliəyriliyini, kolxoz əmlakına xor münasibətini kəskin tənqid və ifşa edən “Görmüşəm”, “A yoldaş sədr”, “Fermada” adlı satirik seirlərini qələmə almışdır.

Satiraları ilə cəmiyyətə hay salıb, gördüyü ədalətsizlikləri qorxmazcasına qələmə alan şair bir sıra təşkilatlarda-Şəki İpək Kombinatında çeşidləyici fəhlə, “Şəki fəhləsi” qəzeti redaksiyasında mühasib və digər sahələrdə əmək fəaliyyətini davam etdirmişdir. Redaksiyada çalışdığı illər şairin ədəbiyyata gəlişinin ən zəngin dövrüdür. Bu illərdə redaksiyanın nəzdində fəaliyyət göstərən “Səbuhi” ədəbi məclisində (50-ci illərin sonu, 60-cı illərin əvvəlləri) dövrün qüdrətli qələm sahibləri yetişmişlər. Məclisə tanınmış həkim, gözəl ədəbiyyat bilicisi, nasir - dramaturq L.Həsənov rəhbərlik etmiş, məhz Yaqub Alxasov “Mahir” təxəllüsünü məclisin sıralarında olarkən “Çoxarvadlılar” satirasına görə görkəmli nasir Məmməd Çələbiyev tərəfindən qazanmışdır. Şair özü “Bənzətmişəm” adlı qəzəlidə qəzəl yaradıcılığının Əliağa Vahiddən və satirik yaradıcılığının Mirzə Ələkbər Sabirdən qaynaqlandığını, təxəllüsünün poeziyasının dərin məzmununa görə müasirlərinin fərqləndiyini bildirmək üçün “Mahir” olduğunu bəyan edərək yazmışdır:

*Oxuyub əxz eləyib şeiri rəvan şairləri,
Ruhumu həm Vahidə, həm Sabirə bənzətmişəm.*

*Oxudlu Yaqub idim, söz üstə Mahir olmuşam
Zənnim aldatmırsa məni, düz Mahirə bənzətmişəm[54,s.83].*

1967-ci ildə şair məlahətli səsini qəlibə salmaq məqsədilə Şəki Musiqi Texnikumunun “Səs-xalq mahnıları və muğam

---

ları” şöbəsində təhsil almışdır. 1963-cü ildən 1988-ci ilə kimi Şəki şəhər Rabitə Qovşağında texnik işləmişdir.

Şairin sevgi dünyası puç olmuş, əksər söz sahiblərinin həyatında olduğu kimi, ilk məhəbbəti uğursuzluqla nəticələnmişdir ki, bu uğursuzluğun təsiri həyatında və yaradıcılığında dərin iz buraxmışdır. Yaqub Mahir Oxud kənd kolxozunda aqronom-entimoloq işlədiyi zaman kolxoz sədrinin qızını sevmiş, lakin kasıb olduğu üçün sevgilisindən ayrı salınmışdır. İlk nakam sevgisində Aşıq Ələsgərin taleyini yaşayan şair, ilk məhəbbətin yangısı ilə alovlu şeirlər yazmışdır. Yaradıcılıq fondunun qiymətli incilərindən olan “Soruşdum səni”, “Qalmadı”, “Gəldi-getdi”, “Həyat iksiri”, “Bərişiq”, “Gül balası”, “Dedim”, “Küsmüşəm”, “Adı gələndə”, “Həkk eyeləmişəm”, “O sevmir məni” şeirlərində nakam şevgiyə tuş gələn aşiqin ürək çırpıntıları öz əksini tapmışdır. “Sən hara getdin?” şeirində şair sevgilili günlərini xatırlayıb sevgilisinin xəyalı ilə yaşayır. “Sən hara getdin?” sualı şairin sınıq, ağlar qəlbinin çağırışıdır:

*Aludə olaraq yarın maçına,
Ey gözəl günlərim, sən hara getdin?
Əlvən çiçəkləri onun saçına,
O düzən günlərim, sən hara getdin?*

*Yadıma salanda ilkin sevgimi,
İnləyir kaman tək qəlbimin simi,
Eşqin səmasında göyərçin kimi,
Ey süzən günlərim, sən hara getdin?*

*O gülü atası satıb altuna,
Saldı diri gözlü zülmün altına,
Canı da yanmadı körpə xatuna,
Ox, bezən günlərim, sən hara getdin?[54, s. 122].*

Sevgilisinin vəfasızlığı şairi üzmüş, “Adı gələndə” qoşmasında onu eşqdə sabitqədəm olmamaqda günahlandırmışdır:

*Yanaraq odlara yaxılıram mən,
Vəfasız yarımın adı gələndə.
İnan ki, yanırım, yox oluram mən,
Vəfasız yarımın adı gələndə.*

*Heç seçə bilmirəm dostu yadımdan,
Daş olub dönmürəm öz inadımdan,
Acıqdan adı da çıxır yadımdan,
Vəfasız yarımın adı gələndə [54 , s.77].*

Sevgilisinin ərə verildiyi gün qəlbi yaralı şairin həyatının ən üzüntülü günü olmuş, gücü yalnız parçalanmış sinəsində çağlayan söz, fikir düzümünə çatmış, özünün kimsəsizliyindən şikayətlənərək “Neyləyim?” qoşmasında fikirlərini ipə-sapa düzmüşdür:

*Yad aldı yarımı, alışdı içim,
Dərd məni yandırır-yaxdı, neyləyim?
Görəsən, baş alıb hayana köçüm,
Bir hala yananım yoxdu, neyləyim?*

*Zavallı könlümün yox bir munisi,
Ayırmaq bilmirəm yaxşıdan pisi ,
Kösöy tək bağrımın çıxır tüstüsü,
Yad onu bir şişə taxdı, neyləyim?*

*Ata yox, başımın üstə dayana,
Ana yox, canıma ürəkdən yana,
Tilsimə düşmüşəm mən handan-hana,
Nə olsa deyirəm, haqdı, neyləyim?*

*Cəfakar, kimsəsiz, yetim Mahirin,
Ötüşdü həyatı çətin Mahirin,*

---

*Ya Rəbbi dadına yetin, Mahirin,
Əcayib zamandı, vaxtdı, neyləyim?[54 , s. 132].*

Həmçinin “Getdi” gəraylısında şair minbir qəmə sinə gərsə də, dərdlərinin azalmayıb daha da artdığını, sevgilisinin əlindən alınaraq əğyara qismət olmasını, “İtin də, ipin də” getdiyini ürək ağrısı ilə qeyd etmişdir:

*Minbir qəmə sinə gərdim,
Azalmadı, artdı dərdim,
Gül əkmışdim, özgə dərdi,
İt də getdi, ip də getdi [54 , s. 41].*

Uzun illər ilk məhəbbətinin üzüntülərinin təsiri ilə yaşamış şair, ilk sevgisinin vüsalına çatmamaqda qızın atası sədr Mehdini günahlandıraraq, uzun illər onun hicran odunda yandığını, gözləri yollarda qalaraq həsrətlə yolunu gözlədiyini “Gözləyirəm” adlı şeirində bildirmişdir:

*Göstərdin ey fələk, sən öz cəhdini,
Zalımlar aldadıb sədr Mehdini,
Çəkdilər arı tək gülün şəhdini,
Bu dərdə, bu qəmə dözməliyəm mən.
Hələ də o qızı gözləyirəm mən[54, s. 130] .*

Sevgilisinin vüsalını hər dəm qəlbində yaşadıb, xəyalı ilə yaşayan Mahirin qəm-kədəri onun vaxtsız ölümü ilə daha da şiddətlənmişdir. Gənclik illərinin şirin məhəbbət xatirələrinin məhvəri olan sevgilisinin ölüm xəbəri şairi illər keçməsinə baxmayaraq sarsıtmış, bu sarsıntılar təndirində yandığını “Səni” rədifli qoşmasında ifadə etmişdir:

*Ey gülüm, namərdlər alıcı quştək,
Çalıb apardılar qəfildən səni.*

---

*Eh, gördü işini o qəddar fəlak,
Ayırdı mən kimi tifiildən səni.*

*Tutdum sorağını eldən, obadan,
Dedilər rəhmətə gedib həyatdan,
Qəbrinin üstünə gəlib əlatdan,
Tanıdım o solğun şəkildən səni [54 , s. 119].*

Ümidləri hər yerdən üzülən şairin “Sən hara getdin?” şeirində də söylədiyi kimi:

*Nə edim, nə deyim qədər, qismətə,
Ağ günüm çalandı qara zülmətə,
Tablaşıb həsrətə, dərdə, möhnətə,
Ey gözəl günlərim, sən hara getdin?*

*Mahir, o dilbəri çıxarma yaddan,
Düşməsin damağın qaymaqdan, daddan,
Taleyin hökmüylə dönüb inaddan,
Əl üzən günlərim, sən hara getdin?[54 , s. 122]-*

yazaraq uzun müddət subay gəzmiş, 1958-ci ildə, 31 yaşında şəkili Abuzər bəyin qızı, yeddi bacıdan biri olan el gözəli Solmaz xanımla ailə həyatı qurmuşdur. “Həyat iksiri” şeirində şair:

*Mən sevən o nəzənin yeddi bacıdan biridir,
Həm gözəldir, həm də ki boyca şumal tək iridir [54 , s. 36] -*

yazaraq sevgilisini rəsm etmişdir.

Bütün ömrü boyu kədərini həyatında bəylik etməsinə, yoxsul ömür sürüb, ehtiyac içərisində yaşamasına baxmayaraq, bu dəyanətli qadın ona bütün ehtiyaclarını unuduraraq onun üçün təskinlik mənbəyi olmuşdur. Şair ömür-gün yoldaşının həyatında oynadığı müsbət rolu özünün avtobioqrafik şeirlərində

---

böyük sevinc və məhəbbətlə yada salınmışdır. Yaqub Mahirin bu baxımdan həyat yoldaşına ithaf etdiyi “Borcluyam mən” şeiri diqqətəlayiqdir:

*Bir canım var edərəm sevgili-dildara fəda,
Ataram özümü ondan ötrü sönməz oda.*

*Möhtac olsam da cavanlıqda naza, qəmzəyə mən,
O yar ömrümdə mənə satmayıb əfsus ki, əda.*

*Doğrudur, hər evdə ding də, dəyirman da olur,
Dözmüşük ailəmizi verməmişik eldə bada.*

*Kirədə can çürüdüüb, ac-yalavac da olmuşuq,
Bircə yol tacidarım çıxarmayıb kaş ki, səda.*

*Xəstə olduqda gəlib, düz başımın üstə durub,
Mənə gəlsin deyib səndə olan ağrı, qada.*

*Adı Solmaz, özü Solmaz, üzü dönməzdir onun,
Açmayıb sirrimizi, ömrü boyu dostu, yada.*

*Bəsləyir körpə kimi Mahiri qoynunda hər an,
Yaxşılıq xatirinə borcluyam ona əbədi [54 , s. 150].*

Yaxşı deyiblər: Yaman arvad cavan əri qocaldar, yaxşı arvad hər dərini azaldar. Həyatı möhnət, qəm-kədər içərisində keçən bir ailənin yoxsulluq azarına tab gətirmək hər qadının hü-nəri deyil. Bu sətirlərin müəllifinin şahidi olduğu kimi, Solmaz xanım mehriban bir həyat yoldaşı kimi şairin yoxsulluğunu heç bir dəfə də olsun üzünə vurub qəlbini qırmamış, hər zaman qay-ğısına qalmışdır. Şair “Mənim” rədifli qəzəlində də bu sədaqətli həyat yoldaşını “canlı cananı”, “ömrünə ətir saçan gül”, “şərəfi”, “şanı”, “dərdinin loğmanı”, “cismində canı”, “sevinci”, “səa-

---

dəti”, “dini”, “imani”, “hüri-qılmanı” kimi vəsf edərək yazmışdır:

*Solmazım, sən can alan, canlı cananımsan mənim,
Bəxtim, eşqim, taleyim, ruhi-rəvanımsan mənim.*

*Bir şeydə bulbul tək qonmuşam güllü bağçana,
Ömrümə ətir səpən gülüm, reyhanımsan mənim.*

*Olmasın heç bircə an sənsiz keçən gündüz-gecəm,
Həyatda ömrüm, günüm, cismimdə canımsan mənim.*

*Sənsən varım, dövlətim, sənsən namusum, qeyrətim,
Ey sevimli əfətim, şərəfim, şanımsan mənim.*

*Xəstələnsəm bu qədər təmənnam yoxdur özgəyə,
Dərdimə dərman edən, əsil loğmanımsan mənim.*

*Ey şahım, ey sultanım, ey başımın tacıdarı,
Sevincim, səadətim, dinim, imanımsan mənim.*

*Razıyam, sən Mahiri əlinlə qoy haqq yerinə,
Nə qədər ki, mən varam, huri-qılmanımsan mənim*[54 , s.

180].

Şair həyat yoldaşını gözəl ana, şirindil insan, ailənin bütün qayğılarını öz üzərinə götürərək günü-günə çalacağı bacaran qadın, özünün şairlik istedadının əsas ilham pərisi kimi də öymüşdür. “Qəzəlisən” adlı qəzəl Mahirin yaradıcılığının bu mövzu üzrə maraqlı nümunələrindəndir. Şeirdə şair vəsfın bədii təsir gücünü artırmaq üçün orijinal bənzətmələrdən istifadə etmişdir:

*Bərəkallah, Solmazım, sən dözümlü **dağ kəlisən**,*

Mən tək bəxtəvərin dəstəyi, həm sağ əlisən.

***Şahla** gözünlə sınıq qəlbimi tez ram elədin,
Sanki **dəmir tozuyam, maqnit tək** cazibəlisən.*

*Min cür cəvahirat versələr, o, heçdi mənə,
Ey gül, Əbuzər bəyin xəzinəsinin **ləlisən**.*

*Dilindən ömrüm boyu kobud söz eşitməmişəm,
Söz soruşanda dedin: “xeyr”, “baş üstə”, “bəli” sən.*

*Hər evdə doğrudur, **ding də, dəyirman da olur,**
Yada sirr verməmişən, gör, necə də şifrəlisən.*

*Xəstələndim, iki ay başımın üstündən getmədin.
Çıxarsam yaddan onu, bu el deməzmi: dəlisən?*

*Sevməsəydim səni, inan ki, şair olmazdım,
Mahirin indi şirin, həm nəğməsi, həm qəzəlisən[54,s. 98].*

Şəkiyə qayıtdıqdan sonra şairin həyatının daha məşəq-qətli günləri başlamışdır. Özünü Şəkidə qərib, yetim adlandıran şair “Biri mənəm” şeirində yazır:

*Bu şəhərdə iki yağı yetim var,
Ey ürəyim, biri sənsən, biri mən,
Fikri geniş, məskəni dar, yeri dar,
Biri mənəm, ey ürəyim, biri sən[54 , s.65].*

Şəkidə yaşadığı ağır kirayənişin həyat, iş üçün üz tutduğu dövlət idarələrində məmurların ona laqeyd münasibəti şairin poeziyasının kədər yükünü artırmış, “Düşmüşəm” adlı qoşmasında keçirdiyi ağır böhranlı günləri yada salmışdır. Şeirdə ağır, dözülməz ömür səhifələri qələmə alınmışdır. Həyat-

---

da xoş gün görməyib, yeniyetməliyini müharibə illərində acınacaqlı günlərlə yola salan, gəncliyini kərəmsiz dostların yad təsiri ilə itirən, ali təhsildən qalan, iki orta ixtisas təhsili almasına baxmayaraq, yerli məmurların laqeydliyi və rüşvətxorluğu səbəbli heç bir önəmli işdə çalışmayan, kənddən Şəkiyə köçdükdən sonra daha da ağırlaşan maddi durum, öz sözləri ilə desək, çörəyə “baba” deməsi, şeirin bədii təsir gücünü artıran məzmun xüsusiyyəti kimi oxucunu təəssüfləndirir. Əslində, təsvir olunan real həyat şəraiti şairi oxucunun gözündə ucaldır. Çünki ədəbiyyat tariximizin səhifələrinə baxsaq görürük ki, əsil istedadlı söz sahibləri kədərli özlərinə yol yoldaşı ediblər. Onların yaradıcılıq ilhamı kədərli üzərində köklənib. Tam əminliklə deyə bilərik ki, yaşadığı ağır məhrumiyyətli günlər Yaqub Mahirin sinəsində çağlayan söz bulağının suyunu şəffaflaşdıraraq ilhamını coşdurub:

*Çərxi dönmüş fəlakətli dünyada,
Göz açandan darmaçala düşmüşəm.
Gəncliyimi dava verdi tez bada,
Cavanlıqda haldan-hala düşmüşəm.*

*Zəhmət çəkib qazansam da peşə mən,
Həsrət qaldım bir önəmli işə mən,
İstəməzdim düşəm dilə-dişə mən,
El içində min suala düşmüşəm.*

*Kənddən köçdüm bu Şəkiyə kirəyə,
Hey dirəndim səkkiz yarım dirəyə,
“Baba” dedim bircə qram çörəyə,
Hədə-qorxu, qalmaqala düşmüşəm*

*Arxalandım zəngin istedadıma,
Tanış - biliş şair dedi adıma,
O bir olan Allah çatdı dadıma,*

Gördüm gözəl, xoş iqbala düşmüşəm [56 , s. 26].

Qohum - qardaşlarının da kasıb şairin həyatına biganə qalması poeziyasını yeni-yeni mövzularla zənginləşdirmiş, o, bu biganəliklə bağlı narazılıq hisslərini ifadə edən satirik, gileyli şeirlər yazmışdır. “Ay fağır” qoşmasında şair çoxlu qohum -qardaşı olmasına baxmayaraq, tale daşının ağırlığından onu heç kimin saymadığını, arayıb - axtarmadığını ürək ağrısı ilə aşağıdakı kimi əks etdirmişdir:

*Olsa da bir yığın qohum-qardaşın,
Saymayır heç biri, ağırmış daşın,
İkicə əlindir, birdəki başın,
Ay yetim, ay yazıq, ay fağır Yaqub [54, s. 172].*

“Xoş halına” adlı gəraylısında da şair həyatının bu mənzərəsindən sevgilisinə şikayət edərək yazmışdır:

*Ay qız, mənə gəlsin qadan,
Sən nə unut məni, nə qan,
Qohum-qardaş, dost-aşnadan,
Yarıyanın xoş halına [54 , s. 62].*

Yaxud, xoşbəxtliyini sözünün gücündə axtaran, şeirlərinin məzmun yükünün dərinliyinə zəmanət verən dərddli şair, ümidlərini həyatının məşəqqətlərinə laqeyd qalan qohum-əqrabalarına deyil, söz xiridarlarına, poeziyasının vurğunu olan oxucularına, söz bilib, dil anlayanlara bağlayaraq “Tez gəl” gəraylısında yazmışdır:

*Nəğmə məndə, qəzəl məndə,
Hər kəlməsi bənzər qəndə,
Sən qiymət ver, durma gəndə,
Yox bir kəsim səndən özgə.*

---

*Yoxdur deyə mal-dövlətim,
Nə qədrim var, nə qiymətim,
Sənindi şeir səltənətim,
Ey xiridar, tez ol, tez gəl!
Yox bir kəsim səndən özgə [54 , s. 58].*

Avtobioqrafik məzmunlu şeirlərindən göründüyü kimi, şairin dünya malında gözü olmamış, yoxsul, fəqir olduğuna görə əqrabaları onu saymasalar da, övladları, nəvələri ilə fəxr etmiş, poeziyasını sevnələri, el-obanı özünə dəstək sanmışdır:

*Kaş yoxdu gözüm zərrə qədər dünya malında,
Mən şükür edirəm Allaha ki, şor çörəyim var.*

*Fəqir görüb o əqrabalar, saymasalar da,
Qoy saymasınlar, el tək möhkəm dirəyim var.*

*Körpə nəvələr hey dolanır dörd tərəfimdə,
Evim - eşiyim, dopdolu beşik - bələyim var.*

*Xoşbəxtsən, a Mahir, çəkmə, gəl, çox da sıxıntı,
Şair babayam, nəğmə, qəzəlli ürəyim var [54 , s. 74-75].*

Şairin nəsil davamçılığı yolunu oğlu Vüqar və qızları Xatın, Bahar və Nigar davam etdirmişlər. Övladlarını halallıqla böyüdən şair “İstərəm” qoşmasında ümidlərini evinin çırağını yandıracaq oğluna bəsləyərək onu ağıllı, boylu-buxunlu böyütdüyünə görə fəxr hissi keçirmiş, bütün qohum-qardaşları başına cəm edərək atalıq borcu kimi onu evləndirməyi müqəddəs arzusu sanmışdır:

*Mən səni böyütdüm bir şümal tək,
Ay bala, barını dərmək istərəm.*

---

*Qohum-qardaşları cəm edib başa,
Atalıq borcumu vermək istərəm [54 , s. 33].*

Şeir in sonrakı bəndlərində şair oğluna verdiyi təhsillə, onun el qızlarından birini ceçib ailə qurması, anasının da bu yolda arzularını doğrultmasını əks etdirərək yazmışdır:

*Min zəhmət çəkmişəm sən in yolunda,
Qızıl bilərziyin vardır qolunda,
El qızı dolansın sağ və solunda,
Sanma ki qılığa girmək istərəm [54 , s.33].*

Qoşmanın axırın cı möhür bəndi sinəsi arzularla dolu şair atanın sevinc hissələrini ifadə edir. Nəhayət, şair el bayramlarından birində oğluna el adətincə toy edərək onu evləndirmişdir. Yeganə oğul övladına xoşbəxtlik diləyən ata bu toy xoşbəxtliyini bütün el-oba üçün arzulamışdır:

*Ey Mahir, söz yetdi öz məqamına,
Qarışdı nişanın el bayramına,
Ya rəbbi, hamını çata kamına,
Oğlumu mən xoşbəxt görmək istərəm [54 , s.33].*

Şair in ömrünün son illərində yazdığı avtobioqrafik səciyyəli “Apara bilmərəm” şeirini həyəcansız oxumaq olmur. Şeir in birinci bəndində təhsilə gəncliyin xoşbəxt gələcəyi kimi baxan qoca babanın himayəsində olan nəvəsini yoxsulluq, pulsuzluq səbəbli məktəbə kitabsız yola salması həyatının ən ağırılı günü kimi oxucunun diqqətinə çatdırılmışdır. Qəzəbli şəkildə fələyə müraciət edən şair yazmışdır:

*Ey fələk, çərxini çevirdin tərsə,
Zülümlə yetimi yetirdin ərsə,
Bu ili kitabsız göndərdin dərsə,*

---

*Olsun pulsuzluğun üzünü qara,
Bu dərdi apara bilmərəm gora [54, s. 175].*

Körpə nəvəsini istədiyi kimi geyindirə bilməyən, gündüzlər köynəyi oda bələnən, gecələr isti yorğanın altında keçirdiyi həyəcanlardan üşüyüb qara dönən parçalanmış baba ürəyinin təlatümləri qoşmanın ikinci bəndində diqqətə çatdırılmışdır:

*Bahalı libaslar düşübdür moda,
Uşaqdı, halıma acıyır o da,
Köynəyim gündüzlər bələnir oda,
Yorğanım gecələr dönür lap qara,
Bu dərdi apara bilmərəm gora [54, s. 176].*

Şeirin üçüncü bəndi ictimai məzmununa və şairin cəmiyyətdə bərabərliyin olmamasına dair etirazları baxımdan daha kəskin şəkildə diqqəti cəlb edir. Cəmiyyətdə iki təbəqə üz-üzə dayanıb: yoxsulluq üzündən yas, ələmə dücar olanlar və quyruq yeyib, bayram edənlər. Dərdli şair isə achiq, yoxsulluq toruna düşərək balıq kimi ehtiyac içərisində çapalayır:

*Kimi yas içində, kimiyə bayram,
Əfsus mən həftəni, ayı sayıram.
Ehtiyac içində çabalayıram,
Elə bil balıqtək düşmüşəm tora,
Bu dərdi apara bilmərəm gora [54, s. 176].*

Dücar olduğu yoxsulluğu, ağır ehtiyac içərisində keçirdiyi günləri dumanlı, çənli günlər kimi səciyyələndirib, bu günləri ağ kəfənə bənzədən şair, bu günlərin zərbəsinə, düşdüyü möhnətli günlərə artıq dözə bilmədiyini bəyan edərək yazır:

*Neyləyim, günahsız fağır bəndəyəm,
Nədən ki, qaranlıq, duman, çəndəyəm,*

---

*Mahirəm, sanki bir ağ kafəndəyəm,
Dözümüm yox daha düşdüyüm dara,
Bu dərdi apara bilmərəm gora[54 , s. 176].*

Şairin həyatının kədərini artıran səbəblərdən biri övladlarından və nəvələrindən ayrı düşməsi olmuş, bu həsrət onun istedadlı qələmində mükəmməl bir bədii nümunəyə çevrilmişdir. Aylarla bala, nəvə həsrəti çəkib, yollara göz dikməkdən gözlərinə pərdə düşmüşdür. “Düşüb” rədifli qəzəlində Yaqub Mahir həsrətli günlərinin kədərini oxucusuna çatdırmaq istəmişdir:

*Balalar həsrətindən dəli könül dərdə düşüb,
Yollara göz dikməkdən gözlərimə pərdə düşüb.*

*Əriyib bir şam kimi ürəyimin yağı gedib,
Zalımın nə vecinə, cövrü-cəfa mərdə düşüb.*

*Elə bil kor bəxtimlə oynayıram nərd oyunu,
İşə bax, yek oturur, o atdığım zər də düşüb.*

*Alnımın təri ilə suğardığım qönçə gülüm,
Birisi Masallıda, o biri Tərtərdə düşüb.*

*Doğrusu, fikr eləməkdən məni qızdırma basır,
Gecələr köynəyimə su tək qan-tər də düşür.*

*Qoca bəxtim, nə üçün gülümsəmirsən üzümə?
Görmürəm bir xeyrini, hey üzürəm şərdə düşüb.*

*İçimdən bir səs gəlib, söylədi döz, ey Mahir,
Qəmləri vəsf etmək sən kimi bir fərdə düşüb[54,s.249].*

Qızları Xatın, Bahar və Nigar xanımı iş bilən, gözəl xasiyyətli, xüsusi qabiliyyət sahibi kimi vəsf edən şair bir ata kimi onlardan razılığını “Var” rədifli qəzəlində bildirmişdir. Bu

---

qəzəl şairin mənalı, həmçinin qovğalarla, məhrumiyyətlərlə dolu həyatını öyrənmək üçün bir mənbədir. Qəzəlin son beytində Yaqub Mahir şair kimi dilinin sadəliyi, kəlamlarının kəsəri ilə də özünü xoşbəxt sanaraq yazmışdır:

*Dünyanın dünya boyda dərdi, qəmi, bəlası var,
Mübtələdi dərdlərə hər kəsin ki, bəlası var.*

*Üç gözəl köçürmüşəm hər biri iş yönü bilən,
Sanardım yanaqlarında xallı dağ lalası var.*

*Hər kimin ki, oğlu var, çatsın onu öz kamına,
Öylə bilsin ki onun yenilməyən qalası var.*

*Həyatda ömrüm boyu min-min qovğalar görmüşəm,
Bilmirəm bundan sonra görəcəyim hal, hansı var?.*

*Bir mənə deyın görüm, bu üzü dönmüş dünyada,
Mən qədər hansı kəsin qəlbində ah-naləsi var.*

*Mahirəm, haqdan deyən bir sadə dilli şairəm,
Məndə xoş kəlamların əladan əlası var[54, s. 114].*

Şeirlərinin birində şair kürəkəni Xanağadan bir ər, bir ailə başçısı - ata, ailəcanlı, qabiliyyətli, bacarıqlı bir insan kimi məhəbbətlə söz açmışdır. Xanağanı işgüzar və bacarıqlı bir kürəkən kimi ürəkdən vəsf edən şair, şeirdə Xanağanın sevinc mənbəyi, güvənc yeri, nəsil davamçıları olan nəvələri Ramin və Aygün xanımın, Xanağanın kürəkəni Azərin, nəvələri Ana və Əzizənin də adını çəkir:

*Salam, Xatın xanımı xoşlayıb alan, Xanağa,
Sizi xoşbəxt olasız həyatda hər an, Xanağa.*

---

*Yadımdan çıxmaz mənim min cür əzab çəkdiklərin,
Ey səbrlə hər işi qaydaya salan, Xanağa,*

*Allahın adını çəkib yollandın Türkmənistana,
Orda oldu anadan o Ramin balan, Xanağa*

*Daha sonra yaradan Ayğünü pay verdi sənə,
Ağır işdə çalışıb, doldurdun plan, Xanağa.*

*Ayğünü verdin ərə öz yerimiz Xan Azərə,
Anayla Əzizəyə ey baba olan, Xanağa...*

*Mahirin arzusudur, ucaldıqca ucalasan,
Sənə həsəd aparsın, qarlı Savalan, Xanağa*
[56, s. 69-70].

XX əsrin 90-cı illərinin əvvəllərində əldə olunmuş ikinci tarixi əbədi müstəqillik qoca şairi sevdirsə də, ölkənin həyatında ilk illərdə özünü biruzə verən işsizlik halları, keçid dövrünün çətinliklərinin yaratmış olduğu xaos, yüzlərlə insan kimi şairin həyatına da mənfi təsir göstərmiş, zəmanədən şikayət motivlərini gücləndirərək onu yenidən satirik qələmə əl atmağa vadar etmişdir. Keçid dövrünün yaratmış olduğu yoxsulluq abi-havası şairin onsuz da acınacaqlı olan güzəranını daha da pisləşdirmişdir. Şair böyük Füzuliyə nəzirə yazdığı “Qeyri” rədifli qəzəlinde dünyada cövrül-cəfadan başqa heç bir şey görmədiyini, adamlı adamların dünyanın keyfini çəkdiyini, özünün isə tək-cə havadan başqa bol-bol heç bir şeyi udmadığını bildirərək yazmışdır:

*Dünyada var nə desən, tək-cə vafadan, qeyri,
Görmədim bir yaxşı şey cövrü-cəfadan, qeyri .*

Haqsızlıqlar görmüşəm, göz yaşı tökməkdi peşəm,

Bu bağdan dərməmişəm dərdü bələdan qeyri.

*Adamlı adamlar, ey dost, dünyanın keyfin çəkir,
Mənsə, bol-bol udmadım təkcə həvadan qeyri [6, s.186] .*

Cəmiyyətdə rastlaşdığı qəlbi daş, zalım, qəddar, qansız insanlar, paxıl, sədaqətsiz dostlar, şairin düzgünlüklə yoğrulmuş, saat kimi qurulmuş, nəğməli qəlbini sıxmışdır. Şair:

*Düzgünlüklə yoğrulmuşam,
Saat təki qurulmuşam,
Şən nəğməli azad quşam,
Haqq-həqiqət aşığıyəm, [54 , s. 31]-*

yazaraq haqq yolundan dönməyəcəyini elə bəyan etmişdir. Xüsusilə ömrünün son illərində vəfalı həyat yoldaşının ölümü şairi kədərləndirmiş, o, tənha qalaraq sevimli nəvəsi, şair təbiətli Pərvizin himayəsində yaşamışdır. Ömrünün sevinc payını itirib, tamamilə kədərə mübtəla olaraq gülüşə həsrət qalan şair, üzünü böyük Yaradana tutaraq yazmışdır:

*Bu necə dünyadı, ey qadir Allah?
Şad olub ürəkdn gülə bilmirəm[54, s. 51].*

yaxud, “Zərim var mənim” şeirində taleyindən şikayətlənərək:

*Məni arsız sanmayın, yüz dərdi-sərim var mənim,
Yumruqca ürəyimdə hədsiz kədərim var mənim[56 , s. 64] –*

ürəyində kədərin tüğyan etdiyini bildirmişdir.

Təqaüddən asılılığı, ona olan ehtiyac, istədiyi kimi yaşaya bilməməsi, gününü boş-bekar şəhərin teatr çayxanasında keçirməsi, kəskin ictimai məzmunlu etiraflarla dolu “Çayxanada” satirasının yazılması ilə nəticələnmişdir. Şəhərin pürrengi

---

çay məkanı kimi tanınan teatr çayxanasında şairin həyatının məşəqqətli, yoxsul dəqiqələrinin izləri də saxlanılmışdır. Yoxsul həyat sürən, təqaüd alanadək cibində yalnız yolxərcliyi olan qoca şairin şeirin birinci bəndində vurğuladığı “Keçirdirik naharı, gözləyirik şamımızı” qeydi fikrimizin təsdiqidir. Çünki qızgın gedən nərd oyununda saatın, günün nə vaxt gəlib keçməsi xatırlanmır. Şair həmçinin çayxananı qəm gölü kimi də səciyyələndirib oraya qəmi, kədəri batırmaq, unutmaz məkanı kimi də baxmışdır. Çayxanaların şəhərdə çoxluğunu bildirən “Bu bəla canım üçün eldə tutub hamımızı” misrası ilə də şair çayxanaları bekarçılığı aradan qaldırmaq üçün domino, nərd, şaški kimi stolüstü oyunların keçirildiyi yer kimi də səciyyələndirmişdir:

*Pürrəng çaydan içərək alırıq öz kamımızı,
Keçirdirik naharı, gözləyirik şamımızı,
Bu bəla canım üçün eldə tutub hamımızı,
Üzürük qəm gölündə, gah batırıq, çayxanada,
Yox bizim iş - peşəmiz, baş qatırıq, çayxanada [54 , s.36]*

Satirada həyatımıza yenilik gətirən müstəqilliyin ilkin illərdə yaratdığı işsizliyin tənqidi də diqqəti cəlb edir. Satirik monoloji dildə şairin ifadə etdiyi sovet ölkəsində yaşanılmış illərdə çayxanaların o qədər də çox olmaması, müstəqillikdən sonrakı illərində yaz göbələyi kimi çoxalması işsizliyin göstəricisi, mürgüləmək məkanı kimi diqqəti cəlb edir:

*Əlli il bundan əvvəl sovet adlı ölkədə biz,
Böylə asudəliyi, görməmişdik bəlkə də biz.
İndi mürgüləyirik boş oturub kölgədə biz,
Masaya söykənərək gah yatırıq çayxanada,
Yox bizim iş - peşəmiz, baş qatırıq, çayxanada [54,s.36-37].*

Elmi tərcümeyi-halının yazılması üçün gələcəyə ip ucu verən şair çayxanaya bekarçılığı aradan qaldırmaq üçün nərd oynamaq, ya da mərdo pişiyi kimi dirənib qıraqdan baxmaq,

---

pulsuzluq əzabından qurtarmaq, çay pulu üçün nərd oyununda qalib gəlmək üçün “ölüm-dirim savaşı”na girmək məkanı kimi də baxmışdır:

*Canım, kim nə deyər, nərd - taxta azarkeşiyik,
Dirəşib hey baxırıq, elə bil mərdo pişiyik,
Çaya çatmır pulumuz, sanırıq, guya kişiyik,
Üstəlik çayçıya da naz satırıq, çayxanada,
Yox bizim iş – peşəmiz, baş qatırıq, çayxanada [54, s. 37].*

Çayxana da satiranın sonunda qəm dağıdan yox, əksinə dərd gətirən, adını nişyə dəftərinə saldıran məkan kimi də səciyyələndirilir. Çünki şair hər ayın tamamında aldığı təqaüdün bir hissəsini çayxana borcuna ödəməyə məcbur olacaq:

*Qəmin kəm, Mahir əmi, çox da getmə sən dərinə,
Əhd eylə, düşməyə sən, həyatda şeytan şərinə,
Qeyd elətdir adını, get nişyə dəftərinə,
Dərk elə, gör nə yerə biz çatırıq, çayxanada,
Yox bizim iş - peşəmiz, baş qatırıq, çayxanada [54, s. 37].*

Ömrünün sonlarında acınacaqlı həyat yaşayan şair, hətta şəhər qəssablarına satira və meyxanalarını sataraq onlardan ət almışdır. Bununla böyük şair Məhəmməd Hadi taleyini yaşamışdır. İmkansızlıq ucbatından şeirlərini nəşr etdirə bilməmiş, ilk şeirlər kitabı bu sətirlərin müəllifinin mənəvi dəstəyi və şairi sevən şeir xiridarlarının ianəsi hesabına 1998-ci ildə “Şəkililər” adı ilə nəşr olunmuşdur. Şeirlərinin kitab şəklində nəşr olunaraq yayılması arzularını qəlbində yaşadan şair “Yazım” adlı qəzəlinde üzünü xalqın söz qanan, şeirə, sənətə dəyər verməyi bacaran imkanlı inteliqentlərinə tutaraq onlardan nəşr üçün kömək gözləmiş, lakin arzuları həyata keçməmişdir. Ancaq şair ümid-sizliyə qapılmamış əhli-xiridarın nə zamansa onun əsərlərinə üz tutacağını qəzəlin son - məktə beytində vurğulamışdır:

---

*Şairəm, şeirlərimi biləmmirəm hara yazım,
Bir dəli şeytan deyir, daş ilə divarə yazım.*

*İmkanım yoxdu deyə yazdığım arxivdə yatır,
Yüz yerdən elə bil qəlbim olub yarə yazım.*

*Müstəqil ölkəmizdə olsa da çox xeyli yazar,
Hər quşun öz dəni var, aləmə aşikarə yazım.*

*İntellektuallığı bəlkə də azdır bu elin,
Hansı loğman eləyər dərdimizə çarə yazım?*

*Mahirəm, haqdan yanan bir çırağam görsün hamı,
Müqəddəs borc bilərək əhli-xiridara yazım[54 , s. 97].*

Poeziyasının gələcəyinin nurlu olacağına inanan şair yazmışdır:

*Mahir o günü görməsə də, çəkməyir heç qəm,
Bu şeirinə o vaxt yekə qiymət olacaqdır[54 , s.100].*

Yalnız özündən el-obaya sözünün yadigar qalacağını vurğulayan şair:

*Bülbültək gəlirsən həmişə dilə,
Ey Mahir, aləmi dolan, gəl elə,
Qəlbindən süzülən sözü qeyd elə,
Yaz, yarat, nə yazsan yazan qalacaq, [54 , s. 135]-*

yazaraq xalqa böyük bir mənəvi irs yadigar qoyduğunu vurğulamışdır.

Şəkinin ədəbi həyatında mühüm rol oynayaraq “Şəki fəhləsi” qəzeti redaksiyasının nəzdində fəaliyyət göstərən

---

“Səbuhi” ədəbi məclisinin ən fəal üzvü olmuş Yaqub Mahir dövrünün söz xiridarları olan Məhyəddin Abbasov, Lütfuli Həsənov, Nurpaşa Hümmətov, Ələşraf Şayan, Tofiq Qaffarov, Rövvət, Telman Həmidli, Veysəl Çərkəz, Şahid Məmmədkərimov, Qurtuluş Süleymanlı, Elmir Şeyxzadə, Vaqif Aslan, Ramiz Orsər, Abbas Əmbala və digər şairlərlə yaxın dostluq və yaradıcılıq əlaqələri saxlamış, “Səbuhi”nin sıralarında böyük yaradıcılıq yolu keçmişdir. Aşıq poeziyasına böyük maraq göstərən və dəyər verən şair yaradıcılığında saz şeirlərinə - qoşma və gəraylılara geniş yer vermiş, dövrün tanınmış aşıqları olan Aşıq İsmayıl və Aşıq Sakitin yaradıcılığını izləmiş, onların şeirinə şeirlər və qıfılbəndlər yazmışdır. Onun Aşıq İsmayıla ünvanladığı aşağıdakı qıfılbənd böyük maraq doğurur. O, aşığın da özü kimi qəm əhli olduğunu bilərək onunla dərdləşmiş, kədə-rini onunla bölüşmüşdür:

*Başına dönüm mən, Aşıq İsmayıl,
Sazına oxşayan saz göndər mənə.
Dünən bir afətə olmuşam mail,
Könlünü görməyə göz göndər mən.*

*Qocalıq üz verib, pozulub halım,
Sanki hal əhlisən, a qadan alım,
Vardır sənə mənim üç-dörd sualım,
Onun cavabını yaz göndər mənə.*

*O nədir ki, yarı qara, yarı ağ?
Axşam ölü, sabah olur yenə sağ,
O nədir ki, ürəyimə çəkib dağ?
Sözün açmasını tez göndər mənə [54, s.41-42].*

İstedadlı şairlər öz yaradıcılıqlarının gələcək nəsillər üçün tərbiyə istiqamətləri baxımdan gərəkli olduğunu bilərək əbədiyaşarlıqlarını bildirən misralar, beytlər, bəndlər yazmışlar. Həyatda həmişə istedadına, şəriyyətinin minlərlə insanın qəlbinə

---

yol tapmasına inanan Yaqub Mahir poeziyasının hesabətını oxucusuna aşağıdakı kimi verərək ədəbiyaşarlığını “Mən də mənəm” qəzəlində ifadə etmişdir:

*Alahın vergisiylə şükr eləyən bəndə mənəm,
Bənzəyən dili şirin, bal, nəbata, qəndə mənəm.*

*Müasir şeirimizin tutmaq üçün nəbzini düz,
Şairlər içrə gəzən, gəlməyən heç zəndə mənəm.*

*Köçüb qədim Şəkiyə özünə şən məskən seçən,
Sığmayan Oxud təki doğma, gözəl kəndə mənəm.*

*Sevdaı bülbül kimi növbaharın mehmanıyam,
Gül üçün nalə çəkən xoş səsli xanəndə mənəm.*

*Min bəla çəkdi başım ucbatından dəhnilərin,
Onu dəf etmək üçün əl atan hər fəndə mənəm.*

*Görməyə yoxdu göziim zəhlə təkən kobudluğu,
Mübariz əllərdəki kərki, çəkic, rəndə mənəm.*

*Mahirəm, öz xəlqimin bir müqtədir şairiyəm,
Tanıyıb bilsin hamı, ey əzizim, mən də mənəm[54 , s. 166].*

Həmçinin şair “Söz zərgəridir” şeirində özünü XX əsrdə Şəkiddə söz mülkünün zərgəri adlandıraraq yazmışdır:

*Əgər bilmək istəsən Yaqubun Mahirliyini,
Özü bir şeyə dyməz, di gəl ki, söz zərgəridir [56, s. 72].*

Şair sadə dilli, ürəyə yatımlı, obrazlı təfəkkürə söykənən məzmunlu şeirləri ilə sağlığında müasirləri tərəfindən sevilmiş, heç kəsin pul kisəsindən asılı olmayıb, sifarişli əsərlər yazma-

---

mıŖ, mæddahlıęı qələmindən kənar edərək dodaęı nəęməli azad bir quŖ kimi Ŗeirləri ilə elləri dolaŖaraq xalqın qəlbində yuva qurmuŖ, poeziyasının ölməzliyini, gələcəyini, əbədiyaŖarlıęını təmin etmiŖdir:

*Dodaęı nəęməli bir azad quŖam,
Dəmir qəfəsləri səküb qırmıŖam,
Xalqımın qəlbində yuva qurmuŖam
Bu günəm, sabaham, dünün deyiləm[54 , s.38].*

1998-ci ildə Ŗairin “Ŗəkililər”, 2005-ci ildə “Mahirnamə” 2013- cü ildə “Ŗəki gözəli” adlı Ŗeirlər kitabları çap olunmuŖdur. Əsərlərinin çoxu əlyazması Ŗəklində evində saxlanılır.

Görkəmli el Ŗairi Yaqub Mahir 88 yaŖında, 2015-ci ilin noyabr ayının 25-də Ŗəkidə dünyasını dəyiŖmiŖ, Ŗəhərin Çöl qəbristanlıęında dəfn olunmuŖdur.

II FƏSİL

YAQUB MAHİRİN POETİK İRSİ

2.1.Satirik yaradıcılığı

XX əsrin ikinci yarısında və XXI əsrin ilk onilliklərində şairlik qüdrətinə görə müasirlərindən fərqlənən, zəngin yaradıcılıq yolu keçən, satiralarında böyük M.Ə. Sabir ədəbi ənənələrinin davamçısı olan Yaqub Mahir dövrün ən qüdrətli lirik və satirik ustasıdır. Onun zəngin və çoxşaxəli yaradıcılığında satirik pafos üstünlük təşkil edir.

Məlumdur ki, satirik poeziyanın mahiyyətini həyat hadisələrinin ictimai dərki təşkil edir.Yaqub Mahir satiralarında yaşadığı dövrün həqiqətlərini olduğu kimi, bütün qüsurları və eyibləri ilə qələmə alaraq-disident şair səviyyəsinə yüksəlmişdir. XX əsrin 50-70-ci illərində onun istedadlı satirik qələmindən çıxan bədii nümunələrlə tanış olduqda yəqin edirsən ki, şairin qələminin gücü doğruluğunda və həqiqət hissənin dərinliyindədir. O, yaradıcılığının ilk dövründə qəti şəkildə inanmışdır ki, cəmiyyətin də, insanın da qüsurlarını istehza və gülüşdən başqa heç bir şey aradan qaldıra bilməz. Şair proqram şeiri olan “Tanış olun” qoşmasında yazır:

*Qorxmuram dilimdən çəkələr dara,
Gərək hər naşını gətirəm zara,
O, bürokratlara, rüsvətخورlara,
Nifrətlər yağdıran bir səviyəm mən.*

*Düşünüb daşınısın, həyatda azan,
Ev yıxan, qan tökən, qudurub qızan,
Bilsin ki, neştərli kəlamlar yazan,
O Yaqub Mahirin hədəfiyəm mən[6, s. 190].*

Yaqub Mahirin satirik yaradıcılığının ilk nümunələrini xalq arasında, toy və yığıncaqlarda, adətən, məzəlilik etmək ,ona - buna sataşmaq və zarafat şəklində işlədilən meyxana şeir şəkli təşkil edir. Lakin bu cür meyxanalardan fərqli olaraq müəllif yaradıcılığının sonrakı mərhələlərində bu janra kəskin ictimai məna verərək, onu qüvvətli mübarizə silahına çevirməyi bacarmışdır.

İlk yaradıcılıq nümunələrindən olan meyxana və satiralarının elin rəğbətini qazandığını “Hazıram” şeirində əks etdirən şair yazmışdır:

*Bir zamanlar satiralar yazandım,
O vaxt elin rəğbətini qazandım,
Mahir, de ki, var öz əhdim, öz andım,
Namərdlərin məcazını pozuram,
Vətən, sənin xidmətində hazıram [54 , s.32].*

Yaqub Mahirin satirik üslubu 1970-ci illərdə özünü daha çox biruzə vermişdir. Şairin kəskin ifşaya söykənmiş satiralarının çoxu bu illərdə və 90-cı illərin əvvəllərində yazılmışdır. XX əsrin 70-ci illərindən ölkədə antipodlara qarşı mübarizənin gücləndirilməsini sürətləndirən ümummilli lider Heydər Əliyevin siyasi kursu yaradıcı insanlara da cəmiyyətin müxtəlif qütblərində çalışıb, cəmiyyəti dağıdan ünsürləri tənqid və ifşa etmək üçün geniş imkanlar vermişdi. Ölkənin ayrı-ayrı bölgələrində olduğu kimi, Şəki ədəbi mühitində də yazıb - yaradan istedadlı qələm sahibləri antipodlara qarşı mübarizədə partiyanın köməkçilərinə çevrilmişdir. Bu illərdə M.Ə. Sabir yolunun davamçıları çoxalmışdı. Qətiyyətlə deyə bilərik ki, Yaqub Mahir bu yolun öncüllərindən idi. Şairin satirik fonduna daxil olan örnəklərin hamısı demək olar ki, böyük Sabirə orijinal yazılmış nəzirələrdir. Satiriklərin “Cürəbəcürələr” adlanan tiplər qalereyası yaranmışdı ki, buraya müxtəlif zümrələrin ifşaya mə-

---

ruz qalan nümayəndələri daxil edilmişdi. Bu müxtəliflik aşağıda aparacağımız təhlillərdən görəcəyimiz kimi, Yaqub Mahir poeziyasında daha rəngarəngdir ki, bu da şairin tənqiddə güzəştisizliyindən irəli gəlirdi.

Yaqub Mahirin “Cürəbəcürə”lər qalereyasına daxil olan lar-xalq malına xor baxıb, əliqabarı zəhmətkeşin əməyini mənimsəyən müftəxor kolxoz sədrələri, ferma müdirləri, rüsvət-xor idarə rəhbərləri, əməyə xor baxan gənclər, dindən xalqı soymaq vasitəsi kimi istifadə edən mollalar, öz övladlarının yaramaz hərəkətlərinə bəraət qazandıran valideynlər, cindarlar, çoxarvadlılıq ideyabazları və b. tiplər Sabiranə şəkildə ifşa olunmuşlar.

Tam əminliklə qeyd etmək olar ki, XX əsr Şəki ədəbi mühitində Yaqub Mahir qədər satiraya əl atan ikinci bir şair olmamışdır. Şairin satirik yaradıcılığı cəmiyyəti dəqiq müşahidə qabiliyyətindən, haqsızlığa və ədalətsizliyə disident münasibətindən və şəxsi həyatından qaynaqlanmışdır. Cəmiyyətdə gördüyü ədalətsizliklər, uzun müddət dövlət məmurlarının onun şəxsi həyatına laqeydliyi səbəbli işsiz qalması şairin satirik ilhamını coşdurmuşdur. Həmçinin onun satirik və lirik yaradıcılığının formalaşmasında XX əsrin görkəmli qəzəlxanı Ə.Vahidin böyük təsiri olmuşdur. Satirik yaradıcılığına XX əsrin 50-60-cı illərində başlayan şair XX əsrin görkəmli satirik şairi M.Ə. Sabiri özünə ustad qəbul edərək Şəkiddə M.Ə. Sabir satira ənənələrinin ən mahir davamçısı kimi tanınmışdır. Yaradıcılığı XX əsrin ikinci yarısı və bugünədək davam edən istedadlı bədii söz ustası, Azərbaycan Yazıçılar Birliyinin Şəki bölməsinin sədri, şair-dramaturq Vaqif Aslan Yaqub Mahirin satirik yaradıcılığını yüksək dəyərləndirərək yazmışdır: “Yaqub Mahir gənclik illərində satirik şeirlər yazmışdır. Onun Sabiranə təbinin məhsulu olan yazıları el içində geniş yayılmışdır. Hal-hazırda lirik ruh onun şeirlərinin satirik ruhunu üstələməkdədir. Yaşı 77 - ni ötməkdə olan Yaqub Mahir Azərbaycan Yazıçılar Birliyinin

---

nəzdində fəaliyyət göstərən ədəbi dərnəyin bütün üzvləri üçün ədəbi yaradıcılığı və poetik ruhu ilə gözəl nümunədir”[54, s. 3].

Satirik yaradıcılığında M.Ə. Sabir yolunun layiqli davamçısı olan Yaqub Mahir “A Sabir” şeirində Sabir poeziyasının ucalığından danışaraq əbədiyaşarlığını vəsf etmişdir. Bu şeiri bir növ Yaqub Mahirin yaradıcılıq yolunun və M.Ə. Sabirin onun yaradıcılığına təsir dairəsinin məntiqi yekunu adlandırmaq olar. Şeirin giriş beytində şair Sabiri xalqların sevimlisi kimi oxucularına təqdim edir:

*Durdun uca bir dağ tək dəryada, a Sabir!
Xalqlar oxuyub səni salır yada, a Sabir![55, s.129].*

Sabun bişirib satmaqla çoxuşaqlı ailəsini dolandıran şairin saf çeşmə kimi çağlayıb qəlblərə axmasını, cahilləri yandırıb - yaxmasını Yaqub Mahir böyük sevgi ilə yaddaşlara yazır:

*Sabun bişirib, ey şairim, külfətə baxdın,
Saf çeşmə kimi çağlayaraq qəlblərə axdın,
Yandırdı sözün cahili, min bir oda yaxdın,
Nişrət dedin hər satqına, hər yada, a Sabir!
Durdun uca bir dağ tək dəryada, a Sabir![55, s. 129].*

Tərənnümün gücü şeirin ikinci bəndində daha qüvvətli-
dir. Sabirin tənqid hədəflərini, şairin gülüş və qəhqəhələri altın-
da xar olmasını, şair qələminin azadəliyini, mövqeli tənqid
olmasını Yaqub Mahir şeirin ikinci bəndində ümumiləşdir-
mişdir:

*Kəskin gülüşünlə qarı kaftarlara güldün,
Dərviş, keşişə, falçıya, cindarlara güldün,
Qarşında duran heyvərə idbarlara güldün,
Min zəhmət ilə ömür elədin, sadə, a Sabir!*

Qələm, dedin olsun gərək azadə, a Sabir![55 , s. 129].

Şeirinin üçüncü bəndində böyük şairin arzularının çin, ağalar və qullar dünyasının May günəşinin şəfəqləri altında yox olmasını, kapitalist, xan, bəy istismarına son qoyulmasını şair ilhamının gücü ilə tərənnüm etmişdir:

*Qardaşlıq ilə şəhən güzəranlıq bizə düşdü,
Xalqım oyanıb bir əbədi gündüzə düşdü,
May günəşi doğdu çəmənə, düzə düşdü,
Son qoydu Vətən, min acı fəryadə, a Sabir!
Yox daha xan, bəy, nə də bəyzadə, a Sabir![55, s. 129].*

Artıq XX əsrin 50-60-cı illəridir. Böyük Sabirin arzuları həyata keçmiş, istismar dünyası, bəy, xan zülmü aradan qaldırılmış, cəmiyyətdə fəhlənin nüfuzu yüksəlmiş, Sabirin təbiri ilə desək, “fəhlə də özünü dəxi bir insan hesab etməyə başlamışdır”. Düzdür, böyük şairin tiplər qalereyasının bir sıra nümayəndələri yeni qiyafəyə bürünüb cəmiyyətdə cövlan etsə də, Sabir hər yedə sevilir və yada salınır:

*Şair, bəziləri var, yenə nöqsan edir- indi,
Göz pərdələyir, davaya meydan edir – indi,
Eşqin onların məhvinə cəryan edir – indi,
Şeirlə qanad açmış yeni dünya da, a Sabir!
Fəhlə də özünü dəxi bir insan edir – indi,
Tez – tez oxuyur, səni salır yada, a Sabir![55 , s. 129].*

Dahi M.Ə. Sabirin yaradıcılıq yolundan məlumdur ki, “Nə yazım?” şeiri şairin proqram əsəridir. Şair yaradıcılıq yolunun məqsəd və vəzifələrini şeirin birinci bəndində proqram olaraq oxucularına aşağıdakı kimi söyləmişdir:

Şairəm, çünki vəzifəm budur əşar yazım,

---

*Gördüyüm nikü-bədü eyləyim izhar yazım
Pisi-pis, ayrını-ayrı, düzü həmvar yazım,
Günü parlaq, günüzü ağ, gecəni tar yazım,
Niyə bəs böylə bərəldirsən, a qare gözünü,
Yoxsa bu ayinədə ayrı görürsən özünü. [41, s.41] .*

Yaqub Mahir ustadının bu şeirinin adına sual qoymamış “Yazım” adı ilə orijinal bir nəzirə yazmışdır. Sabirdən fərqli olaraq Yaqub Mahir şeirin dördlük formasını seçmişdir. Müəlliminə bənzəmək istəyən şair eşidib-gördüyünü Sabirsayağı, olduğu kimi, gülü özündən də gözəl, idbarı tikan kimi əks etdirməyi, aşkarlığın yaratdığı imkanlardan istifadə edərək tənqid silahını cəsarətlə işə salmağı planlaşdırmışdır:

*İstərəm Sabir olub, bir neçə əşar yazım,
Eşidib, gördüyümü aləmə aşkar yazım,
Gülü güldən də gözəl, tikani idbar yazım,
Aşkarlıqdı buna ixtiyarım var yazım [55 , s.99].*

Müəllimi M.Ə. Sabir kimi haqq yolunu tutaraq haqqın tərəfində durmağı, hər yalana, saxtakarlığa nifrət etməyi, bəzi qələmdaşları kimi milçəyi filə bənzətməməyi, ağla qaranın yerini düzgün təyin etməyi Yaqub Mahir yaradıcılıq proqramının əsası saymışdır:

*Yazıram, car çəkirəm, qoy, yaşasın haqq deyə mən.
Olsun nifrət deyirəm, hər yalana, saxtaya mən.
Çox yazanlar tanıram ki, qaranı ağdı yazıb.
Şişirdib milçəyi zalım balası, dağdı yazıb [55 , s. 99].*

Yaqub Mahir M.Ə. Sabir məramının qaydalarını pozub saxta sosializm planı üçün göy meşəni bağ yazan, süzməni şit yağ kimi qələmə verən şairləri Sabir əqidəsinə xəyanətdə

---

günahlandırır onlara: “Görüm heç bilməyəsiz dəhridə ünvanınızı”- deyərək qarğış edir:

*Planın xətrəsinə göy meşəni bağdı yazıb.
Utanıb eyləmədən, süzməni şit yağdı yazıb.
Oxuyan söylədi, Allah ala imkanınızı.
Görüm heç bilməyəsiz, dəhridə ünvanınızı [55, s. 99].*

Şeir in sonunda Sabirin ruhuna sənətkarın hörməti, ədəbiyyatda, sənətdə və şeirdə mövqeyi açıqlanır. Oxucu inanır ki, şair heç bir vəchlə qaraya ağ deməyəcək, bağın meyvəsini dərməsə ona bağ deməkdən çəkinəcək, xalqının təəssübkeşi, ona ilham verən isə öz əlinin zəhməti və xalqının ona verəcəyi dəyər olacaqdır:

*Mahirəm, ölləm, inan, qaraya ağdır demərəm.
Dərməsəm meyvəsini, hər bağa, bağdır demərəm.
Başı boş lağlağılartək bu elə lağ demərəm.
Sağ canımdan keçərəm, süzməyə şit yağ demərəm.
Güvənir çünki könül öz əlimin zəhmətinə,
Bir də ki, ortağam mərd xalqımın səadətinə[55, s. 99].*

XX əsrin 90-cı illərinin əvvəllərində ölkədə baş alıb gedən kaos, cəmiyyətdə tarazlığın pozulması şairin satirik gülüşünü qaydasız həyata alışanlara, pullulara, var-dövlət sahiblərinə istiqamətləndirir. Şair “Molla Nəsrəddin”ə müraciət şəklində yazdığı “At çapır” şeirində Şəkiddə olan özbaşınalığı, pulluların meydan sulamasını əks etdirmişdir:

*Molla, bizim bu bölgədə, pullu paxanlar at çapır,
Bu dünyanı altdan vurub, üstədən çıxanlar at çapır[55, s. 132].*

XX əsrin sonlarında xalqların, eləcə də Azərbaycan xalqının Rusiya asılılığına qarşı apardığı mübarizənin nəticəsi

---

kimi quruluş dəyişsə də, bir para nadürüslər vəzifə stolundan süpürülüb atılsa da, ikiüzlülüüyü özünə həyat tərzini seçən, gündə bir cildə girən “xoxanlar”, “cinlər” yenə də qalmışlar:

*Quruluşumuz dəyişsə də, bir paralar süyüşsə də,
Gündə min cildə girən, “cinlər”, “xoxanlar” at çapır.
[55, s. 132].*

Yaşadığı mühitdə buxağından yağ daman milyon sahiblərinin hər gün quyruq kababından yeyib, milyonlarından on manatı yetim-yesirə qıymayan daş ürəklilərin at çapması üs-yankar şairi qəzəbləndirir:

*Milyonlarından on manat yetim – yesirə qıymayan,
Quyruq kababından yeyib, keyfə baxanlar at çapır.
[55, s. 132].*

Gündən-günə varlanıb, nəfsinə hakim ola bilməyən, əx-laqsızlıq edərək elin əyalına gəc baxan alçaqlar mühitdə ağalıq edirlər:

*Nəfsi güc gəlib ağına, göz dikib özgə malına,
Elin əhli - əyalına, o xor baxanlar at çapır [55, s. 132].*

Cəmiyyətin həyatında elə vəziyyət yaranıb ki, qanun keşikçisi olan paqonlular belə bazar dəllalları və pulluları ilə həmfikir olub, onların çirkin hərəkətlərinə göz yumaraq rüşvətə güc verir, gecələr yüzlük saymaqla məşğuldurlar:

*Paqonlu var neçə - neçə, qanun – manun almır vecə,
Yüzlükləri sayıb gecə, min – min yığanlar at çapır
[55, s.132].*

“Zəlzələ düşdü” satirasının qəhrəmanı olan mənfi tip xislətində olan bütün eybəcər xüsusiyyətlərini sadalamaqla oxucunun diqqətini üzərində saxlayır ki, o, nifrət torbasını yaxşı doldura bilsin. Satiranın birinci beytində qəhrəman məqsədinə nail olmaq üçün bütün rəzilliklərə qol qoymuş, nəhayət, arzuna çataraq idarə müdiri olmuşdur:

*Çoxdan çalışırdım, qərəz, o yer ələ düşdü,
Sandım, mənə bundan sonra yüngül şələ düşdü [55 , s.135].*

Cəmiyyətdə tarixən ənənə şəklini alan qohumbazlığı fəaliyyətinin əsas məqsədinə çevrilən idarə müdirinin idarənin əsas gəlirli postlarını öz qohumlarına və dostlarına “bağışlaması”, lakin bu qohumbazlıq və dostbazlığın tezliklə “dilə-dişə düşməsi ” mənfi tipin vəzifədən götürülməsi ilə nəticələnmişdir:

*Sayəmdə, bütün yağlı yeri tutdu tanışlar,
Əfsus ki, bu dostbazlığım çox tez dilə düşdü [55 , s.135].*

Satiranın bəndlərindən birində şair aktual ideyalıq yaradaraq indinin özündə belə ağası olduğu idarədə papağını stolun üzərində qoyub, “indi qayıdıram” - deyərək kef məclisinə gedən yüngülağıl idarə rəhbərlərini tənqid etmişdir:

*Oldu papağım işdə, özüm kefi – damaqda,
Vurdum arağı, meylim aşsa, xəngələ düşdü [55 , 135].*

Əsərdə beytdən-beytə idarə müdirinin iç üzü, kimliyi bütün çıpaqlığı ilə açılır. Bu savadsız, ancaq həddindən çox fırıldaqçı və yalançı olan şəxs hiylə yolu ilə cəmiyyətsiz hərə-kətlərə yol verir. Onun müdirliyi dövründə 50 nəfər adam hiylə toruna düşərək bezdirilmək yolu ilə işdən azad edilmişdir:

Bir çoxlarını bezdirib işdən kənar etdim,

Əmrəmlə azı əllisi birdən çölə düşdü [55, s. 135].

Hərəkətlərini yaxşı tənzimləməyən müdir iclaslarda ona edilən “qəsdən”, tənqidlərdən nəticə çıxarmaq əvəzinə, vətəndaşların ani olaraq həll ediləsi məsələsini gözümçixdiya, get-gələ salaraq həlli mümkün olmayan problemə çevirir:

*Hər kim durub iclasda məni eyləsə tənqid,
Gözçixdiya saldım, işi lap müşkülə düşdü.
Qapıma şikayətə gələn, gözlədi getdi,
Verdim vədləri, aylarla get – gələ düşdü [55, s. 135].*

Lakin şair nifrətlə dindirdiyi qəhrəmanını əməllərinə görə cəzalandırmağı da unutmur. İdarəçilikdə heç bir təcrübəsi olmayan, hikkəsi ilə böyük bir idarəni iflasa uğradan müdirin kələfi dolaşmış, cəngələ düşmüşdür. İdarə işçilərini addımbaşı təhqir edərək onlarla dil-dil ötən mənfi qəhrəmanın müfəttişin sualları qarşısında dili lal olmuşdur:

*Hikkəmlə böyük bir yeri qoydum üzə üstə,
Axırda dolaşdı kələfim, cəncələ düşdü.*

*Bir – bir xəbər aldıqca müfəttiş, olan işdən,
Lal oldu dilim, atdığım o daş, gölə düşdü [55, s. 135].*

Şeirinin finalında rüşvətxor, karyeraçı müdir yerini gənc bir qıza təhvil verəndə daha da hiddətlənir, onun sayəsində güzəran quran dost-tanışlarının canına vəlvələ düşür:

*İclasda o gün şiddətli töhmət veriləndə,
Dost – tanışların canına vəlvələ düşdü.*

*Verdikə sütün bir qıza yerimi təhvil,
Mahir, elə bil nəslimizə zəlzələ düşdü [55, s.135].*

Müstəqilliyin ətrini duyub, oyanan millətin oyanışından hiddətlənərək həyəcan keçirən tipin mənəvi böhranı Yaqub Mahirin “Qoymayın” satirasında tam çılpaqlığı ilə verilmişdir:

*Varlı deyirdi, ay aman, millət oyandı , qoymayın,
Alışdı bağrımın başı, alışdı, yandı, qoymayın[55, s. 83].*

Kütlənin milli oyanışı, müstəqilliyin şirinliyini dadmaq üçün aparılan mübarizə varlıların kürkünə bit salmışdır. Onların nəzərində min-min olan dinsizlər, əcinnə və cinlər onların rahat həyatına mane olmuşlar:

*Bir deyil ki, min – mindilər, arları yox, bidindilər,
Əcinnədilər, cindilər, Allah, amandı, qoymayın[55, s. 83].*

Satirada hədəflərini ifşa etmək üçün müəllif maraqlı bənzətmələrdən də istifadə etmişdir. O, xalqa xeyir verməyənlərin boyunu “tirə”, üzlərini “fətirə” bənzətməklə onların harın həyatını vurğulayaraq ifşa oxunu birbaşa onların ürəyinə sancır:

*Var üzləri fətir kimi, boy- boy gəzirlər tir kimi,
Onların vəhşi şir kimi, zəhmi yamandı, qoymayın[55, s.83].*

Milli oyanışın nəticələrindən qorxan vəzifə sahibləri yazıq xalqa qarşı hər cür susdurulma vasitəsini işə salırlar. Şair satiranın aşağıdakı beytlərində onların bu iyrənc niyyətlərini sadalayaraq yazır:

*Dillənənin dilin kəsin, dama basın, alın səsin,
Vurun, qırın lap çənəsin, bəlkə dayandı, qoymayın.*

*Qollarını burub çətin, ciblərinə nəşə atın,
Üzünə durub şər atın ki, narkomandı, qoymayın[55, s.83].*

Xalqı incitməkdən, ədalətsiz rəftardan zövq alan dövlət məmurlarının son məqsədi budur ki, kütlənin iradəsini qırmaqla, onu susdurmaqla üstqumun sadıq nöqərləri olduqlarını bir daha təsdiq etsinlər:

*Əzin, dönsünlər qoy muma, başlarına ucsun koma,
Ayaq açsın icraykoma, desin amandı, qoymayın[55 , s. 83].*

Şairin “Nə gəzir?” adlı satirasında da eyni laqeydlik hissləri tənqid atəşinə tutulur. Şeirdə lirik qəhrəman sevgilisinə müraciət yolu ilə qansız adamların ədalətsiz, ciblərinin xeyri üçün xalqı güdaza verməyə hazır olduqlarını, Vətən, xalq təəssübkeşliyinin onlarda olmadığını, hər an Vətəni satmağa hazır olduqlarını böyük məyusluq və qəzəb hissi ilə oxucusuna çatdırır:

*Gözəlmişəm, qansız adamlarda ədalət nə gəzir,
Sınayıb görmüşəm, onlarda fəzilət nə gəzir.*

*Cibinin nəfi üçün aləmi güdaza verən,
Vətəni, xalqı satan kəsdə dəyanət nə gəzir[55 , s. 79].*

Şairə görə, ən acınacaqlısı odur ki, haqqı nahaqqın necə boğmasını görsə də, cavab verməyə heç kəsdə cürət yoxdur:

*Göz görə boğmalayır, gör ,necə o haqqı, nahaq,
Bir cavab verməyə bu eldə cürət nə gəzir[55 , s. 79].*

XX əsrin 90-cı illərinin hərc-mərcliyi, buna qarşı ölçü götürəcək rəyasətin olmaması, hər şeyin mafiyaya xidmət etməsi, cəmiyyətdə baş alıb gedən iqtisadi durğunluq, dükanların boş olması, bahalıqın hökm sürməsi, yağ, ət, çay, düyü və çörəyin qəhətə çıxması müdhiş tarixi durumu xatırladan faktlar kimi misraların məzmununu bəzəyir:

---

*Hərc – mərclik bürüyüb indi düzü- dünyanı,
Ölçü götürməyə bir köklü rəyasət nə gəzir.*

*Mafiya hər şeyi vallahi, çıxardıb qəhətə,
Dükanda satmağa qənd, çay, diyyi, yağ, ət nə gəzir
[55,s.79].*

Pərakəndə biznesin milləti zillətə düçar etməsi də şairin diqqətindən yayınmır. Ancaq millət dözümlüdür, hər cür rəzalətə dözür. Şair islahedici gülüşlə bu “dözümlü milləti” yer üzünün yeganəsi sayır. Milli oyanışı müsbət məcraya yönəltmək əvəzinə millət özü-özünü lağ obyektinə çevirib ki, bu da ən böyük xiffət mənbəyidir:

*Biznes tərs dəyirman açıb bu el – obanın başına,
Dünyanı hey gəzəsən, eh, belə millət nə gəzir.*

*Bu milləti qoyasan bir – birinə lağ eyləyə,
Bundan artıq çəkəsi, ay bala, xiffət nə gəzir[55 , s.79].*

Poeziyada söz əhlinin bütün zamanlar üçün tənqid hədəflərindən biri gənclərin küçələrdə veyil-veyil gəzməsi, bekarlıq azarı, işdən, halal zəhmətdən boyun qaçırması olmuşdur. Şəki ədəbi mühitində Sabir satira davamçılığında bu mövzuya da geniş yer verilmişdir. Yaqub Mahirin yaradıcılığında bu silsilədən olan şeirlər sırasında “İşləməyəm mən yenə” satirası mühüm yer tutur. Satirada tipin monoloqu olduqca canlı və ibrətamiz verilmişdir. Satiranın mənfə qəhrəmanı valideynlərin hesabına müftə yeyib-gəzməyi həyatının dirəyi hesab edən, küçələri veyil-veyil gəzməkdə adətkar olan, canı çıxsə belə işləmək istəməyən bir gənkdir. Şair onu aşağıdakı kimi oxucularına təqdim edir:

Öyrənmişəm müftə yeyib gəzməyi,

---

*Çıxsa canım, işləməyəm mən yenə.
Küçələri veyil – veyil ölçməyi,
Bircə saat boşlamaram mən yenə*[55, s. 109; 84].

Canını zəhmətə, gücə salmağı özünə ar bilən cürük özüllü gənc evdə yatıb qış yuxusuna getməyi, yüz-yüz araq, konyak içərək əyyaşlıqla məşğul olmağı “qəhrəmanlıq” saysa da, zəhmət aşını yeməyi özünə rəva bilmir:

*Niyə salım öz canımı zəhmətə?
Keçib mənə nə güc düşüm zillətə,
Tab gətirim ax necə mən, minnətə!
Minnət ilə dişləməyəm mən yenə.*

*Bəziləri evdə yatır, kef çəkir,
Harda tapır, orda satır, kef çəkir,
Yüz – yüz araq, konyak atır, kef çəkir,
Zəhmət ilə aş yeməyəm mən yenə!*[55, s. 109; 84].

Ancaq bekarlıq azarına tutulmuş qəhrəmanın “arzuları” böyükdür. O, zəhmətsiz gəlir hesabına varlanmaq, var-dövlət sahibi olmaq istəyir. O, mədsədlərinə nail olmaq üçün minnətsiz “başlı iş”, zəhmətsiz “daş - başlı iş” arzulayır:

*Söziün düzü, mən sevirəm, “daşdı iş”,
Gəlirli iş, minnətsiz iş, “başlı iş”,
Zəhmətsiz iş, yaxşıca daş – başlı iş,
Başqa bir iş işləməyəm mən yenə*[55, s. 110; 84].

Tərbiyədə yüngül, ictimai qaydaları pozaraq xuliqanlıq edən gənc sürücüləri şair satira məngənəsində sıxaraq onları “Asta sür” satirasında acı tənqiddə məruz qoymuşdur. Şəhər daxilində heç kəsə məhəl qoymayıb, dövrünün sayılıb-seçilən avtomobili olan “Moskviçi”ni küçədə quş kimi uçurdan

---

tərbiyəsiz gənc Yaqub Mahirin kəskin tərizinə məruz qalır. Şairin real təsvirindən oxucu məlumatlanır ki, “Yaxşı igid dayısına bənzəyir”, dayısı kimi pul düşkünüdür:

*Süzmə mənə göz – qaşını, asta sür,
Ay cavan oğlan, maşını, asta sür.
Bala, niyə saymayırsan heç kimi?
“Moskviç” i uçurdursan quş kimi,
Dayın sayaq sən də pulun düşgünü,
Olub, güdmə daş - başını, asta sür,
Ay cavan oğlan, maşını, asta sür! [55, s. 134].*

Satiranın sonrakı bəndlərində daha dərin ictimai mətləblərə toxunulur. Zəhmətsiz gəlirin hesabına alınan maşının necə gəldi idarə olunmasını, əxlaqdan məhrum gəncin yaratdığı təhlükəni, sükan arxasında içkili əyləşərək qəza – cinayət törətmək ehtimalını mənfi qəhrəmana xatırladan şair yazır:

*Çox da buna qoymamısan maya sən,
Barı, bu camaatı sal, saya sən,
Bir göz açıb baxsana, dünyaya sən,
Al nəzərə öz yaşını, asta sür,
Ay cavan oğlan, maşını asta sür!*

*Bir az içib rulda dönürsən şirə,
Axı, qəza baş verər birdən – birə,
Yox, belə getsə, keçəcəksən girə,
Yolda vurub bir maşını, asta sür,
Ay cavan oğlan, maşını, asta sür! [55, s. 135].*

Satiranın sonuncu bəndində şair nəsihət yolu ilə yolunu azmış gənci xalq müdrikliyindən süzülüb gələn “Bərk qaçan at tez yorular” tövsiyəsi ilə törədəcək faciələrdən uzaq olmağa, maşını yol hərəkəti qaydalarına uyğun idarə etməyə çağırır:

---

*O gün yaman şütüyürdün vağzala,
Bir qocanı basdamışdın az qala,
Bərk qaçan at tez yorular, ay bala,
Bir azca işlət başını, asta sür!
Ay cavan oğlan, maşını, asta sür![55 , s.135].*

Şairin “Sevmirik biz” şeirinin tənqid istiqamətləri çoxşaxəlidir. Görkəmli şair xalqın əmlakını dağıdıb, malını yeyənləri, mənəm - mənəmlik edən alçaqları sevmədiyini, xalqın rifahı üçün çalışmayanlara, tənbel, heç bir yerdə çalışmayan gənclərə nifrət bəslədiyini şeirin əvvəlində bəyan etmişdir:

*Xalqın əmlak, malın yeyən,
Paltarını “qalın” geyən,
Söz düşəndə “mənəm”, - deyən,
Alçaqları sevmirik biz.*

*Gənc nəslimə yaraşmayan,
Heç bir yerdə çalışmayan,
Xalq işinə qarışmayan,
Tənbelləri sevmirik biz[55 , s.113].*

Şərəfini, Vətəninini yada satan xainləri, gələcəyini düşünməyib, iş üstündə mürgüləyən maymaqları, aralıqda söz gəzdirən sarsaqları, tərbiyədən kənar olub, hərzə-hədyan danışanları, lovğalıq azarına tutulan, böhtan atıb, yalan danışaraq cəmiyyətdən geri qalan axsaqları sevmədiyini, onlara olan hədsiz nifrətini şair şeirin ayrı-ayrı bəndlərində bildirmişdir:

*Öz aşına acı qatan,
Şərəfini yada satan,
Vətəninini yada satan,
Xainləri sevmirik biz.*

---

*İş üstündə mürgüləyən,
Başı arxa – çarxa dəyən,
Gələcəyi düşünməyən,
Maymaqları sevmirik biz.*

*Min bir dillə qəlbə girən,
Çox danışan, çox da gülən,
Aralıqda söz gəzdirən,
Sarsaqları sevmirik biz.*

*El içində şayə yayan,
Gecə - gündüz gəzən piyan,
Ağzındakı hərzə, hədyan.
Axmaqları sevmirik biz.
Addımbaşı lovğalanan,
Danışdığı böhtan, yalan,
Cəmiyyətdən geri qalan,
Axsaxları sevmirik biz [55 , s. 113-114].*

Yaqub Mahir “Dedilər” satirasında ictimai mühitdə tez-tez rastlaşdığı boşboğaz, az iş görüb özünü çox iş görən kimi təqdim etməyə çalışan lovğa, savadsız yelbeynləri tənqid etmişdir. Satira başdan-başa təzad üzərində qurulmuşdur. Əsərdə “qışa yaz”, “milçəyə fil”, “quzğuna qaz”, “dəf, zurna, balabana saz” deyənlər mühitin kal meyvələri kimi tənqid atəşinə tutulmuşlar:

*Bir para ağılı dayazlar, qışa yazdır, dedilər,
Şəst ilə milçəyə fil, quzğuna qazdır dedilər.
Bu hələ bir yana, məclisdə öyüb bəziləri,
Çalınan zurna – balaban, dəfə, cazdır, dedilər
[55, s. 95; 58].*

Şairin haqlı tənqidi, iradı bu “ağıllıları” qeyzləndirmiş, şair sözü onlar tərəfindən fit qoz kimi qarşılanmışdır. “Fit qoz” ifadəsini şeirə gətirməklə Yaqub Mahir maraqlı bir folklor örnəyini oxucunun yadına salır: Qədim zamanlarda bir padşahlığa qonşu ölkədən bir qonaq gəlir. Padşah bütün sözbilənlərini qonaqla dialoqa qoşur. Ancaq padşahın vəzir - vəkilləri savadsız olduqlarından qonağın qarşısında duruş gətirə bilmirlər. Padşah vəzirə əmr edir ki, daha hazırcavab, ağıllı adam tapsın. Vəzir padşahın baş çobanını qonaqla dialoqa qoşmağı məsləhət bilir. Çoban məclisə dəvət olunur. Qonağın həddindən ziyadə savadsız olması, boş, mənasız danışığı çobanın ilk anda diqqətini cəlb edir. O, heç bir söz demədən qonağın qarşısına bir fit qoz qoyaraq məclisi tərək edir. Qonaq pərt olur və geri qayıdır. Qonağa qarşı olan bu hörmətsizlik padşahı qəzəbləndirir və o, çobanı saraya çağıtdıraraq qonağın qarşısına nə üçün “fit qoz” qoymasının mənasını ona izah etməsini tələb edir. Çoban cəsarətlə qonağın savadsız olmasını, onu və vəzirlərini ələ salmasını və ona dil xərcləməyin belə hayıf olduğu üçün danışmayıb qarşısına fit qoz qoyduğunu, yəni “sənin danışığın mənim üçün fit qozdur” demək istəməsini padşaha söyləyir. Çobanın ağılına heyran qalan padşah onu mükafatlandırır və özünə baş vəzir təyin edir”.

Bu el müdrikliyinin nümunəsi satirada tam əks məzmununda diqqəti cəlb edir. Şairin satirik gülüşünə cavab olaraq ağılsızlar və boşboğazlar onun onlara qarşı olan tikanlı sözlərini “fit qoz” adlandırırlar:

*Onlara üz tutaraq mən dedim, hap – gop nə üçün?
Üstümü unlu görüb, qandığım fit qozdur, dedilər
[55, s. 95; 58].*

Şairin son beyti böyük ictimai məzmun kəsb edir. Şair yaradıcılıq məqsədlərinə uyğun olaraq Vətən övladının xeyri

---

üçün obyektiv tənqiddən əl çəkməyəcəyini qorxmazlıqla bəyan edir:

*Vətən övladının xeyri üçün, ey Mahir,
Nə qədər tənqidi yazsan, yenə azdır, dedilər[55, s. 95; 58].*

XX əsrin sonlarında ölkədə yaranmış xaotik vəziyyətdən, idarəçilik sistemində olan boşluqlardan istifadə edərək səfil həyat keçirən, “Bekarlar, avaralar” zümrəsindən seçib tənqiddə məruz qoyduğu ümumiləşdirmiş qəhrəmanına şair “Belə qalmaz” müraciəti ilə üz tutub dövrənin tezliklə dəyişəcəyini bəyan edir:

*Keçər gedər can, belə qalmaz, qağa,
Əlbəttə, dövrən belə qalmaz, qağa[55, s.139].*

Səfillik azarına tutulan qəhrəman gününü meyhanada keçirir, yaramaz hərəkətləri ilə əğyarı özünə güldürür. Zəmanənin əzabları onun canını qurudub:

*Nə görmüsən nəşəli meyhanədə?
Gülür sənə dalınca divanə də,
Ay başı boş, bil ki, bu zəmanədə,
Can quruyar, qan belə qalmaz, qağa.
Bir də bu dövrən belə qalmaz, qağa[55, s.139].*

XX əsrin 90-cı illərinin məşəqqətləri cəmiyyət üzvlərini fikir dənizində boğaraq başını şişirdib, ehtiyac cəbr kasalarını doldurub. Şair millətin düçar olduğu ağır iqtisadi duruma görə günahkar fələyi görür. Lakin şair ümitsiz deyil, inanır ki, tez bir zamanda dövrən millətin xeyrinə dəyişəcək, xoşbəxt günlər başlayacaqdır:

Fikr eləməkdən başımız şişibdi,

---

*Min ehtiyac səbrimizi kəsibdi,
Ola bilsin fəlak bizdən küsübdü,
Barışar, cahən belə qalmaz, qağə,
Bir də bu dövran, belə qalmaz, qağə[55, s.139].*

Zalımlara geniş meydan verən zəmanənin çatışmazlıqlarına qarşı dözümlü olmağa çağırən şair “Dünya mülkü Süleymana qalmayıb” yazaraq pul, milyon sahiblərinin də yox olacaqları qənaətini təsdiqləyir və milləti ümidli olmağa çağırır:

*Haqq sevənə söz bəhanə qalmayıb,
Nə qocaya, nə cavana qalmayıb,
Dünya mülkü Süleymana qalmayıb.
Gəl mənə inan, belə qalmaz, qağə,
Bir də bu dövran belə qalmaz, qağə[55, s. 139].*

Şeir in sonrakı bəndlərində şair xalqın üzləşdiyi məşəq-qətlərin zalımların, var-dövlət və vəzifə sahiblərinin əlinə fürsət verməsinin əsas səbəbini XX əsrin 80-ci illərinin sonlarında rus havadarlarının köməyi ilə mənfur qonşularımız olan ermənilərin başımıza açdığı oyunlarda, torpaqlarımıza edilən təcavüzdə, xalqın istəmədiyi halda qoşulduğu Qarabağ müharibəsində axtarır. Şair böhrana məruz qalıb səfil həyata alışan qəhrəmanına bildirir ki, haqq həmişə düzlüyün tərəfində olub, tezliklə düşməndən qisas alınacaq, nahaq tökülən qanlar yerdə qalmayacaqdır:

*Kişi kimi gərək sözü düz deyək,
Nə lazımdır aləmə möcüz deyək,
Biz işlərin axırını gözləyək,
Həyatda hədyan belə qalmaz, qağə,
Bir də bu dövran belə qalmaz, qağə.*

*Sözün düzü, budur sözün qıtası,
Haqq deməyə var elimin əsası,*

---

*Düşmənlərdən alacağıq qisası,
Çün nəhaq qan belə qalmaz, qağa,
Bir də bu dövran belə qalmaz, qağa[55,s. 139-140].*

Şairin bir sıra satirik şeirlərinin tənqid hədəfləri övladlarını tərbiyə edə bilməyən, cəmiyyətə xam məhsul verən valideynlərdir. Nadan atanın dilindən satirik atəşi Yaqub Mahir bu tip valideynlərə açır. Yaqub Mahirin “Bərəkallah” satirasında sırf M.Ə. Sabir satiralarının ruhu yaşayır. Ancaq tip müasirdir. Oğlunun tərbiyəsiz hərəkətlərini nadan ata fəxr mənbəyi sanaraq həyat yoldaşına onu qoçu kimi təqdim edərək qürrələnir:

*Arvad, qoçu imiş, bu Baloğlan, bərəkallah!
Getməmiş hədər çəkdiyimiz can, bərəkallah![55, s.114].*

Tərbiyədən kənar olan övladının qan canağı olması, “çirt-pırt” edənin qanını tökməsi, cibində finka, beşbarmaq gəzdirməsi cəmiyyətsiz hallar kimi şairi nə qədər təəssüfləndirirsə, nadan atanı bir o qədər sevindirir:

*Cibində finkası, beşbarmağı, vallah,
Çirt - pırt edən olsa salacaq qan, bərəkallah![55,s.114].*

Oğlunun qoçuluğu, quldurluğu ilə öyünən ata milisi, yurisi onun əməlləri qarşısında aciz sanaraq fəxarət kürəsini daha da alovlandırır. Övladının vurub-yıxmaqda küçə birincisi olması onun lovğalıq hisslərini coşdurur:

*Dünən küçədə o, məni eylədi lap məftun,
Gördüm oxur, aləmə meydan, bərəkallah!*

*Bir kəllə atıb, birisini tir tək uzatdı,
Qüvvətdə gələr, tay ona aslan, bərəkallah!*

---

*“Drujinaçılar” istədi tutsun, tez əkildi,
Qaçmaqda çatmaz ona ceyran, bərəkallah!*

*Milis nədi, yuris nədi, heç qorxusu yoxdur,
Görəndə hamı tük salır ondan, bərəkallah![55 , s. 114].*

Uzun illər Şəki İpək Kombinatının baramaaçan sexində fəhlə işləmiş şair xalqa xeyir vermək əvəzinə öz laqeydliyi hesabına brak məhsul istehsal edib, dövlətə ziyan vuran fəhlələri “Bağlandı “bazarım” mənim” satirasında tənqid etmişdir. Hər cür vədlə iclaslarda tərifi lənib qürur hissi keçirən, aləmə kəf gələn, arsız fəhləni müəllif Sabirsayağı öz dili ilə tənqid edir:

*Boş quruca vədlə fərəhlənmişəm,
Düşsə, hər iclasa güzarım mənim.
Aləmə kəf gəlmək olubdur peşəm,
Yox qəti üzümdə heç arım mənim[55 , s.117].*

Sonra satirik qəhrəman böyük fəxrlə çeşmələrə planı saxtakacasına ödəmək və yüksək qazanc əldə etmək üçün normadan artıq olaraq on barama vurmağını, çarxları brak barama ilə doldurmağını, dəzgahı başsız qoyaraq tez-tez bayıra siqaret seyrinə çıxdığını nağılvəri oxucuya danışır:

*Çeşmələrə on barama vurmağım,
Çarxları brak ilə doldurmağım,
İş vaxtı tez – tez bayıra çıxmağım,
Vallahi, olmuş bir azarım mənim[55, s.117].*

Sovet dövrünün “saxta plan doldurma” siyasətini satirik şair mənfi qəhrəmanın dili ilə açıqlayır. Keyfiyyətin aşağı olaraq iki və ya üç gəlməsi fəhləyə olan nəzarətsizliyin nəticəsi kimi özünü göstərir:

---

*Seximizdə, bax, keyfiyyət yüksəlir,
Amma bizə gah “iki”, gah “üç” gəlir,
Əyiricilik indi mənə güc gəlir,
Lap tükənir səbrü – qərarım mənim[55, s.117].*

Manqanın planda keyfiyyət baxımdan geri qalmasını mənfi qəhrəman öz əməllərində axtararaq borclu çıxmaq təhlükəsi ilə üzləşdiyini, bu sahədə müdafiəsiz qaldığını etiraf edir:

*Manqamıza gör necə qurdum tələ,
Öz başımı saldım özüm əngələ,
Qorxuram ki, borclu çıxam mən hələ,
Bircə qram yoxdu yarağım mənim[55, s.117].*

XX əsrin yüksəliş əsri olmasına baxmayaraq, 50-60-cı illərdə cindarların, yalançı falabaxanların, çöpçülərin ictimai həyatda meydan sulaması Yaqub Mahiri satirik qələmə əl atmağa vadar etməyə bilməzdi. Həkimə inanmayıb, savadsız çöpçüyə müraciət ideyasını irəli sürən tip şairin “Çöpçüyə get” satirasının baş qəhrəmanıdır. Mənfi qəhrəmanın çürük düşüncəsinə görə, uşağa zəhər kimi dərman verməkdənsə, xəstəxanada yatıb səhər-axşam manı yedirtməkdənsə, həkimlərdən üz çevirib çöpçüyə getmək daha faydalıdır:

*Qoyma yazıq səbini zəhrimar dərmanı yesin,
Niyə xəstəxanada şamu – səhər manı yesin?
Qoy uşaq evdə yatıb, dovğanı, yaymanı yesin,
Həkimə inanma heç, ay başı boş, çöpçüyə get,
Cibini çöpçü soyub, qoysa da boş, çöpçüyə get[55, s. 118].*

Mənfi tipin nadan valideynə “can bacı” müraciətində törənəcək fəsadların izi gizlənmişdir. Yalançı və savadsız təbliğatçının məqsədi budur ki, savadsız valideyni təsiri altına sala-

---

raq inandırma yolu ilə uşağı iynə yarası etməkdənsə, çöpçüyə aparmağın gərəклиyini ona başa salsın:

*Can bacı, bircə balan var gözünün ağ – qarası,
Heyçün olsun uşağın hər yanı neştər yarası,
Vallahi, varsa da yalnız yazığın bir çarası,
Başına çarşabı sal, sən xoşaxoş, çöpçüyə get,
Cibini çöpçü soyub, qoysa da boş, çöpçüyə get[55, s.118].*

Satiranın sonuncu bəndində şair çöpçünün fırıldaqlarını üzə çıxarmaq üçün əlinin içində gizlətdiyi şabalıd, iynə, ət, qoz qabığı uşağın boğazından çıxarmasını sadalamaqla şeirin tənqid ruhunu daha da gücləndirir:

*Qorxudan, düzdür, uşaq bağırib hay – küy çıxarır,
Çöpçünün əlinə bax, gör necə şey – şüy çıxarır,
Şabalıd, qoz qabığı, gah əti çimçiy çıxarır,
Uşağın işdir, əgər, olsa naxoş, çöpçüyə get,
Cibini çöpçü soyub, qoysa da boş, çöpçüyə get[55, s. 118].*

Şairin “Cürəbəcürə” tüfeylilər silsiləsindən olan “Dur gedək” satirasında da satirik qayə daha dərinidir. Falçılar, dua yazanlar, cindarlar yüksəliş dövrü olan XX əsrin 70-ci illərində şəhərdə meydan sulayırlar. Dini xurafatın artıq aradan qaldırıldığı bir dövrdə həkim məsləhətlərinə məhəl qoyulmur. Çindarlar dua yazdırmaq, cadu etmək yolunu tibbi müayinədən üstün tutub avam valideynləri bu yolu tutmağa vadar etməklə aldadırlar. Şeir o qədər dərin müşahidələr əsasında yazılıb ki, oxucu sanki cindar - valideyn münasibətlərini oxumur, bu səhnəni gözləri ilə görür:

*Ay bacı, qoyma ölə yazıq çağa,
Dur, gedək ona dua yazdırmağa.*

---

*Həkim baxan tək acı dərman deyir,
Guya uşaqda azalıb qan, deyir.
Düzdü, balandır halına yan, deyir.
Amma pir haqqı, o, yalan deyir,
İstəyirsənsə çıxsın səvin sağa,
Dur, gedək, ay qız, dua yazdırmağa.*

*Çox da sən onun başını əlləmə,
Çarxalama, gəzdir, onu yelləmə.
Həkim yoluna gözüni zilləmə,
Molla Xalisə yazdıraq “belləmə”.
Uyma, adamlar eləyən boş lağa,
Dur, gedək, ay qız, dua yazdırmağa [55, s. 119-120; 67].*

Pir, müqəddəs ziyarətgahların gəzdirilməsi ideyasının təbliği satiranın mövzusunı daha aktual edən vasitədir. Bu məkanlar mənfi qəhrəmanın əsas təbliğat məkanları kimi şeirdə diqqəti cəlb etsə də, şair oxucularını bu qeyri-real “təsir” obyektlərindən uzaq olmağa çağırır:

*Gör, pirə, ay qız, neçə züvvar gəlir,
Qoca, cavanlar tapıb azar, gəlir.
Qan, onların etiqadı var gəlir.
Olmaya, sənə, deyəsən, ar gəlir?
Bənd olma, vallah, bir – iki sarsağa,
Yazıqdı, qoyma belə ölsün çağa,
Dur, gedək, ay qız, dua yazdırmağa[55, s. 120; 67].*

Elmə, təhsilə çağırış ruhu M.Ə. Sabir şeirlərində olduğu kimi, Yaqub Mahir şeirlərində də güclüdür. Şair bu mövzu ilə bağlı satirik görüşlərində həm dərstdən yayınaraq küçədə veyil-veyil gəzən, imtahana yaxşı hazırlaşmayaraq məsumluq donunu geyib, alçalmağa hazır olan tələbələri, həm də öz

---

övladlarının təhsili ilə maraqlanmayan, hətta asan qazanc əldə etmək üçün onları məktəbdən ayıraraq işləməyə məcbur edən valideynləri tənqid etmişdir. Satirik yaradıcılığının müvəffəqiyyətli nümunələrindən olan “Dur, ay bala!” satirasında şair yaxşı oxumayıb sonluğa kəsirlə başa vuran tələbələrini tənqid etmişdir:

İmtahan yaxınlaşır, yatma, oyan, dur, ay bala!
Əlini kitablara, dəftərlərə vur, ay bala![55, s. 118; 92].

Şairin tənbəl qəhrəmanına tövsiyələri sırf tərbiyə istiqamətindədir. O, islahedici gülüslə gənc tələbəyə ətəyindən tənbəllik daşını atmasını, əla qiymət alanlar kimi düşüncəsini işə salmasını, “2” xiffəti çəkərək göz yaşları ilə yaylığını islatmamasını, pis oxuyanların cəmiyyətdə hörmətsiz olduqlarını anladaraq yazır:

At bir yana ətəyindən tənbəlliyin daşını gəl,
Əla qiymət alanlar tək, işlət bir az başını gəl,
İkiləri yaylıq edib, silmə hər gün yaşını gəl,
Pis oxuyan uşaqların hörməti yoxdur, ay bala!
İmtahan yaxınlaşır, yatma, oyan, dur, ay bala!
[55, s. 118-119; 92].

İmtahan həyəcanından qorxu, tələş keçirən qəhrəman sarsıntılı hallar yaşayır. Şair öz halını görmək üçün güzgüyə baxmağı ona tövsiyə edir. Nəinki pis oxuyan tələbəni, həmçinin onun valideynini - övladının düşdüyü vəziyyətdən peşimançılıq hissi keçirən atanı da Yaqub Mahir əsas təsvir obyektini seçərək onu yazıq hesab edir. Günahsız ataya bu məyusluq hissini yaşadan kimdir? Əlbəttə, ata haqqını dəyərləndirə bilməyən nankor övlad. Şairə görə, müəllimlə həmfikir olsaydı, danışanda onu dinləsəydi bu cür vəziyyət alınmazdı:

Gör bir nəyə oxşayırsan, dur güzgüdə özünə bax,

---

*Atan yazıqdır, ay oğul, dinlə onu, sözünə bax,
Dərsə cavab verəndə sən müəllimin gözünə bax,
Öz işinin qaydasını başqa cürə qur, ay bala!
Əlini dəftərlərə, kitablara vur, ay bala! [55, s. 119; 92].*

Cəmiyyətin dərin və aydın müşahidələr sayəsində hər üzünü görən satirikin qələmində yolunu azmış, başqasının hesabına vəzifə kürsüsünü ələ keçirərək lovğalıq azarına tutulan, cəmiyyəti zəli kimi soran yalançı, rüşvətxor idarə rəhbərlərinin tənqidinə də satirik yaradıcılığında qorxmazcasına yer verilmişdir. Mənfi tip özünəxas xarakterik keyfiyyətlərini “Yana - yana qalmışam” əsərinin əvvəlində oxucuya aşağıdakı kimi diktə edir:

*Özgəsinə kələk qurub,
Qıraqda maskalanmışam.
Qohumların sayəsiylə,
Yağlı işə calanmışam [55, s. 120].*

Vəzifə kreslosunun havasını mənfi qəhrəman kefcilliklə ciyərlərinə çəkir. Gününü toyda, eyş-işrətdə, eyş-işrət çağlarında axtarırsa, yasda, iclaslarda olduğunu bəyan edərək lovğa, yalançı olmasını təsdiqləməsi ilə oxucunun gözündə milçək kimi kiçilir:

*Gah toydayam, gah yasdayam,
Arabir də iclasdayam.
Yalançılıqda ustayam,
Hər yerdə lovğalanmışam [55, s. 120].*

Mənfi tipin kef-kefiyyətli kurort həyatı, konyakı su kimi nuş etməsi, “dolandırıb dolanması” kimi etirafları istedadlı satirikin tənqid atəşinin sərrastlığı ilə diqqəti cəlb edir:

---

*Hər yay ötdüm kurorta mən,
Dəm verdim konyak, torta mən,
“Ad qazanmışam” orda mən,
Dolandırıb dolanmışam [55 , s.120].*

Lakin yağlı tikə boğazda qalır. Tüfeylilik xəstəliyi onu məhv edir. İşdə buraxılan ciddi nöqsanlar ortaya çıxarılaraq işdən qovulan məmur mənəvi sarsıntılar keçirir:

*Məndən bir azca başlılar,
Mənə yaman sataşdılar,
Töhməti indi bir yana,
Vəzifəmdən qovlanmışam [55, s.120].*

Ailə təəssübkeşliyi, bəzi kişilərin öz ailələrinə xor baxması, eyş-ışrət düşkünlüyü sayəsində qadınların məişət zorakılığına məruz qalması, qadın hüquqsuzluğu məsələləri XX əsrin 50-ci illəri olmasına baxmayaraq, “Cürəbəcürə tüfeylilər” silsiləsinin “görməli” nümayəndələri kimi Yaqub Mahirin satirik güzgüsündə özünə yer almışdır. Şairin bu silsilədən yazılmış “Kişidən”, “Çoxarvadlılar”, “Dul arvaddadı” kimi satiraları bu mövzunun maraqlı nümunələrindəndir. Hər bir satiranın ictimai pafosu eyni olsa da, məzmun yükləri bir- birindən ağırdır.

“Kişidən” satirasında M.Ə. Sabir satirasına yaxınlıq çoxdur. Şair heç bir yerdə faydalı əməklə məşğul olmayan əyyaş ərdən hər gün zülm görən ananın fəryadlarını, etirazlarını qələmə almışdır:

*Hər gün çəkdim əzab, əziyyət kişidən,
Görəydim bircə dəfə kaş ki, sədaqət kişidən [55 , s.121]-*

---

deyən hüquqsuz ana ər zülmünə qarşı fəryad qoparır. Müftəxor ata işdən boyun qaçıraraq aldığı azacıq maaşı da ailəsinə sərf etmir, öz əyyaş dostuna xərcləyir. Nəticədə ailə, uşaqlar yavanlığa, aşa, bozbaşə həsrət qalır. Sərxoş vəziyyətdə ailəsinə gətirdiyi “əlidluluq”isə təhqirdən, həqarətdən başqa bir şey olmur. Şair biçərə ananın müsibət dolu etirazlarını şeirin növbəti bəndlərində aşağıdakı kimi ipə-sapa düzür:

*Neçə vaxtdır ki, salıb başımı lap çaş – başə o,
Edib tamarzı uşaqları aşa, bozbaşə o,
Maaş almaq qoşulur, bir özü tək əyyaşə o,
Mənsə evdə edirəm bol yerə xiffət kişidən,
Görəydim bircə dəfə kaş ki, mərifət kişidən.*

*Evə bir vadə gəlir, sərxoş olub mürvətsiz,
Layiqsiz sözlə tutur, ailəmizi hörmətsiz,
Desəm, hərgah bizi sən, etmə belə qiymətsiz,
Alaram müftəcə mən təhqir, həqarət kişidən,
Görmədim zərrə qədər sadəcə hörmət kişidən[55, s. 121].*

Ancaq şair manevr edərək bu cür qeyrətsiz ailə başçılarına ibrət dərəsi vermək üçün satiranın dördüncü bəndində Hürriyyətin ərini meydana gətirir. Ərindən giley-güzar edən ana həmcinsi olan Hürriyyəti ərindən yarıyan bəxtəvər sanır. Çünki onun əri qoçaq, düz niyyətli bir insandır, cəmiyyətdə namuslu əməyi və mədəni davranışı ilə xüsusi hörmət sahibidir:

*Bəxtəvər başına ərden yarıyan Hürriyyətin,
Bir əri var ki, qoçaq, sahibidir düz niyyətin,
Qazanıb rəğbətini, gör, necə o, cəmiyyətin,
Mənsə, dərd - qəm uduram hər gecə mürtəd kişidən,
Görmədim bircə dəfə mən mədəniyyət kişidən[55, s. 121].*

Satirada ər zülmünə və etinasızlığına məruz qalmış qadının etiraflarında sonradan peşimançılıq əzabı çəkməmək üçün ailə qurmaqda, ər seçməkdə diqqətli olmaq, vaxtsız eşqbazlıq azarına tutulmamaq kimi şair tövsiyələri də yer almışdır:

*Bilmirəm, başıma nə çarə qulum lap tez ikən,
Necə etsin, görəsən, böylə kişidən bezikən?
Doğrudur, çox tələsirdim ər üçün mən qız ikən,
Nə biləydim olacaq mənə bu qismət kişidən,
Elə bildim görərəm sevgi, sədaqət kişidən[55, s. 121-122].*

Şairin “Dul arvaddadı” satirası XX əsrin 50-60-cı illərinin ailə münasibətlərini öyrənmək baxımından mühüm əhəmiyyət kəsb edən bir nümunədir. Şairin baş qəhrəmanının verdiyi məlumat qadına olan münasibətin ictimai-sosial problem kimi əhəmiyyətlik dərəcəsini ortaya qoyur. Bəzi antipodlar evlənmək, ailə qurmaq məsələlərində müftə sərvətə sahib olmaq arzusu ilə cavan qızlara deyil, dul arvadlara yön alırdılar. “Şəki fəhləsi” qəzetinin redaksiyasının nəzdində fəaliyyət göstərən “Səbuhi” ədəbi məclisinin üzvləri bu mövzunu problem mövzu kimi yaradıcılıq laboratoriyasına gətirdilər. Dövrün məşhur şairi Y. Mahirin “Dul arvaddadı” satirası bu mövzulu şeirlər sırasında maraqla qarşılanan, mövzu aktualığı kəsb edən sənət nümunəsi oldu. Müəllimi dahi M.Ə. Sabirin yolu ilə gedən şairin mənfi qəhrəmanının iştahları, nə üçün dula meyil etməsinin səbəbləri müxəmməsin giriş misralarında güzgü kimi işıqlandırılmışdır:

*Toyuq, cücə, it, pişik, mal da, dul arvaddadı,
Yatmağa eyvan, otaq, zal da, dul arvaddadı[55,s. 127; 85].*

Mənfi qəhrəmanını monoloji dillə danışdıran şair onun iyrənc məqsədlərini, arzu və istəklərini, haramlığa qurşanmasını, çox dulun sərvətinə sahib çıxmaq cəhdlərini aşağıdakı kimi oxucusuna təqdim edir:

Bir zaman veyl gəzib, meyil elədim çox dula,

---

*Kələk qurdum dulların, topladığı bol pula,
Nəfsimin qabağında dönsəm də, acgöz qula,
Yedikcə ət də, yağ da, bal da, dul arvaddadı,
Yatmağa eyvan, otaq, zal da, dul arvaddadı*
[55, s.127-128; 85].

Mənfi tipin hesabatında onun Gülsənəm, Nisə kimi qurbanlarının acı taleyi, onların tufeylinin əlində oyncağa çevrilməsi, hüquqlarının tapdanması, köhnə paltar kimi tufeyli tərəfindən istənilən vaxt dəyişdirilmələri müdhiş mənzərə kimi yüksək sənətkarlıqla canlandırılır. Mənfi tipin ipək qurduna bənzədilməsi onun nəfsinin itiliyindən xəbər verən bir poetik vasitə kimi diqqətə çatdırılır:

*Yedim ipək qurdutək Gülsənəmin malından,
Bir az nazilən kimi dəydim onun dalından.
Xəbər tutdum Nisənin varından, əhvalından,
Gördüm xara da, çit də, şal da, bu arvaddadı,
Yatmağa eyvan, otaq, zal da, dul arvaddadı*
[55,s.128; 85].

Artıq mənfi tipin mənimsəmə iştahası çoxalmışdır. Gülsənəmin və Nisənin mal-mülkünün sonuna çıxan möhtəkir zavallı Cənnətə yön almışdır. Hiylə toruna düşən Cənnət peyğəmbər sığalını ikinci arvadın kürəyinə çəkdiyi kimi, ikinci əri olan möhtəkirə məhəbbət yetirərək ona xidmətdə mərhum ərini kölgədə qoymuşdur. Özü əziyyətə qatlaşıb işləyərək möhtəkir ərinin rahat həyatını təmin edir. Avam qadının qayğıları içərisində bəslənən möhtəkir həyatının ləzzətli günlərini yaşayır:

*Nisədən min qat artıq baxırdı Cənnət mənə,
Mərhum ərindən də çox edərdi hörmət mənə,
Gecə - gündüz işləyib verməzdi zəhmət mənə,
Vallah, ağıl, boy - buxun, hal da, dul arvaddadı,
Yatmağa eyvan, otaq, zal da, dul arvaddadı*

Ancaq cəmiyyət təkcə savadsız qadınlardan ibarət deyil. Haqqını başa düşən, ərinə itaətdən qaçan, qorxmaz, gözüaçıq, diribaş qadınlar da vardır. Mənfi qəhrəmanın keyfli, ləzzətli həyatına son qoyulmasının vaxtı çatmışdır. Möhtəkir Cənnətdən üz döndərən Gülxara rast gələn günə qara olmuşdur. Çünki Gülxara onun kefcil həyatı ilə razılaşmayıb, onu vicdanlı əməklə məşğul olmağa təhrik edir:

*Nə gizlədim de səndən, sözün düzü, ay qağa,
Yeyib yatmaqdan inan dönmürdü boynum sağa,
Darıxsaydım, canımçın çaldırıb oxutmağa,
Maqnitofon, patifon, val da, dul arvaddadı,
Yatmağa eyvan, otaq, zal da, dul arvaddadı.*

*Cənnətdən üz döndərən rast olalı Gülxara,
İşlə deyib qəlbimə çəkdi azı yüz yara,
Kəflə keçən ağ günüm indi olubdur qara,
Çünki haray, vur - həşir, qal da, dul arvaddad
Sillə, filan - fəsməkan, fal da, dul arvaddadı,
Acı sözü bir yana, kal da, dul arvaddadı*

[55, s. 128; 85].

“Çoxarvadlılar” satirasında şair zamanın güzgüsü rolunu oynayaraq, XX əsrin 60 - cı illəri üçün xarakterik olan çoxarvadlılıq ideyabazlarını tənqid etmişdir. Eyni adlı satira “Səbuhi” ədəbi məclisinin fəal üzvlərindən olmuş, Balakən rayonunun Katex kəndində yaşayaraq “Səbuhi” ilə daim ədəbi əlaqələr yaratmış Surağat Qurbaninin də satirik yaradıcılığında vardır. Hər iki satirik bu problemə öz yaradıcılıq potensiallarının gücü ilə yanaşmışlar. Şair Yaqub Mahir nifrətinin həddindən şeirə qarşılaşmağa başlayır:

---

*Vicdanı, arı, namusu satdılar,
Kökü kəsilmiş bu çoxarvadlılar [55 , s.110; 72].*

Sonra hüquqsuz Gülpərinin acı taleyinin sözlə çəkilməmiş mənzərəsi canlandırılır. Gülpəri göz yaşları içərisində boğulur. Əri onun qadınlıq heysiyyətinə toxunaraq çoxarvadlılıq azarına tutulmuş, başqa qıza mail olmuşdur. Bu cür tipləri həyasız adlandıran şair onlara qarğışını davam etdirir:

*Gör necə zarıyır Gülpəri,
Başqa qıza mail olubdur əri,
Hansı qızı görsə deyir: “gəl bəri”,
Üzdən həya pərdəsini yırdılar,
Kökü kəsilmiş bu çoxarvadlılar [55 , s.110; 72].*

Çoxarvadlılıq azarçısı qanuni nıgahı belə tanımır. Evdə üç arvadı olmasına, uşaqlarının nalə-fəğanına baxmayaraq, növbəti arvadı almağa hazırlaşır:

*Bir evdə var üç ananın körpəsi,
Yazıqların ərşə dirənib səsi,
Vallah adamın tökülür zəhləsi,
“ZAQS” adına bil hələ də yaddılar,
Kökü kəsilmiş bu çoxarvadlılar
[55, s. 110; 72].*

Satiranın sonuncu bəndində Yaqub Mahir dərin ümumiləşdirmə apararaq öz poetik təsvir yoluna sadıqlıq nümayiş etdirərək çoxarvadlılıq azarına düşmüş lirik qəhrəmanını mübalığəli şəkildə evdə zar-zar ağlayan günahsız körpələrin göz yaşlarında boğmağı qərara alır:

*Mahir, həyatda kim olarsa naşı,
Maneə var onlara addımbaş,*

---

*Olsa da sel, körpələrin göz yaşı,
O sel içində, görəsən, batdılar,
Kökü kəsilməmiş bu çox arvadlılar*
[55, s.110; 72].

Surağat Qurbanın də “Çoxarvadlılar” satirasında real həyat təsviri Yaqub Mahirdən geri qalmır. Şair realist əksətdir-mənin boyasını tündləşdirərək ictimai məzmunu daha da dolğunlaşdırır. İlk arvadının qocaldığını görən mənfi tip ZAQS-a belə getmədən rüşvət yolu ilə köhnə arvadını təzələmək imkanına malikdir. İkinci dəfə evlənmək bir yana, seçim də Məşədi İbadsayağıdır. Onun etdiyi arvad seçimi qızı yaşında gülyanaq gənc bir qızıdır. Ər müasir - 50-ci illərin “kişisi” olmasına baxmayaraq, əməl köhnə müsəlman əməlidir:

*Kim ki görür ilk arvadı qocalır,
ZAQS-a getmir ciblərinə əl salır.
Qızı yaşda gül yanaqlı qız alır,
Mollaya dərmandı, çoxarvadlılar,
Köhnə müsəlmandı, çoxarvadlılar*
[55, s. 110; 72].

Bütün dövrlərdə pulun sinifli cəmiyyətdə oynadığı mənfi, pozucu rol söz sahiblərini daim düşündürmüşdür. Yaqub Mahir ustadı Sabirin yolu ilə gedərək pul hökmranlığı, sərvət yığımı kimi mövzulara da yaradıcılığında yer verərək satirik fondunu zənginləşdirmişdir. Şairin yaşadığı dövr böyük Sabirdən ictimai məzmununa görə fərqlənib müasirlik kəsb etdiyinə görə, şair sərvət toplamağın yolunu da müasir vasitədə - cəmiyyəti qurd kimi içərisindən yeyib-dağıdan məmur rüşvətxorluğunda görmüşdür. Rüşvətxor idarə rəhbərlərini, dövlət məmurlarını şair özünün “Cürəbəcürələr” qalereyasının ən qorxulu üzvləri hesab etmişdir. Görkəmli şairin “Qorxu olmasa” şeirində ifadə edilən:

---

*Dağdan soruşdular: Kimdən qorxursan?
O cavab verdi ki, hədsiz pulludan[55, s. 23].*

fikir şairin məqsədlərinin ictimailiyini sübut edir. Bu mövzu üzrə şairin lirik-satirik fondunda püşvətxorun, kasıba həqarətli baxışın nəticələrindən doğan “Heç qəti”, “Rüşvətin” kimi satiraları mühüm yer tutur.

“Heç qəti” satirasının birinci bəndi pulsuz adamın adicə bir toyuq qədər hörmətinin olmaması üzrə ekspozisiya şəklində oxucuya təqdim olunur:

*Pulsuz adamın, ay kişi,
Hörməti yoxdur, heç qəti.
Adicə bir toyuq qədər,
Qiyməti yoxdur, heç qəti[55, s. 98].*

Yaşadığı mühitin çatışmazlıqlarını, alimin cahildən asılılığını, pulu yoxdursa hörmətsizliyini, nadanın dilində mərifətsizliyini şair satiranın ikinci bəndində əks etdirir:

*Kəllən alim olmayıb,
Olsa alimin, alimi.
Əgər yox isə əhvalı,
Mərifəti yoxdur, heç qəti[55, s.98].*

Şair yaşadığı mühitin eybəcərliklərini şeirin dördüncü bəndində bütün çılpalığı ilə diqqətə çatdırır. Yaşadığı mühitdə halalın harama qatıldığını, dövlət maaşı ilə dolanmağın mümkünsüzlüyünü, bunun üçün pul düşkünlərinin yollar axtarmasını, pul, sərvət toplamaq naminə cəmiyyətdə mənəvi tarazlığın pozulduğunu mənfi qəhrəmanın monoloqunda canlı şəkildə verə bilmişdir:

---

*Pul istəyən adam gərək,
Halal, haramı seçməsin.
Tək maaşa baxan kəsin,
Dövləti yoxdur, heç qəti [55 , s. 98].*

Kalan pul, sərvət meyli mənfi qəhrəmanın mənliyini əlindən almışdır. Ona görə, bu dünyada puldan şirin nemət yoxdur. Kasıbın başqasına yalvarışları, dizin-dizin sürünməyə məcbur olması pulsuzluğu ilə bağlıdır. Pulu yoxdursa, dövlətinin kasıba nə minnəti ola bilər? Salam-kalam da pulla ölçülür:

*Kalan pulun, ağrın alım,
Ziyanı dəyməz heç kəsə.
Ondan şirin bu dünyanın,
Neməti yoxdur, heç qəti.*

*Kasıb olsan dizin – dizin,
Salar ayağa pul səni.
Fəqət, düşməz o kəs dara,
Külfəti yoxdur, heç qəti.*

*Salam – kalam da pulladır,
Bir dəfə bil, a binəva.
Dövlətlinin lüt – üryana,
Minnəti yoxdur, heç qəti [55, s.98].*

Hələ vaxtilə pulsuzluq ucbatından Kirovabad (indiki Gəncə) Dövlət Pedaqoji İnstitutunu bitirə bilməyib, təhsilini yarımçıq buraxanda da şair həyatının bu acı mənzərəsini pulsuzluqda axtararaq:

*Hamının gərəyi puldur cahanda
Pulsuz yaşamaq olmaz heç bir an da [6 , s.188] -
qənaətinə gəlmişdir.*

Pula olan fetişist münasibət müəyyən hallarda cəmiyyətdə təbələşməni sürətləndirir, varlı - kasıb ziddiyyətləri yaradırdı. Aşağıda nümunə kimi verəcəyimiz “Yoxdur” rədifli satirik ruhlu qəzəldə bu məqsəd izlənilmişdir. Şeirin məzmununda cəmiyyətin aşağı sinif və təbəqələrinin əzab-əziyyətli güzəranı parlaq təsvir edilmişdir. Şair pulsuz, kasıb kütlənin yoxsul həyatını, onların dövlətlilər tərəfindən insan yerinə belə qoyulmamasını, yaranan dilənçilik hallarını görünlən görməzliyə, bilənlərin bilməzliyə qoymasını, kasıbın halına “can - can” deyib, canı dildən yananın olmamasını, hətta dövlətli qohumların belə ona olan biganəliyini, xeyir-şərə yaramadığını böyük ürək ağrısı ilə qəzəlin misralarının məzmununda əritmişdir:

*Evin tikilsin, ay kasıb, səni insan sanan yoxdur.
Boğulsan da qəm gölündə, dərdini heç qanan yoxdur.*

*Görən qoyur görməzliyə, bilənlər də bilməzliyə,
Çox olsa da can-can deyən, canı-dildən yanan yoxdur.*

*Biganəsən çox şeylərə, yaramırsan xeyir-şərə,
Getmək üçün o yerlərə, səndə tabü-təvan yoxdur,*

*Dövrü- zaman bir özgədir, qohum- qardaş bilmir qədir.
Bil, ay yazıq, kim-kimədir heç bir kəsdən aman yoxdur*

[6, s. 198].

Yaqub Mahirin yaşadığı mühitə tənqidi münasibətinin, arzu və istəklərinin ifadəsi olan “Görəydim” və “Gördüm” satiraları kəskin təzad üzərində qurulmuşdur. Şair cəmiyyəti pis dərdə salanların çoxluğunu, hər yerin pul düşkünləri ilə dolu olduğunu, yalançılığın, rüşvətxorluğun baş alıb getdiyini, cibişdan hərislərini bol-bol gördüyünü, xalqa canı yananların isə yox dərəcəsində olduğunu, o cür eldərdli insanları görmədiyini “Görəydim” arzulu şeirinin birinci bəndində oxucunun yaddaşına yazır:

---

*Kor deyiləm, olanları görürəm,
Hər gün satıb, alanları görürəm,
Cibişdana dolanları görürəm,
Gündə min – min yalanları görürəm,
Eli dərdə salanları görürəm,
İstədiyim o canları görmürəm.
Xalqa canı yananları görmürəm [55 , s.28-29].*

İqtisadi məhrumiyyət üzündən gündən-günə üzülən, şairin dili ilə desək, şabalıqtək yağı olmayan, quruyub qaxaca dönən, avaralığı özünə peşə edib, yolları veyil-veyil ölçən, pulsuzluq ucbatından evlənə bilməyib subay gəzən cavanları gördükcə şairin dərdinin üstünə dərd gəlir, ruhi sarsıntı keçirir. Gücü “görmürəm” etirafına, təəssüfünə çatır:

*Birisinin şabalıd tək yağı yox,
O birinin bostanı yox, bağı yox,
Avaradır, heç də gözəl çağı yox,
Subay gəzir, nə solu, nə sağı yox,
Bundan betər şairə göz dağı yox,
Canlı, başlı cavanları görmürəm.
Xalqa canı yananları görmürəm[55, s.29].*

Digər tərəfdən şair gördüyü düşgünlüklərin ictimai səbəblərini ölkənin üzləşdiyi müharibə təhlükəsi ilə əlaqələndirib, yaranmış müharibə təhlükəsinin aradan qaldırılmasını, müharibə ocaqlarının sönməsini, bağ-bağçadan bülbül səsinin gəlməsini, Vətən mülkünün toy libası geyməsinə müqəddəs arzuları sırasında sadalayır:

*Mahir, sözün bir iksirə dönəydi,
Müharibə ocaqları sönəydi,
İlham atın göydən yerə enəydi,
Bağ – bağçada bir bülbültək dinəydi,*

---

*Vətən mülkü toy libası geyəydi,
İstədiyim oğlanları görəydim.
Xalqa canı yananları görəydim[55 , s. 29].*

“Gördüm” satirası da inkar ruhda yazılmışdır. Fikrin dəbdəbəli ifadəsində məşhur qəzəlxan kimi qəzəl janrını seçən şair qoca dünyaya müraciət edərək təzadlar aləminin zənginlikləri ilə oxucusunu tanış etməyə hazırlaşır. Elə bir dünya ki, əyrilər və düzlər üz-üzə dayanmışlar. Ancaq fəlsəfi aksiomdur - şər xeyiri üstələmək üzrədir:

*Qoca dünya, səndə mən, gör, necə üzlər gördüm,
Bir yanda ələrilər, bir yanda düzlər gördüm [55, s. 84].*

Yaxşılarla pislərin əməl fərqlərini şair gödüklərinin timsalında şeirin ikinci və üçüncü beytində göstərərək bədii təzadı gücləndirir. Şairə görə, dinə saf ürəklə bağlı olub, Allahın itaətlərini yerinə yetirən bəndə həmişə insanı əzizlər, haqqın tərəfində durar, ancaq milyon, sərvət sahibi olan mürvətdən də məhrum olub fağırı, azici həmişə əzər. Təəssüf ki, şairin rast gəldiyi insanlar arasında belələri çoxdur:

*O kimin Allahı var, dönmədi heç vaxt haqqdan,
İnsanı insan tək hər dəm əzizlər gördüm.*

*Kimin ki, insafı yox, mürvəti yox, aləmdə,
Fəqiri, acizi hər yerdə o, dizlər gördüm[55, s.84].*

Beytdən-beytə ictimai məzmunu və satirik qamçılamanı qüvvətləndirən şair, poetizmlərin gücü ilə bədii sənətkarlıq nümayiş etdirərək “qurdlu gölməçələrin”, nadanların, savadsızların, mürvətsizlərin dildə-ağızda gəzməsini, dənizlərin- bilik,

---

imanlı və mürvətli əməl sahiblərinin ayaqlar altında qalmasını, tapdalanmasını böyük ürək ağrısı ilə yazır:

*O qurdlu gölməçələr gəzdi ağız, dillərdə,
Ayaq altında qalan, çoxlu dənizlər gördüm [55 , s. 84].*

Mənfi tiplərin tənqidini, Vətənin müdafiəsinin hamı üçün bərabər vəzifə olduğu halda, varlıların rüşvət yolu ilə övladını vətənin müdafiəsindən yayındırmasını, bu müqəddəs vəzifənin kasıb balalarının üzərində qalmasını, nəticədə onların şəhid verərək qəlblərinə çəkilən laqeydlik dağını şair ictimai faciə kimi gələcək nəsillərin yaddaşına yazır:

*Bəzilər öz balasın dava günü gizlətdi,
Ata var, şəhid verib, qəlbini sizlər gördüm[55, s. 84].*

Şairin şeirdə sadaladıqları müəllimi M.Ə.Sabir kimi gördüklərinin yüzdə biridir:

*Mahir heç gördüyünün demədi, yüzdə birin,
Fəhm eylə gör, necə yollar, izlər gördüm [55 , s.84].*

Cəmiyyətdə olan çatışmazlıqlardan biri kimi şair savadsız kadrların vəzifə kreslosunda oturaraq xalqı soymasını, qohumbazlıq və karyeraçılıq hisslərini ictimai bəla kimi “Bu sən öl” satirasında verə bilmişdir. “Bu sən öl” müraciət forması özü göstərir ki, tutduğu vəzifə ilə öyünən bu antipod mənəvi cəhətdən də kamil adam deyil, mənəviyyatca kasıbdır. Şair onu danışdıraraq xalq üçün deyil, qohum-qardaş üçün, dost - aşna üçün çalışdığını, onların nurlu çırağı, xalqın isə qaranlıq gecəsi olduğunu satiranın birinci təqdimat bəndində diqqətə çatdırır:

*Dost – tanışdan ötəri
Nurlu çırağam, bu sən öl.*

---

*Qohum – qardaş təpədir,
Mən uca dağam, bu sən öl [55, s.96].*

Şeirir sonrakı bəndində oxucu soyğunçunun talan obyektlərinə təyin etdiyi mənfi tiplərin tutduğu vəzifələr və “xalqa xidmətlərinin” məzmunu ilə tanış olur:

*Qoymuşam qardaşımı,
Karlı bir anbara müdir.
Şükr olsun xudaya,
Lap kefi çağam, bu sən öl [55, s. 96-97].*

Şeiri oxuduqca oxucu qanunların aliliyinin hökm sürdü-yü sovet cəmiyyətində bu cür insanların vəzifə kreslosunda əyləşməsinə təəccüb edir. Rüşvətxor idarə rəhbərinin təyinatı başabaş öz adamlarından ibarətdir. İdarənin əsas maliyyə bazası olan “mühasibatlıq” və “xəzinə”sinə əmi və əmizadələr rəhbərlik edir. Mənfi tipin ləzzət dolu niyyətləri, sevinci, misraların “məzmunu”nu daha da artırır. İdarə əməkdaşları kefdədir:

*Öz əmim hesabdarım,
Əmizadəm xəzinədarım.
Arxasında onların,
Köklü dayağam, bu sən öl [55, s. 97].*

Vəzifə peşkəşliyi, yağlı gəlir gətirən idarə postlarının zəbt edilməsində bacıoğlunun da payı unudulmayıb. “Qədir-bilən” dayı tərəfindən idarəyə yeni gətirilmiş təzə “Qaz” maşını illərlə növbə gözləyənə deyil, məhz ona həvalə edilmişdir.

*Bacımın oğluna verdim,
Təzə bir “Qaz” maşını.*

---

*Girləsin qoy başını,
Nə qədər sağam, bu sən öl[55, s. 97].*

Hətta canıyanan rəis kürəkən vəzifə hərracında ailə mənafeyi naminə öz savadsız qaynanasını da yaddan çıxarmamışdır. Yazı-pozudan “yaxşı” baş çıxaran “savadlı” qaynanaya yalan yazıların aləti olan yazı makinası tapşırılmışdır.

*Makinaçılığın yön
Görmüşən öz qaynanama.
Mənə, qoy, söyləməsin,
Sönmüş ocağam, bu sən öl[55, s.97].*

Mənfi tip o qədər qudurğanlıq azarına tutulub ki, aşkarlığın yeli onun yağlı sümüklərinə təsir eləmir, “dayısı” güclü olan müdir, hətta şairə də qorxmazlıq yolunda meydan oxuyur, vəzifəsinin əbədi olduğunu, dinənin ağzını pulla yumacağıni əminliklə bildirir:

*Aşkarlıqdı deyib,
Çox çalışır bir paralar.
Deyirlər, guya ki, səndən,
Yazacağam, bu sən öl.*

*Ey Mahir, ölməmişəm,
Hər nə qədər burda varam.
Dinənin ağzını pulla,
Yumacağam, bu sən öl[55, s. 97].*

Əlbəttə, şair də disident mövqeyindən geri çəkilmək fikrində deyil. Söz yox ki, hər bir sənətkarın mövqeyi olmalıdır. Antipodlara qarşı dönməz mövqe nümayiş etdirilməlidir. Yuxarıda qısaca təhlilini verdiyimiz şeirin monoloji dilinə şairin

---

mövqeyi sərt tənqid atəşidir. O, qohum-əqrəbasını əsas yeyinti postlarında əyləşdirən bu cür rəhbərləri “dikbaş” adlandırır. Satirikin “A dikbaş” satirası bu cür “Cürəbəcürə” xislətli insanlara öldürücü atəş açan bir silah təsiri bağışlayır. Bu satira da M.Ə. Sabir qələmkarlığı ilə “beşlik” formasında yazılmışdır. Yoxsulu, fəqiri saymayan idarə rəhbərlərinə meydan sulayan şair onları var-dövlət hərəsi kimi qamçılaraq ən ağır ifadələrə layiq bilir:

*Güvənmə yığdığın vara, dövlətə,
Xəsisən, deyilsən layiq hörmətə,
Tüpürüm səndəki namus, qeyrətə,
Tələsmə, səni də fələk salar çaş,
Yadımdan çıxarma, bunu, a dikbaş*
[55, s.187-188].

Şair xalqı soyan “xalq təəssübkeşindən” qorxmur, onu hər an susdurmağa çalışan qan sorucularının onu susdura bilməyəcəklərini bəyan edir:

*Qınama gəl haqdan deyən şairi,
Füsrət düşsə, tutub udarsan diri,
Susdura bilməzsən Yaqub Mahiri,
Çünkü əhi – halam, yetirmişəm yaş,
Yadımdan çıxarma bunu, a dikbaş*
[55, s.188].

Görkəmli şair “Rüşvətin” adlı satirasında rüşvət yolu ilə vəzifə kreslosunu ələ keçirən vəzifəbazları, onların mənfur niyyət və məqsədlərini, əməllərini tənqid etmişdir. Şeirin giriş beytində şair rüşvətin aqibətsiz olduğunu, onun insana alçalmaq və əziyyətdən başqa heç bir şey vermədiyini rüşvətxorun dili ilə rüşvətxorlara anons edərək yazır:

---

*Heç yox imiş aqibəti, rüşvətin,
Nə çox olur aziyyəti, rüşvətin [55,s.112; 57].*

Sonra şair rüşvətxorun böyük bir idarədə vəzifə stolundan keçdiyi rüşvət yolunu hissə-hissə oxucuya nəql edilir. Rüşvətxorun monoloji dilində aldığı rüşvət sayəsində keçirdiyi sevincli, nəşəli günlər, hər yerdə baş olması, yüksək lovğalıq hissi ilə sadalanmağa başlanır:

*Rəhbər idim bir böyük idarədə,
Daş – baş ilə kefə baxırdım, adə,
Danışan olmazdı mənim barədə,
Yox idi bunca zilləti, rüşvətin.
Vardı dadı, həm ləzzəti, rüşvətin [54 ,s. 112; 57].*

Yuxarıdakı satırada “insaflılıq” edərək idarəyə gələn maşını bacıoğluna verən müdir, şairin bu şeirində nəfsdən daha itidir. O, rüşvəti - pulu qohum-əqrabadan üstün tutaraq istər qohum olsun, istər yad, kim olur-olsun, kim çox pul verərsə, təzə maşını ona “bağışlamaq” fikrindədir. Şəxsi mənafe onun üçün hər şeydən üstündür.

*İdarəyə veriləndə saz maşın,
Deyərdim, ay can, yenə var daş - başım.
Ya özgə olsun, ya da öz qardaşım,
Olardı yekcə qiyməti, rüşvətin,
Vardı dadı, həm ləzzəti, rüşvətin[54 , s.112; 57].*

Artıq məşğuliyyət azara çevrilmişdir. “Rüşvət” adlı yağlı bir “iş” dadanan, müftə pullar hesabına əyyaşlıq edib, yağlı kababı dişə çəkən rəis özünün parıltılı həyatını yaşayır:

*Daş - baş almağı edərək mən peşə,
Dadanmışdım belə acəb bir “işə”,*

---

*İçib, kababdan hey çəkərdim dişə,
Olmaz idi heç söhbəti, rüşvətin.
Vardı dadı, həm ləzzəti, rüşvətin*[54 , s.112; 57].

Şair məramına sadıq qalaraq rüşvətxoru cəzalandırmaq qərarına gəlir. Rüşvətxorun rüşvət daşını onun başında sındırır-lar. Haqqında yazılan şikayət yazısı rüşvətxorun ləzzətli həya-tına son qoyur. Baş verənləri bəd gözdə axtaran, rüşvəti aqibət-siz adlandıran satirik tip öz əməllərinin naqisliyini anlamır:

*Mahir, inan kama yetirdim təzə,
Məndən yazdılar o ki, var mərkəzə.
Gəldim axır ki, qadası bəd gözə,
Axdı burnumdan izzəti, rüşvətin.
Heç yox imiş aqibəti, rüşvətin,
Nə çox imiş əziyyəti, rüşvətin* [54 , s. 112; 57].

Covet cəmiyyətinin tərbiyə çərçivəsinə sığmayan təzahürləri satira güzgüsündə əks etdirib islah etməyə çalışsan, gah satirik, gah da islahedici gülüşə məruz qoyan şair insanı cəmiyyətin ən ali əşrəfi kimi yüksək etik görüşlərə, keyfiy-yətlərə sahib görmək istəmişdir. Lakin bunun mümkünsüz-lüyünü gündəlik həyatında rast gəldiyi, müşahidə etdiyi insan-ların davranış normalarında görən Y. Mahir cəmiyyətdə tutduğu mövqedən asılı olmayaraq mənəm - mənəmlilik edən, təkəbbürlü, lovğa insanları gür satira işığında şeirlərində miskinləşdirərək tənqid etmişdir. Bu cəhətdən “Özümü öyənəm mən” şeiri diq-qətəlayiqdir:

*Məclisdə durub özümü hər dəm öyənəm mən,
Tapmazsan inan sən elə bir kəs, bəyənəm mən*
[55,s.133; 65].

Bu cür xarakterə malik olan insanların psixologiyasına dərindən baş vuran sənətkar mənfi obrazın dilindən təsdiqləyir ki, bu cür insanlar özlərini aşkarda mələk kimi aparsalar da, daxildən xain və xəbisdirlər, hər daim insanı ilan kimi çalmağa hazırdırlar. Arada gəzmək, ev yıxmaq, insanların ünvanına qara yaxıb, şər atmaq onların peşəkarlıqları sırasında birincilərdəndir:

*Gəzsəm də mələktək aşkarda, nə fayda,
Gizlində səni çalmağa ilan – çayanam mən.*

*Ev yıxmağı sandım, gözəl əyləncə özümçün,
Adamlara yaxıb qara, böhtan dəyənəm mən[55, s. 134; 65].*

Bu tip insanların mənfi “incəlikləri” sırasında yaltaqlıq, özündən yüksək vəzifəliyə itaətkarlıq genoloji xüsusiyyətlərdəndir. Öz “şefi”nə vəzifəsi üçün baş əyərək qatlanmaq onun kişilik qürurundan üstün olan hərəkətdir:

*İdarədə dörd qatlanıram müdiri görən tək,
Vəzifəm üçün “şef”imə çox baş əyənəm mən[55,s.134; 65].*

Şair öz qəhrəmanını gəlinsayağı da zahirən sözlə bəzəməyi unutmur. Siqaret damağında bekar gəzən, şikarni geyinib, qadın kimi alt-üstdən bəzənərək gəzmək mənfi tipin etirafları sırasında diqqətçəkicidir:

*Bekar gəzirəm küçədə papiros damağımda,
Alt – üst bəzənirəm ki, desinlər – geyənəm mən
[55 , s.134; 65].*

Nəfsinin milçəyi kimi litotalaşdırılan bu qarınqulunun şəxsiyyəti də çürükdür. Əyyaşlıq edərək, mənliliyini ayaqlar altına atır, görənlərin dilində “piyan”, “alkaş” kimi damğalanır:

---

*Milçək təkı qonnam, harada bol şirə görsəm,
Qarınquluyam, ta gəbərincə yeyənəm mən.*

*Tapmışam öz mənlüyimi mey şüşəsində,
Vallahi, kişi, "alkaş"am, hər gün piyanam mən
[55, s.134; 65].*

Əlbəttə, içkiyə olan meyil tipin ailəsində də çaxnaşma yaradır. İçib şirə dönən qəhrəman "hayıfını" arvad-uşağından çıxaraq onları döyür:

*Həm xanələrim təngə gəlib vur - harayımdan,
Hirslənsəm əgər arvad - uşağı döyənəm mən
[55, s.134; 65].*

Cəmiyyətdə faydasız əməklə məşğul olan, boydan uca, ağıldan qısa insanlar da Yaqub Mahirin "Cürəbəcürələr" aləminin satirik qurbanlarıdır. Dədə - babasının məşğuliyyətinə sadıq olan xoruz döyüşdürənlər, quşbazlar, qumar oynayanlar, asan qazancı xalqı aldatmaq vasitəsi sanan, tərəzini qapazla işlədən satıcılar, yarımçıq sənət daşıyıcıları şairin "Olur" rədifli satirik qəzəlinə qəhrəman seçilərək tənqid atəşinə tutulmuşlar. Şair şeirin birinci beytində "Ağıl yaşda deyil, başdadır" atalar sözüne ictimai məzmun verərək ağılın yaşda deyil, başda olması qənaətini təsdiqləyir:

*Heç də bilmə qadası, ağıl - kamal yaşda olur,
Bunda iş yoxdu inan, kəskin ağıl başda olur [55, s.100].*

Həmçinin tipi adlandırma yolu ilə şair tanıdığı, haqqında eşitdiyi, boyu iki metr olan Qulunu quşbazlığına görə kəskin şəkildə qamçılıyır. Xoşbəxtliyi xeyirsiz, lazımsız işlərdə deyil, cəmiyyətə xeyirli, faydalı işlərdə axtarır:

---

*İki metrə boyu vardır, bu bizim zay Qulunun,
Gecə - gündüz fikri göydə uçan quşda olur[55 , s.100].*

Qulunun boyunun ölçüsünü verməklə şair sanki “Çinar kimi uzanıb, qramca ağıl yox” folklor deyimini müdrikcəsinə oxucuya xatırladır.

Yaqub Mahirin satirik tiplərindən olan Zırpı Kərim öz dələduzluq yerini nəvəsinə vermişdir. Gözləri müştəridə ola-ola müştərini aldatmaq onun “fərasətlər” siyahısında birinci yerdə durur:

*Satıcı işləyir, o zırpı Kərimin nəvəsi,
Gözləri müştəridə, əlləri daşbaşda olur [55 , s. 100].*

“Arxalı köpək qurd basar” ata deyimini cəmiyyətdə nüfuz ölçüsü kimi dəyərləndirməyə çalışan müdrik şair öz yoxsul həyatında da müşahidə etdiyindəndir ki, adamlı adamların yeri məclisdə baş, yediyi aşdır. Hamı onlara səcdə edir. Vay yoxsulun halına:

*Hər kimin var adamı, aləm ona səcdə gedir,
Hara getsə kişinin yeri lap o başda olur[55, s.100].*

Özünün yoxsul həyatına da şair şeirin beytlərinin birində yer verərək imkansızlığın həyatına hakim kəsildiyini, dilini qarnına qoyduğunu, maaşı və avansı ayortası və aysonu həsrətlə gözlədiyini də oxucusu ilə bölüşməyi unutmamışdır:

*Yoxsa, mən tək dili qarnında bitən kimsəsizin,
Əli boş cibdə, gözü avansda, maaşda olur[55 , s. 100].*

XX əsrin 90-cı illərinin yaratmış olduğu yeni bazar münasibətləri, qaydasız alverin baş alıb getməsi, təhsildən yayı-

---

naraq yeni alver dünyasının vətəndaşlığına olan cəhd kiçik yaşlı məktəblilərin arasında da geniş yayılmışdı. Şairin “cürəbəcürələr” siyahısında yer alan valideynlər belə asan qazanc yolunun hamarlığını və nəzarətsizliyi görüb öz övladlarını yüngül qazanca istiqamətləndirirdilər. Əlbəttə, bu mənzərə şəkili satiriklərin tiplər qalereyasını zənginləşdirməyə bilməzdi. Şəki ədəbi mühitin satirik qocamanı Yaqub Mahirin tənqid oxundan bu tiplərin qurtarması mümkünsüz idi. Şairin Sabirsayağı yazdığı “Uşaq” müxəmməsində əsas mənfi obyekt övladını asan qazanc əldə etməyə sövq edən anadır:

*A kişi, bir şirvan ver, saqqız alıb satsın, uşaq,
Əlinə maya salıb, qoy, qazanca çatsın, uşaq.
Gözlərin kor deyil ki, a cənnətdiyn nəvəsi,
Görmürsən səvimizin çıxıb lap döş qəfəsi,
Məktəbə getmək üçün tamam soyuyub həvəsi,
Bazarda var - gəl edib mal alıb, mal satsın, uşaq,
Əlinə maya salıb, qoy kamına çatsın, uşaq[54 ,s.188].*

Həmçinin keçid dövrünün əsas “yeniliklərindən” olan pullu təhsil siteminin yaratmış olduğu çətinliklər, istedadlıların təhsil almaq imkanlarını kölgədə qoyan pulsuzluq, satiranın əsas tənqid yönlərindəndir:

*Bir də ki, oxutmağa səndə o taqət nə gəzir,
Biz pulsuz adamlarıq, bizdə silahat nə gəzir,
İmtahan vermək üçün oğlunda halət nə gəzir,
Alverə var marağı, keçin itib - batsın, uşaq,
Əlinə maya salıb, qoy kamına çatsın, uşaq[54 ,s.188].*

Nadan ananın mədsədi oğlunu alver dünyasına cəlb etməklə onu firavan həyatın sahibi, evli-əşikli, məşinli görməkdir:

---

*İstəyir ki, oğlumuz atsın fəqirlik daşını,
Olsun işıqlı evi, qarajı, minik maşını,
Sən canın işlət kişi, sən də gəl o daz başını,
Cəhd eylə, əllərini hər yana uzatsın, uşaq,
Əlinə maya salıb, qoy kamına çatsın, uşaq[54 ,s.100].*

Əsərin möhür bəndində daha ikrahedici məqsədlər tənqid hədəfinə çevrilib. Yeni cəmiyyət “şirinliksiz” öz funksiyalarını yerinə yetirə bilmir. Şirinliksiz, rüşvətsiz iş əldə etmək müşkülə çevrilib. Nəticədə pərakəndə alver dünyasının möhtəkiri müftə qazanc üçün qeyri-etik keyfiyyətlərə - yalançılığa, aldatma oyununa düçar olur:

*Gör bu hal - qəziyyəni, Mahir əmi, salma səsə,
Körpəmiz çünki düşüb təzəcə eşqə, həvəsə,
Vallah, iş tapılmayır şirinlik verməyəni kəsə,
Siqaret, saqqız satıb, aləmi aldatsın, uşaq,
Qoy ələ mayə salıb, bol qazanca çatsın, uşaq[54 ,s.188].*

Sovet cəmiyyətinin antipodlar silsiləsindən olan əyyaşlıq, araq, içki düşgünlüyünün tənqidi XX əsr Şəki satiriklərinin qələmində aparıcı mövzuya çevrilmişdir. Dövrün qüdrətli satiriklərindən olan Yaqub Mahirin, Ənvər Mirzəoğlunun, Surağat Qurbaninin, Şakir Xəyalın yaradıcılığında bu mövzu diqqətçəkici idi. “Q araqdan” adlı satirik şeirində Yaqub Mahir arağın cəmiyyətdə və ailədə törətdiyi fəsadları nəzmə çəkmişdir. İçkinin məzmun və mahiyyətini bütün incəlikləri ilə əks etdirən şair gəncliyi bu bələdan uzaq olmağa, içkiyə nifrət etməyə çağıraraq yazmışdır:

*Qafil, danışım, gəl, bir hekayət, o araqdan,
Qəflətdən ayıl, sən elə nifrət, o araqdan.*

---

*Hər gün dadanıb içkiyə, dolansan avarə,
Eldən yağacaq üstünə lənət, o araqdan[54 , s.133; 89].*

İçkinin insanı qanlı cinayətə sövq etməsini, məhbəs həyatı yaşatmasını, yaratmış olduğu ailə faciələrini, törədilmiş qəzaları, içki düşgününün sağalmaz dərdə düşər olmasını acınacaqlı həyat səhnələri kimi realistcəsinə əks etdirən şair yazır:

*Var bəziləri, içir, törədir qanlı cinayət,
Məhbəsdə çəkir, indi xəcalət, o araqdan.*

*Bir başqası isə gözəl ailəni dağıtmış,
Qalmışdır, öz övladına həsrət, o araqdan.*

*Bir “dostum” içib, “Volqa”nı uğratdı qəzaya,
Etdi neçə cavana xəsarət, o araqdan.*

*Bir “dostum” isə düşdü amansız acı dərdə,
Edir həkimə gündə şikayət, o araqdan[54 ,s.133; 89].*

Məlumdur ki, əksər toy-nişan məclisləri içkisiz keçinmir. Şair hətta arağa əksər nişan, toy məclislərində dava, nifaq mənbəyi kimi baxaraq onu lənətləyir:

*Hərçənd bir az toyda, ziyafətdə içirlər,
Şənlikli keçir, guya ziyafət, o araqdan.*

*Aldanma bu sözdən, əzizim, sən yaxa qurtar,
Ta çəkmə axır gündə də zillət, o araqdan[54 , s.133; 89].*

Satiranın sonuncu bəndində şair arzularını aşağıdakı məzmununda ifadə edərək yazır:

---

*Saymaqla qurtarmaz arağın yıxdığı evlər,
Kaş olmaya dost - aşnaya qismət, o araqdan[54,s.133; 89].*

Y. Mahir “Edir” rədifli satirik qəzəlində içkinin yaratmış olduğu mənfi mənəvi keyfiyyətləri satirik qəhrəmanı Xankişinin şəxsində ümumiləşdirir:

*Atıb arvad - uşağı Xankişi əyyaşlıq edir,
Arı yox, namusu yox, araqla yoldaşlıq edir[54 , s.193] –*

yazan şair içkinin Xankişinin mənəvi dünyasında yaratdığı zəlzələni - həyasızlıq, tərbiyəsizlik, dikbaşlıq xüsusiyyətlərini oxucusunun diqqətinə çatdırır:

*“Kişi”nin ağı qaçıb, bilmir ağızdan çıxanı,
Sataşır qız - gəlinə utanmaz oğraşlıq edir.*

*Saymır böyük - kiçiyi, baxmır ağsaqqal sözüne,
Gedir öz bildiyinə, Xankişi dikbaşlıq edir.*

*Qoşulub özü kimi o, bir - iki zırramaya,
Vurub qədəh - qədəhə göz görə alkaşlıq edir
[54 , s.193-194].*

Xankişi kimilərini şair islaholunmaz hesab edir. Cəmiyyətə, tərbiyəyə yabançı olan Xankişilər polis tərəfindən nə qədər cəzalandırılsalar, and içib bu zərərli vərdişdən uzaqlaşacaqlarını bildirsələr belə, öz badəpərəstliklərindən əl çəkmək istəmirlər:

*Polislər gün ötürə salır onu qoduqluğa,
And içir, qəsəm edir, yenə də sərxoşluq edir[54, s.194].*

Şair “Bənd olma” satirasında yaşa dolub ağıl paylayıcısı olacaq bir atanı araq düşgünlüyündə mühakimə edir. Ailə təəssübkeşliyi çəkməyib, gününü eyş-işrətdə keçirərək oğul qazancını belə içkiyə sərf edən üzdənirəq “atanı” satiranın çoxcalarlı satirik bəndlərindən birinə qəhrəman seçərək yazır:

*Kişi çatlasın görün,
Biryədin qarınxorun.
Oğlun alan maaş da,
Araqdadı, xaşdadı[54, s. 6].*

Sözügədən satirada şairin tənqid istiqamətləri çoxdur. İçkiyə meyillilik uşaqların ailə tərbiyəsinə də mənfi təsir göstərir. Şair satiranın digər bəndlərində əyyaş atanın ailə üzvlərində olan mənfilikləri oxucunun diqqətinə çatdırmaqla ailə başçılarını bu zərərli vərdəşdən uzaq olmağa, ailədə tərbiyə işini düzgün qurmağa çağırır.

*Bəsdi bu dərdin, yetər,
Qızın oğlundan betər.
Əri hirslənən zaman,
Cehizi mal faşdadı[54, s. 6].*

Yaqub Mahirin “Cürəbəcürələri” sırasına dini xurafatı yayanlara, yalançı mollara da satirik münasibət aparıcı yer tutur. Şairin bu silsiləyə daxil olan çoxlu şeirləri vardır. Onun “Qaldı narazı” satirasının baş qəhrəmanı Molla Razidir. Şair şeirin ilk misralarındanca Raziyə xas olan “mənəvi keyfiyyətləri”, onun məslək yolunun “aydınlığını” ipə-sapa aşağıdakı kimi düzür:

*Atdı Şirazi,
Bic molla Razi.
Yanında tazi,
Qılıb namazi,*

---

*Keçdi Arazı.
Bəxti gətirdi,
Seçildi qazı.
Verdilər ona,
Nəzir - niyazi[54, s.7].*

Qazi seçilən Razinin kefdə keçən həyatı, siğəbazlığı, var-dövlət aludəçiliyində Çimnazı, Gülnazı düzdə qoyub onların var-dövlətini ələ keçirməsini satirik ustalıqla, nizamla oxucuya çatdıraraq onun iç üzünü açır:

*O gündə azı,
Yeyib bir qazı,
Gözləri qızdı,
Siğə eylədi,
Yetim Çimnazı.
Əlindən aldı,
İstiqrazı,
Xalı, palazı.
Boşayıb onu,
Aldı Gülnazı [55, s. 7].*

Yaqub Mahirin “Nə danışdı, nə dindi” satirasında böyük tərbiyəvi məqsədlər izlənilmişdir. Şair əsərin ekspozisiyasında mənəviyyat daşıyıcısı olacaq mollaya verdiyi suala müsbət cavab alsa da, əsərin sonuncu bəndində “Bunların hamısı axı var indi” ittihamı ilə cəmiyyətə hava-su kimi lazım olacaq mənəvi tərbiyə probleminin həllində mollaların oynayacağı rolu göstərir. Şair bir gün məclislərin birində mollaya “Qiyamət nə vaxt olacaq? sualını verir.

*Bir gün molla olan məclisdə idim,
Qiyamət, de, nə vaxt qopacaq?, - dedim[54, s.12].*

Mollanın cavabı qaneedicidir: Ona görə, qiyamət o zaman olacaq ki, küçük hürməkdə iti qabaqlasın, kiçik böyüyə cavab qaytarsın, oğul ataya şillə vursun, qız ananın üzünə dursun, ana körpəsini doğub boğsun, qatırlar törəsin, abır-həya ortadan götürülsün, biri yesin, yüzü baxsın, edilən yaxşılıq itirilsin, qız-gəlin geyim mədəniyyətini itirsin. Birdən-birə şairin: “Bunların hamısı hazırda var” cavabı mollanı çıxılmaz vəziyyətə salır. Bununla satirik şair cəmiyyətdə gedən “yeniləşmə”, “müasirləşmə” prosesinə də öz mənfi münasibətini bildirir:

*Dedi: itdən qabaq küçük hürəndə,
Böyüyün cavabın kiçik verəndə.
Ataya öz oğlu şillə vuranda,
Ananın üzünə qızı duranda,
Doğub körpəsini ana boğanda,
Atlar qısırlaşib, qatır doğanda.
Ortadan abır - həya götürüləndə,
Edilən yaxşılıq itiriləndə.
Birisi yeyərkən, yüzü baxanda,
Qışın ortasında şimşək çaxanda.
Qız - gəlin çip - çılpaq eldə gəzəndə,
Heç dözə bilmədim, dedim ki, mən də,
Bunların hamısı var axı indi,
Molla nə danışdı, nə də ki dindi[54, s.12].*

“Sataşdın” satirasını Yaqub Mahirin yalançı din xadimlərinə olan nifrətinin zirvəsi hesab etmək olar. Mənfi qəhrəmanın şairi ittihamı intiqamın əhsiz olacağından xəbər verir:

*Mahir, yenə sən mollaya, cindara sataşdın,
Mövzu az idi yazmağa, dindara sataşdın?[55, s.125; 74]-*

---

deyən din xadimi şairi acılasa da, şeirin sonrakı bəndlərində bu mənəviyyət dəlləlinin eybəcər məqsədləri, soyğunçuluğu şairin hiddətinə çevrilir:

*Bir qoy, a kişi, mollanı, avamları soysun,
Yesin, tıxansın, bəlkə gözləri doysun.
Yum gözünü, gəl, sus! A xuda gözünü oysun!
Nə cürət edib mömin adamlara, sataşdın?
Mövzu az idi yazmağa, dindara, sataşdın?[55, s.125; 74].*

Dindarın açıqgözlülüğünün, mənəviyyətə ləkə gətirən, dinə yaraşmayan, dindara xas olmayan hərəkətlərinin, yalançılığının şair tərəfindən real təsviri yalançı din xadimini qeyzləndirir:

*Adə, sənə nə, molla Məhəmməd əba geymiş?
Saqqal da qoyub, guya yazırsan, özün öymüş...
Tikanlı sözü, vallahi, ona elə dəymiş,
Olmuş kişinin qanı yaman qara, sataşdın,
Mövzu az idi yazmağa, dindara sataşdın?
[55,s.125; 74].*

Yalançı dindarın iradları şairin tiplər qalereyasını zənginləşdirib bir bənd daxilində onları tənqid etmək imkanı yaradır. Şatirikin məqsədinə uyğun olaraq “Cürəbəcürə”lərin hamısına birdən satirik atəş açılır:

*Mollanı yazan tək adə, “tuz” ları da, gör, yaz!
Tək cindarı yox, sən dələduzları da, gör, yaz!
O “çöldə fərə, evdə xoruz”ları da, gör, yaz!
Mini yubkalı bir para qızları da, gör, yaz!
Bəsdir, gətirdin mollanı zinhara, sataşdın,
Mövzu az idi yazmağa, dindara sataşdın?[55, s.125; 74].*

Yaqub Mahirin yalançı din xadimlərinə olan nifrətinin zirvəsində “Mollalar” və “A molla” şeirləri mühüm yer tutur. Şairin hər yerdə təsadüf etdiyi yazıb-oxumağı belə bacarmayan, yalandan əzbərçilik yolu ilə bir neçə kəlmə ərəbcə oxumağı bacaran yalançı mollalardır. Ancaq onların ən iyrənc peşəkarlığı bir-birini nüfuzdan salmaq üçün bir-birinə dərin quyu qazmalarıdır.

*Bu yarımçıq mollaların
Avazını azanda bax.
Bir - birinə kələk gəlib,
Dərin quyu qazanda bax [55 ,s.108].*

Nə qədər ki cəmiyyətdə hələ dinə, xurafata, mollaların yalançı vəzlərinə inanan, şairin dili ilə desək “dindar ata” var, yalançı mollalar onlara yuxu yozur, dua yazır, “peşə” bayramlarını təntənəli keçirirlər:

*Hələ də var, dindar ata,
Bil, inanır mövhumata.
Belə cahil camaata,
Molla rəya, yozanda bax [55 , s.108].*

Müdrək el ağsaqqalı olmuş Yaqub Mahirin şeirdə tənqid hədəfi kimi götürdüyü “Molla” tituluna ləkə gətirən insanlar şairin gündəlik həyatda hər gün rastlaşdığı, yaxından tanıdığı savadsız insanlardır. Camaatın avamlığını görən Topal Baba, Tın-Tın Rəcəb kimi Şəkiddə ləqəb sahibləri asan varlanmaq yolunu mollalıqda görüblər. Şair onların dini zahiri libaslarını geydirməklə batini çirkinliklərini ört-basdır etmək məqsədlərini oxucusuna daha yaxından tanıdır:

*Kim tanımır? Topal Baba,
Daqqa qoyub, geyib əba,*

---

*Düzəldərək aba - qaba,
Molla sayaq, gəzəndə bax.*

*Onun dostu Tın - Tın Rəcəb,
Yağlı gəlir tapıb əcəb,
Ev yıxmağa olub səbəb,
Pulla cadu yazanda bax [55 , s.108].*

Hətta Məmiş batini çirkinliyinə görə daha irəliyə gedib. Mollaların: “mənə olar, sənə yox” prinsipindən istifadə edən Məmiş axşamlar şərab içərək, hətta evinin yolunu belə azır:

*O bir yana, molla Məmiş,
Adamlara gəlir qəmiş,
Axşam içib, bic ölməmiş,
Evlərini azanda bax[55, s.108].*

Dini donunu daha tünd geyən, zahirən zırpılığına görə “Zırpı” ləqəbini qazanan Nəzir hiyləgərliyi ilə ad qazanmış, yığdığı nəzir pulları hesabına daha çox pula sahib olmaq üçün qumar belə oynayır:

*Hamı bilir Zırpı Nəzir,
Dolamağa adam gəzir,
Ondan – bundan yığıb nəzir,
O, qumarda qızanda bax [55,s.108].*

Satiranın sonrakı bəndlərində rüşvət yolu ilə avamlara kəbin kəsən, çindarlığı ilə şöhrət tapıb, Şəkiddə “Cindar” ləqəbi qazanan Qara, molla olmasına baxmayaraq, xeyiri üçün hər işdə dava salan Qotur Məsim şairin satirik oxuna tuş gələn tiplərdir:

*Heç görmüsən cindar Qara,
Kəbin kəsəndə qızlara?*

---

*O, utanmaz riyakara,
Onluğa göz süzəndə bax.*

*Qaldı bizim Qotur Məsim,
Deyir, hər şeyi mən kəsim,
Dava salıb, göz görməsin,
O, məclisi pozanda bax [55 , s.109].*

Şairin riyakar, yalançı din xadimlərinə, savadsız mollalara nifrətinin ali dərəcəsi satiranın son bəndində açıqlanır. Yaqub Mahir öz qazancı üçün bir-birini boğmağa hazır olan, üzdən abır-həya pərdəsini atan mollalara nifrətini aşağıdakı kimi bildirir:

*Ey Mahir, bu mollaların,
Heş görmədin üzdə arın.
Bir - birinin boğazların,
Tutub birdən üzəndə bax![55 , s.109].*

“A molla” satirasında şair yalançı mollaların əxlaqa, əqidəyəzidd hərəkətini tənqid etmişdir. Yalandan şax qamətinə saxta əyrilik verərək əlinə əsa alan mollaı şair gizlində içki içərək əyyaşlıq edən mənəviyyat pozğunu kimi də oxucusuna təqdim edir:

*Əlində əsa molla,
Gedirsən yasa, molla.
Gizlicə “Al şərab” dan,
İç bircə kasa, molla[55 , s.115; 83].*

Möminin falına baxan yalançı mollaının əsas diqqəti tasta deyil, “haqq olaraq” gətirilmiş pul, yağ və balda olur.

Yaqub Mahir satiranın ikinci bəndində söz oyunu vasitəsilə molların əməllərini oxucusuna aşağıdakı kimi çatdırır:

*Tası qurub fala bax,
Min bir qeyli - qala bax,
Pula, yağa, bala bax,
Baxdıqca tasa molla! [55, s. 115; 83].*

Molların saxta kəbin kəsərkən düşdüyü halları, rüşvət almasını, nəfsinə sahib olması tövsiyələrini də şair yaşadığı zamanın çatışmazlığı kimi əks etdirir:

*Kəs qızlara kəbini,
İti etmə təbini,
Nə versələr razı qal,
Cibinə bas, a molla! [55, s.115-116; 83].*

Şairin molla ilə eyhamlı danışıqı, duanı saf, təmiz insanlara deyil, özü kimi ağıldan kəmlərə yazmağın vacibliyi tələbi satiranın əsas məzmun xüsusiyyətlərindəndir:

*Bax Mahirin sözünə,
Dönüm sənin gözünə,
Bu dəfə sən özünə,
Bir dua yaz, a molla! [55, s.116; 83].*

Yaqub Mahir bir müddət Oxud kənd kolxozunda aqronom-entimoloq vəzifəsində işlədiyindən kolxoz sistemində olan çatışmazlıqları gözləri ilə görmüş, bu çatışmazlıqlara qarşı disident mövqedə dayanmışdır. Şairin qələmində “cürəbəcürə”-lərdən olan savadsız, ixtisasını bilməyən, rüşvət yolu ilə ali təhsilə cəlb olunub, rüşvət yolu ilə vəzifə əldə edən kolxoz sədrləri, aqronomlar, ferma müdirləri, veterinar həkimlər kəskin

---

tənqidə məruz qalmışlar. Hətta Yaqub Mahirin acınacaqlı həyat yolu diktə edir ki, o, “A yoldaş sədr!” satirasına görə tutduğu aqronom - entimoloq vəzifəsindən ədalətsizcəsinə, açıq fikirliliyinə görə azad olunaraq uzun zaman işsiz qalmışdır. Satira kolxoz idarə heyətinin iclaslarından birində şair tərəfindən bədahətən kolxoz sədrinin ünvanına deyilmişdir. Şeirin birinci bəndində Yaqub Mahir tarlada işin coşqun çağında təsərrüfatla maraqlanmayıb kef məclisi quran sədri ittiham etmişdir:

*Tarlada iş coşanda,
Çaşdın, a yoldaş sədr!
Getdin keyfə, həddini,
Aşdın, a yoldaş sədr!*[55, s.111; 70].

Siyasi rejimin - sovet təsərrüfat sisteminin qanunları diktə edirdi ki, kolxoz sədri toxunulmazdır, onu tənqid etmək olmaz. Tribunada nöqsanının deyilməsi sədr üçün qəbul edilməzdir. Obyekt lazımı cəzasını almalıdır. Lakin qorxmaz satirik öz məqsədindən dönmür, sədri bu xüsusiyyətinə görə cəzalandıraraq yazır:

*Keçən ili sal yada,
Qızıb tribunada.
Nöqsanını deyəni,
Sancdın, a yoldaş sədr!*[55, s.111; 70].

Kolxoz sədrinin kəndin sosial-məişət qayğılarına laqeyd münasibəti də sairin satirik müşahidəsindən yayınmır, hamam, klub, mədəniyyət, təhsil məsələlərinin inkişafına sədr tərəfindən olan biganəlik tutarlı dəlillər kimi onun tənqid boyalarını tündləşdirir:

*Klub bu il qaldı,
Hamamsa dildə qaldı,*

---

*Nə də kitabxananı,
Açdın , a yoldaş sədr![55, s.111; 70].*

Satiranın son bəndində şair sədrin mənəvi puçluğunu, özü ömründə bir kitab belə oxumadığı halda, savadlı kadrlara həqarətli baxışlarını, özünü alim sanmasını tarixin yaddaşına yazır:

*Çox bərəltdin gözünü.
Alim bildin özünü,
Hansı kitabı sevib,
Açdın, a yoldaş sədr![55 , s.111; 70].*

“Görmüşəm” adlı satirada müftəxor, həqarətli, əliqabarı kolxozçuya aşağı nəzərlə baxan yekəpər kolxoz sədrinin kef məclisinə təsadüf edən şair onun miskin obrazını oxucunun nəzərinə aşağıdakı kimi çatdırır:

*Sizin kef əhli sədri mən,
Məclis quranda görmüşəm.
Dost-tanışın sağlığına
Bakal vuranda görmüşəm[55 , s.104].*

Kənd toylarının birində baş vermiş mənzərə şairin qələmində hekayəvari təsvir olunur. Məclisdəki təamlar hamını doydurub. Lakin nəfisdən iti və qarından boş olan sədri bir quzunun kababı ilə doydura bilmirlər. Hamının başına pərvanə kimi fırlanması sədrə xüsusi ləzzət verir:

*Deyim sizə hər üzünü,
Məclis çəkdi gün üzünü,
Səpib kababın duzunu,
Sədr bir əmlik quzunu,
Udub duranda görmüşəm[55, s.104].*

Sədrin mənəvi yoxsulluğu, tost deyərkən nəre çəkməsi, hətta qolunun zorunu göstərmək üçün həmkarının çənəsinə dürtmə vurması tipin ifşasını qüvvətləndirən müşahidə elementi kimi qiymətlidir:

*Durub basdı gur səsinə,
El yığıldı nərəsinə,
Baxmayıb xalq tənəsinə,
Bir kişinin çənəsinə,
Dürtmə vuranda görmüşəm[55, s.104].*

Bu cür antipodlara dərin nifrət bəsləyən şair onları cəzasız buraxmır - el malına xor baxanların, xalqa yalan satanların müttəhimlər kürsüsündə əyləşəcəyi qənaətinə gələrək yazır:

*Xalqa yalan satanları,
Əyri addım atanları,
Müftə yeyib yatanları,
Müttəhimlər kürsüsündə,
Pərt oturanda görmüşəm[55, s.105].*

Yaqub Mahirin kolxoz təsərrüfatında olan əyintilərə satirik harayının sədası respublikanın ən məşhur satirik orqanı olan “Kirpi”nin qulağına çatmış, şairin bir sıra felyetonları jurnalın səhifələrinə çıxarılmışdır ki, “Fermada” felyetonu ifşanın əhatə dairəsinə görə birincilər sırasında olmuşdur. Şeir alleqorik üslubda ferma mallarının şəxsləndirilməsi yolu ilə yazılmışdır. Yaqub Mahir ferma mallarının giley-güzarı fonunda kolxoz təsərrüfat sistemindəki əyintiləri bir fermanın timsalında açıb göstərmişdir. Əsər mənzumə formasındadır. Əsərin ekspozisiyasında şair ferma mallarının iclası fonunda düzəlməyən işləri müzakirə obyektinə çevirir:

*Axşam ferma malları,
Yığışaraq bir yerə.*

---

*Eylədilər məsxərə,
Düzəlməyən işlərə[55, s.100].*

Heyvanların hesabatı fermada olan bərbad vəziyyəti diqqətə çatdırır. Şair camışın dili ilə heyvanlara qayğının göstərilməməsini, tövlələrdə heç bir istilik şəraitinin yaradılmamasını, işıqlandırma sisteminin olmamasını əyintilərin əsası kimi diqqətə çatdırır:

*Əvvəl camış dedi ki,
Qayğımıza qalan yox,
Yeyib şit yağ, qaymağı,
Bizi yada salan yox.
Şaxta iti qılnc tək,
Bizi hər axşam kəsir,
Bu qaranlıq tövlədə,
Canımız tir - tir əsir[55, s.100-101].*

İnəyin çıxışı kolxoz sistemindəki nəzarətsizliyi, nəzarətsizlik üzündən silos və digər yem tədarükünün görülməməsi səbəbli heyvanların ac qalmasını, ferma müdirinin məsuliyyətsizliyini, ancaq iştahasının böyüklüyünü tənqid atəşinə məruz qoyur:

*İnək dedi: Doğrudur,
Dostum, birdir dərdimiz,
Nə doyunca qaba yem,
Nə də silos yedik biz.
Keçən yazda dedilər,
Müdirə yüz yol azı
Hazırlıq gör! – görmədi.
Hey sağır, qalmır razı[55, s.101].*

Donuzun çıxışı ilə şair ferma müdirinin harın, rahat həyatını tənqid etmişdir. Heyvanların müzakirəsində o, insafsız, mürvətsiz bir insan kimi cəzalandırılır. Onun məsuliyyətsizliyi ucbatından heyvanlar o qədər arıqdırlar ki, ətliyə verilsələr belə, çəkiddə keçiyə bərabər gələrlər. Müdir isə qu tükülü döşəkdə yatıb xorna çəkir:

*Donuz cavab verdi ki,
Onda o insaf hanı?
Uzanıb qu tükü üstə,
Çəkib başa yorğanı.
Qüvvəli yem yeməsək,
Bəs necə kökəlik?
Göndərsələr ətliyə,
Keçiyə tən gələrik [55 , s.101].*

Donuzun iradlarını təsdiqləyən qoç - qoyunun ittihamı daha ağırdır. Ferma müdiri onları yundan və ətdən ötrü hər ay çəkdirir:

*Tamamilə düz dedin,
Cavab verdi - qoç, qoyun.
Yundan ötrü açırlar,
Başımıza yüz oyun.
Birdəfəlik tökməyir,
Müdür ətdən daşı,
Bizi çəkir qapanda,
Gələndə hər yazbaşı[55 , s.101].*

Xoruzlar, toyuqlar, qazlar və cücələr də məsələnin nə yerdə olduğunu anlayırlar. Ferma müdiri özünü haray-həşirə çatdıraraq heyvanlara yalan vədlər verməyə başlayır ki, qardan, soyuqdan qorxmasınlar, elə etsinlər ki bu qışdan sağ-salamat yaza çıxsınlar:

---

*Xoruz, toyuq, qaz, cücə,
Yerbəyerdən banladı,
Nə haldadır məsələ,
Hər birisi anladı.
Elə bu dəm haraya,
Müdür özün yetirdi,
Bu səs - küylü " iclası",
Bircə anda bitirdi.
Bərkdən dedi gələn tək,
Qorxmayın qar, yağışdan,
Elə edin birtəhər,
Çıxaq yaza bu qışdan[55 , s. 101-102].*

Şəki ədəbi mühitində M.Ə.Sabir davamçılarından olmuş Zahid Zeynallının da ictimai həyatı, kolxoz sistemindəki əyintiləri, kolxoz rəhbərliyinin baxımsızlığı ucbatından təsərrüfatda olan çatışmazlıqları tənqid edən bəhri-təvilləri 50-ci illərdə "Kirpi"nin səhifələrində özünə yer almışdı. Onun "Yaz gələr, yonca bitər" adlı bəhri-təvili məzmununa görə Yaqub Mahirin "Fermada" felyetonuna daha yaxındır. Şair kolxoz sədrinin dili ilə inəklərə müraciət edərək yazır: "Ay inəklər, məni zinhar eləyib, ağ günümü tar eləyib, qəlbimi ah-zar eləyib, az mələyin....səbr eləyin. Min dəfə mən ərz eləyib söyləmişəm, yüz dəfə nitq eyləmişəm, söz demişəm ki, keçən il ot və ələf yığmaq üçün meydana girdim, neçə yol əmr də verdim ki, xaşa-yonca əkilsin və silos yığmaq üçün qüllə tikilsin.... Nə edim, amma nə çarə, silosu basdıranın lap başı batsın, nə bilim neyləyib orda, xəbərim olmadı burda, çürüyüb zay olub indi, peyinə tay olub indi, bu səbəbdən işimiz vay olub indi.[102, s.6].

Yaqub Mahirin "savadsız kadrlar"silsiləsindən olan ən maraqlı satirik əsərlərindən biri "Olmuşam" satirasıdır. Satira Sabir texnikası üzrə qəzəl janrında yazılmışdır. Baş qəhrəmanın

---

şeyrin giriş misralarındaki özündən razılıq hissələri onun tərcümeyi-halının səviyyəsinə işarədir:

*Bərəkallah, dedilər, bös - böyük oğlan olmuşam,
Dil bilən, him - çim qanan, cana dəyəm, can olmuşam
[54, s.18].*

Sonrakı beytdə şair mənfi tipin təhsil yollarının “parlaqlığı”, hansı vasitələrlə diplom almasını oxucuya çatdırır:

*Pul töküb, maya qoyub, diplom alaraq ASXI - dən,
Fermada mal - qaraya yalançı loğman olmuşam
[54, s.18].*

“Diplomlu” qəhrəmanın həyat yollarındaki maneələri, 90-cı illərin əvvəllərində keçid dövrünün yaratdığı pərakəndəlik zamanı kolxozların dağılması prosesindən istifadə edərək qoyun - quzuya, yaylaqlara sahibi dövrən olmasını, bəy nəslindən olan fəxarətini, özünün müasir “xanlığını”, kənd-şəhərdə puluna görə məşhuri - cahanlılığını şair poetik sözün gücü ilə realistcəsinə əks etdirmişdir. Əlbəttə, mənfi qəhrəman şairin tanıdığı, bildiyi, xalqın qanını soran bığı yağlı tiplərdəndir:

*Dağılanda kolxozlar, qoyunlardan çırpışdırıb,
Yaylaqlardan yer alıb, sahibi dövrən olmuşam.*

*Söz ola bilməz mənim əslimə, nəcabətimə,
Dədəm - babam bəy idi, mənə bu gün xan olmuşam.*

*Bu boyda kənd, şəhərdə, mən yüz adamdan biriyəm,
Pula heç pul demirəm, lap yaman kalan olmuşam[54, s.18].*

Misraların məzmunundan görüldüyü kimi, öz dili ilə ifşaya məruz qalan mənfi tipin həyatda mənəviyyatdan başqa hər şeyi var. Xəsislik, ikiüzlülük, yaltaqlıq kimi mənfi etik keyfiyyətlər onun özünün etiraflarından görüldüyü kimi varlığına hakim kəsilmişdir:

*Xəsisəm, yoxsullara qıymamışam beşcə qəpik,
İndi namaz qılıram, guya müsəlman olmuşam[54 , s.18].*

Mahir yaradıcılığının ən mühüm ittihamnaməsi odur ki, onun satirik şeirlərində mənfi qəhrəman cəzasız buraxılır. Dəbdəbəli həyatın sonu ya barmaqlıqlar arasına atılmaqla, ya da yağlı tikədən uzaqlaşdırılmaqla bitir. Şair şeirlərinin sonunda mənfi qəhrəmanlarını cəzalandırmağı unutmur:

*Məlum olsun Mahirə, axır ki, keçdik bərk girə,
Alıblar məsuliyyətə, vallahi, talan olmuşam[54 , s.18].*

Şair mənəvi acılığını başa düşməyib onu başqalarında axtaran dildən uzun, əməldən gödək insanları sarsaq adlandıraraq onları xalq ruhu ilə tənqid edir. “Sarsaq” şeirinin baş qəhrəmanı həyata çəhrayı eynəkdən baxan, qaraya ağ deyən, şorla yağın tamamını səhv salan, həyatı tərs anlayan sarsaq düşüncəli bir insandır. Onu dindirməkdən usanan şair onun mənfur simasının təqdimatını özü edir:

*Ağa - ağ deyərlər, qaraya - qara,
Nədənsə, qaraya ağ dedi, sarsaq.
İşə bax, o, tumturş şora, süzməyə,
Bazarda gördüm ki, yağ dedi, sarsaq[54 ,s. 22].*

Yaltaqlığı qəlbində yuva edən, kor olub ucalığı görməyən, tərəni dağ adlandıran bu insana şair acı qəhqəhələrlə qülür:

---

*Kor kimi baxmayıb ucalıqlara,
Dağa dağdır demək gəlmədi kara,
Zirvəli dağ hara, təpəcik hara,
Şəst ilə təpəyə, dağ dedi, sarsaq [54, s.22].*

Cahil olub elmdən, kitab və mütaliədən xəbəri olmayan, alimə lağ edən bu tipin dilinin acılığından da şair danışmaqdan çəkinmir:

*Bir kitab oxumaq gəlmir əlindən,
El cana doyubdu acı dilindən,
Elə bil gəlibdi itin belindən,
Alimin dalınca lağ dedi, sarsaq[54 , s.22].*

Yaqub Mahirin satirik qəhrəmanları sırasında ikisifət insanların da psixoloji səciyyələndirilməsinə yer verilmişdir. Bəzən cəmiyyətdə elə insanlar olur ki, onlar aldıkları tərbiyənin təsiri ilə özlərini cəmiyyətdə gözəgəlimli, tərbiyəli, sakit aparır, başqalarının dilində nümunəyə çevrilirlər. Cəmiyyət üçün “yararlı” olan bu insanlar, əksinə evdə valideyn tövsiyələrinə əməl etməyən, ipə-sapa yatmayan bir varlıq kimi özlərini aparırlar. Bu çatışmaz davranış norması həyatın hər üzünü mövzuya çevirməyi bacaran Y.Mahirin yaradıcılığında da özünə yer almışdır.Şair bu ikisifət insanlara “Evdə xoruz, çöldə fərə” deyərək tənqid etmişdir. Şairin təsvirinə görə, bu cür “övladlar” qızlar deyil, oğlanlardır:

*Çal oynasın “Uzun dərə”,
Evdə xoruz, çöldə fərə.
Qız da deyil, verim ərə,
Evdə xoruz, çöldə fərə[54 , s.23].*

Mənfi xüsusiyyətlərin çox olduğu bu tip insanlar şairin müşahidələrindən qaçmır:

---

*Tıxasa da qaymaq, balı,
Nə ağı var, nə kamalı.
Əgər ortaq düşsə malı,
Baş qoşacaq min cür şərə,
Evdə xoruz, çöldə fərə [54 , s. 24].*

Evdə xoruz, çöldə fərənin mənfi gözəlliklərini şair xalq danışığı dilinin xüsusiyyətlərini işə salmaqla büsbütün tənqid atəşinə tutur. Şairin işlətdiyi “**qusqunu boş**”, “**üzü badoş**” ifadələri satiraya tuş gələn qəhrəmanı daha da cılızlaşdıran vasitə kimi diqqəti cəlb edir:

*Üzdən gəlir o, gözə xoş,
Gəndən baxsan, quşqunu boş.
Bir üzü var, sanki badoş,
Sözə baxmır, de yüz kərə,
Evdə xoruz, çöldə fərə [54, s.24].*

Mənfi qəhrəmanı gözdən salan xüsusiyyətlərdən biri də onun yaltaq olmasıdır. Yadlara yaltaqlanıb, doğmaları acı dili ilə şir tək yeyən “Evdə xoruz, çöldə fərə”nin tənqidində şair onu islah etməyə çalışır: .

*Yadlara quyruq bulayır,
Daş dəyir, ittək ulayır,
Boş yerə bizi dalayır,
Dönüb qızan nəhəng şirə,
Evdə xoruz, çöldə fərə [54 , s.24].*

Bu sətirlərin müəllifi uzun illər şairlə ünsiyyətdə olduğundan, bəzi tiplərin obrazlaşdırılmasının şahidi olmuşdur. Ömrünün sonuna yaxın gününü Şəki teatrının çayxanasında keçirən şair, bu bekarçılıq məkanına gələrək ömrün faydasız illərini

---

yaşayan gəncləri, ailə başçılarını tənqid etmək üçün bədii imkan, bədii xüsusiyyət kəsb etmişdir. “Çayxanada” şeirində şair rəngarəng tiplərin ümumi məşğuliyyətinin məqsədlərini ifadə edərək yazmışdır:

*Səhərdən axşamacan zər atırıq, çayxanada,
Yox bizim iş - peşəmiz, baş qatırıq, çayxanada [54, s.36].*

Şəhərin pürrengi çay məkanı kimi tanınan Teatr çayxanasında şairin həyatının məşəqqətli, yoxsul dəqiqələrinin izləri də saxlanılmışdır. Yoxsul həyat sürən, təqaüd alanadək cibində yalnız yolxərcliyi olan şairin şeirin birinci bəndində vurğuladığı “Keçirdirik naharı, gözləyirik şamımızı” qeydi fikrimizin təsdiqidir. Çünki qızgın gedən nərd oyununda saatın, günün nə vaxt gəlib keçməsi xatırlanmır. Şair həmçinin çayxananı qəm gölü kimi də səciyyələndirib oraya qəmi, kədəri batırmaq, unutmaq məkanı kimi də baxmışdır. Çayxanaların şəhərdə çoxluğunu bildirən “Bu bəla canım üçün eldə tutub hamımızı” misrası ilə də şair çayxanaları bekarlığı aradan qaldırmaq üçün domino, nərd, şaşki kimi stolüstü oyunların keçirildiyi yer kimi də səciyyələndirmişdir:

*Pürreng çaydan içərək alırıq öz kamımızı,
Keçirdirik naharı, gözləyirik şamımızı,
Bu bəla canım üçün eldə tutub hamımızı,
Üzürük qəm gölündə, gah batırıq, çayxanada,
Yox bizim iş-peşəmiz, baş qatırıq, çayxanada
[54, s. 36].*

Satirada həyatımıza yenilik gətirən müstəqilliyin ilkin illərdə yaratdığı işsizliyin tənqidi də diqqəti cəlb edir. Satirik monoloji dildə şairin ifadə etdiyi sovet ölkəsində yaşanılmış illərdə çayxanaların o qədər də çox olmaması, müstəqillikdən

---

sonrakı illərində yaz göbələyi kimi çoxalması işsizliyin göstəricisi, mürgüləmək məkanını kimi diqqəti cəlb edir:

*Əlli il bundan əvvəl sovet adlı ölkədə biz,
Böylə asudəliyi, görməmişdik bəlkə də biz.
İndi mürgüləyirik boş oturub kölgədə biz,
Masaya söykənərək gah yatırırıq, çayxanada,
Yox bizim iş - peşəmiz, baş qatırıq, çayxanada
[54 , s. 36-37].*

Elmi tərcümeyi-halının yazılması üçün gələcəyə ip ucu verən şair çayxanaya bekarçılığını əritmək üçün nərd oynamaq, ya da mərdo pişiyi kimi dirənib qıraqdan baxmaq, pulsuzluq əzabından qurtarmaq, çay pulundan ötrü nərd oyununda qalib gəlmək üçün “ölüm-dirim savaşı”na girmək məkanını kimi də baxmışdır:

*Canım, kim nə deyər, nərd - taxta azarkeşiyik,
Dirəşib hey baxırıq, elə bil mərdo pişiyik,
Çaya çatmır pulumuz, sanırıq, guya kişiyik,
Üstəlik çayçıya da naz satırıq, çayxanada,
Yox bizim iş - peşəmiz, baş qatırıq, çayxanada [54 , s.37].*

Çayxana da şairə satiranın sonunda qəm dağından yox, əksinə dərd gətirən, adını nisyə dəftərinə saldıran məkan kimi də səciyyələndirilir. Çünki hər ayın tamamında aldığı təqaüdün bir hissəsini çayxana borcuna ödəməyə məcbur olacaq:

*Qəmin kəm, Mahir əmi, çox da getmə sən dərinə,
Əhd eylə, düşməyə sən, həyatda şeytan şərinə,
Qeyd elətdir adını, get nisyə dəftərinə,
Dərk elə, gör nə yerə biz çatırıq, çayxanada,
Yox bizim iş - peşəmiz, baş qatırıq, çayxanada [54 , s.37].*

Şair yaşadığı həyatda hamını eyni görmür. İmkanlı – imkansız adamlarda da rəngarənglik görür. Bu rəngarənglik kobud, xəbis, yaltaq insanlarda daha diqqətçəkicidir. Onlar öz mənfilikləri ilə daha çox yadda qalırlar. “Bir cür” şeiri bu baxımdan xarakterikdir:

*Adam var ki, xalis donuz,
Öylə sanki dəyib quduz,
Toyuq görcək olur xoruz,
Çöldə bir cür, hində bir cür[54 , s.46].*

Yaqub Mahirin satirik şeirləri sırasında “Dur deməsinlər sənə” şeiri mühüm yer tutur. Şeir didaktik-tərbiyəvi səciyyə daşıyır. Əsər müdrik atanın təcrübəsiz oğula nəsihəti üzrə yazılmışdır. Müdrik ata oğluna açıqgözlü olmağı, məclislərdə öz yerini bilməyi, həyatazidd hərəkətlərdən çəkinməyi tövsiyə edir:

*Aləmə dörd gözlə bax, kor deməsinlər sənə,
Öz yerini bil, tanı, dur deməsinlər, sənə[54 , s.47].*

Atanın oğluna nəsihətləri içərisində dostluqda sədaqətlik, cahil və nadanlardan, pis curdan uzaq olmaq, aqıl adamlarla ünsiyyət qurmaq kimi didaktik-tərbiyəvi motivlər mühüm yer tutur ki, bu nəsihətləri qəbul edən şəxs heç vaxt şairin satirik təqibinə tuş gələ bilməz:

*Dostluğu möhkəm elə kamil adamlar ilə,
Et ünsiyyət hər vədə aqıl adamlar ilə,
Həmcür olub oturma, cahil adamlar ilə,
Yazığı zay eləyib cur, deməsinlər sənə,
Öz yerini bil, tanı, dur deməsinlər sənə[54 , s.47].*

Əsərdə “insan” və “adam” anlayışlarının elmi şərhı Yaqub Mahiri oxucunun gözündə ucaldır. Şair şeirin “İnsan olmaq çətindi, asandı olmaq adam” misrasının məna yükündə ifadə etmək istəmişdir ki, Tanrı pələqdən Adəm atanı və Həvva ananı adam kimi yaratmış, yəni onlara əllərə, qollara, ayaqlara, bədən quruluşuna və daxili orqanlara malik görkəm vermiş, insanlıqlarını isəbatınlərində gizlətmışdir. Dədələrimizin “Adam olmaq asandı, insan olmaq çətin” fikrinin məntiqi təsdiqi misra-nın məzmununda öz əksini tapmışdır. Təhlilini verdiyimiz bənd-
də şairin nadan adamlara nifrəti böyükdür:

*İnsan olmaq çətindi, asandı olmaq adam,
Ay bəzi adamların ağzına olsun qadam.
İnan ki, ömrüm boyu nadan adama yadam,
Tut qanmazın qulağın bur, deməsinlər sənə,
Öz yerini bil, tanı, dur deməsinlər sənə [54, s. 48].*

Şairə görə, şirin dil insanı başqalarına həm sevdirən, həm də tanıdan vasitədir. İnsanlarla ünsiyyətdə incə danışmağı, incə dinməyi əsas vasitə hesab edən şair, gənc nəsə hədyan danışib, gülünc olmaqdan kənar olmağı tövsiyə edir:

*Söz - söhbət eyləyəndə, qoy tərpaşin dil incə,
Cəmiyyət ilə birgə danış incə, gül incə,
Çalış ki, qalmayasan el içində gülüncə,
Əlaqəni qananlar, qır deməsinlər sənə,
Öz yerini bil, tanı, dur deməsinlər sənə [54,s.48].*

Şairin tənqidi qəzəbi yüz qram içki içib əjdahaya dönən insanlara güclüdür. Buna görə də şair gəncliyi söyüş söymək-dən, davakarlıqdan uzaq olmağa çağıraraq bu cür hərəkətləri mənfi etik keyfiyyətlər kimi pisləyir:

Yüz qram vurub biri, əjdaha olub guya,

---

*Evdə arvad - uşağı salıb qara qorxuya,
Ona bir qapaz dəyə, ağrısını gec duya,
Söyüş söyən ağzını, cır, deməsinlər sənə,
Öz yerini bil, tanı, dur deməsinlər sənə[54, s. 48].*

Məlumdur ki, dil üniyyət vasitəsi kimi münasibətlərin açarındır. Şirin söz, şirin danışmaq, yaxud isti münasibət, səmimi münasibət anlayışları ədəbiyyatımızın şeir, nəsr və dramaturji dilində yazıçılarımızın qələmindən düşməmişdir. Xalq müdrikliyinin ifadəsi olan “Hər kəsin kimliyi dilinin altındadır” deyimini elə-belə deyilməmişdir. Dil anlamaq, şirin danışmaq, münasibətlərdə gözəl ünsiyyət, səmimiyyət yaratmaq Yaqub Mahirin poeziyasının əsas xüsusiyyətlərindəndir. Şair bu ünsiyyət məsələsini, dilin şirinliyini daha çox ailədə, xüsusilə qadınların dilində axtarmışdır. Onun məzmununda qəzəbinin həddi bilinməyən “Dildir, dil” şeirində müraciət etdiyi xanım qaba xasiyyətli, sərt rəftarlı, acı dillidir. Şair ona xanımlığın əsas şərtinin dil şirinliyi olduğunu xatırladaraq bu xasiyyətdən əl çəkməyə çağırır:

*Asan deyil, xanım olmaq, ey debil,
Xanımlığın şərti çoxdur, onu bil,
Vaxtında get bir oğlanı sev, sevil,
Əqlin olsun, incə danış, incə gül,
Xanımlıq xanım eyləyən dildir, dil[56, s.99].*

Sonra şair qəhrəmanı ilə özü arasındakı cins fərqlərinə satirik gülüşün tələblərinə üzrə sədd qoymayaraq, qadına, incə məxluqa yaşamaq hərəkatlarına yol verdiyinə görə onun ünvanına “arsız - arsız hırıldamaq”, “it kimi mırıldamaq” kimi vulqar ifadələr söyləməkdən çəkinmir. Həmçinin bəndin ikinci misrasında şairin “dili şirin” qəhrəmanını dindirməmiş alışımsını kibritə bənzətməsi yeni, orijinal poetizmdir:

Arsız - arsız hırıldama hüt kimi,

---

*Dindirməmiş alışma kibrit kimi,
Ona - buna mırıldama it kimi,
Zalım qızı, olma sən çox əzazil,
Xanımı xanım eyləyən dildir, dil[56 , s 99].*

Şəki dialektində böyüklərin acı dil insanları şirindil olmağa çağırarkən: “bala, dilinin altına qənd qoy“ öyüdünü şairin üçüncü bəndinin birinci misrasında qəhrəmanına tövsiyə etmişdir. Yaqub Mahirin nəsihətlərinə görə, gənc qadın ailədə özünü nə qədər təmkinli aparsa, şirindil olsa, incə danışsın, incə gülsə əri onun istəklərini yerinə yetirib, altun dənizində batırar:

*Heç olmasa qənd qoy dilin altına,
Üç - dörd nədi, eh, beş nədi, altı nə?
Ərin tutar onda səni altuna,
Əqlin olsun, incə danış, incə gül,
Xanımı xanım eyləyən dildir, dil[5 , s. 99].*

Şeir dördüncü bəndində oxucu yenə şairin folklor görüşlərinin müdrikliyinin şahidi olur. Xalq deyimi olan : “Dil var dağa çıxardar, dil var dağdan düşürər”, “şirin dil ilan yuvasından çıxarar” kimi deyimlərin ruhunu şair bəndin birinci və ikinci misralarının məzmununda dəyişdirilmiş şəkildə saxlamışdır:

*Dil var adamı zirvələrə qaldırar,
Dil var, səni zirvələrdən saldırar,
Acı dildən hamı qaçar, dal durar.
Nəyə lazım ilan kim haça dil?
Xanımı xanım eyləyən dildir, dil [56 , s.99].*

Yaqub Mahirin “Qeyrətə gəl, qeyrətə!” satirası tənbel insanların tənqidinə həsr olunmuşdur. Şair əməyə xor baxan

---

insanları el lənətinə layiq bilir. Hər bir insan fəaliyyətini cəmiyyətə faldalı qurmalı, gəncliyində hər hansı bir sənətə yiyələnməlidir:

*Xor baxsa hər kəs əməyə, zəhmətə,
El onu layiq görəcək nifrətə.
Vaxt ikən, oğlum, yiyələn sənətə;
Sən də çalış, fayda ver cəmiyyətə,
Yatma, oyan, qeyrətə gəl, qeyrətə!*[55, s.107;79].

Şair şeirin ikinci bəndində tərbiyəçi atanın dili ilə çalışqan insanların el məhəbbəti qazandığını, halal qazancı ilə yalnız öz cibinin minnətçisi olmasını gənc oğluna xatırladır və el içərisində öz halal əməkləri və sənətləri ilə ucalan Tokar Kərimi və Fikrəti nümunə gətirərək gəncliyi qəflət yuxusundan oyatmağa çalışır:

*Çalışqan, eldə qazanır hörməti,
Günbəgün artır qədri, qiyməti,
Yalnız olur öz cibinə minnəti,
Baxsana, tokar Kərimə, Fikrətə,
Yatma, oyan, qeyrətə gəl, qeyrətə!*[55, s.107;79].

Mənasız “yuxu bişirməyi” gəncliyə irad tutan şair atanın dili ilə bu hərəkəti tay-tuşlardan geri qalmaq, ömrünü bəd hala salmaq kimi dəyərləndirir:

*Xeyri nədir bunca yatırsan, bala?
Niyə tay - tuşundan qalırsan dala?
Salma gəl, özün- özünü bəd hala.
Dur, göz açıb, bax bu gözəl hikmətə,
Ay fəraməz, qeyrətə gəl, qeyrətə!*[55, s. 107; 79].

“Qurban sənə” satirasında Yaqub Mahir tənqid valını dəyişərək satirik səhnəyə övladını hazıra-nazirliyi öyrədən, harın

---

həyatını quran, zəhmətsiz, rahat həyatını təmin etməyə çalışan ata surəti gətirir. Satiranın şairin tipi təqdim etmə səhnəsi oxucuya bu nadan atanın şəxsiyyəti ilə tanış olmaq imkanı yaradır:

*Yaxın gəl, oğlum, qulaq as bir mənə,
Sözümü qan, ey ata qurban sənə.
Öyüdümə eyləsən əməl inan,
Mən allam hər şey, ata qurban sənə*[55, s.126; 71] –

tövsiyələri ailədə tərbiyəsiz, cəmiyyətə layiq olmayan övlad yetişməyindən xəbər verir. Çünki uşağın gələcəkdə tərbiyədən məhrum olması atanın aşağıdakı tövsiyələrindən bəllidir:

*Dərsini at, qaç küçəyə, parka sən,
Fidanları əy, ata qurban sənə.
Lazım olub sənə çağırırsa nənən,
Vermə ona “hey”, ata qurban sənə*
[55, s. 126-127; 71].

Satiranın sonrakı bəndlərində atanın səhv tərbiyə yollarını övladına göstərməsi, nadanlarla oturub-durmasına, siqaret çəkməsinə, mey içməsinə haqq qazandırması, “müasir”, “modabaz” oğlanlar çərgəsində görmək istəyi cəmiyyətdə tərbiyə prosesinin aparılmasında buraxılan nöqsanların bariz nümunəsi kimi diqqətçəkicidir:

*Bir para nadanlara get həmcur ol,
Çək tütün, iç mey, ata qurban sənə.
Xumarlaşıb modabaz oğlan, qıza,
Aç gözünü döy, ata qurban sənə*
[55, s.127; 71].

Gəncliyin harın həyata alışdırılmasında valideynin rolu, əmilər, dayılar hesabına “importnu” paltarların, xəz paltoların geyilməsi, övladlarının yaşamını öz varlıqları hesabına təmin edərək onların dəbdəbəli həyatını quranlar şəirdə kəskin satıra atəşinə tutulmuşlar:

*Papağın xəz, paltarın “importnu” dur,
Dayday alıb, gey, ata qurban sənə.
Ağrın alım, hər nə qədər biz varıq,
Çal balaban, ney, ata qurban sənə[5 , s.127; 71].*

Nadan atanın ən böyük arzusu öz oğlunu qoçuluq, atamanlıq üzrə məhəllə birincisi görməkdir. Qoçuluğun, atamanlığın əsas göstəricisi isə məhəllə uşaqlarının amansızcasına döyülməsidir. Övladının tərbiyəsiz hərəkətləri nadan ataya ləzzət verir:

*Məhləməzdə ol ataman, ol qoçu,
Çal balaban, ney, ata qurban sənə.
Vermə aman qonşuda uşaqlara,
Vur qapazı, döy, ata qurban sənə[55 , s.127; 71].*

Tərbiyəsizliyin ən böyük göstəricilərindən biri böyüklərə söz qaytarmaq, gücsüz qaldıqda onları söyüzlərə qərq etməkdir ki, bunlar da nadan atanın tövsiyələrində birinci yer alan “etik” keyfiyyətlərdir. Hətta “tərbiyəli” qəhrəman tutulsa, qanun qarşısına çıxarılsa belə, harın valideyn onun “azadlığı” üçün hər şeyindən keçməyə hazırdır:

*Böyüklərə çatmasa güc, qüvvətin,
Eybi nədir, söy, ata qurban sənə.
Tutulsan hərgah qorxma qurtarmağa,
Göstəririk səy, ata qurban sənə[55, s. 127; 71].*

Şairin valideynlərə övladlarının tərbiyə istiqamətləri üzrə özbaşına buraxılmamaları üzrə fikirlərini ifadə edən şeirləri də vardır. “Vay düşməsin” şeiri bu məqsədlə yazılmışdır. Şair:

*Gəl sənə söhbət edim, həkk elə öz yaddaşına,
Əzizim, buraxma övladlarını baş - başına[54, s. 54]-*

yazaraq etik məzmunlu tövsiyələrinə başlayır: Gərək valideynlər qız övladlarına vaxtında qulaqburması verməlidirlər ki, hirslənərkən qardaşlarının üzünə qayıtmasınlar. Qız övladlarını valideynlər hər cür əxlaqa sığmayan hərəkətlərdən uzaq olmağa alışdırmalıdırlar. Yersiz zahiri süni gözəllikdən, borboyadan onları yayındırmaq bu yolda əsas diqqətəedici məqamlardan olmalıdır:

*Vaxt ikən qızlarına yaxşı qulaq burması ver,
Hirslənib, çəmkirməsin düz danışan qardaşına.
Qız nədi, hər nə gəldi, ağına icra eləyə,
Fiziki təsir et ki, o fikrindən daşına.
Doğrudur, hüququ var, bəs ədəb - ərkan hardadı?
Nəyə lazım vura qız yüz cür boya göz – qaşına[54, s.54].*

Şeirinin ən ibrətamiz beytlərindən biri qızların geyim mədəniyyətinin qeyri-milli, ədəb-ərkan qaydalarından kənar olmasıdır. Yaqub Mahir müdrək el ağsaqqalı kimi avropasayağı geyinmiş, şalvarından cin ürkən, hər yerində yamağı və ya dəliyi olan, yubkası razrezli qızları görmək istəmir və bu görüntüyə narazılığını aşağıdakı misralar vasitəsilə bildirir:

*Geydiyi libasa bax, gör, neçə yerdən yarığı,
Gözləmir heç də həyə, gör nə olub özbaşına[54, s.54].*

Lakin şair sələfləri kimi qadın əsarətinin tərəfdarı və müasirliyin əleyhidarı deyil, onları hüquqsuz, itaətkar da görmək istəmir:

*Demirəm qızların o dörd divar içində qala,
Baxıb Allah adamın, daş salar göydən başına [54 , s.54].*

Yaqub Mahirin cəmiyyətin özəyi olan ailə məsələlərinə, bu məsələlərin həllində valideynlərin roluna həsr edilmiş şeirləri sırasında öz ictimai pafosuna görə daha təəssüfləndirici hisslər doğuran “Tez göndər” satirası mühüm yer tutur. Satira mənfi tipin - öz övladını sanki daş-qaşa satan, peşkəş edən ananın dilindən oxucuya çatdırılır. Şair öz şəxsi həyatında da müşahidə etdiyi valideynlərin daş-qaş hərisliyi ucbatından azad sevgiyə qarşı çıxmalarını tənqid hədəfi kimi seçmişdir. Satiranın giriş misralarında tamahkar ana ailə quracaq gəncə gələcək gürəkəninə ünvanlanmış:

*Olmaqsa fikrin kürəkən mənim üçün,
Tez göndər mehri, qız verim sənin üçün [55, s.123]-*

sözləri ilə vaxtı keçmiş toy adətlərindən olan mehr vermək ənənələrinə qarşı çıxaraq pisləmişdir. Şairə görə, anada tamahkarlıq hisslərini yaradan köhnə adətlərdir. Elə bu adətlərin hökmü ilə meşşan ana hansı yolla olur olsun, istər borc, istərsə də oğurluq yolu ilə əldə edilsin, kürəkənindən min manat pul tələb edir. Pul yoxsa kürəkənə veriləsi qız da yoxdur. Oxucu əsərin bu hissəsini böyük ikrah hissi ilə oxuyur:

*Get, borc elə sən min manat, tap gətir,
Öz işindir, oğurluq et, çap gətir,
Nə borcumu? Vur əllərdən qap gətir,
Döz indidən, gəl hər yükə, tab gətir.
Olmaqsa fikrin kürəkən mənim üçün,
Tez göndər mehri, qız verim sənin üçün[55 ,s. 123].*

Gələcək qaynananın iştahları bənddən-bəndə artır. Onun təhriki və istəkləri böyükdür. Nişanda parça on dəst olmalıdır ki, o, bu çoxluqla öz düşmənlərini xar edə, paxıllıq azarına tutdura bilsin. Qaynanaya dünyada ətri ilə tayı-bərabəri olmayan duxi -ətir peşkəş edilməlidir. Ancaq bu şərtlərin ödənilməsi təqdirdə kürəkən qızına ər ola bilər:

*Nişanda da parçanı on dəst elə,
Bəzilərin gözüün oy, şikəst elə,
Qaynananı dux ətrilə məst elə,
Ondan sonra şirin cana qəsd elə,
Olmaqsa fikrin kürəkən mənim üçün,
Tez göndər mehri, qız verim sənə üçün [54 , s.123].*

Qaynananın qoyduğu nişan zinət əşyaları şərtləri daha ağırdır. Sırğa, üzük, klon, saat ən qiymətli brilyant qaşla örtülməlidir. Tələbin ən dəhşətli anı budur ki, bu cür zinət əşyaları verilsə, kürəkən istər əlli yaşlı olsun, qız ona peşkəşdir:

*Sırğalarda ən qiymətli daş olsun,
Üzüklərdə brilyantdan qaş olsun,
Klon, saat bil hamıdan baş olsun,
Fərqi yoxdur, yaşın əlli yaş olsun,
Olmaqsa fikrin kürəkən mənim üçün,
Tez göndər mehri, qız verim sənə üçün[54, s.123].*

Milli ləyaqəti, mənəvi ucalığı hər şeydən üstün tutan şair “Nəticə çıxaran” adlı qəzəlində çox böyük ictimai problemlərdən danışır. Müstəqilliyin ilk illərində xalqın üzləşdiyi problemləri, erməni xəstəliyini mənsub olduğu xalqın sadələşməliyində, səxavətlilik və ürəyiyananlılığında, öz qatı düşməninə dost deməsində axtaran şair, xalqı baş verənlərdən nəticə çıxarmağa çağırır:

---

*Sizi mən cəlb eləyim bir sıra nöqsanımıza,
Bir nəticə çıxaraq sığışmasa şanımıza.
Açmışıq qapımızı taybatay bu dünyaya biz,
Bilməzə “dost” deyirik ən qatı düşmanımıza[54, s.64]-*

yazaraq çatışmazlıqları sadalamağa başlayır. Milli ləyaqətin tapdalanmasını palazın tandalanması ilə üsyankarcasına müqayisə edən şair, bu cür təhqiri xalqın ad-sanına rəva bilmir. Ölkənin hər yerinin əcnəbi yuvasına çevrilməsini və xaricilərin sərvətlərimizə bit-birə kimi daraşmasını nifrət və qəzəb hissi ilə satira obyektinə çevirərək yazır:

*Tapdanır palaz kimi, il boyu ləyaqətimiz,
Bu cür hal heç yaraşarmı, bizim ad - sanımıza?
Üzünə xoş baxırıq ölkəmizə hər gələnin,
Daraşır bit - birə tək əcnəbi yorğanımıza[54,s.64].*

Xaricdən gətirilən hər cür “yeniliyi” də şair qəbul edə bilmir. “Bizə avropalıların verdiyi nədir?” sualını şair: “Fatma - Tükəzbanların milli geyimdən uzaqlaşaraq dar şalvar geyməsini mənimsəməsi” kimi cavablandıraraq bu qeyri-milli xüsusiyyətləri pisləyir:

*Bizə Avropalılar verdiyi nədir əcəba?
Dar şalvar geydiririk Fatma, Tükəzbanımıza[54,s.64].*

Yaqub Mahir xaricilərin mənəvi sərvətlərimizə də sahib olmaq, milli rəqs və musiqimizi öz adlarına çıxmaq cəhdlərini də tənqid edərək qorxmazcasına yazır:

*Oğrayıb rəqsimizi, çıxırlar öz adlarına,
Şirvanırlar tulatək odur ki, dörd yanımıza[54, s.64].*

Vətəninə zəmi bilib çəyitkə kimi dərşanların bəd niy-
yətlərini də açıb-tökən şair ermənilərin başımıza açdıqları
oyunların təkrar olunmasını istəmir və vətəninə uğurlarını
alqışlayır:

*Mollatək, Mahir əmi, seyr eylə bu mənşərəni,
Dua et, uğur ilə addımlayan Azərbaycanımıza[54,s.64].*

Yaqub Mahirin “cürəbəcürə tüfeylilər” silsiləsindən olan satiralarının qəhrəmanları həyatın müxtəlif tərəflərindən seçil-
miş insanlardır. Bu silsilə şeirlərin proyektorunda şair rüşvət-
xor idarə rəhbərlərini, ticarətlə məşğul olub xalqı aldadan
satıcıları, nadan valideynləri, tənbel, avaralığı özünə peşə edən
tüfeyli gəncləri, yalançı din xadimlərini, falçıları, çöpçüləri
ışıqlandırır onların iç üzünü açmışdır. Bu silsiləyə daxil olan,
şairin tənqid oxuna tuş gələn bir sıra tiplərin həyat tərzi, iş üsulu
ilə artıq tanış olduq. Ancaq bu cür tiplərə sonsuz nifrəti olan şair
onları tənqid etməkdən doymur, həyatın hər üzünə müdaxilə
edir, axtarır tapır, hər an onları öldürücü gülüşə məruz qoyurdu.

“Yaxşıdı” adlı şeirində Şəkiddə pullu kimi məşhür-cahan
olan Dəli Faxıya müraciət edən şair təzad yolu ilə özünü onunla
müqayisə edərək halal yolla qazanılan pula sahib olmağı rahat
dolanmaq, bol süfrəyə malik olmaq mənbəyi kimi hamı üçün
arzulayır:

*Səndə var, məndə yox, ay dəli Faxı,
Pul - para hamıda olsa yaxşıdı.
İnsanlar havayla dolanmır axı,
Hamının süfrəsi dolsa yaxşıdı [54 ,s.156].*

Pullu olmağı yaşadığı zəmanədə daha çox zəhmətsiz
çörək qazanmaq yolu kimi dəyərləndirən şairə görə, kişi gərək

---

kiməsə minnətçi olmasın, minnətçi olmaq qeyrətsizlik göstərici-
sidir və hər kəsin süfrəsinə ruzi zəhmətlə gəlməlidir:

*Kişinin heç kəsə minnəti olmaz,
Minnətli adamın qeyrəti olmaz,
Zəhmətsiz çörəyin ləzzəti olmaz,
Ruzi min zəhmətlə gəlsə yaxşıdı[54 , s. 156-157].*

Şeirinin sonunda satirik haraya qarışmış didaktik çağırış oxucuda şairin halallığına rəğbət oyadır. Şairə görə, yetkin düşüncəyə malik olan hər bir insan əməyin qədrini bilməlidir. Əməyə həqarətlə baxan insanlar, zəhər udub ölsə yaxşıdır:

*Qoy bilsin, ey Mahir, hər qanan insan,
Naşıdı həyatda yanmayan insan,
Əməyin qədrini qanmayan insan,
Eldə zəhər udub, ölsə yaxşıdı[54 , s. 157].*

Küçədə, evdə dava salıb hər gün bədgümanlıq yaradan gənclər də Yaqub Mahirin “Cürəbəcürə” tufeyliləri sırasında tənqiddə məruz qalırlar. Dünyagörmüş atanın qınaqları üzərində köklənmiş “Əqli olan” adlı şeirdə şair davakar, acıdil, nəsihət qəbuletməz oğulu tənqid atəşinə tutur:

*Başın daşa dəyməsə, əqlin başa yığışmaz,
Oğlum, zəkası olan heç kimsəylə boğuşmaz.
Bezdirmişən özündən kənddəki camaatı,
Dilinin ucbatından qazanıbsan nifrəti,
Öyrəşmişən etməyi heç nə üstə höccəti,
O dil ki, səndə vardır, kimsə sənə yoğuşmaz,
Əqli olan, ay bala, kimsə ilə boğuşmaz[54 , s.157].*

Atanın tərbiyə havalalarına oynamaq istəməyən, həyadan məhrum olan oğul atanın dilində ilana bənzədilir. Onun qan çanağına oxşar gözlərini heç kim görmək istəmir:

*Qalmayıbdı həyadan bir əlamət üzündə,
Qıl axtarırsan hələ özgələrin gözündə,
Zalım ilansan, nəşən, zəhərlidi sözün də,
İmkan tapan göz yumur, gözlərinlə baxışmaz,
Əqli olan, ay bala, heç kimsəylə boğuşmaz [54 , s. 157].*

Satiranın üçüncü bəndində övladının günahları üzündən mütəəssir olan bir valideyn oxucu qınağı ilə üzləşib. Görəsən, bu cür övlad tərbiyəni haradan əxz edib. Mühitdən, yoxsa ailədən. Cavab birtərəfli aydındır. Əgər günahsız ata tərbiyədən geri qalmış övladına insanlıq dərəsi verirsə, kobud xasiyyətli, söyüşkən, dalaşqan övladın tərbiyəsində mühitin mənfi rolu olub. Valideynin nəsihətləri qalınqönlü övlada təsir etmir. 90-cı illərin keçid dövrünün pərakəndiliyinin meyvəsi olan gənc satiranın misralarından boylanır:

*Öyüd - nəsihət sənə heç qəti etmir təsir,
Təqsirini anla ki, sən özünsən müqəssir,
Valideynləri də, qoymusan mütəəssir,
Kəllən daşa dəyməsə, əqlin başa yığışmaz,
Əqli olan, ay bala, heç kimsəylə boğuşmaz [54 , s.157].*

Şairin “Adam olar” satirasında da biçarə ata çətin tərbiyə olunan övladla üz-üzə dayanmışdır. Övladının əməlləri qarşısında aciz qalıb dolaşan ata onunla riyazi dildə danışır:

*A bala, adam nə qədər xam olar?
Sən bir az qanınca kəsir tam olar [54, s.168].*

Bu satiranın nəsihət ruhu yuxarıdakı əsərdəkindən daha güclüdür. Davakar, ipə-sapa yatmayan oğuldan hamı üz döndərib. Məhəllə uşaqları belə onunla ünsiyyət qurmaq istəmirlər. Nəsihətçiliyə üstünlük verən şair bu bədii nümunədə də vulqar şəkildə səslənsə də “Ayını dağdan düşürüb qandırmaq olar, ancaq qanmazı qandırmaq olmaz” atalar sözünü improvizə edilmiş şəkildə atanın dili ilə şeirə gətirir:

*Baxsana, dost - aşna qarışmır sənə,
Nədən ki, həngamə yaraşmır sənə.
Öyüd - nəsihət də kar aşmır sənə,
Dərd budu, vəhşi ayı da ram olar,
Ay bala, səndən çətin adam olar [54 , s. 168].*

Övladının tərbiyə yolunda böyük çətinliklə qarşılaşan atanın təbirincə, şaftalıya calaq vurularsa badam olar, ancaq onun övladı bu sahədə kəsirdir. Şair həmçinin mükəllimədə “Ay olan ağına yamansın keçə” yazmaqla Şəki dialektinə sadıqlığını nümayiş etdirmişdir:

*Dirəşmə hər daşa, düşərsən gücə,
Çəkdiyim zəhmət də gedər bol heçə,
Ay olan ağına yamansın keçə,
Calaq vursaq şaftalı badam olar,
Ay bala, səndən çətin adam olar [54 , s. 168].*

Satiranın sonunda şair övladının tərbiyələnilib yoluna qayıtmasını, “papağını qabağına qoyub əməlli-başlı fikirləşib” tay-tuşlarından geri qalmamasını, Mahirin ağıl çeşməsindən su içib səhlərini anlamasını, xasiyyətini dəyişməsini arzulayan ata arzularının çin olmasını evinin toy-bayramı sanır:

*Varsa əgər zərrəcə başda huşun,
Qoy papağı qarşına, sən bir düşün,*

---

*Kamalla durub - oturan tay -tuşun,
Bu gün, sabah aldığı xoş kam olar,
Ay bala, səndən çətin adam olar.*

*Mahir çeşməsindən su içsən bir az,
Səhvlərini tez başa düşsən bir az,
Xasiyyətin bil ki, dəyişsən bir az,
Söz yox bizim evdə bayram olar,
İnan ki, səndən də bir adam olar [54, s. 168].*

Yaqub Mahirin “Cürbəcürə” tüfeyliləri sırasında fırıldaqçı falçılara, cindarlara da xüsusi yer verilir.Şair bu cür tiplərin öldürücü gülüşə məruz qoyulmasında cins tanımır. Mahirin bu cür sayseçmə qəhrəmanları sırasında ara arvadı Tükəzban mühüm yer tutur. Şair etika xatirinə onun əməllərini oxucusuna çatdırdığı satirik şeirində ona “bacı” deyə müraciət etmiş, buna görə də kəskin tənqidi ruhda yazdığı şeiri “Tükəzban bacı” adlandırmışdır.Şairə bu mahir kələkbazı pir kimi tanıtmışlar. Ancaq şair müşahidələrindən sonra qənaətə gəlmişdir ki, Tükəzban bacı kələkbazlıq çarşabına bürünmüşdür, yalançılıqda mahirdir:

*Hər şeyə mahirdi, Tükəzban bacı,
Deyirdilər pirdi, Tükəzban bacı[55, s. 106; 63].*

Satiraya giriş beytindən sonra şair bu universal kələkbazın qabiliyyətlər aləmi ilə oxucunu tanış edir.Məlum olur ki, Tükəzban bacı fırıldaqçılıqda şəhər birincisidir, qaş qoyur, yağlı dil töküüb insanları aldatmaq yolu ilə gündə yağlı fətirə, aşa öz evində qonaq edilir:

*Kimin dərdi olsa çəkər baş ona,
Kimin qaşığı yoxsa qoyar qaş ona,
Gündə gəlir, yağlı fətir, aş ona,*

---

*Danıŝsam bir sirdi, Tükəzban bacı,
Görün necə pirdi, Tükəzban bacı [55 , s.106; 63].*

İkinci bənddə şair Tükəzban bacının əməllər aləminə oxucusu ilə səyahətə çıxır. “Məşhur həkim” kimi Tükəzban bacı kora, topala, lala, kara çarə edir. Hətta sonsuzlar belə ona bala həsrəti ilə üz tuturlar. “Məşhur həkim” bu xam arzuları həyata keçirmək üçün “tas açmaq”, “fala baxmaq” kimi vasitələrdən məharətlə istifadə edir. İnsan kimi bir sifət olan Tükəzban bacı, şeytan kimi min sifətə girməyi bacarır. Şeirdən Tükəzban bacının əməllər dünyasını sərgiləyən bəndi oxuduqca xalqın nümayəndələrinin bu cür xürafatçılara inanmasına oxucu təəssüf edir və yazığı gəlir:

*Çarə edir, kor, topala, kar, lala,
Ondan sonsuzlar belə istər bala,
Gah tas açar, gah əl atar bəd fala.
Min fasona girdi, Tükəzban bacı,
Görün necə pirdi, Tükəzban bacı[55 , s.106; 63].*

Yaqub Mahirin satirik tiplər qalereyası o qədər zəngindir ki, buradan dahi Füzulinin şeir süfrəsi kimi istədiyiniz obraz təamını tapa bilərsiniz. Şair saf, təmiz sevdiyə biganə qalıb, aşıqə eqoistlik azarının qızdırması altında rədd cavabı verən, sonda isə bu rədd cavablarının qurbanına çevrilərək yaş ötürüb evdə qalan qızları da satiralarına tənqid hədəfi seçmişdir. “Pisləmə” müxəmməsi bu cür qadınların tənqidinə həsr olunmuşdur. Müxəmməsin birinci iki misrasında sevgilisindən rədd cavabı aldıqdan sonra biganə sevgili tərəfindən hər yerdə ünvanına olan pislənmək qərəzinə tuş gələn aşıqin üsyankar mövqeyi əks etdirilir:

*İstəməyibsən məni, sən ey afət, istəmə,
Özganin ayranına turş deyərək pisləmə[54 , s.159].*

Aşiqin etiraflarından oxucu məlumatlanır ki, nə yaxşı ki. o, bu cür insanların sevgisinə tuş gəlməyib, eşq atəşində yanmamışdır, yoxsa həyatı boyu qəm gölündə üzmək məcburiyyətində qalacaqmış. Şeirdə təsvir olunan ilqarsız, kobud məşuqə ipəyi deyil, köpəyi qarılığa gedən yolun başlanğıcıdır. Çünki atalarımız demişkən, ağıllı qızdan yaxşı ana, yaxşı anadan yaxşı qaynana, yaxşı qaynanadan isə ipəyi qarı olar. Qarşılıqlı sevgiyə söykənən sağlam ailə arzusu ilə şair bu cür sevgililəri tənqid atəşinə məruz qoymağı lazım bilmişdir:

*Nə yaxşı ki, səninlə həmdəm olub gəzmədim,
Düşüb eşq atəşinə həyatımdan bezmədim,
Allaha min bir şükür, qəm gölündə üzmədim,
Nə desən de, a zalım, mənə eqoist demə,
Özgənin ayranına turş deyərək pisləmə[54 , s. 159].*

Zahiri gözəlliyi də naqis olan bu “Məşuqə”, süni bərbəzəyə aludədir və bu cür süniliklə fəxr edir. Zahiri yeknəsəklik onu hörmətdən salan vasitədir və bu hərəkəti ilə o, qardaşına belə hörmət qoymur. Bu cür qabalığın nəticəsidir ki, rəfiqələrinin hamısı ailəli, evli-eşikli olmasına baxmayaraq, şairin təbircə desək, gönünün qalınlığından o, isə evdə qalıb qarıyıb. Axırda pefimançılıq hissləri keçirən Məşuqə evdə qalmasında günahkar fələyi bilir:

*Üzlərinə xal düzüb, sürmə çəkib qaşına,
Süni gözəlliyini qoyma dağın başına,
Heç olmasa qoy hörmət, qövmünə, qardaşına,
Barmağına taxmayan, altunuma mis demə,
Özgənin ayranına turş deyərək pisləmə.*

*Rəfiqələrin ərdə oğul - qızlı gəlindi,
Sənsən qarıyıb qalan, çünki könün qalındı,
Tutdu səni babalım, yana - yana qal indi,*

---

*Bağladın öz bəxtini, çox da məni həsdəmə,
Özgənin ayranına turş deyərək pisləmə.*

*Yol verib axşam - səhər, dad eyləmə fələkdən,
Fələk keçirdir səni gündə min yol ələkdən,
Üz çevirdin Mahirtək bir sadədil mələkdən,
Ölsəm ölümə keçmə, yatsam gəlmə xəstəmə,
Özgənin ayranına turş deyərək pisləmə[54, s.159].*

Dövrədən, zəmanədən şikayət motivləri müşahidə qabiliyyəti güclü olan bütün söz sənətlərinin yaradıcılığında olduğu kimi, Yaqub Mahirin yaradıcılığında da aparıcıdır. Şair zalım, acınacaqlı zəmanəyə, dövrəyə “ey fələk” deyərək müraciət etmişdir. Həyatı məşəqqətlər içərisində keçən şair yoxsul ömür sürmüş, sanki zəmanə onun sad, xürrəm həyatına düşmən kəsilmişdir. Hətta aylarla ailəsinə ət ala bilməyən şair şəhər qəssablarına satirik şeirlərini, meyhanalarını satmaqla onlardan ət almışdır. Bu acı həyat lövhəsi şairin taleyini məşhur romantik şair Məhəmməd Hədinin taleyinə yaxınlaşdırmışdır. Həyatından məlum olduğu kimi, Məhəmməd Hadi də Bakı küçələrində məhəbbət şeirlərini satmaqla məşğul olmuş, ehtiyaclarını ödəmişdir. Yaqub Mahir 60-cı illərdə Oxud kolxozundan açıq fikirliliyinə görə işdən ədalətsizcəsinə azad edildikdən sonra Şəki şəhərinə qayıtmış, “Nuxa fəhləsi” qəzetində, Şəki poçtxanasında poçtalyon vəzifəsi üzrə verilmiş elanla tanışlıqdan sonra poçtxananın rəhbərliyinə üz tutmuş və rüşvətxor rəis tərəfindən: “Get, göz hələ sən” kinayəsi ilə qarşılanmışdır. Keçmiş sosializm cəmiyyətinin “qanunlu”, “ədalətli” idarə rəhbərinin rüşvətxorluğu, süründürməçiliyi şair tərəfindən bədiiləşdirilmiş, “Get göz hələ, sən” satirasının yazılması ilə nəticələnmişdir:

*İş istədim sabiq rəisdən –
“İş taparam, get, göz hələ sən” , - dedi,*

---

*Bir günü elan var idi iş üçün,
Ərizəmi yazdım ora verdim o gün.
Məcəzımı korlayaraq büsbütün,
Rəis mənə: - “ Nə tez gəlmisən”, - dedi,
Bir neçə gün, get, gəz hələ sən , - dedi*

*Bir neçə gün... Düz bu gün üç həftədir,
Rəis də kurorta gedib, kefdədir,
Mən deyirəm bu əzabım müftədir,
Katibə qız: “fikrində səhvsən”, - dedi.
Bir neçə gün get, gəz, hələ sən,- dedi[55 , s. 104; 76].*

XX əsrin 90-cı illərində yaranan yeni quruluş - “Hər kəs özü üçün, təkcə Allah hamı üçün” prinsipi ilə ortaya atılan kapitalizm quruluşu onsuz da vəziyyəti ağır olan şairin vəziyyətini daha da ağırlaşdırmışdır. Cəmiyyətdə mənfiliklərin çoxalması, idarəçilik sistemində olan naşılıq, özbaşınalıq şairin həyata baxışını əlvanlaşdırmış, yaradıcılığını yeni mövzu, ictimai məzmun və bədii obrazlarla zənginləşdirmişdir. Fələyin qurğusunda burulan, əzab çəkən şair “Kimi” rədifli qəzəlində “fələyə”, yeni zəmanəyə, onun çatışmazlıqlarına etiraz edərək yazmışdır:

*Qurğu olmaz, ey fələk, bu qurduğun qurğu kimi,
Doladın barmağına, insanları sarğı kimi [54 , s. 72].*

Şair şeirdə maraqlı bənzətmələrlə yeni cəmiyyətin oyunlarından baş açmadığını, kaplanların yuxuya verilərək çaqqal - çuqqala boğdurulmasını, günahsız göyərçinin çalağana yem olmasını ürək yanğısı və qəzəblə qeyd etmişdir:

*Yuxladıb qaplanları, boğdurdun çaqqal - çuqqala,
Günahsız göyərçini göydə çaldın qarğı kimi[54 , s. 72].*

Yeni hökumətin islahat siyasətini bəyənməyən, düşüncəli insanların kortəbii şəkildə vəzifəsindən uzaqlaşdırılaraq, qarğı kimi addıma bir peyda olan səviyyəsizlərin vəzifə kreslosunda əyləşdirilməsi heç də şairin ürəyincə deyil:

*Düşüncəli kəllələr getdi bir - bir haqq yerinə,
Səviyyəsizlər bitir addıma bir, qarğı kimi [54 , s. 72].*

Daş ürəkli vəzifəbazlar, möhürbazların bayramıdır. Onlar keyf çəkməkdə ikən şair kimi dərd əhlilər zillətdədir. Zəmanə onların müdafiəçisi deyil, əksinə əzab verən qurğusudur. Haqq çağırən bəndələrin üzü gülmür, fələk onlardan üz çevirib. Dərd-mənd olmadığı üçün dərd əhli oğru kimi dərdini xəlvəti yazır:

*Daş ürəkli kimsələr keyfin çəkib, rahat yatır,
Hifz edib, sən onlara, yorğan örtün pərqu kimi.
Gülmürsən üzlərinə haqq çağırən bəndələrin,
Dərdindən doğru yazar, bu aləmdə oğru kimi [54 , s. 72].*

Şairin ittihamı böyükdür. Cəmiyyət bərabərlik sevirse, müstəqillik hamı üçündürsə, bəs onun kimilərin payı hanı? Niyə fələk onların yalvarışlarını eşitmir, onlara rəhm eləmir? Hər ittihamın önündə durğu kimi dayanır:

*Bəs sənin rəhmin hanı, eşitmirsən neçün bizi,
Hər kəlmənin önündə dayanırsan durğu kimi [54 , s. 72].*

Şairin yeni quruluşa hiddətinin ifadəsi olan “Hanı bəs?” satirasında da cəmiyyətə qəzəbi böyükdür. Müstəqilliyin bəhrələlərindən azad ölkənin, azad vətəndaşı kimi özünə də pay düşəcəyini ümid edən şair, əksinə hara gedirsə vətəndaş taleyinə biganəlik görür, axtardığı həqiqətdən əsər-ələmət görməyərək zəmanəyə etirazını “Hanı bəs?” sualı ilə bildirir:

---

*Dəyişib dövrü - zaman, adə, həqiqət, hanı bəs?
Bu cəmiyyətdə deyin, insana qiymət, hanı bəs?[əlyazma].*

Hara gedirsə insafsız, mürvətsiz dövlət məmurları ilə üzləşən şair ədalətsizliyin hökmran rolunu görür, hər şeyin pulun əsirinə çevrildiyinin şahidi olur, müasir dövrü - zamanəyə heç bir etibar qalmır, yaşamış olduğu keçmiş sovet dövrü bərabərliyinin həsrətilə yaşayır:

*Qalmayıbdır elə san, kimsədə insafdan əsər,
Çünki hər şey pulladır, ay bala, hörmət, hanı bəs?*

*Var ədalət dediniz, mən də inandım tutalım,
Adama deməzlərmi, göstər, ədalət, hanı bəs?*

*Hələ də burnumdadır ətri ötən dövrünün,
Hara getdi, görəsən? O vaxtkı adət, hanı bəs?[əlyazma].*

Hətta şair gördüyü müsibətli günləri, cəmiyyətdə şahidi olduğu qəziyələri qiyamət gününə bənzətməkdən belə çəkinmir. Cəmiyyətdə baş verən cürbəcür rəzalətləri, atanın öz qızını hərraca qoymasını, valideynin övlad qatili, övladın valideyn qatili və digər aqlın qəbul etmədiyi hadisələri televizor ekranlarından gördükçə, şərhlərini eşitdikçə şairin qəlbində işıqlı gələcəyə, firavan həyata ümitsizlik hissləri baş qaldırır. Dədələrin vaxtilə insanları qorxutduğu qiyamət gününün çatdığı bəyan edir:

*Gülə bənzər qızını qoyubdu hərraca biri,
Heç deyən yox, a kişi, ar, namus, qeyrət, hanı bəs?
Qorxudurmuş dədələr qəhri qiyamətlə bizi,
Mahir, qopmur nə üçün de, o qiyamət, hanı bəs?[əlyazma].*

Yaxud XX əsrin 90-cı illərinin əvvəllərində baş vermiş ictimai-siyasi, sosial böhranın vumuş olduğu zərbələrə, yaratmış olduğu çətinliklərə dözə bilməyən şair “Cana doymuşam” adlı satirasında diqqətə çatdırır. Cəmiyyətdə yaranmış olan qarışıqlığı açılmaz kələfə bənzədən, alimlə cahilin yerinin səhv düşdüyünü yaradan və cahillərin müdafiəçisi olan cəmiyyətdə dərdən alınma qırış düşdüyünü zəmanəyə etiraz sədələri altında bəyan edən şair yazır:

*Adamlar kələftək dolaşiq düşüb,
Aqillə cahillər qarışıq düşüb,
Bu dərdən alınma qırışıq düşüb,
Kəcrəftar zamandan cana doymuşam[55, s. 32].*

Elə zaman gəlib ki, şüurlarda zəlzələ baş verib. Cavanlar “müasirləşib”, ədəb-ərkan bahalaşaraq qəhətə çıxıb. Şair hara baxırsa, ilhamı qaralır, beynində “Getsin, heç gəlməsin belə dövrən, gəcrəftar zəmanə” etirazı fırlanır:

*Cavanlar gözləmir ədəb - ərkanı,
Baxdıqca adamın qaralır qanı,
Getsin, heç gəlməsin belə dövrən,
Gəc rəftar zamandan cana doymuşam[55, s. 32].*

Üzdə insan haqlarının müdafiəçisi olan zəmanədə kasıbın haqq deyən dilinə qıfıl vurulur, qocaya, əlilə hörmət qoyan tapılmır. Şair siyasi qatlara da enərək şeirin bəndlərindən birində xarici investisiya məsələlərinə də toxunur, onları pisləməkdən, acı tənqiddən çəkinmir. Ölkənin təbii sərvətlərinin talanmasına dözə bilməyən şair özünə ölüm arzulayır:

*Haqq deyən kasıbın kəsilir dili,
Sayan yox qocanı, nə də əlili,
Durduqca hər şeyin çıxır zibili,*

Gəc rəftar zamandan cana doymuşam.

*Xaricdən gələnələr çapır atını,
Kəşf edir Xəzərin yeddi qatını,
Ay Allah, gəl apar amanatını,
Gəc rəftar zamandan cana doymuşam[55, s.32].*

Sırf M.Ə. Sabir üslubunun təzahür etdiyi “Şikayətnamə” şeirində danışan tip müasir xüsisyyətləri özündə əks etdirən ticarət təşkilatının satıcılarındanır. Bu antipod cəmiyyətin gəmiricilərindəndir. Qadınlıq zərifliyini ataraq gəlhagəlin eşqinə düşməkdənsə, nazlı gəlin olmasını istəyən bu tip bibisinə müraciətlə qəmdən ürəyinin partladığını bəyan edir. Monoloqundan məlum olur ki, həyatı mənfiliklərlə dolu olan bu soyğunçu ömründə gəlirsiz işə baxmamış, düzlüyün nə olduğunu eşitmiş, ancaq ömründə birçə dəfə də olsun ona əməl etməmişdir. “Qaradinməzlik”, “ciddilik” onun istismarçılıq, soyğunçuluq libası olmuşdur:

*Partlayır, ay bibi, qəmdən ürəyim,
Yox bu dar gündə bir arxam, dirəyim.
Kaş olaydım işvəli, nazlı gəlin,
Eşqinə düşməyəydim gəlhagəlin.
Mən ki, gəlirsiz işə baxmaz idim,
Canımı hər peşəyə yaxmaz idim.
Qaradinməzlik edib gülməz idim.
İşdə düzlük nədi heç bilməz idim.
Düzlüyün andıra qalmış sözünü,
Eşidib eyləməz idim özünü[55, s.130; 93].*

İctimai mənafeyi ikinci dərəcəli iş hesab edib, öz xeyiri üçün çalışması, çalışdığı ticarət təşkilatının fəaliyyətinin qaydasız, nizamsız olması, “import” malların dal qapıdan alver-

---

çiyə verilərək yağlı qazanca sahib olmasını mənfi tip ləzzətlə nəql edir. Xalqa xidmət üçün xidmət postunu tutan satıcının xalqa satmaq üçün nəzərdə tutduğu mallar isə brak, satılmamış yığılıb qalan mallardır. Şair satirik tipi danışdırdıqca oxucunu onun “zəngin” mənəvi aləmi ilə tanış edir:

*Saymayıb mən işimin qaydasını,
Güdərdim tək özümün faydasını.
Dal qapıdan ötürüb yaxşı malı,
“İmport” nu neylonu, tuflini, şalı.
Verib dəllala alardım pulunu,
Tapmışdım yağlı qazancın yolunu.
Qalıq malları qoyardım lap üzə,
Modnu şeylər, bibi, dəyməzdi gözə[55 , s.130; 93].*

Şairin satirik tipi o qədər mahirdir ki, hətta özündən qat-qat fırıldaqçı olan şefini-mağaza müdirini belə aldatmağı bacarır. Çünki möhtəkir arxalıdır. Təftişsiz yaşayan möhtəkir kef aləminin hökmranı kimi özünü bibisinə təqdim edərək, qəminin, kədərinin olmadığını səliqə ilə nəql edir. Plana yad olan bu möhtəkir davranış münasibətlərini də alıcılarla düzgün qurmur, alıcı aldanış məqamında aldandığını anlayıb “Şikayət dəftəri”ni tələb edərsə, həyasızcasına təhqirlə üzləşir:

*Neyləyərdim planı, ya filanı,
Danışardım müdirə min yalanı.
Çünki arxamda öz əmim vardı,
Nə gözdə qorxu, nə qəmim vardı.
Tələb etsəydi biri xırda pulu,
Verərdim tez cavabın, ağzı dolu.
İstəsəydi “Şikayət dəftəri”ni,
Deyərdim, çək, kişi, məndən şərini.
Bibican, təftiş üzü görməz idim.
Gəlsə də heç ona əl verməz idim.*

---

*Bir də olmazdı qaş altdan dəbərən,
Düşünərdim, "nə acəb bəxtəvərəm..."[33,s.130-131; 93].*

Ancaq möhtəkirin xoşbəxt günləri çox sürmür. Əmisi işdən qovulur. Təftişçilər qarşısında aciz qalan möhtəkir xanımın bibisinə gileyləri böhranlı həddə çatıb. Hətta müqəddəs ocaqlar, pirlər də dadına çatmır. Pirə nəzir desə də xeyri olmur. Nəticədə dükanı da əlindən alınaraq məsuliyyətə cəlb olunur:

*Nə bilim, iş belə tərsə dönəcəkdir,
Nə bilim, bəxtim, çırağım sönəcəkdir.
Nə biləydim, əmim işdən çıxacaqdı,
Nə biləydim, demoqoqlar qızacaqdı.
Götürüb düz başa məndən yazacaqdı.
Bibi, təftişçi gəlibdir təzədən,
Yoxlayıb cük - biki bir - bir təzədən.
Deyir, əskikdi, bacı, haqq- hesabın,
Malları neyləmişən, ver cavabın.
Sarsıldım, bundan halım oldu xaraq,
Bilmirəm, indi verim mən nə cavab.
Bibican, bil çəkirəm müftə əzab.
Qalmayıb məndə nə taqət, nə də tab.
Pirə getdim, nəzir etdim, sən inan,
Olmadı zərrəcə ondan dad - aman.
Doğrusu, lap kəsilibdir kələyim,
Bilmirəm, başıma nə kül ələyim.
Əlimdən nəqd dükanım da gedir,
Üstəlik bu quru canım da gedir[55, s. 131; 93].*

XX əsrin 70-ci illərində xalqın məişət məsələləri də Yaqub Mahirin satirik manerasında özünə yer almışdır. Şair satirik səpkidə yazdığı "Avtobus" şeirində xalqa göstərilən məişət xidmətinin yarıtmazlığından söz açmışdır. Sürücülərin

---

nəzarətsizlik üzündən marşrut cədvəlinə düzgün əməl etməməsi səbəbli dayanacaqda avtobusun yolunu gözləməkdən gözləri giryan olan bir qadının narazılıqları əsərin ekspozisiyasını təşkil edir:

*Gözümüzü etmişən, yolunda giryan, avtobus,
Haralarda qalmısan, tez gəl minək, can avtobus[60].*

Yolunu gözləməkdən cana doymuş insanlar artıq üzülüb-lər, hətta nigaran qadının qucağında olan körpəsi soyuqdan donmaq üzrədir. Uzun gözləmədən sonra gəlsə də, nə fayda, təmir olunmaq üçün yeri qarajlıqdır:

*Taqətdən saldıq təni, hey gözləməkdən biz səni,
Mürvət eylə bir qədər halımıza yan, avtobus.*

*Körpəmi soyuq kəsir, gör necə də tir - tir əsir,
Qızıldan qiymətlidir, vallahi, hər an, avtobus.*

*Sənsə salxaq, “laqqalaq” nasaz ötürsən qaraja,
Ötməyin çox yaxşı, get, et “dərdə dərman”, avtobus[60].*

Nasaz maşının təmir olunub qarajdan qayıtması da insanlara fayda vermir. Əksinə, yolunu gözləyən sərnəşinlərin çoxluğu narahatlığı daha da artırır. Şair planın dolmamasından giley-güzar edən sürücünü tənqid atəsinə tutmaqla yanaşı, maşında olan basabası “dolma qazanı” na bənzədir:

*Gec gəlib doldurursan dolma təki camaatı,
Deyinirsən bir hələ, dolmayır plan, avtobus.*

*Bil, cədvəli pozmasan, planın da dolar asan,
Gəl, inanmırsan sına, bu mərd, bu meydan, avtobus[60].*

Cəmiyyətzidd vərdişləri bütün yaradıcılığı boyu satirik hədəfə götürən Yaqub Mahirin satirik tüfeyliləri sırasında qumarbazlar da kəskin tənqiddə məruz qalmışlar. Qumar oynayan oğlunun əməllərindən çəkdiyi zəhmətin müqabilində heyfsilənən atanın dili ilə şair “Qumarbaz imiş” adlı satirasında qumar oynayan gənclərin mənasız həyatını təsvir etmişdir. Anaya həqarətlə müraciət edən atanın dilindən bu məşğuliyyətin insanı fəlakətə sürüklədiyi vurğulanmışdır. Şeirin məzmunu o qədər maraqlı və realdır ki, şair qumarbazın əməllərini, ailəyə olan etinasızlığını, uduzduğu pulların boşluğunu doldurmaq üçün oğurluq, yalançılıq kimi vərdişlərə qurşandığını real və dolğun şəkildə canlandırmışdır:

*Kül başına, ay Tükəz! Oğlun ütük qaz imiş,
O gözünə döndüyüm, əsil qumarbaz imiş.*

*Dünən nişanda pusdum, sezdim onun halını,
Pulu qumara qoydu, pozmadı əhvalını.
Pencəyi də uduzdu, sınaıb iqbalını,
Gördüm içib, dəmlənib, keyfi yaman saz imiş.
O gözünə döndüyüm, əsil qumarbaz imiş
[55,s.125-126; 66].*

Şeir in ikinci bəndində oğlunu ağıllı bilib, onu pis cürlərin təsiri ilə yolunu azıb qumara qurşanmasını ata böyük bir təlaşla həyat yoldaşına nəql edir, oğul yolunda zəhmətinin hədə getməsindən təəssüf hissi keçirir. Oğlu ona fəxr mənbəyi deyil, xalis baş bəlası olmuşdur:

*Mən elə bildim balam, bir ağıl dəryasıdır...
Sözü düşəndə dedim, gözümün ziyasıdır.
Sən demə, oğlum mənim xalis baş bəlasıdır,
Vallah hayıf...Zəhmətim, ağılı onun az imiş,
O gözünə döndüyüm, əsil qumarbaz imiş.*

---

*Dəng elədin hey məni, gəl, onu evləndirək,
Özü qazansın dedin, evi üçün çay - çörək.
Mən də inandım düzü, oğlum sandım zirək,
Amma bizim zırrama lap yekə qanmaz imiş,
O gözünə döndüyüm, əsil qumarbaz imiş.*

*Çox yalvardım qoşulma, sonbeşiyim , Təmraza,
Döndərəcəkdir səni yoxsa ütük bir qaza.
Gül kimi sözlərimi edib əvəz fit qoza,
Satdı olan olmazın, gör nə utanmaz imiş.
Dünənki üç yüz manat satdığı palaz imiş.
Kül başına, ay Tükəz! Oğlun ütük qaz imiş.
O gözünə döndüyüm, əsil qumarbaz imiş[55 , s.126; 66].*

Cəmiyyətdə dayıların, əmilərin kölgəsində ömür sürənlər şairin “Kef-damağın olsun” satirasında mühakiməyə cəlb olunurlar. Şair şeirdə bacıoğlunun harın həyatına zamin duran dayını danışıdır. Satirik şair onu bacıoğlunun dalının daldası, dağı kimi təsvir edir. Dayı mal təminatçısı, bacıoğlu isə malı əridəndir:

*Dayanmışam dalında bir dağ kimi,
Çalış, olsun qanacağın, bacıoğlu,
Göndərdiyim malı ərit yağ kimi,
Alverə marağın olsun, bacıoğlu,
Ye, iç, kef - damağın olsun, bacıoğlu
[55 , s.124; 81].*

Alver dünyasında dayı tövsiyələrinə nöqtəbənöqtə əməl edən bacıoğlu bu dünyanın qaba nümayəndələrindən birinə çevrilmişdir. Alın təri tökməklə pul qazanmaq dayı nəsihətinə əsasən onun ömür yoluna ziddir. Yaxşı maşına sahib olmaq

---

üçün mütləq hiylə-kələk yolu ilə baş işlədib zəhmətdənkənar pul qazanmağı dayısı ona tövsiyə edərək ömür yollarını “ağıllı” məsləhətləri ilə bəzəmişdir:

*İstəsən almaq özünə çağ maşın,
Əməyin, zəhmətin, adə, at daşın.
Pul yığ, zirək ol, desinlər var başın.
Çay, çörək, ət, yağın olsun, bacioğlu,
Ye, iç, kef-damağın olsun, bacioğlu[55 , s.124; 81].*

“Ağıllı” dayının tövsiyələrində yer tutan birinci məsələ dünyanın bicliklərindən baş çıxarmağı bacarmaqdır. Yalnız mükəmməl təcrübə sayəsində mükəmməl aldatma yollarına, çoxlu assortimentə malik olmaq olar. Çox pul qazanmağın ən mühüm yolu fırlıdaqçı olmağı bacarmaqdır. Bacioğlu dayının tövsiyələrinə əsasən qazancsız keçən günü gün saymır:

*Bacar qazancsız keçməsin bir anın,
Yaxşı öyrən bicliyini dünyanın.
Soraqlaş məzənnəsin hər yanın,
Min cür fırlıdağın olsun, bacioğlu,
Ye, iç, kef - damağın olsun, bacioğlu[55 , s.124; 81].*

Malın tükənməsi bacioğlunu düşündürmür. Çünki bu işin təminatçısı dayısıdır. Hər şey gözüstü bacioğluya vaxtında göndəriləcək. Bacioğlunun əsas dəmlənmək yeri isə zəhmətsiz gəlirin hesabına əldə edilmiş pulla restoranda yeyib-içib şənlənməkdir.

*Mal qutarantək yaz istə, qəm etmə,
Göndərərəm, gözüüm üstə, qəm etmə.
Restoranda de şikəstə, qəm etmə,
Süfrəndə konyakın olsun, bacioğlu,
Ye, iç, kef - damağın olsun, bacioğlu[55 , s.124; 81].*

Dayısının ye, iç, kef elə çağırışları bacioğlunun boğazında qalır. Dayısını möhtəkirliyinə görə yuxarılara, şairin təbirincə desək, keçi qiymətinə satırlar. Dayısının tövsiyələrinə əməl edən bacioğlu qaşqabaqlıdır. Çünki qohumbazlığına görə, dayısının vəzifəsindən çıxarılması təhlükəsi yaranıb.

*Birdən dayını keçi kimi satsalar,
Vəzifəmdən bir qırağa atsalar,
Məcəzıma acı soğan cırtsalar,
O vaxt qaşqabağın olsun, bacioğlu,
Sağlığına bir söz deyən yox hələ,
Ye, iç, kef - damağın olsun, bacioğlu[55 , s.124; 81].*

“Qoyma gəlsin!” satirası mənfi tipin yalvarışları üzərində köklənmişdir. Yuxarıdakı satiradan fərqli olaraq bu satirada yalvarış nöqtəsində dayanan bacioğludur. Hiylə, fırıldaq işlətməkdən bezən bacioğlu malların üzərində qiymətin olmaması səbəbli “projektorçuların əlinə keçməmək üçün dayısına boğaz tutub, dil çıxararaq yalvarır ki, “projektor”çular onun tərəfə gəlməsinlər:

*Bizə “projektor”çular can dayı, qoyma gəlsin!
Bacioğlunun halına, yan dayı, qoyma gəlsin!
Lap cana doymuşam mən, işlərindən onların,
Zalımlar, hara gəldi soxur öz burunların.
Tutantək deyir, hanı qiyməti bəs bunların?
Onda tutulur dilim, can dayı, qoyma gəlsin!
Bizə “projektor”çular, can dayı, qoyma gəlsin![80].*

Dayı köməyi kölgədə qalıb. Antipod cəzalandırılmaq təhlükəsi ilə üz-üzədir. Möhtəkir öz nəfsini cilovlaya bilmədiyindən gözüaçıq müştərilərin biri tərəfindən proyektorçulara şikayət edilib. Ptojektorçular tərəfindən aparılan ciddi yoxlama

---

bütün fırladaqların üstünü açmış, möhtəkirin bağrını qana döndərən akt bağlanmışdır:

*O gün alt - üst ediblər piştaxtanı, rəfləri,
Açıb töküblər üzə, neylonları, şərfləri.
Yazıblar onlar məndən, nə istəsə kefləri.
Bağrım oldu acıqdan qan, dayı, qoyma gəlsin!
Bizə “projektor” çular, can dayı, qoyma gəlsin![80].*

Bacıoğlunun bağı qan ağlayır. Yoxlamanın nəticələri ağır olmuşdur. Şəhərin “Projektor sancağı” lövhəsini bacıoğlunun şəkli bəzəyir. Nifrət dolu baxışlar hər gün onun şəklinə zillənir. Hələ dükan bağlansa, bacıoğlunun bir günlük xiffəti bir ilə bərabər olacaq, gen dünya ona dar gələcəkdir:

*Şəklimə get bax, çəkib asıblar bir divardan,
Gəlib - keçən hey baxır nifrət ilə kənardan.
Fələk də baş çıxarmaz o “projektor” çulardan.
Düz sözümdür sən inan, qan, dayı, qoyma gəlsin!
Bizə “projektor” çular, can dayı, qoyma gəlsin!*

*Dükanı bağlatsalar, bil, mənə çox ar gələr,
Başıma gen dünyamız elə sannam dar gələr.
Bir günüm, xiffətimdən ilə bərabər gələr.
Halıma, əhvalıma, yan, dayı, qoyma gəlsin!
Getməsin əldən şərəf, şan, dayı, qoyma gəlsin!
Bizə “projektor” çular, can dayı, qoyma gəlsin![80].*

Varlanmaq yollarında xüsusi tamahkarlıq məktəbi keçən mağaza müdiri “Mənim” satirasının təqdimat obyektidir. Şair onun kimliyini, əqlədən kasıb, tamahdan varlığını öz sözləri ilə təsdiqləyib sonra oxucusuna təqdim edir:

---

*Əqlimə güc gəldi, tamahım mənim,
Dağıldı birdəncə, tifaqım mənim[69;94].*

Mənfi tipin monoloqundam məlum olur ki, dövrünün ən məşhur vəzifələrindən olan zavmaqlıq dövründə qəmsiz, kədər-siz günlərini yaşayıb. Adı alimdən də ucada dayanar, zavmaq kimi gündə bir evə zorla qonaq dəvət edilərdi. Ancaq “yazığın” tamahkarlığı üzündən işıqlı sabahı qaranlıq gecəyə dönmüşdür. Şair tipin lovğalıq hisslərini, eqoizmini və kədərli etiraflarını sənətkarlıqla əks etdirərək yazır:

*Ay qağa, o vədə ki, zavmaq idim,
Vallahı, qəmdən tamam iraq idim.
Keyfi kök idim, damağı çağ idim,
Gündə bir evə mən qonaq idim.
Əqlimə güc gəldi, tamahım mənim,
Döndü qara oldu, sabahım mənim[69; 94].*

Tamahkar tamahının güdazına getsə də, hələlik pis günlərin tamamını yaşamır. Qara günü üçün yığıdığı pullar dadına çatıb. Rüşvət verərək başqa bir idarəyə rəis təyin edilib. Lakin tamahkarlıq adətcarlığı onu tərək etməyib, rüşvət verilmiş pulların əvəzini çıxmaq üçün zəli qana hərək olduğı kimi, o da pula hərəkdir. Hərəkliyi yenə onu iflasa apararı vasitəyə çevrilib:

*Bilmə ki, bekar qaldım, müflis oldum,
Yox, bu dəfə bir yerdə rəis oldum.
Heyf ki, yenə nəfsi iti, pis oldum,
Zəli qana, mən pula hərək oldum.
Hərəkliyim oldu, günahım mənim,
Əqlimə güc gəldi, tamahım mənim[69;94].*

Satiranın sonuncu bəndi xalq ruhunun daşıyıcılığı kimi yadda qalır. Yaqub Mahir tamahkarın etiraflarını canlı xalq danışığı ifadələri üzərində qurub ifşanı billurlaşdırmaq məqsədi ilə tamahkarın dilində “Özüm özümə elədim, külü gözümə elədim”, yaxud “Andıra qalsın” kimi deyim və dialekt sözlərdən məharətlə istifadə etmişdir:

*Qərək, sitəm etdim özüm – özümə,
Lap külü də üflədim öz gözümə.
İndi tanış, dost da baxmır üzümə,
Gah döyürəm başıma, gah dizimə,
Andıra qalsın bu, tamahım mənim.
Dağıldı gör necə tifaqım mənim,
Döndü qara oldu, sabahım mənim[69; 94].*

Yaqub Mahirin istehzasının kulminasiyası “Daim xəcalətdəsən” satirasında cəmləşmişdir. Şairin tipik qəhrəmanı kənd varlılarındanır. Gününü pirdə, ziyarətdə keçirir. Kənddə iki arvada sahib olmasına baxmayaraq, üçüncünü almağa hazırlaşır. Şair mənfi xislətlərlə silahlanmış qəhrəmanına kinayəli gülüşünü:

*A kişi, göz dəyməsin,
Gündə ziyafətdəsən.
Həftədə bir, ayda bir,
Pirdə, ziyarətdəsən.
Kənd içində adın var,
Çün iki arvadın var,
Üçüncünü almağa.
Bəlkə də niyyətdəsən[55, s.102; 87].*

misraları ilə qəhrəmanına bildirir.

Arsızlığı ilə ad qazanan, kənddə yaşamasına, iki arvada, böyük bir külfətə sahib olmasına baxmayaraq, xəcalət torbası olan tip gününü şəhərdə eyş-işrətdə keçirərək eşqbazlıq edir, ayda bir dəfə kənddə görünür. Alverdə, müftə qazancda da mahir olan bu tipik obraz el üçün xidməti özünə ar bilir. Şair onun boyasını daha tündləşdirərək üç üzünü açmaq üçün bütün bədii vasitələrdən istifadə edir:

*Arvad düşməzmi dərdə,
Olsa, arsız bir ərdə.
Keçir günün şəhərdə,
Ayda bir yol kənddəsən.*

*Univermağa çatırsan,
Mal alıb, mal satırsan.
Ancaq azar çəkirsən,
El üçün xidmətdə sən[55 ,s. 102-103; 87].*

Təsərrüfatın qızğın vaxtında camaat əmək cəbhəsində çalışanda şairin qəhrəmanının sorağı istirahətdən gəlir. Heç bir sənətə sahib olmayıb vəzifə stolunda əyləşməsi də dövrün kadr siyasətinə və antipoda qarşı şairin mənfi münasibətini bildiren vasitədir.

*Bol pambıq var Muğanda,
Açır günəş doğanda,
Xalq tökülüb yığanda,
Sən istirahətdəsən.*

*Aləm olur sənətkar,
Yaratmağa səbəbkar.
De, nə gəlir əlindən,
Sən hansı sənətdəsən?[55 , s. 102-103; 87].*

Bütün əsərlərində əməyi şan-şöhrət işi hesab edən sənətkar, bu əsərində də mənfi qəhrəmanını əməyi sevməməkdə məzəmmət edir, onu tənbellikdən əl çəkməyə çağırır:

*Aç gözünü nəzər sal!
Xalq işdən tapmır macal,
Nə görmüsən bilmirəm,
Bu tənbel adətdə sən.*

*Zəhmətkeşindir zaman,
Yaxşı anla, yaxşı qan.
Əgər böylə gedərsə,
Daim xəcalətdəsən[55, s.102-103; 87].*

Əsərin mövzu aktuallığını nəzərə alan “Kirpi” jurnalının redaksiyası 1956-cı ildə satiranı jurnalın 21-ci nömrəsinin səhifələrinə çıxarmışdır.

Görkəmli satirikin “Cürəbəcürələr” aləminin vətəndaşları sırasına daxil edib, mənəvi aləmlərindəki eyiblərə rişxənd etdiyi obrazlar sırasında öz övladlarını mənfi yollara sürükləyən, küçədə tum, su satmağa vadar edən valideynlər də kəskin qırmanclanmışlar. Nadan atanın dilindən qələmə alınmış “Qoysana” adlı satirada “qoysana” müraciət formasının özü söyləyənin şəxsiyyətinin puçluğunu bildirən vasitədir. Uşağının təhsil alıb, müasirlik kəsb etməsi nadan atanı düşündürür. O, alverə qurşanmış övladının müftə gəlirlərini alqışlayıb, biçarə ananı “dilibilməz heyvərə” adlandıraraq möhtəkir kimi yetişəcək övladına mane olmamağa çağırır:

*Bu səviyə sən anasan, mən ata,
Qoysana ki, yazıq uşaq tum sata.*

*Xeyrini bil, ay dilbilməz heyvərə,
Dəng eləmə vəl təki nahaq yerə,*

---

*Uşaq necə, gör, qurşanıb alverə,
Razı olma bir belə dövlət bata,
Qoysana, gəl, oğlumuzu tum sata [əlyazma].*

Gündəlik rahat qazancı görən möhtəkir atanın monoloqu oxucunun diqqətini öz üzərində saxlayır. Məktəbi tərk edərək alverə qurşanmasına oğlunun arzular mənbəyi kimi baxan atanın sevinci yerə-göyə sığmır. O, arvadına bu işdə oğluna maneçilik cəhdləri göstərərsə, dədəsinin məzhəbinə and içir ki, cinnərib (əsəbiləşib)onu əzişdirə bilər:

*Var balamın bəlkə də öz mətləbi,
Tərk eləyib ona görə məktəbi.
Gəl az danış, o dədənin məzhəbi,
Cinlənərəm sonra çıxar bir xəta.
Qoysana ki, yazıq uşaq tum sata [əlyazma].*

Satırada cəmiyyətin iç üzünü açan yollar da savadsız atanın nitqində diqqətə çatdırılır. Alver dünyasının təcrübəli vətəndaşı olmuş Mirbağır adını yaza bilmədiyi halda piştaxta arxasından savadlını aldadır. Evlərinə xəzəl kimi pul yağır. Möhtəkir ata oğlu Səbzəlini fırıldaqda Mirbağırından aciz bilmir. Cəbzəli nəyə əl atır atsin o razıdır, təki aldatmaq, çalib-çapmaq yolu ilə evə pul gətirsin:

*Ad yazmağı heç bilirmi Mirbağır?
Di gəl ki, bax evlərinə pul yağır.
Səbzəli bəs neçün ola lüt, fağır?
Mən razıyam, hər şeyə o, əl qata.
Qoysana ki, yazıq uşaq tum sata [əlyazma].*

Övladını kiçik yaşlarından “ailə dolandırmağa” hazırlamağı ata özünün “müqəddəs” vəzifələrindən bilir. Onun çürük düşüncəsinə görə, oğlu bozbaşını haram yollarla özü qazanmalı-

---

dir. Nadan ataya görə, eşşəyə minməyi bacarmayan, ata minə bilməz:

*Oğlum sabah dolacaqdır on yaşa,
Qoy indidən çatsın əli bozbaşa.
Dərək elə, qan, zalım qızı, düş başa,
Qanmayırsan get başını vur daşa.
O, eşşəyi minməsə, çatmaz ata,
Hey deyirsən qoy onu internata,
Qoysana ki, yazıq uşaq tum sata[əlyazma].*

“Ay bala!” satirası da valideynin dilindən əməyə çağırış ruhlu bir əsərdir. Oğlunu namuslu əməyə alışdırmaq valideynin arzusudur. Ancaq satirik tənqidə tuş gələn qəhrəman əməksevər deyil. Ata bu tənbel övlada veyil-veyil gəzməkdən əl çəkməyi, el yolundan çıxmağa, daş üstünə daş qoyaraq el hörmətini qazanmağı tövsiyə edir:

*Durma çalış! Tay daşı, gəl, ay bala,
Tök ətəyindən daşı, gəl, ay bala.
Veyil - veyil gəzməyin, xeyri yoxdur,
Xalqa dodaq büzməyin, xeyri yoxdur,
Ağız - burun əzməyin, xeyri yoxdur,
Bir düşün işlət başı, gəl, ay bala,
Tök ətəyindən daşı, gəl, ay bala.*

*El yolundan çıxma ziyan taparsan,
Ortada vurnuxma ziyan taparsan,
Evini tik, yıxma ziyan taparsan,
Daş üstə qoy sən daşı, gəl, ay bala,
Tök ətəyindən daşı, gəl, ay bala.*

*İndi oğul, hər kim əməkdən qaçar...
Öz başına gündə bir əngəl açar.*

---

*Tutsan işi, iş səni, gözəl açar,
Həyat qur, olma naşı, gəl, ay bala,
Tök atəyindən daşı, gəl, ay bala[55 , s.116].*

El malına xor baxan, dövlət əmlakını mənimsəyərək yüz cür hiylə donu geyən, öhdəliyi, planı saxta şəkildə yerinə yetirərək xalqın malına - pambığa yaş qatıb çəkini saxtakarcasına artıran, taxıla ağır gəlsin deyə zibil qataraq artıq məhsulu mənimsəyib satan, yaxud özünə bolluq yaradan kolxoz anbardarlarını şair “Saqqalı yoluq kişi” satirasında tənqid hədəfinə çevirmişdir:

*Xəlvəti xalqın malına yaş qatıb,
Taxıla pudlarla zibil, daş qatıb,
Hiylə ilə iz itirib, baş qatıb,
Yaratdı öz xeyrinə bolluq, kişi[55 , s.105; 64].*

Anbardarın nəfsinin “təmizliyi” sayəsində kolxoz anbarı boşdur. Taxılın əksəriyyəti anbardarın evindədir. O, zibil qatdığı taxılın hesabına kolxozun planını ödəyib qalan taxılı siçan yuxasına daşdığı kimi evinə daşyıb xırıd etmişdir:

*Satdı əlatdan, taladı, anbarı,
Tərtəmiz ,vallah, yaladı, anbarı.
Evinə çəkib caladı, anbarı,
Min məzhəbə eylədi qulluq, kişi[55 , s. 105; 64].*

Lakin anbardarın talançılığı uzun çəkmir. Kolxoza gəlmiş yoxlama onun etirazlarına baxmayaraq, anbara möhür vurub yoxlama aparır. Anbardarın mənəvi sarsıntılarını ifadə edən şair yazır:

Bir gün onun lap üzünə durdular,

---

*Tənqid edib qol - qanadın qırdılar,
Qəfləti anbara möhür vurdular,
İstədi etsin qoluzorluq kişi.*

*İndi salıblar kişini cəncələ,
Qopur başında elə bil zəlzələ,
Qorxur düşə tezliklə əngələ,
Bu başı boş, saqqalı yoluq kişi[55 , s. 105; 64].*

Cəmiyyətdə olan çatışmazlıqların əksər hallarda əsas günahkarlarının geridə qalmış düşüncə sahibləri olan valideynlərin olmasını şair “Vallahi” satirasında tənqid etmişdir. Satiranın baş mənfi qəhrəmanı geridə qalmışların içərisindən seçilmiş, mənfi etik keyfiyyətlərinə görə yaşdlarını arxada qoyan İsadır. Şair onun çirkli batinini ifadə etmək üçün onun adının qarşısına Sırtıq ləqəbini qoyur. Bu ləqəbi ona şəkiliblər əməllərinə görə vermişlər. Allah İsaya hər şeyi bərabər verib. İsa boydan qısa olduğu kimi, ağıldan da qısadır. Şair bu tipin “insani keyfiyyətləri” ilə oxucunu aşağıdakı kimi tanış edir:

*Bizim qonşu Sırtıq İsa
Çox yekəbaşdı, vallahi.
Nəfsi iti, boyu qısa,
Ürəyi daşdı, vallahi[62].*

Sonrakı bəndlərdə şair İsanın övlad qarşısındakı valideyn vəzifələrini necə “vicdanla yerinə yetirib” onların “xöşbəxtliyini” təmin etməsindən danışır. İsanın qızı Sərvinazı azı üç oğlan istəmiş, onun evinə qızı üçün üç dəfə elçi ayağı dəymişdir. Ancaq İsa “köhnə kişilərdən” olduğu üçün dədə-baba adətlərinə əməl edərək qarşılıqlı məhəbbətə məhəl qoymayan bir ata kimi, qızının hərrac payı olaraq verilən mehrin azlığından narazı qalıb sevdiyi oğlana verməmişdir. Nəticədə ailə münasibətlərimiz

---

üçün yabançı hal olan hadisə baş vermiş, Səlbinaz sevdiyi oğlana qoşulub qaçmışdır. Adi məişət mövzusu kimi qələmə aldığı məsələ ilə şair böyük ictimai problemə toxunaraq demək istəmişdir ki, bəzən valideyn xudpəsəndliyi üzündən gənc qızlar sevdiyi oğlana ərə verilmir, evdə qalıb qarıyır, ya da onlar “mehr” adlı vaxtı keçmiş adətin qurbanına çevrilirlər. Şairə görə isə iti nəfslərin sonu göz yaşlarından, peşimançılıqdan başqa bir şey deyildir:

*Onun qızı Sərvinazi,
Üç oğlan istəmiş azı.
Mehirdən qalıb narazı,
Lap həddən aşdı, vallahi.*

*Yolçunu yolda əylədi,
Elçiyə gəlmə!, - söylədi,
Yazıq qız bir gör neylədi,
Qoşulub qaçdı, vallahi.*

*Ey dost, sən də düşün dərin,
Şahidi ol bu işlərin.
Bil ki, iti nəfslərin.
Dal günü yaşdı, vallahi[62].*

Xalq malına göz dikib rüşvət yolu ilə Şəkinin yağlı idarələrindən birində məmur olan adını gizlətdiyi “şəxsiyyəti” Yaqub Mahir məcazi mənada “Zırramazadə Zırrama” deyə çağırmışdır. Zırramazadə Zırramanın adı şairin tiplər qalereyasında qaymaq, bal əmənlər sırasındadır:

*Maya qoyub olub məmur,
Zırramazadə zırrama.
Deyirlər, qaymaq, bal əmir,
Zırramazadə zırrama[56 , s. 76].*

Müftə qazanc Zırramazadəni o qədər harınlaşdırıb ki, o, şəkililər demişkən, müfün ölüsünə çevrilib. Elin dərdi onun üçün əhəmiyyətsiz bir məsələdir:

*Əllərinə keçib umur,
Müftə görəndə tez cumur,
Elin dərdinə göz yumur,
Zırramazadə Zırrama[56, s. 76].*

Şəhərin sosial-məişət problemlərinin həllində vacib postlardan birini tutmasına baxmayaraq, Zırramazadə işinin öhdəsindən gələ bilmir. Bir həftə işıq yanmayıb, su problemi müşkülə çevrilmiş, Zırramazadə işləri dolaşığı saldığından vətəndaşları özündən narazı salmışdır:

*Bir həftədi yanmır işıq,
Su paylanır qaşığı-qaşığı.
İşləri salıb dolaşığı,
Zırramazadə Zırrama[56, s. 76].*

Şair Zırramazadəyə kefcil həyatı çox da yaşatmır. Onu nəfsinin, əməllərinin qurbanına çevirir. Belə ki Zırramazadə Zırrama kabinetində rüşvət alarkən yaxalanıb işdən qovulur, el dili ilə desək, adını küçədə it döyənlər siyahısına yazdırır:

*Kənd - kəsəkdə atın çapır,
Nə axtarsa, onu tapır.
Adam aldadır, pul qapır,
Zırramazadə Zırrama.*

*Adə, bunlar qalsın hələ,
Çoxunu salıb get - gələ.
Otağında qurub tələ,
Zırramazadə Zırrama.*

---

*Girvənkə birdən pud oldu.
Aləmin canı qurtuldu.
Rüşvət alanda tutuldu,
Zırramazadə Zırrama.*

*Mahir, o ki özün öydü,
Eldə mənəm -mənəm, dedi,
İşdən qovuldu it döydü,
Zırramazadə Zırrama[56, s. 76-77].*

Xalqın taleyini həll edən dövlət məmurlarının süründürməçiliyinə və özbaşınalığına Yaqub Mahirin qəhqəhələri qulaqbatırıcı idi. Şair “Ağa məmur” satirasında süründürməçi, bir saatda həll olunası məsələni günlərlə, aylarla uzadan və bundan xoşhallanan bürokrat məmuru onun meşinli qapısının arxasında günlərlə dayanıb qəbul növbəsi gözləyən bir şəxsin dili ilə tənqid etmişdir. Lirik qəhrəmanını şair o qədər də savadsız olmayan, öz sözünü deməyi bacaran bir şəxs kimi danışdırır. Süründürməçi məmurun qəbuluna sənədlərinə imzaladaraq möhür vurdurmaq üçün yazılan şəxs mədsədinə nail ola bilmir. Həmçinin onu da qeyd etmək lazım gəlir ki, şairin tənqid hədəfinə tuş gətirdiyi məmur sovet dövlətinin abi-havasının daşıyıcısı deyil, müstəqillik illərinin, vəzifə kreslosuna əyləşərkən xalqın qulu olacağına and içən müstəqil ölkənin “dəymiş meyvəsidir”. Şair bu tipi 2009-cu ildə seyr edib əməllərini gələcəyə faş etmək üçün satiranı qələmə almışdır. Həmçinin şatirikin məmura müraciət etdiyi qəhrəmanı da müasir düşüncəli, haqqını tələb etməyi bacaran bir insandır. O, məmura:

*Qanmaz deyiləm, az qulağım bur,
Sənədlərimə tezcə möhür vur, ağa məmur![56 , s.82] –*

---

deyə müraciət edir. Şeirin birinci bəndinin məzmununda şair qəhrəmanını-bürokrat məmurun laqeydliyinə tuş gələn qəzəbli kəndlini oxucuya təqdim edir. Torpaq sahəsinin sənədinin təsdiqi üçün adı bəlli olmayan kəndli qanuni sənədlərinə möhür vurdurmaq üçün “xalqın qulu olan” məmurun bir aydır ki, qapısında sürünür. Get-gəllərdən yorulub üzülən kəndlinin artıq səbr kasası dolmuşdur:

*Bir aydı boş dönürəm, bax, bu qapıdan,
Putluq asılıb ürəyimin sanki sapından.
Çıxmır başım heç vallahi ki, haqq – hesabından,
Yollarda məni, gəlsənə, az yor, ağa məmur!
Sənədlərimə tezə möhür vur, ağa məmur! [56 , s. 82].*

Məmurun mənasız sorğu-suallarına cavab vermək üçün də kəndli hazırlıqlı gəlib. Hesabatdan məlum olur ki, kəndli dəyərli bir daşınmaz əmlaka malik deyil. Sahib olduğu əşyalar soqquru çıxmış inək, dıncır ələk və sazdan ibarətdir. Öhdəsində arvadı, bir uşağı və bacısı var. İstədiyi yeddi sotux torpaq sahəsidir. Bu adı işdən ötrü bir aydır ki, əziyyət çəkir. Qarnı quruldaya-quruldaya məmurun sənədlərə möhür vurması həsrəti ilə onun qapısının qarovulunu çəkir:

*Öhdəmdə arvad – uşaq, bir də bacım var.
Bir soqqur inək, dıncır ələk, bir də sazım var.
Yeddicə sotux torpağa çox ehtiyacım var.
Boşdur qursağım, indi edir qurr, ağa məmur!
Yıxıq evimi sən kişisən qur, ağa məmur! [56 , s. 82].*

Ancaq məmurun gönü qalındır. Qürurunu sındırmaq fikri yoxdur. Mütləq kəndlidən umduğunu almalıdır. Bunu hiss edən kəndlinin məmura yalvarışları ironik səciyyəyə daşıyır:

Vəzifə üçün ağrın alım, etmə qürur sən,

---

*Dilənçilərdən də, görürəm, pay umursan.
Müftə görəntək ora ley kimi cumursan.
Sənə deyiləsi sözlərim çoxdur, ağa məmur!
Sənədlərimə tezcə möhür vur, ağa məmur! [56 , s. 82].*

Yaquub Mahirin satira güzgüsündə qeyri-etik keyfiyyətlərin daşıyıcısı olan yaltaq, xəbis, paxıl, xəsis insanlar da miskin görünürlər. “Yaltaq” şeiri onun satirik fondunun dəyərli nümunələrindəndir. Satirada yaltaq insana xas olan xüsusiyyətlər o qədər dəqiq və incə verilib ki, oxucu sənətkarın müşahidəçilik qabiliyyətinə heyran qalır. Rəisin qəbulunda pişiyə dönüb sağa, sola şırvanan yaltaq insanı Yaquub Mahir rəisinin qulu, itaətkarı, kişilik, insanlıq qürurundan kənar bir varlıq kimi təsvir edir. Yaltaq rəisi ona dağa yüz dəfə dırman desə, dağdan özünü at əmrini versə özünü onun yolunda qurban verməyə hazır olduğunu bildirməklə oxucunun gözlərində kiçilib, nifrətini qazanır:

*Rəisin yanında pişiyə dönər,
Şırvanar bir sağa, bir sola, yaltaq.
Bu dəmdə rəisi desə qalx dağa,
Yüz dəfə dırmaşar lap dağa, yaltaq[əlyazma].*

Şair qəhrəmanının eybəcərlik boyasını rəngarəng vurur. Üzdə özünü miskin, aciz göstərsə də, yaltağın əsil siması batinindədir. Daxili eybəcərlikləri zahiri görüntülərindən daha çoxdur. Belə ki, o, yaltaqlıqla yanaşı satirikin qələmində şərçi, böhtançı, birinin üstünə beşini də qoyub danışan gopçu, arsız, rəisinə belə yalan danışıb fırıldaq gəlməyi bacaran, özünü xeyri üçün hər işdə qabağa verməyi bacaran universal “qabiliyyətlərə” malik bir varlıq kimi yazıçının söz bazarında çox ucuz qiymətə satılır:

Bir sözün üstünə beşini qoyar,

---

*Rəisi aldadıb, əl atdan soyar,
Köhnə adətindən heç eyləməz ar,
Dürtülər daha da qabağa yaltaq[əlyazma].*

Şair xəbis, öz sozləri ilə desək, “içi qurdlu” adamları sevmir, onlara nifrətini “Qurdlu adamlar” şeiri vasitəsilə bildirir. Şairə görə, bu cür insanlar xəbislikdən doymayan, başqasının pis gününə sevinən, milləti təkamüldən qoyan insanlardır:

*Xəbislik etməkdən heç qəti doymaz,
Bir para içləri qurdlu adamlar.
Təkamül etməyə milləti qoymaz,
Bir para içləri qurdlu adamlar [54, s.59].*

Xəbisin doğması, yaxını olmaz. O, öz xeyri üçün öz doğma qardaşının belə kədərinə ortağ olmayıb sevinər, onu qırx metr quyunun dibinə salar. İlantək çalmaq bu cür insanların eybəcər xüsusiyyətlərindəndir:

*Doğma qardaşının ayağın alar,
Qırx arşın quyunun dibinə salar,
Adamı qəfildən ilantək çalar,
Bir para içləri qurdlu adamlar[54, s.59].*

Şair bayquş kimi təkliyi sevən, qonşu ilə ünsiyyət qura bilməyən, əksinə mərdə pişiyi kimi qonşunu xəlvəti pusan, müharibə olarsa məharətlə yayınıb aradan çıxan, hər an millətə asi çıxmağa hazır olan bu tip nadürüsləri ona xas olan eybəcər xüsusiyyətlər kimi sadalayır:

*Çəkdirər bağına uca bir hasar,
Mərdə pişik tək qonşunu pular,
Nə səni eşidər, nə qulaq asar,*

Bir para içləri qurdlu adamlar.

*Gah Şərqə boylanar, gah da ki, Qərbə,
Gizlənər hər b olsa, o getməz hər bə,
Ey Mahir, millətə endirər zərbə,
Bir para içləri qurdlu adamlar[54, s.59].*

Şair insan olub insanlıq simasını itirən, məxluqatı istismar edib, malını mənimsəyən, “mənəm – mənəmlik” azarına tutulan, kasıbları bəyənməyib, onlara Allah salamını belə verməyi özünə ar bilən, həyatının məzmununu yaxşılıq deyil, pislik üzərində quran, duyğusuz, nadan insanları “Lənət olsun” şeirində lənətləyir:

*Məxluqatın malın yeyən,
Pal - paltarın qalın geyən.
Söz düşəndə “mənəm” deyən,
Kasıbları bəyənməyən,
Nadanlara, lənət olsun.*

*Naqis əməldən doymayan,
Pisliyi əldən qoymayan,
Allah salanı qıymayan,
İnsan qəlbini duymayan,
Nadanlara, lənət olsun[56, s.93].*

Şeirin ikinci bəndində şair yenə xalq danışığı dilinin incəliklərinə sadiqliyini nümayiş etdirir. Xalqın naqis adamlara nifrətinin ifadəsi olan “Çatana çatır, çatmayana bir daş atır” deyimini naqis adamların davranış normalarına şamil edərək şeirin bədiiliyini artırır. Bu cür insanlarda şair həmçinin şərəfşan axtarmır, onları oxucusuna dar gündə Vətəni satan şəxs kimi təqdim edərək lənətlər yağdırır:

Kim demiş çatana, çatan,

---

*Çatmayana bir daş atan,
Şərəfini danıb satan,
Vətəninini yada satan,
Nadanlara, lənət olsun[56 , s.93].*

İlqarsız olan nadan insanları şair lənətləyərək onları mənəvi sağlığa çağırır. Şairə görə, el yolunda baş qoymayanlar, daş üstünə daş qoymayanlar, düşmənləri öz nurlu əməlləri ilə çəkdirməyənlar xalqın qəzəbinə tuş gəlməlidir:

*Göz qoyanda qaş qoymayan,
El yolunda baş qoymayan,
Daş üstünə daş qoymayan,
Düşmənləri çaş qoymayan,
Nadanlara, lənət olsun[56 , s.93].*

Lənətlər dünyasının nümayəndələrinin hamısına lənət yağdıran şair, öz ilhamına minnətdarlıq edərək cəmiyyətin yaramaz xüsusiyyət daşıyıcılarına real təsvir yolu ilə etdiyi lənətlərlə azacıq rahatlıq tapdığını bəyan edərək yazır:

*Pir olasan, Yaqub Mahir,
Az tapılar sənək şair,
Olanları etdin təsvir,
Tək sən deyil, aləm deyir,
Nadanlara, lənət olsun,
Lənət olsun, lənət olsun [56 , s. 93-94].*

Yaqub Mahir satirik tipə qarşı mübarizəsində tipin psixoloji qıçığının dərəcəsinə məhəl qoymayaraq onu ifşadan çəkinməmiş, bənzətmələrini hətta heyvan, həşərat adları üzərində müqayisə etmişdir. Şairin Sabirsayağı yazdığı “Kərtənkələ” müxəmməsində cəmiyyətdə kərtənkələ kimi ömür sürən

---

insanların kimliyi, həyat tərzinin təqdimatı verilmişdir. Şair satirada cəmiyyətdə qanmaz, sırtıq olub, hələ orta və ali məktəb illərində dərsi pozan, dərstdən qaçan, sonra “dədələrin”, “əmilərin”, “dayıların” təsiri ilə beşi-beşə vura bilmədiyi, sadə cümləni belə qura bilmədiyi halda qırmızı diplom alıb cəmiyyətin yeyinti postlarını ələ keçirərək dələduzluq edən insanları kərtənkələ adlandırmışdır. Şair kərtənkələlərin nəfsinin itiliyinə, sırtıqlığına güzgü tutaraq cəmiyyətə göstərmişdir:

*Nəfsin olacaq sənə bir gün tələ,
Ay üzü sırtıq, özü kərtənkələ.*

*Dərsi pozub, dinc dura bilmədin sən,
Beşi - beşə heç vura bilmədin sən,
Sadə cümləni qura bilmədin sən,
Keçirdin qıpqırmızı diplom ələ,
Ay üzü sırtıq, özü kərtənkələ [56 , s.95].*

Kərtənkələnin ömür yolunun işıqlandırılmasında dayının rolu müxəmməsin ikinci bəndində diqqətə çatdırılmışdır. Məlum olur ki, kərtənkələ “təhsilini” başa vuran kimi “xalqsevər dayı” onun “qabiliyyətini” nəzərə alaraq böyük bir anbara müdir qoydurmuşdur. Bircə ilin içində kərtənkələ yaxşı var-dövlətə sahib olmuşdur. Şairin kərtənkələnin bulvar həyatının təsvirini verməsi onun səfilliyini, rəzilliyini və yalançılığını sübut edir:

*Qoydu dayın səni böyük anbara,
Bir ildəcə sahib oldun bol vara,
Bir qıznan gedən zaman bulvara,
Göplayırdın, bağ belə, bostan belə,
Ay üzü sırtıq, özü kərtənkələ [56 , s.95].*

Satiranın sonrakı bəndləri hekayə təsiri başgışlayır. Yaqub Mahir qəhrəmanının iş başındakı “qəhrəmanlıqlarını”, adamları

---

zinhara gətirdiyini, xeyir-şərə yaramadığını, xəsislikdə Hacı Qaranı belə üstələdiyini hissə-hissə oxucuya tanıdır:

*Gətirmişdin adamları zinhara,
Gəlməz idin xeyir - şərdə sən kara.
Səndən min qat önəmlidi “Hacı Qara”.
Getməyəcəksənmi o son mənzilə?
Ay üzü sırtıq, özü kərtənkələ[56, s.95].*

“Materialbazlıq” cəmiyyətdə demoqoqluq kimi qəbul edil-sə də, Yaqub Mahir bu zərərli “tədbir”dən kərtənkələni ifşa etmək üçün istifadə etməyi lazım bilir. Məlum olur ki, kərtənkələnin qonşusu Nurunun ondan yuxarılara şikayət yazmaqdan gözünün nuru getsə də, nəticədə kərtənkələ yoxlama zamanı sudan quru çıxaraq kişini mat etmişdir:

*Səndən yazıb - pozurdu qonşun Nuru,
Yazığın lap getdi gözündən nuru,
Yoxladılar sudan çıxdın qupquru,
Heç elə şey görməmişdim mən hələ,
Ay üzü sırtıq, özü kərtənkələ[56, s.96].*

Kərtənkələnin arxası o qədər möhkəmdir, o, “dayı” adlı elə bir dağa söykərib ki, işdə buraxdığı nöqsanlara görə, nəinki cəzalandırılıb, hətta vəzifəsini daha da böyüdüb böyük bir şirkətə müdir təyin ediblər. Kərtənkələnin xalq demişkən: “Araz aşığındandır, Kür topuğundan”. O, dahi Sabir demişkən: “Çırmarıq keçməyə çay gəlməmiş” - deyərək suya çatmamış çirmələnmişdir:

*Bir şirkətə təyin olundun müdir,
Söylədilər, xalq malını bərk güdür.
Araz aşığından, bil, topuqdandır Kür,
Çaya çatmamış qıçını çirmələ,*

Ay üzü sırtıq, özü kərtənkələ [56, s.96].

Kərtənkələnin əməllərindən coşub-daşan şair onu öz işini “mükəmməl” bilsə də, bəzi vərdişlərini islah etməyi, həkimə müraciət edərək tamah dişini çıxartdırmağı, sümüklü-sümüksüz kabab yeməkdən əl çəkib, xəşil, xəngəl yeyərək mədəsini yumşaltmağı da tövsiyə edir:

*Yaxşı bilirsən özün öz işini,
Bir yolluq tərək et, adə, vərdişini.
Çıxartdır həkimə tamah dişini,
Vur qaşığı isti xəşil, xəngələ,
Ay üzü sırtıq, özü kərtənkələ [56, s.96].*

Rəhbərlik etdiyi idarədə hər şey kərtənkələnin nəfinə xidmət edir. Üç-dörd maşın onun pul kisəsinin kənar qazanc hesabına dolması üçün icarəyə verilmişdir. “Dayının” qəflətən ölümü şairi aşağıdakı sevindirici xəbəri yazmağa vadar edir:

*Bu gün, sabah tamamdır əlli yaşın,
İcarəyə vermişən üç - dörd maşın.
Öldü dayın, adə, sağ olsun başın,
Yığ indidən şey - şüyünü zənbilə,
Mahir əmin söylədi rişxənd ilə,
Ay üzü sırtıq, özü kərtənkələ [56, s.96].*

Nəfs insanda əsas keyfiyyət göstəricilərindən biridir. Ancaq ona hakim olmaq hər kəsin işi deyildir. Satirik üslubda tipi ifşa vasitələrindən biri nəfsinə hakim olmamaq hissədir ki, Mahirin mənfi qəhrəmanları da bu eybəcər etik keyfiyyətdən kənar deyillər. Yoxsul ömür sürən, ancaq gözütoxluğu həyatının hakimi sanan şair yaşadığı mühitdə acgöz, nə qədər yesə, yığsa doymayan, nəfsi qəssab bıçağı kimi iti insanları ümumiləşdirərək onların hamısına birdən “Nəfsə görə” satirasında gülmüşdür. Şairin tanıdığı biri satiranın baş qəhrəmanı olsa da, şair onu

---

biri min təsəvvürü ilə tənqid etmişdir. Müəllifin təqdimatına görə, nəfsinə hakim ola bilməyən şəxs şəkilsayağı desək, nə qədər tıxayır (yəni yeyir) doymur. Nəfsin boşluğu, onu doldurmaq cəhdi mənfi qəhrəmanda digər mənfiliyi, tülkü cildinə girərək nəfsini doydurmaq üçün hiylə yolu ilə ev yıxmaq cəhdini yaradır:

*Tıxasa dünyanı doymaz, biri var, nəfsə görə,
Tülkü tək hiylə qurar, ev dağıdar, nəfsə görə[59].*

Şairin nəfskarı o qədər arsız adamdır ki, özgənin malını ələ keçirmək üçün qəyyumluğu özünə peşə edərək utanmazlıq, həyasızlıq libasını geyər:

*Göz dikib özgənin mal - mülkünə qəyyumluq edər,
Usanıb kimsədən o, eyləmər ar, nəfsə görə[59].*

Nəfs itiliyi insanda o eybəcərliyi formalaşdırıb ki, milyonu olmasına, pulu başından aşmasına baxmayaraq, gözləri özgənin cibində qalıb, ondan pul umar:

*Pulu başından aşıb daşsa da, vallah, o kişi,
Yanında əl cibə atsan, pul umar, nəfsə görə[59].*

Dünyagörmüş şair şeirin beytlərindən birində acgöz nəfsin insanda xəsislik kimi qeyri-insani keyfiyyəti də ortaya qoymağı unutmur. Şairin “nəfskar dostu” o qədər acgöz adamdır ki, şabalıddan da sıxıb şit yağ çıxarır:

*Elə acgözdü ki, zalım balası, gəl görəsən,
Şabalıddan da sıxıb yağ çıxarar, nəfsə görə[59].*

Şair satiranın qəhrəmanını nəfsinə görə qarınqulu kimi də təsvir edib rüsvay edir. Qarınqulu harda aş, orada başdadır. Beyt daxilində tipin arıya bənzədilməsi də onun qarınquluğunu göstərmək üçün edilən müəllif gedişidir. Həmçinin mənfi qəhrəmanın nəfs azarının törətdiyi fəsadlardan biri ailəsinə olan biganəlik hissəsidir. Uşaqların aylarla ət yeməməsi qeyrətsiz atanın vecinə deyil:

*Harda ki, müftə yemək, harda ki, ehsan aşı var,
Aritək birbaşa oraya cumar, nəfsə görə.*

*Vecinə almaz uşağı, ay ilə ət yeməsə,
Amma məclisdə özü lüm - lüm udar, nəfsə görə[59].*

Qəzəlin məktə beytində Mahir tərbiyə yolu tutaraq oxucularını nəfs xəstəsi olmamağa, nəfsinə hakim olmağa, mal-mülkə mehr salıb, məzmunuzsuz ömürdən kam almamağa çağırır:

*Sən mala, mülkə uyub, salma mehr, ey Mahir,
Bil ki, onlara uyanlar uduzar, nəfsə görə[59].*

Xəsislik ədəbiyyatın bütün dövrləri üçün bəşəri məzmun kəsb edən bir qeyri-etik keyfiyyətdir. Dünya və Azərbaycan ədəbiyyatında janr müxtəlifliyi üzrə xəsislik mövzusunda yetərincə əsərlər yazılmış, obrazlar yaradılmışdır. İnsanları xəsis olmaq kimi mənfi xüsusiyyətdən uzaqlaşdırmaq üçün satirik şairlər yaradıcılıqlarında cəmiyyətdə gördükləri xəsis insanların portretini sözlə yaratmağı unutmamışlar. Yaqub Mahir də yaradıcılığında bu eybəcər keyfiyyəti özündə daşıyan insanları satiralarında tənqid etmişdir. Şair bu eybəcər insani keyfiyyətə “Əcəb oldu” satirik şeirində atəş açmışdır. Bütün ömrüboyu yığdıqlarını yığıb - yumurlayıb sandığa qoyan xəsisin

---

malının oğruya qismət olması, öləndə ruhuna rəhmət oxunması şairi sevindirir:

*Yığıb yumurladı, özü yemədi,
Oğruya yem oldu, ay əcəb oldu.
Öldü, heç kəs ona "rəhmət" demədi,
Nə də tutmadılar vay, əcəb oldu [54, s.102].*

Şair xəsisin yığmış olduğu pulların alın təri ilə qazanılmayıb, yolda, məscid qapılarında dilənçilik yolu ilə qazanıldığını, pul qoparmaq üçün cildə girib göz yaşı tökdüyünü, öz evində çay dəmləməyib, çayı qonşudan umduğunu böyük nifrət hissi ilə diqqətə çatdırır:

*Kəndbəkənd o gəzib pay dilənərdi,
Məscid qapısına hey bələnərdi,
Pul üçün gözündən yaş çilənərdi,
Qonşudan umardı çay, əcəb oldu[54, s.102].*

Xəsisin iştahası daha böyükdür. Siçan qızılı yığan kimi, o, pullardan yığıb faizə buraxırdı ki, iki qat artıq qazansın. Lakin onun bu hərəkəti fələyə xoş getmədiyindən oyun oynayıb onu ziyana salmış, bütün tədbirləri boşa çıxmışdır:

*O pullar aybaay çoxalsın deyə,
Verərdi faizlə müamiləyə,
Bu hal xoş gəlmədi kaş ki, fələyə,
Oldu hər tədbiri zay, əcəb oldu[54, s.102].*

Xəsisin aqibəti digərləri kimi şairi də sevindirmiş, o, bu sevincli xəbəri xalqa çatdırmağı özünə borc bilmişdir:

*Mahir, ürəyini sən az daş eylə,
Qələmi kağızla yar - yoldaş eylə,
Sən bu macəranı xalqa faş eylə,
Yaz yarat, hər yana yay, əcəb oldu [54, s.102].*

Yaqub Mahirin satiralarında “nadan” anlayışı müxtəlif mənə calarlılığı kəsb etmişdir. Şair “nadan” dedikdə bir tərəfdən düşüncə baxımdan geri qalan, köhnə dədə-baba qaydalarından yapışb qopmayan, kor-koranə dini - xurafat əsiri olan insanları nəzərdə tuturdu, digər tərəfdən heç yerdə işləməyib xalqa xeyri dəyməyən, valideyn pulu hesabına baş gırləyən övladları, yaxud əyyaşlıq edən, ailə təəssübkeşliyindən uzaq olan, öz övladlarının təhsili qayğısına qalmayıb, onları pul qazanmaq naminə səhv yollara sövq edən valideynləri də nadan adlandırır. Şairin “A nadan” satirasının qəhrəmanı atasının puluna, nüfuzuna arxalanaraq markalanıb özünü reklam edən tüfeyli bir gəncdir, məmur oğludur. Şair ona “a nadan” - deyə müraciət edir:

*Atan məmurdu, ona arxalanırsan, a nadan,
Özünü reklam edib markalanırsan, a nadan[56 , s.88].*

Nadanlığın göstəricilərindən olan alın tərindən xəbərsiz müftəcə yeyib-içmək, yatmaqla dünyanı vecinə almamaq , öküz kimi zorba olan gəncin - məmur oğlunun həyat idealıdır. Müftə yeyib-içməkdən boynu dönməyən bu tüfeylidə keçirdiyi kef dünyasına yaraşmayan özündən güclülərə yaltaqlanmaq kimi bir xüsusiyyəti də şair yeni tapıntı kimi ortaya qoyur. Məmur oğlunun qarnı yeməkdən nənəsinin nəhrəsi kimi çalxalanır:

*Yeyib - içib yatırsan, dünya sənə nə vecinə,
Bordaqda öküz kimi zorbalanırsan, a nadan.*

*Dönmür boynun, boğazın, baş əyirsən hər yetənə,
Nənənin nəhrəsitək çalxalanırsan, a nadan[56 , s.88].*

Məmur oğlunun ən eybəcər xüsusiyyətlərindən biri də onun xəsisliyi, heç kəsə yaxşılıq etməməsi, kölgəli qoltuqlara sığınıb ömür etməsidir:

*Ömründə bir adama etməmişən yaxşılığı,
Sığınıb kölgələrə daldalırsan, a nadan[56 , s.88].*

Satiranın sonrakı beytlərində şairin nadana qəzəbinin dərəcəsiyəndir ki, onun eybəcər xüsusiyyətlərini - bənzətmələrini heyvanlarla müqayisə edib, atın, eşşəyin, qarğanın adını çəkir.

*Mən sənə atmı deyim, bilmirəm eşşəkmi deyim,
Tövləyə çatan kimi torbalanırsan, a nadan.*

*Qarğatək qarıldayıb bülbülə vermirsən macal,
Min cürə fırlıqla sən dolanırsan, a nadan[56 , s.88].*

Şairin “ata” kölgəsində daldalanıb ağ gün görən, alçaq dağları atasının yaratdığını zənn edən, sac üstündə qorğalanan buğda kimi qızışıb atılıb-düşən nadanın ata himayəsindən məhrum günlərini yay küləyinin əsib yırgaladığı köksüz ağaca bənzətməsi sənətkarlıq qüdrətini göstərən bədii priyomdur:

*Kökü çürük ağaca bənzəyişin vardı sənin,
Əsəndə yay küləyi yırgalanırsan, a nadan.*

*Alçaq dağları guya həyatda atan yaradıb,
Sac üstə buğda kimi, qorğalanırsan, a nadan[56, s.88].*

Yaqub Mahirin “Cürəbəcürə” tiplər qalereyasında qanmaz, az bilib özünü alim sanan boşboğaz ziyalılar da tənqidə məruz qalmışdır. Şair həyatda təsadüf etdiyi, rastlaşdığı bu “doktoru”

Tərifbazov soyadı ilə oxucularına təqdim edir. Şairin təqdimatında Tərifbazov özündən razı “tənqidçi” kimi öyülür. Şairin poemasını redaktə etmək, “qaydaya salmaq” üçün ondan alıb, savadsızlığı üzündən bir az da qaş düzəldən yerdə göz çıxardan, “həcmcə çoxdur”- deyərək qol-qabırğasını qıran Tərifbazov şairin qəzəbinə düşər olur:

*Öyündü Tərifbazov, özünə “doktor” dedi.
Dünyada məndən artıq tənqidçi yoxdur, dedi.*

*Poema verdim ona, lap şitini çıxartdı,
Qırıb qol - qabırğasını, duzlu yerini atdı.
O dedi bəs, bununla bir inqilab yaratdı.
Guya bir az şit çıxıb, həcmcə çoxdur, - dedi,
Tərifbazov: - Mənimtək tənqidçi yoxdur, - dedi[86].*

Özündən razı Tərifbazovun lovğalıq hisslərini Yaqub Mahir oxucuya çatdırmaq üçün müxtəlif stəsiasyalardan istifadə edir. Tərifbazov ev bilmir, küçə bilmir, məclis bilmir, çənəsinin altına düşəni hərifləyərək elə hey özünün tənqid sahəsində məşhəri-cahanlığından danışır. Ancaq birdən müsahibinin: “Əsərin rəfdə neçün kiflədi?” sualı qarşısında qulağını dovşan kimi sallayaraq: “Hələ qalaq-qalaq çap olunası əsərim var” – deyərək söhbətin yönünü minbir bəhanə ilə dəyişir, dünyada ondan böyük tənqidçi olmaması ilə fəxr edir:

*Ötdü, keçdi özünü məclisdə təriflədi,
Çənəsinin altına kim düşdü həriflədi.
Soruşdular: - Əsərin rəfdə neçün kiflədi?
Çap olası, ay canım, qalaq - qalaqdır, - dedi.
Dünyada məndən artıq tənqidçi yoxdur, - dedi[86].*

Şairin bu cür millət ziyalılarına nifrəti böyükdür. O, Tərifbazov kimi ziyalıları elmə calaq olduqlarını yazaraq,

---

lovğalıq atlarını sağa - sola çapmalarına, özlərini şişirdib dağ başına qoymalarına baxmayaraq, tez-gec mayallağa düşərək yıxılacağı qənaətindədir. Şeir son misrasında Yaqub Mahir mənfi qəhrəmanı olan Tərifbazovun ünvanına **“ağzı yalaq”**, **“başı boş”**, **“kor yapalaq”** kimi vulqar ifadələri belə işlətməkdən çəkinmir:

*Böylələri çapsa da, öz atını sağ - sola,
Düşəcəkdir o mütləq gec - tezi mayallağa.
Lap özünü şişirdib qoysa da, hüündür dağa,
Eldə qananlar ona: - elmə calaqdır, - dedi.
Ağzı yalaq, başı boş, kor yapalaqdır, - dedi[86].*

Cəmiyyətdə davranış normaları ilə quru odun təsiri bağışlayan, hər şeyin kökündə əmr, təlimat axtaran, vəzifə stolunda hacıleylək kimi boynunu uzadıb hər daim əmr, təlimat gözləyən dövlət məmurlarını Yaqub Mahir “Təlimatdan” adlı satirasında tənqid etmişdir. Şeir partokratyanın cəmiyyətin siyasi həyatına daha dərinə nüfuz etdiyi 1975-ci ildə yazılmışdı. Bu elə illər idi ki, cəmiyyəti öz davranışları ilə irəli aparmaq əvəzinə, bir az da geridə qoyan dövlət məmuru olan partokratların özünü tənqid etməyə siyasi rəhbərlik izin verirdi. Antipodlar adlandırılan bu tiplər satirik tərizə məruz qalırdılar ki, Yaqub Mahirin “Təlimatdan” şeiri 1975-ci ildə digər satiraları kimi Şəki şəhər Partiya Komitəsinin orqanı olan “Şəki fəhləsi” qəzetinin səhifələrində dərc olunmuşdu.

Şeirdə şair təlimat əsiri olan qəhrəmanın hər işinin – yerinin də, durğunun da təlimati olduğunu, hətta yatanda da, duranda da təlimata uyğun yatıb-durmasını bədiiliyin tələbləri üzrə misralara çevirir. Təlimati qəhrəman, hətta yuyunanda da, geyinəndə də təlimati geyinir, siyatov köynək geyməkdən çəkinib, şalvarına uyğun zolaqlı köynək geyinir. Hətta eynəyi də təlimati olaraq geyiminin rənginə uyğun - təlimatidir:

---

*Bir tanışım var mənim
Hər işi təlimatdan.
Oturuşu, duruşu,
Yerişi təlimatdan.
Təlimatla yatıb o,
Təlimatla oyanır.
Təlimatla yuyunub,
Təlimatla daranır.
Əynindəki zolaqlı
Köynək də təlimatdan,
Gözlərinə taxdığı,
Eynək də təlimatdan [82].*

Xalqa xidmət üçün vəzifə stoluna əyləşdirilən bu təlimatçı ondan kömək üçün müraciət edən vətəndaşa göz bəxş edərək tez-cə həll olunması məsələsinin “qanuni” həlli üçün təlimat axtarır.

*Əgər işin düşsə, sən.
Ondan kömək istəsən.
İnanın ki, həmin an
Dəbəriş altdan - altdan,
Köməklik göstərməyi
Axtarar təlimatdan[82].*

Həmçinin şair “təlimatçı” tanışının şeyir-şər işlərə də yaramadığını, dəvət olunarsa elədiyi götür-qoyu, keçirdiyi həyəcanları, yarı şad, yarı peşiman olmasını, iştirakının təyinatını təlimatdan axtarmasını ironik tənqidlə əks etdirir:

*İşdi dəvət etsələr,
Bir məclisə, bir toya,
Başlayar ürəyində
Min dəfə götür - qoya.*

---

*Yarı şad, yarı peşman.
A kişi, vallah inan!
Toya getməyi də o,
Axtarar təlimatdan[82].*

Günlərin birində səhər-səhər təlimatçıya dostunun son nəfəsdə, ölüm ayağında olması, onu görmək istəməsi xəbərini verdilər ki, tez atlanıb dostunu görməyə getsin. Təlimat xəstəsi aldığı məlumatdan sarsılsa da, o, saat beynindən dostunun hansı təlimatla dəfn olunması yollarını keçirir:

*Yadımdadır, bir səhər
Çatdı ona bəd xəbər.
Dedilər ki, tez atlan,
Köçür dostun həyatdan!
Sarsılsa da, bu an o,
Aldığı məlumatdan,
Öz dostunun dəfnini
Axtardı təlimatdan[82].*

Yaqub Mahirin “Muzdlu nökrə axtarır” satirası kəskin siyasi məzmun daşıyır. Şair XX əsrin 60-cı illərində dollar hərislərini, Amerikanın istilaçılıq məqsədlərini, dünya ağalığı iddialarını satirada açıq şəkildə tənqid etmişdir:

*Bir para qan hərisi,
Dadamıbdır dollara.
Ölüm hökmü çıxarır,
Günahsız yoxsullara.
Üzlərində yoxdur heç,
Nə bir həya, nə bir ar...
Ürəklərində var kin,
Gözlərində intizar...*

---

*“Ağ ev”də “qan - qan” deyə,
Tullanır, o quduzlar.
Axan qan hesabına,
Pullanır, o quduzlar[61].*

Yaqub Mahir rüşvətxor idarə müdirinin rüşvət iştahasını üstüörtülü şəkildə “Get, evdən, gəl” tapşırığı ilə tənqid etmişdir. “Get, evdən, gəl” adlı satirada müdirdən iş istəyən şairə müdir: get, evdən gəl, - deyir. Evə gedib-gəlməkdən yorulan, çöp kimi incələn şair satiranın sonunda rüşvətxorun nə demək istədiyini, ondan püşvət olaraq pul istədiyini anlayır:

*Birindən vəzifə istədim
Dedi mənə: - Get, evdən gəl.
Evə getdim, gəldim dedi:
-Dedim sənə, get, evdən gəl!*

*Belə getdim, belə gəldim,
Nə oturdum, nə dincəldim.
Axır çöp kimi incəldim,
Dedi yenə: - get, evdən gəl!*

*Bir gün sordum səbəb nədir?
Bu get - gəlim nə üstədir?
Bircə bunu dedi müdir:
-Yorma çənə get, evdən gəl [55 , s. 106-107; 75].*

Şairin “Cürəbəcürə”lərinin sayı-hesabı yoxdur. Oxucu burada cəmiyyətin, mühitinin meyvəsi olan müxtəlif mənfi xarakterə malik tip tapa bilər. Acı dillilər, kələkbazlar, modabazlar, ədabazlar, böşboğazlar, ikiüzlülər, yaltaqlar, kimlər, kimlər şairin şatiralarının misralarına səpələnmiş antipodlardır. “Kişidir” adlı satirasında şair qonşusu Niyazın mənfilik-

---

lərini gələcək nəsillərə tanıtmığı planlaşdıraraq şeirin misralarında onun sözlə portreini çəkərək daşlaşdırıb. Şair Niyazın əlamət və keyfiyyətlərini əsəbi halda sadalayır: Niyaz başı daz, boydan uca, ağıldan dayaz, çənədən isə iti, şəkilibər deməsin, pərgal adamdır:

*Bizim qonşu daz baş Niyaz,
Bir az ədabaz kişidir.
Boydan uzun, ağılı dayaz,
Çənədən iti kişidir [əlyazma].*

Müəllif bənddən - bəndə keçid etdikcə Niyazın mənfi xüsusiyyətlərinin bolluğunu oxucuya çatdırır. Kimsə yeni modalı paltar geysə, özünü oda atıb həmin paltardan mütləq Niyaz da geyməlidir:

*Geysə biri yeni moda
Tez özünü salıb oda,
Ondan tapıb sabah o da,
Geyər, modabaz kişidir [əlyazma].*

Müəllif Niyazı əyyaş kimi təsvir edib, dilinə içki toxundurarsa, yeni bir eybəcərliyini, boşboğazlığını ortaya qoyar. Niyaz çənəsinin altına saldığından əl çəkməz, dastan açması, mənasız söhbətləri ilə onun canını boğazına yığar:

*Dilinə dəysə az araq,
Dastan deyər varaq - varaq.
Dur kənardə, bir ona bax,
Gör, nə boşboğaz kişidir [əlyazma].*

Niyazın şəxsiyyətini səciyyələndirən ən “gözəl” keyfiyyətlərdən biri də onun hiləgərliyi, dil şirinliyi, fırıldaqlarını

---

həyata keçirə, kələk gələ bilməsi, bir sözlə çaya baş vurarsa, sudan quru çıxmağı bacarmasıdır. Elə bu dil şirinliyinin, yola-gətirmə, kələkqurma bacarığındandır ki, bu “dili şirin” kişi üç yerdən maaş alır:

*Niyaz çaya vurarsa baş,
Olmaz üst - başı heç də yaş.
Üçcə yerdən alır maaş,
Yaman kələkbaz kişidir [əlyazma].*

Şair söylədiklərini bir kənara qoyub Niyazda ancaq bir eyib görür ki, onun kimsədən abır-həya saxlamayıb, elə yararsız olması, utanmazlığıdır:

*Onun təkca bir eybi var:
Etmir kimsədən həya, ar.
Belə adam kimə yarar?
Niyaz utanmaz kişidir [əlyazma].*

Şair “Müəmmalı imiş” qəzəlində Nağdalı adlandırıdığı tufeylinin şəxsində elmsiz, küçədə işsiz gəzən, gününü eys-ışrətdə keçirən, qız düşgünü olan gəncləri ümumiləşdirmişdir. Elə bu “qoçaqlıqlarına görə”, Xanbacının südünü şair Nağdalıya halal edir:

*Bərəkallah, ay əmi, Nağdalı ziyalı imiş,
Kişinin qeyrəti var, hər elmdən hali imiş.*

*Qızlarla gördüm o gün etdiyi söz - söhbətini,
Xanbacı verdiyi süd oğlunun halalı imiş.*

*Kişi qız düşgünüdü, gözəlliyin vurğunudu,
Onu valeh eləyən qızın xəttü - xalı imiş [54 , s.152].*

Şairin satira güzgüsündə sırtıqlığı, qəmişliyi ilə şəhərin yeganəsi olan Piri də tənqid olunur. Piriyə şairin satirik yanaşması digər qəhrəmanlarından fərqli hiss olunur. Bu fərqlilik şairin Pirini yaxından tanımasında, hər gün onun lağına məruz qalaraq satirik qələmini onun gözüne soxmaq cəhdindədir. Mahirin bütün “cürəbəcürə”lərinə nifrəti var, ancaq hiddət və nifrətin çoxluğuna görə Piri onlardan qabaqdadır. Şair Pirinin ayı kimi hər oyununu “Ay bərəkallah, Piri” xitabı ilə qarşılayır. Şairə görə, Piri mənfiliklərin daşıyıcılığına görə Allahın yaradığı yeganə adamdır.

*Səndən yaratmaz Allah, ay bərəkallah Piri,
Özgə adamsan, vallah, ay bərəkallah Piri [54 ,s.178].*

Onun şuri-şərindən, əməllərindən çin-şeytan da baş açmaz. Pirinin fırladaqçılıq qabiliyyəti dünyanı dippədik oynatmağa qadirdir. Piri genoloji bic olduğu kimi, xislətində də bicdir. Biclikdə, hiyləgərlikdə Şəkiddə qarşısında duracaq adam tapılmaz. Günah qanmaq, şər-böhtandan əl çəkib günahsız incitməmək Piri üçün yaddır. Onun “ağzına kimi dolmuş leksikonunda” günah-münah sözlərinə yer yoxdur.

*Çin – şeytan da baş açmaz sənin şuru - şərindən,
Dippədik oynadırsan bu dünyanı yerindən,
Heç kim də keçə bilməz biclikdə qənşərindən,
Qanmırsan günah - münah, ay bərəkallah, Piri,
Özgə adamsan, vallah, ay bərəkallah Piri [54 , s.178].*

Pirini ağzının qılığına görə eldə sevmirlər. O, kefcillik, ladeydlik azarına görə Arazı aşığından, Kürü topuğundan sanır. Həyasızlığı mənəviyyatının aparıcı xüsusiyyəti sanan Piri kiminsə qəm mənbəyi olan yasda qəh-qəh çəkib gülməyi belə özünə ar bilmir:

---

*Gedir elin zəhləsi ağzının qılığından,
Qış vaxtı buz sallanır, buynuz sayaq bığından,
Araz aşığındandı, dəli Kür topuğundan,
Çəkirsən yasda “qəh - qəh”, ay bərəkallah Piri,
Özdə adamsan, vallah, ay bərəkallah Piri[54 , s.178].*

Satirik şair Piridə görüntülədiyi eybəciklərin mənbəyini onun nadanlılığında görür. Çünki Piri nadan, savadsız olduğundan həyata, ətrafına açıq gözlə baxa bilmir, sırtıqlığı, bədxahlığı əyninə libas edib gəzərək özünü bu xüsusiyyətlərinə görə eldə biabır edir:

*Yoxdu gözün görməyə xalqı açıq göz ilə,
Bir de, hara gedirsən, bu sımsırtıq üz ilə?
Lap ifrata varmısan, doğrusu, bir söz ilə,
Olmusan yaman bədxah, ay bərəkallah Piri,
Özgə adamsan, vallah, ay bərəkallah Piri[54 , 178].*

Atalar demişkən: Elin gözündən düşən yeriməz. Piri əməllərinin qurbanı olaraq el gözündən düşmüş, kəsərsiz qılınca dönmüşdür. Şairi lağ obyektinə edən Piri özü tənqid, lağ obyektinə çevrilmişdir:

*Son zamanlar dönmüsən kəsərsiz kor qılınca,
Qoymusan öz - özünü el içində gülüncə.
Yazıq Yaqub Mahirin lağ etsən də dalınca,
Lazım deyil tağallaq, ay bərəkallah Piri,
Özgə adamsan, vallah, ay bərəkallah Piri[54, s.178].*

Fikir verdikdə görməmək mümkün deyil ki, bir sıra satirik istiqamətli şeirlərində yol göstərən, gənc nəsli xeyirxahlığa, əməksevərliyə səsləyən şair özüdür. Suallar üzərində qurulmuş “Pis olarmı?” şeiri bu baxımdan diqqətəlayiqdir. Şair

---

gəraylı formasında yazdığı bu şeirlə gənc nəsli dövrün tələbləri üzrə əməyə, sənətə səsləyib, elm öyrənməkdən imtina edib, tənbelliyi həyat devizinə çevirən gəncləri tənqid edərək vicdanlı əməyə çağırmışdır. Şeir o qədər sadə dildə, həyati detallar, müşahidələr üzrə yazılıb ki, oxucu onun məzmununu mənimsəməkdə heç bir çətinlik çəkmir:

*Ay avara gəzən oğlan,
İşə girsən pis olarmı?
Öz növbəndə səhər- axşam,
Hazır dursan pis olarmı?[55 , s.114-115; 68].*

Birinci bənddə müraciətini yumşaq tərzdə quran şair, şeirin ikinci bəndində sənət öyrənmək istəməyən məchul gənci qeyrətsiz adlandırmaqdan çəkinməyib, sənət öyrənib, təməli zəhmət olan mənalı həyat qurmağa səsləyir:

*Heç qeyrətin yoxmu, qəti,
Eylə qəbul bir sənəti,
Əgər çəkib sən zəhməti,
Həyat qursan pis olarmı?[55 , s.114-115; 68].*

El məhəbbətini namuslu həyatda axtaran şair gəncləri bəd əməldən uzaqlaşmağı, el hörməti qazanıb, tənbellikdən əl çəkməyi gəncliyə tövsiyə edir:

*Çəkinməsən bəd əməldən,
İmdad olmaz sənə eldən,
Əlaqəni tənbellikdən,
Təmiz qursan pis olarmı?[55 , s. 115; 68].*

Şair gənc nəslə küçədə veyil-veyil gəzməkdənsə işçi qüvvəsinin tələb olunduğu zavoda ərizə ilə müraciət edib işləməyi, usta köməkçisi olaraq zavod əməyinin sirlərinə yiyələn

---

məyi, çəkiç vurmağı, sağlamlıq və ailədə üz ağılığı yaratmağı əsas arzuları sırasında sadalayır:

*Ərizə yaz bir zavoda,
Get fəhlə ol, gir zavoda,
Dayanıb usta yanında,
Çəkiç vursan pis olarmı?[55, s.115; 68].*

Maddi imkanının olmaması üzündən ali təhsil ala bilməyib təhsili yarımçıq qoyan şair gənc nəsli təhsilli görmək arzularını şeirin sonuncu bəndində ifadə etmişdir. O, gəncliyə əməksevər olub işi “yor”maqla yanaşı, gündüz işləyib, axşam oxumağı da tövsiyə etmişdir:

*Gündüz işlə, axşam oxu,
Hələ ömrün qalıb çoxu,
Əməksevən adam olub,
İşi “yorsan” pis olarmı?[55, s. 115; 68].*

XX əsrin 50-60-cı illərində yuxarıda qeyd etdiyimiz kimi, dullara meyl edən, çoxarvadlılıq azarına tutulan insanlarla yanaşı, subaylığı sultanlıq bilən, asudə gəzmək, ailə, “arvad əsirliyindən” azad olmaq istəyən gənclər də şairin tənqid hədəfinə tuş gəlirdilər. Bu mövzuya əl atmaq dövrün tələblərindən irəli gəldiyindən “Səbuhi”nin əksər şairlərinin yaradıcılığında subaylıq sultanlıq bilib, ya heç evlənməyən, ya da evlənərək peşimançılıq əzabı çəkən gənclərin tənqidinə həsr olunmuş şeirlər var idi. Bu mövzu “Səbuhi”nin ən fəal üzvlərindən olmuş Yaqub Mahirin və Şakir Xəyalın yaradıcılığında daha maraqlı nümunələrlə yadda qalmışdır. Şakir Xəyalın yaradıcılıq yolu haqqında büsbütün məlumat vermək imkanından xaric olsaq da, onun qələm yoldaşları kimi Sabir satira ənənələrini davamı olan şeirləri sırasında özünə yer alan “Evlənim, evlənməyim?” satirası haqqında qısaca söhbət açmaq

---

fikrindəyik. Satira məşhur “mollanəsrəddinçi” Əli Nəzminin eyni adlı satirasına nəzirə təsiri bağışlasa da, müəlliflərin ideya istiqamətləri tamamilə başqadır. Əli Nəzminin əsərində evlənmək üçün tərəddüd edən evdə bir neçə arvadı olan yaşlı molladırsa, Şakir Xəyalın satirik qəhrəmanı tüfeyliliyi, boş - bekar gəzib, avaralığı özünə peşə etmiş, küncdə - bucaqda əyyaşlıqla, qumar oynamaq və içki içməklə məşğul olan bir gəncdir. Əsərin dili də “mollanəsrəddinçi”lərdə olduğu kimi mənfi tipin monoloqu üzərində qurulmuşdur. Satiranın birinci bəndindən subaylığı sultanlıq bilən və subaylığı ilə fəxr edən bir tip boylanır:

*Həyatımın, ömrümün nemətidir, subaylıq.
Ən qiymətli çağları, şöhrətidir, subaylıq.
Eşqimin dan ulduzu, ziynətidir, subaylıq.
Bir gözələ dil töküb evlənim, evlənməyim?
Subaylıqdan əl çəkib, evlənim, evlənməyim?[6, s.289].*

Şərin üçüncü bəndində mənfi tipin sarsıntıları daha böyükdür. Evlənilib “arvad nökrəri” olmaq, ailə əzabı çəkmək, nərd, domino kimi bekarlıq vasitələrindən, araq, çaxır kimi əyyaşlıq dostlarından əl çəkmək onun üçün olduqca ağırdır:

*Deyirlər ki, arvada nökrədi evlənənlər,
Çəkirlər min əzabı, min dərdi evlənənlər,
Oynamırlar domino, nə nərdi evlənənlər,
Var qəlbimin marağı, evlənim, evlənməyim?
Atıb çaxır, arağı, evlənim, evlənməyim?[6, s..289].*

Satiranın sonuncu bəndində şair mənfi qəhrəmanın kimliyini - şəxsiyyətinin puçluğunu, eyş-işrət düşkünü olduğunu, məhəbbət yolunda çoxlarını gözüyaşlı qoyduğunu, saxta eşq siyahısında artıq yer qalmadığını, əməyə, halal zəhmətə xor baxdığını oxucuya çatdırır:

---

*Gözəllərin adını sinəmə yazdırmışam,
Neçəsinə söz verib, neçəsin azdırmışam,
Mən azad qanad çalıb, yem axtaran bir quşam,
Yeyib-içməklə varam, evlənim, evlənməyim?
Zəhmətlə yoxdur aram, evlənim, evlənməyim? [6, s.289].*

Yaqub Mahirin subaylıq azarına tutulan gənci isə artıq evlidir, ancaq subaylıq illərinin həsrəti ilə yaşayır. Ailə dolandırmaq, el dili ilə desək, “arvada baxmaq” mənfi qəhrəmana ar gəldiyindən ailəli gününü “yaman gün” adlandıraraq subaylıq illərinin xiffətini çəkərək, heyfsilənir:

*Qələt edib arvad aldım,
Mən başımı qala saldım,
Gör nə yaman günə qaldım,
Hayıf səndən, ay subaylıq[əlyazma].*

Şairin qəhrəmanı özünün bədə dostlarından, kefqomlardan uzaq düşməsinin əsas səbəbini evlilikdə axtararaq giley-lənir:

*Kefqomlardan qaçdım qıraq,
Heç qalmadı məndə maraq,
Vurammıram yüz - yüz araq,
Hayıf səndən, ay subaylıq[əlyazma].*

Mənfi qəhrəman özünü evlənməklə əlinin bala batmadığını, yükünü də əymək istəmədiyini, hətta övlad sahibi olduqda belə kədərinin artdığını şairin bəndlərində subaylıqla bağlayıb ahi-fəğan edir:

*Nə ağılsız, nə də səyəm,
İstəmirəm yüküm əyəm,*

---

*Elə bil ki, indi neyəm,
Hayıf səndən, ay subaylıq.*

*Oxuyanda bala - bala,
Deyərdim ver, ya rəbb, bala,
Guya əlim batdı bala,
Hayıf səndən, ay subaylıq[əlyazma].*

Subaylığı həyatının xanlıq dövrü sanan mənfi qəhrəman evlənməyin ağrı-acısını, ailə idarə etməyin ağırlığını qanıb subaylığın həsrəti ilə yaşayır:

*Mahir, sənə yoxdur andım,
Subay vaxtı sanki xandım,
Öz ağrımı indi qandın,
Hayıf səndən, ay subaylıq[əlyazma].*

Yaqub Mahir satiralarında vətəndaşların asayiş keşikçiləri olan polis işçilərini də tənqid etməkdən çəkinmir. Qanunun aliliyini əsas götürürb öz vəzifəsini vicdanla yerinə yetirən namuslu paqon daşıyıcıları ilə yanaşı, polis sistemində öz nəfi üçün cilddən-cildə girən, əslində heç kim olub boş paqonlarından istifadə edən rüşvətxor paqon daşıyıcılarını şair “Yaxşı da var, pis də var” satirasında kəskin tənqiddə məruz qoyur. Satirada verilən məzmun şairin tək-cə eşitdikləri deyil, həmçinin gözü ilə gördükləridir. Bu çirkli paqon daşıyıcılarının çirkin əməllərindən cana doymuş cəmiyyətin hirs-lə dolu olduğunu qəzəblə vurğulayan şair:

*Çəkmək üçün, ay kişi, bol hirs də var,
Bu aləmdə yaxşı da var, pis də var[54 , s.151].*

---

yazaraq sinəsinin kədəri ilə oxucnu tanış etməyə başlayır. Şairin müraciət etdiyi qəhrəman niyyətin açılması üçün bir vasitə kimi diqqəti cəlb edir. Şair əmisi oğlunun polis olması üçün ona çox da arxalanmamasını, paqonların hansı yollarla ələ keçirilməsi haqqında düşünməyi yada salır. Xalqın adi danışiq dilinin şirinliyindən tənqid məqsədlərini həyata keçirmək istəyən şair paqon sahibinin paqonları yolüstü əldə etmədiyini, “bu yolda tər axıtdığını”, belə boylu-buxunlu, “qabiliyyətli” oğulların az tapılması, defisit olmasını yazaraq ulduzların sayının haqq-hesabını da oxucuya çatdırmışdır:

*Güvənmə çox əmin oğlu polisdı,
O, rütbəni tapmayıbdı yolüstü,
Böylə oğul az tapılar, defsitdi,
Gör neçə ulduz paqonun üstə var?
Bu aləmdə yaxşı da var, pis də var[54, s.151].*

Şair müraciət obyektinə belə “qanun keçikçilərindən” həmişə ehtiyatlı olmağı, başını dinc eləməyi, sərgərdan gəzməməyi, əmisi oğlunun cəncəlinə düşmək təhlükəsini, onun nəfsinə qurban gedəcəyini vurğulamağı unutmur:

*Sən çalış, kişi, başını dinc elə,
Sərgərdan gəzmə incələ - incələ,
Əmin oğlu səni salar cəncələ,
Bəzi polislərdə bəd nəfis də var,
Bu aləmdə yaxşı da var, pis də var[54, s.151].*

Polisin şərinə düşən şəxslərin halının fənalığını şair şeirin üçüncü bəndində müsahibinə xatırladır. Orada baş verəcəklər heç də əmioğlu olmasına baxmayaraq heç onun da xeyrinə olmaz. Əlinə keçəni soğan tək soymaq məqsədini qarşısına qoyan paqonlu əmioğlu “andına” sadıq qalaraq ona belə güzəşt eləməz:

---

*Canım üçün hərif sayarlar səni,
Çıxılmaz hallara qoyarlar səni,
Tutub soğan təki soyarlar səni,
Bilmirsənmi, paxıl, egoist də var,
Bu aləmdə yaxşı da var, pis də var[54 , s.151].*

Satiranın sonuncu bəndi ifşanın kəskinliyi baxımdan daha diqqətçəkicidir. Şair polis orqanlarında çalışan bir sıra nadürüst paqon daşıyıcılarının iyrənc yollara əl ataraq onların əməllər dünyasının zənginlikləri ilə oxucusunu tanış edir. Çirkin əməllər sırasında ən dözülməzi əqidəyə və dövlətin qanun atributu olan paqona xəyanət edilərək bir sıra yol azmışların, həmçinin namuslu adamların belə hiylə toruna salınaraq şərlənməsi üçün yüngül həyat tərzini keçirən qadınlardan istifadə olunmasıdır. Satirik poeziya tarixində çox az rast gəlinən bu cür ifşa detalını Yaqub Mahir qorxmazcasına satirik şeirinə gətirmişdir:

*Bəzilər “qızlar”dan agent hərləyir,
Him - cim ilə onlar adam şərləyir,
Çirkin əməllər ilə baş girləyir,
Mahir, qanun saymayan iblis də var,
Bu aləmdə yaxşı da var, pis də var[54, s.151].*

“Yaz dəftərə” satirası şairin bımürvət zamanəyə etirazlarının davamı kimi yadda qalır. Zəmanədən bezən, hara getsə əliəyirilə, hikkəli məmurlarla rastlaşan lirik qəhrəman, gördüyü ədalətsizlikləri səfeh Səftərə fikir verməyib şairin ədalətsizliklər dəftərinə yazmağı ondan təkidlə tələb edir:

*Çox fikir vermə o səfeh Səftərə,
Mahir əmi, yaz bunu sən dəftərə.*

*İndi gedirlər göy ilə bəzilər,
Tutsan yaxası cırıqlar, əzilər,*

---

*Sallayıb sımsıq, sənə min söz elər,
Həzrət Yusiftək düşərsən şərə,
Mahir əmi, yaz bunu sən dəftərə [54, s. 143].*

Elə bir zəmanə yetişib ki, yetim-yesirə məhəl qoyan yoxdur, onların ah-naləsi ərşə dirənib, var-dövət hərisləri Allah yolundan dönüb var-dövlətə itaət edirlər. Bu müdhiş təsvirlər XX əsrin 90-cı illərinin əvvəlləri üçün xarakterikdir. Mənfur qonşularla aparılan münaribə, gələcək şəhid tabutları, valideynini itirmiş şəhid yetimləri, onlara olan biganəlik, ölkənin idarə olunmasında olan pərakəndəlik, bir para məmurların boş kisələrinə doldurmaq cəhdi şairin narazılıqlar dəftərinin qara səhifələri kimi yazılır:

*Özgə zamandı, bu zaman, vallahı,
Yetimlərin ərşə dirənir ahı,
Bir paralar var tanımır Allahı,
Edib itaət yığdığı bol zərə,
Mahir əmi, yaz bunu sən dəftərə [54, s.143].*

Cəmiyyətdə olan dəyişiklik müstəqil var-dövlət hərisliyini daha da qüvvətləndirib. Sərvətə, maşına meyil daha da artıb. Şairin ikinci bəndində “dam daşını sat, özünə al maşın” misrasının məzmunu oxucunu daha çox özünə çəkir. Sovet hakimiyyəti illərində tək-tək qapılarda görünən minik avtomobilləri müstəqillik illərində qarışqa kimi çoxaldı. Özü də sovet maşını gözdən düşmək şərti ilə. “Moskviç”lər, “Zaporojest”lər, “Jiquli”lər gözdən düşərək bir növ köhnəlmiş hesab edildi, muzey əşyalarına çevrildi. Yenilənmiş şüurları, yenilənmiş maşınlar - “Cip”lər, “Mercedes”lər əvəz etməyə başladı. Bahalı maşınlar iştahları da bahalaşdırdı. Bahalı maşınlar ailə münasibətlərində də səhv fikirlər formalaşdırdı. “Bahalı qızlar” bahalı maşınlı “bahalı oğlanları” özlərinə ər seçdilər.

---

*Görürəm, oğlan, çox ağırdı daşın,
İşin bəllidi, başın olsun, başın,
Dam - daşını sat, özünə al maşın,
Çox qızlar gedir maşın üçün ərə,
Mahir əmi, yaz bunu sən dəftərə[54 , s.143].*

Mahir sənətkarlığını bu şeirində də işə salaraq hiylə donunu geymiş məmurları Tülkü, Kərtənkələ adlandırır.

*Tülkülər var ki, quyruğu bir şələ,
“Var başı insan, özü kərtənkələ”,
Mindən birini demirəm mən hələ,
Desəm, görərsən əcayib mənzərə,
Mahir əmi, yaz bunu sən dəftərə[54 , s.143].*

Mahirin “Cürəbəcürə”lərinin sırasında “diribaş”, “ağıllı”larla yanaşı, hələ geridə qalan, zəmanənin nəbzini tuta bilməyənlər də var. Onlar da müasirləri kimi çalıb-çapmaq, oğurluq-doğurluq bilmədən varlanmaq istəyirlər. Şair bu yolda onlara “Koxanı gör” tövsiyələrini verir. Çünki tək əldən səs çıxmaz. Mütləq “böyük başlı”larla əlaqə qurmalısən ki, cəncələ düşəndə dəstəklənəsən. Digər tərəfdən məktəbdə hansı səviyyədə oxumağının heç bir dəxli yoxdur. İş başında olarkən “çevir tətı, vur tətılar”lar da işə keçir. Ancaq koxanı görməlisən:

*Çox mübarək, ay Fatı,
Almısan attestatı.
Çevir tətı, vur tətı,
Məktəbdə çək haqq - hesab,
Ay canı yanmış, çalış,
Koxanı gör, kəndi çap[56, s.78].*

Şairin “Koxanı gör” tövsiyəsi ümumi məzmun kəsb edir. Koxalığın qapısı ümumidən keçir. Baş koxa da diqqətdə saxlanılmalı, zəmanə qanunları nəzərə alınmalıdır. Xankişinin keçdiyi yol məqsədlərə çatmaqda nümunə olmalıdır:

*Əmin oğlu Xankişi,
Alverlə olub kişi.
Boşla getsin keçmiş,
Zəmanənin dilin tap,
Ay canı yanmış, çalış,
Koxanı gör, kəndi çap[56, s. 78].*

Şair qardaşının yolunu da mənfi tipinə nümunə göstərir. Alver dünyasının içi-bikisinə dərinədən vəqif olan möhtəkir qardaş qazandığı “halal” pulların hesabına maşın da almışdır. Mənfi qəhrəmanın bu yolda hərəkətlərini bit - birə ilə müqayisə edən şair, onu “çalışqan” olmağa çağırır:

*Uzaq getmə, qardaşın,
Alverlə alıb maşın.
Bitmi düşüb? Az qaşın,
Qızıb kürə, yağur, yap.
Ay canı yanmış, çalış,
Koxanı gör, kəndi çap[56, s. 78-79].*

Var-dövlət yığmağın yollarını şair hamar görmür. Bu yolda kişi gərək hər şeyindən keçin. Məqsədə çatmaq ancaq o zaman mümkün olacaq ki, ar, qeyrət boşlanacaq, ayaqlar altına atılacaq, halal gölgədə qalıb, harama üstünlük veriləcək:

*Boşla arı, qeyrəti,
Qoy el etsin heyrəti.
Vermə əldən fürsəti,
Halal, haram, bilmə, qap.*

---

*Ay canı yanmış, çalış,
Koxanı gör, kəndi çap[56 , s. 78-79].*

Yaqub Mahirin satiralarının bir ümumi cəhəti var ki, onun mənfi qəhrəmanları düzlüklə, hallallıqla mübarizədə meydanda tək deyillər. Onların arxalarında dağ boyda elin “qeyrətini çəkən” dayıları var. Bu “kişilər”in varlığı, himayədarlığı tüfeyli-də soyğunçuluğu arxayın-arxayın aparmağa qol-qanad verir. Hətta vətənin müdafiəsi onlar üçün heçlik olub, “dayılarının” tapşırığı ilə çağırışdan yayınaraq özümüzü qırmaq üçün iti baltaya sap olurlar:

*Arxanda durub dayın,
Gəz, arxayın - arxayın.
Çağırışdan qaç, yayın.
İti baltaya ol sap,
Ay canı yanmış, çalış,
Koxanı gör, kəndi çap[56 , s. 79].*

Yaqub Mahirin təmsil yaradıcılığı da diqqətçəkicidir. Şairin **“Qürur və xəcalət”, “Dolu və boş şüşə səsi”, “Pərsəngli tərəzi”, “Arı pərtliyi”, “Barsız nar ağacı”, “Rüşvətxor pişik”, “Adamlı buğa”, “Həyasız çaqqal”, “Bulaşlıq çömçə”** və s. təmsillərində bu və ya digər mənada cəmiyyətdə gördüyü eyiblər alleqorik şəkildə tənqid edilmişdir. Rüşvət yolu ilə vəzifə başına keçib xalq malını dağıdanlar, ikiüzlü riyakarlar, yerlipərəstlər, fırıldaq və hiylə yolu tutanlar Yaqub Mahirin təmsillərinin əsas tənqid hədəfləridir. Bu tipləri şair böyük ustalıqla heyvan, ağac, əşyalar timsalında canlandırır, qısa və lakonik ifadələrlə onların obrazını yaddaşlara yazır. “Rüşvətxor pişik” təmsilində şair rüşvət yolu ilə vəzifəyə keçib işdə dərəbəylik yaradan kütbeyinləri tənqid edərək yazır:

Siçandan şirinlik alıb ağ pişik,

---

*Bir axşam anbara çəkmədi keşik,
Çəkdilər keyfini gecə siçanlar,
Etdilər anbarı lap dəlmə-deşik [6, s.196].*

Şairin satiraları ictimai satiranın ən yaxşı nümunələri kimi diqqəti cəlb edir.

Biz Yaqub Mahir satiralarının mövzuya əhatəliliyindən bol-bol danışdıq. Mübaligəsiz deyə bilərik ki, şairin satiraları XX əsrdə Şəkinin sosial-iqtisadi həyatının ensiklopediyası təsiri bağışlayır. Gəldiyimiz son nəticə bu oldu ki, şair zəngin yaradıcılıq nümunələri miras qoyub getməklə, şeirlərindəki mövzu rəngarənglikləri ilə müxtəlif elm sahələrinin mütəxəssislərinə yaradıcılığından söz açmağa ip ucu vermişdir. İnanırıq ki, Şəkinin XX əsrdə və XXI əsrin əvvəllərində ictimai-siyasi həyatını müxtəlif yönərdən araşdıran tədqiqatçılar Yaqub Mahirin satiralarına üz tutmaqla axtarıqlarını tapa biləcəklər.

2.2. “Qəlbimin həmdəmi Vətəndir, Vətən”.

Yaqub Mahirin lirikasında vətənpərvərlik motivləri aparıcı yer tutur. Yaradıcılıq yoluna qədəm basdığı ilk gündən “qəlbimin həmdəmi vətəndir, vətən”, - deyən şair qoynunda qədəmlərini ilk atdığı gündən həyatını kədərli, qəmli günlərlə müşahidə olunmasına baxmayaraq, Vətəni anasına bərabər tutaraq “Vətən” adlı şeirində yazmışdır:

*Mən onun qoynunda atıb ilk qədəm,
Böyüdüm, eşqimlə sevdim dəmbədəm.
Ən çətin məqamlar görsəm də nə qəm,
Vətəni anama tutduğumçün tən,
Qəlbimin həmdəmi Vətəndir, Vətən [54 , s. 21].*

Vətəninin ikinci tarixi və əbədi müstəqillik əldə etməsi qoca şairi sevindirmiş, Vətəni uğrunda canından keçməyə hazır olduğunu şeirin üçüncü bəndində bildirərək yazmışdır:

---

*Ey azad, müstəqil Azərbaycanım,
Uğrunda peşkəşdir bu əziz canım.
Sənsən məmləkətim, sənsən ünvanım,
Elə bil gözümdə bir gülşən bitən,
Qəlbimin həmdəmi Vətəndir, Vətən [54 , s. 21].*

Məlumdur ki, Vətən məhəbbəti yurd məhəbbətindən keçir. Doğma Vətəninin bir parçası kimi yurduna bağlı olmayan, onu sevməyən insan Vətəni sevə bilməz. Həyatından gördüyümüz kimi, Yaqub Mahir doğulub boya-başa çatdığı Oxud kəndinə qəlbən bağlı olmuş, onu Vətəninin kiçik bir parçası kimi məhəbbətlə tərənnüm etmişdir. Şair “Yurdum” şeirində bu sarsılmaz bağlılığın, sevginin poetik ilmələrini aşağıdakı kimi vurmuşdur:

*Ey qafıl, yadından çıxarma ki, sən,
Qəlbimdə məşəltək hey yanır yurdum.
Şəki şəhərində yaşasam da mən,
Oxud kəndimizdən başlanır yurdum [54 , s. 21].*

Doğma kəndini bugünü, sabahı, haqq dərğanı sanan şair, onu cənnəti, behiştı, qibləgahı kimi oxucusuna öyərək yazır:

*O, mənim bu günüm, həm sabahımdı,
Allahdan aşağı haqq dərğahımdı,
Cənnətim, behiştim, qibləgahımdı,
Odur ki, hər zaman xoşlanır yurdum [54 , s.22].*

Şairin xalqına, Vətəninə, onun firavanlığına olan duaları “Dualarım” şeirində öz əksini tapmışdır. Vətəninin bağlı-bağatlı sahələrini gəzdikcə şairin qəlbi dağa dönür, sevinc hissləri yerə-göyə sığmır, könlü atlanır. Gözəlliklər onu o dərəcədə

özünə cəlb edir ki, Vətəninin çöllərinə, bağlarına göz dəyməsindən, bəd nəzərdən qorxub, pis gözlərə **qarğış** edir:

*Bağları gəzə-gəzə,
Şeyda könül, gəl sözə,
Söylə ki mil yerisin,
Harda varsa bəd gözə[54 , s. 25].*

Şeirdə şair xalqına firavanlıq arzulayıb, ona xəta-bələdan uzaq olmaq üçün **dualar** söyləyir:

*Səda gəldi qaladan,
Əla idi, əladan,
Xalqımı iraq ola,
Görünməyən bələdan[54 , s. 25].*

Yaqub Mahir Vətəninin layiqli vətəndaşı kimi, anasının onu Vətən üçün dünyaya gətirdiyini, Vətəninin istiqlalı uğrunda sözü ilə həmişə yorulmaz kankan olduğunu, sözlə Vətən xainlərinə quyu qazdığını “Hazıram” şeirində bəyan edərək yazır:

*Ziyalınam, düz düşünən zəkanam,
Səndən ötrü doğub məni tək anam.
Qorxu bilməz, bir yorulmaz kankanam,
Xainlərə sözlə quyu qazıram,
Vətən, sənin xidmətində hazıram [54 , s.32].*

Vətən məhəbbətinin tərənnümündə şair, janr, ölçü güdməmişdir. Bu mövzu onun bütün janr şeirlərində yer almışdır. “Azərbaycanımıza” adlı qəzəlində böyük şair gənc nəslə Vətənə sdaqət andı içdirməyi vətən məhəbbətinin əsası sanaraq yazmışdır:

---

*Vətənə sədaqət andı içdirək cavanlara,
Yayılısın gənclik eşqi yağ, baltək canımıza [54 , s. 73].*

Şair qəzəldə Vətənə məhəbbət hissini gənc nəsələ aşılanmasında ailə tərbiyəsi ilə yanaşı məktəb tərbiyəsini də əsas götürür. Əgər məktəblərdə şagirdlərlə vətənpərvərlik tərbiyəsi düzgün aparılmazsa, şair gələcək nəsillərin qınaq obyektinə çevriləcəyimizi beylərin birində diqqətimizə çatdırır:

*Məktəbli uşaqlara biz verməsək düz tərbiyə,
Sabah lənət yağacaq yağıştək ünvanımıza [54 , s. 73].*

Şair cənnəti ona versələr belə yad elləri istəmir. Onun üçün ana torpağının dünyada tayı-bərabəri yoxdur. Yurdunun hər dağını, qayasını özünə arxa sanan şair yazır:

*Çox da tərifləmə sən yad elləri,
Əzizdi öz əziz torpağım mənim.
Yoxdur diyarımın tay-bərabəri,
Arxamda zirvəli hər dağım mənim [54 , s. 81].*

Doğma Vətəni Azərbaycanı döyünən ürəyi, görən gözü, dilindən süzülən şirin sözü sanan şair altı da, üstü də qızıl olan, sorağı aləmə yayılan bu vətənin övladı olması ilə fəxr edir:

*O vuran qəlbimdi, görən gözümdü,
Dilimdən süzülən şirin sözümdü,
Sünbüllü düzümdü, göy dənizimdü,
Bəsimdi hər bağçam, hər bağım mənim.*

*Bəxtimə bu yurdun adı yazıldı,
Şaxtalı qışımız döndü yaz oldu,
Altı da, üstü də yurdun qızıldı,*

Yayılib aləmə sorağım mənim[54 , s. 81].

Azərbaycanı özünə dədə-babadan torpaq payı hesab edən şair vətəninin tərənnümünü “Azərbaycanım” şeirində daha da qüvətləndirir. Vətəninin müstəqilliyə qovuşması şairi hədsiz sevindirir:

*Sən mənim əbədi torpaq payımsan,
Ey azad, müstəqil, Azərbaycanım!
Dağımsan, düzümsən, daşqın çayımsan,
Ey azad, müstəqil, Azərbaycanım! [54 , s. 82].*

Vətənin münbit torpağında özünü bir daş hesab edən şair Vətəni ilə fəxr etdiyini “Vətən” adlı digər şeirində bütün aləmə bəyan etmək istəyir:

*Düşünən beyninəm, ayıq başınam,
Münbit torpağında mən bir daşınam,
Səninlə fəxr edən vətəndaşınam,
Ey dinim, məzhəbim, imanım Vətən! [54 , s. 107].*

Vətəni yaralı bilən şairin şeirdə Qarabağ həsrəti də diqqəti cəlb edir. O, Qarabağın mənfur ermənilər tərəfindən işğalını sinəsinə çəkilən çarpaz, sağalmaz dağ hesab edərək yağı düşməne qarşı vuruşlarda canını qurban vermək istədiyini, Vətən yolunda qanını halal edəcəyini oxucuya çatdırır:

*İşğal altındakı o Qarabağım,
Olubdur sinəmə çəkilən dağım.
Heç də güvənməsin o mənfur yağı,
Axsa da uğrunda bu qanım, Vətən! [54 , s. 107].*

Xüsusilə, 80-ci illərin ikinci yarısından sonra cəmiyyətdə gedən proseslər, köhnə quruluşun dağılması, yeni quruluş, respublikamızın müstəqillik əldə etməsi, torpaqlarımıza erməni təcavüzü ədəbiyyatın ümumi mövzusu fonunda Yaqub Mahirin də yaradıcılığında geniş poetik dillə qələmə alınmışdır. Mübariz və təcrübəli qələm əhli kimi şair ordusuz Vətəni təsəvvür etmir. Müstəqillik illərindən bu günədək formalaşmış nizami, beynəlxalq standartlara cavab verən ordumuz şairin fəxr mənbəyinə çevrilir. Ancaq şair ordumuzun sülhsevər məramını bilir. Qarabağ torpaqlarını mənfur düşməndən təmizləmək üçün Ali Baş Komandanın əmrinə daim hazır olan ordumuzun gücünü tərənnüm edən şair “Ordumuz” adlı şeirində yazır:

*Dayanıb səngərdə edərək səbir,
Hələlik hər şeyə dözür ordumuz.
Komandan əmrinə olub müntəzir,
Hazırdır döyüşə, hazır ordumuz[54 , s. 109].*

Şeirin son bəndində şair əgər sülhə gəlinməzsə, ordumuzun erməni quldurlarına qəbir qazacağını böyük inam hissi ilə bildirir:

*Bol yerə namərdlər salmasın səsə,
Ballidir hiyləsi bu gün hər kəsə,
Azərbaycanımla sülhə gəlməzsə,
Yadlara dar qəbir qazar ordumuz[54 , s. 110].*

Müdrük şairə görə, ordumuzun gücü hər cür silahlarla təmin olunması ilə yanaşı, əsgər və zabitindədir, onların düşmən üzərində qələbəyə inam hissindədir. Buna görə də qoca şair hər bir gənci “Çarpış” şeirində Vətənə sədaqətlə, dəyanətlə xidmət etməyə çağırmışdır. Şair ordu sıralarına həqiqi hərbi xidmətə gedən gənclərə ünvanladığı bu şeirdə onlara yağı düşmənlərə yerini göstərməyi, Vətənin yolunda döyüşlərdə

---

aldığı yaranın qəhrəmanlıq nişanı olduğunu, igid, mərd, qorxmaz döyüşçü kimi çarpışıb düşmənlə şir kimi, aslan kimi döyüşməyi tövsiyə edir:

*Vəhşi yağılar gücünüzlə tezcə ram olsun,
Gərgin döyüşdən səndə nişan, qoy, yaran olsun,
Qələbə çalaq vətənimizdə, qoy, bayram olsun,
Ad-san qazanan mərd, igid insan kimi çarpış.
Döyüş zamanı şir kimi, aslan kimi çarpış [54 , s. 19].*

Şair “Ey Vətən!” şeirində də Vətəninə dərdlərini, məşəq-qətli həyatını nəql etdikdən sonra, işğal olunmuş Laçın, Kəlbəcər, Cəbrayıl, Şuşa, Qubadlı kimi rayonların da dərdinin üstünə dərd gətirdiyini ürək ağrısı ilə oxucusuna çatdırır:

*Bu dərdin əlindən hayana qaçım,
Vaxtından çox qabaq ağardı saçım,
İndi də əsirdir Qubadlı, Laçın,
Kəlbəcər, Cəbrayıl, Şuşa, ey Vətən![54, s. 110].*

“Mərd oğullar” şeirində də qəlbi yaralı Mahir Vətənin işğal olunmuş torpaqlarının azad olunması vəzifəsinin Milli Ordumuzda xidmət edən mərd oğulların üzərinə düşdüyünü vurğulamışdır. Şeir məzmunu şairin vətənpərvərlik duyğuları, arzu və istəkləri üzərində qurulmuşdur. Qoca şair Milli Ordumuza təmsil edən gənc əsgər və zabitlərə üzünü tutaraq onları **alqışlara**, düşməni isə nifrətlə **qarğışlara** qərq edir:

*Siz hücum çəkəndə düşmən üstünə,
O böyük yaradan sizə yar olsun!
Qovlayın yadları torpağımızdan,
Hiyləgər yağıya görüm ar olsun![54 , s. 137].*

Şair Vətənin taleyinin ordumuzun müzəffər yürüşü ilə bağlı olduğunu xatırladaraq yazmışdır:

*Vətənin taleyi sizə bağlıdı,
Gözümün qarası, gözümün ağı.
Kəlbəcər, Şuşada, o Qubadlıda,
Yüksəldin göylərə üç rəng bayrağı [54 , s. 138].*

Yaqub Mahirin ermənilərə nifrətinin, qəzəbinin poetik əksi onun Qarabağ mövzusunda yazmış olduğu bütün əsərlərində özünü göstərmişdir. Şair “Görüm” adlı şeirində təcavüzkarlara qarşı edib, üzünü yurdun mərd oğullarına tutaraq onları düşmən üzərində zəfər çalmağa çağırır:

*Ey odlar yurdumun mərd övladları,
Sizə böyük Allah yar olsun görüm.
Qovun o qudurğan mənfur yadları,
Sizə böyük Allah yar olsun görüm [55 , s. 44].*

Şairin şeirin düşməne nifrətlə dolu ikinci bəndində torpaqlarımıza soxulan düşməni metaforik ümumiləşdirmə ilə donuza bənzədərək onları **qağıslara** qərq edir:

*Şən diyarımıza gəc baxan düşməni,
Donuztək tərəyə çıxan düşməni,
Kəndləri yandırıb, yaxan düşməni,
Alışsın, od tutub qor olsun görüm.
Arzusu gözündə xar olsun görüm[55 , s. 44].*

Şair Şuşanın işğalını ürəyinin parçalanması sanaraq, müharibə ocağı qalayan Balayanı, Ter-Petrosyanı lənətləyir:

Müqəddəs Şuşanı bulayanların,

---

*Hərb üçün min “ocaq” qalayanların,
Ter-petrosyanların, balayanların,
Tutulub gözləri kor olsun görüm.
Gen dünya başına dar olsun görüm* [55, s. 44].

Mənfur erməni qəsbkarlığı nəticəsində qırılan insanlar, dağıdılan yurdlar şairin ürəyini dağlayaraq sağalmaz yaraya çevrilir. İşğal olunmuş rayonlarda insanların məhv olması, erməni işğalçılarının qarətçiliyi, qaçqın naləsi, şairin yaradıcılığına “Vətən yarası” şeirini gətirir:

*Qocam öldü, qarım qaldı,
Yad ölkədə yarım qaldı,
Namərdlərdə varım qaldı,
Qalan canım parasıdır.
Yaram, Vətən yarasıdır* [55, s.50].

XX əsrin 90-cı illərinin başlanğıcında ölkədə olan hərc-mərclik, kürsü hərisliyi səbəbli şairin təbirincə desək, “rusun qoltuğuna girib, xosun-xosun kreslo ələ keçirmək üçün tədbir tökən” vətən xainləri qoca şairin təbini coşdurur. Nəticədə şair kəskin qarğışlarla dolu “Vətəni satan kəsin” şeirini yazır:

*Qoltuğuna girib rusun,
Tədbir tökür xosun-xosun,
Üzlərini yucu yusun,
Yad qoymunda yatan kəsin.
Vətəni satan kəsin.*

*Kim salarsa eli çəş-baş,
Allah salsın başına daş,
Axır sözü budur, qardaş,
Aramızı qatan kəsin,
Versin Allah cəzasını.*

Vətəni satan kəsin [55 , s.51-53].

“Bizimkidir” adlı şeirində Yaqub Mahir erməni qəsbkarlarına üz tutaraq onları Qarabağı tərk etməyə çağırır. Vətəni olmayanı Vətəninə görmək istəmir. Şair sözü qəsbkarların başında bomba kimi partlayır:

*Yığın şələ-şülənizi,
Çağırın öz lələnizi,
Az sınağa çəkin bizi,
Yaranmasın qan dənizi,
Çəpərləri sökün-sökün.
Bu düz qərar bizimkidir [55 , s.64].*

Laçının yandırılmasını, qaçanların minbir əzabla özünü ölümün pəncəsindən xilas etməsini, yaralı bir qocanın alnından axan qanı görən şairin qəlbi çağlamış, təbi cuşa gəlmiş, gücü heç nəyə çatmadığından üzünü Allaha tutaraq imdad diləmişdir:

*Laçını yaman gördüm,
Yanırdı hər yan gördüm,
Qaçanlar sinə yırtır,
Diləyir aman gördüm.
Bir qocanın alnından
Axırdı al qan gördüm.
Qəlblərdən qopurdu ah
Bu nə gündü, ay Allah?![54 , s.66].*

Vətəni hamı üçün qibləgah bilən şair, dava günü öz övladını hər cür bəhanələrlə vətənin müdafiəsindən yayındıran valideynlərlə, qəhrəmancasına şəhid olmuş övladını itirib qəlbi dağ-dağ olan valideynləri üz-üzə qoyaraq “Gördüm” adlı qəzəlində kəskin təzad yaradır :

---

*Bəzilər öz balasını dava günü gizlətdi,
Ata var, şəhid verib, qəlbini sizlər gördüm?!
[55, s.66].*

Müharibəyə bəşəri ideal kimi nifrət edən şair “Ola” rədifli qəzəlində doğma Bakının sülhə mayak olmasını arzulayır, artan müharibə təhlükəsinə qarşı çıxaraq müharibə cəlladlarını sinəsi dağlı görmək istəyir:

*Qadir Allah, bir əhdim var, Bakım sülhə mayak ola,
Baxıb dünya ölkələri şən yurduma dayaq ola.
Olmayaydı heç bir zaman müharibə təhlükəsi,
Əli qanlı cəlladların sinələri dağ-dağ ola[56, s.73].*

Şairin həyatının son dövrlərində yazmış olduğu qoşmalarında vətənpərvərlik mövzusu üstünlük təşkil edir. “İstərəm” adlı qoşmasında şair nəinki qələmi ilə, hətta qoca yaşında lazımsa silah götürüb düşmənlə döyüşə girmək istədiyini bildirərək yazır:

*Bu qoca çağında silah götürüb,
Düşmənlə döyüşə girmək istərəm,
Yurdumdan yadları qovlamaq üçün,
Sinəmi nə kimi gərmək istərəm[6, s. 194].*

yaxud “Haydı irəli” qoşmasında şair vətən oğullarını mənfur erməni dığalarından intiqama çağırır:

*Atıl od- alovdan şiri- nə kimi,
Sinə gər düşməne igidlər kimi,
Vətəni qoruyan bir əsgər kimi,
Hücum cək irəli, haydı irəli!
Düşmənin gözləri qalsın bərəli!*

Əzizim, güc sənin, təpər sənindir,

---

*Laçıntək, Şuşatək şəhər sənindir,
Yanan hər kənd sənini, şəhər sənindir,
Bilirəm, bu dəfə zəfər sənindir,
Təmizlə, düşməndən yurdu, irəli
Qalsın namərdlərin gözü bərəli!*[55 , s. 17].

Bütün poetik nümunələrində vətəni azad, şən görmək istəyən şair inanır ki, istəmədiyimiz halda mənfur qonşularımız tərəfindən cəlb olunduğumuz bu müharibə sülhlə qurtaracaq, Qarabağda əmin-amanlıq bərpa olunacaqdır. Sülhün bərqərar olmasını milyonlarla həmvətəni kimi səbirsizliklə gözləyən şair “Bir gün”adlı gəraylısında yazır:

*Sülh bərqərar olacaqdır,
Qurtaracaq dava bir gün,
Qara bulud çəkiləcək
Açılacaq hava bir gün.*

*Biçiləcək ağ sünbüllər,
İy salacaq bağda güllər,
Qarabağda şən bülbüllər
Quracaqdı yuva bir gün.*

*Toy olacaq yüz- yüz gəncə,
Məhv olacaq hər işgəncə
Sevinəcək Bakı, Gəncə,
Şəki, Şirvan, Quba bir gün!*[55 , s.66].

Yaqub Mahirin gənc nəslin vətənpərvərlik tərbiyəsi istiqamətində yazmış olduğu şeirlər sırasında “Ölkəmiz” şeiri mühüm yer tutur. Şair ölkəmizlə fəxr etdiyini şeirin bütün misralarında tərənnümə çevirib mədh etməyi əsas məqsəd hesab etmişdir:

Hər yanı bağ-bağatdı,

---

*Kənd, şəhəri abaddı,
Eşqimə qol-qanaddı,
Bərəkətli ölkəmiz.*

*Mahirin ad-sanıdır,
Şöhrətidir, şanıdır,
Şah şeirinin canıdır,
Bərəkətli ölkəmiz [54, s. 158].*

Yaqub Mahirin vətən məhəbbəti çiləyən şeirlərindən biri də “Şanımsan mənim” şeiridir. Şeirdən-şeirə şair Vətəninə tərənnümdən doymur. Ona şöhrət gətirən neftin, qazın, üzümün, cənnətməkan dağlarının, düzlərinin, meşələrinin gözəlliyindən danışır:

*Dünyaya səs salıb bol neftin, qazın,
Dillərə dastandı şöhrətin, sözün,
Pambıqdı, üzümdü hər dərən, düzün,
Tükənməz gövhəri-kanımsan mənim.
Diyarım, şərəfim, şanımsan mənim [54, s. 185].*

Vətəninin dilbər guşəsi olan qədim Nuxa - Şəki şəhərinin tərənnümü də Yaqub Mahirin poeziyasında özünə möhkəm yer almışdır. Şair qəzəl yaradıcılığının gözəl nümunələrindən olan “Nuxa” rədifli qəzəlində şəhərin gözəlliyindən aldığı sevinci oxucuları ilə paylaşmışdır. Nuxanın parıltılı asfalt küçələri, güllü xiyabanları, küçələrin gür işığa qərq olması, ucalan yaraşıqlı binalar ürəyi sözlə dolu şairin ilhamını cuşa gətirir:

*Göz yetir, bir nəzər et, gör nə firavandı, Nuxa,
Qərq olub gur işığa, indi çıraqbandı, Nuxa.*

*Parlayır güzgü kimi yolları asfalt geyinib,
Mərkəzi küçələri güllü xiyabandı, Nuxa.*

---

*Yar-yaraşıqlı binalar ucalır hər yandan,
Onların sakini şən, sadə, mehribandı, Nuxa
[55, s.90-91].*

Yaradıcılığının ilk dövrlərində qələmə alınmış bu qəzəllə şair yurdunun tərənnümünü bitmiş hesab etməmiş, Şəkinin gözəlliyini hərtərəfli əks etdirən “Olmaz” rədifli qəzəlini yazmışdır. Qəzəldə şair sevimli yurdunu - Şəkini dünyanın ən qonaqpərvər diyarı kimi tərif edib, onun torpağına, daşına qurban olduğunu bildirir:

*Dostlar, Şəkitək qonaqpərvər şən diyar olmaz,
Olar sözüənə inanma ki, uyar olmaz.*

*Dostlar, mən onun torpağına, daşına qurban,
Heç yanda bu ilkitək bəhrə-bar olmaz [56, s.75].*

Şair şeirdə yurdun yetirmiş olduğu görkəmli adamlarını da oxucuya təqdim etməyi unutmayıb onlarla fəxr duyduğunu söyləyir:

*Mirzə Fətəli o Rəşid bəy burda yetişmiş,
Şəfiqə, Emin, Cövdət kimi bəstəkar olmaz.*

*Ordu yaratmış burda əhli-qələmlər,
Heç bir yazıçı Bəxtiyartək bəxtiyar olmaz [56, s.75].*

“Olsun” adlı qoşmasında şair dünyada firavanlığı, sülhü alqışlayan minlərlə qələmdaşları kimi, bəşəriyyətdə müharibə, fəlakət, dağıntı, insan qırğını, göz yaşı, vətəninə erməni daşnaqlarının mənfur qara kölgələrini görmək istəmir, dilbər Qarabağı azad görmək arzusu ilə yaşayır. Hümanist, insansevər şair dünyada savaşların bitməsini, insanların sülh şəraitində

---

yaşamasını, körpə gülüşlərinin, səsinin hər evdən gəlməsini müqəddəs arzuları sırasında sadalayaraq yazır:

*İlahi, islah et bəndələrini,
Dünyada savaqlar bir aram olsun.
Azərbaycanımıza göz dikənlərin,
Gözləri tutulub bizə ram olsun.*

*Çəkilsin yurdundan qara kölgələr,
Silinsin silinməz qanlı ləkələr,
Firavan yaşasın bütün ölkələr,
Hər eldə, obada, toy, bayram olsun.*

*İnsanlar yaşasın sülh içrə azad,
Hər evdə doğulub böyüsün övlad,
Hərə bir sahədə qazansın savad,
Alimə, şairə ehtiram olsun [54 , s.123-124].*

Yaqub Mahirin yaradıcılıq nümunələrində onun fəlsəfi baxışlarını da izləmək mümkündür. Məlumdur ki, hər hansı bir tarixi şəxsiyyətin dünyagörüşünə düzgün qiymət vermək üçün o, yaşadığı dövrün iqtisadi və sosial-siyasi şəraiti ilə qırılmaz əlaqədə götürülməlidir. Bu baxımdan şairin yaradıcılığı “zaman və ideologiya” prinsipi baxımından araşdırılmalıdır.

İstər şairin, istərsə də hər birimizin yaşadığımız 70 illik sovet dövrü ədalətli, bərabərlik cəmiyyəti kimi təbliğ olunsada, sosial fəlsəfi anlam baxımdan cəmiyyətdə mövcud olan gizli təzadlardan kənar olmamışdır. Belə ki, Yaqub Mahir yuxarıda qeyd etdiyimiz kimi, yaşadığı cəmiyyətdə hər bir məsələyə obyektiv münasibət bildirərək ictimai eyibləri açıq tənqid etməkdən çəkinməmişdir. Şairin şeirlərində müəyyən hallarda ictimai təzadlar – varlı- kasıb ziddiyyətləri, cəmiyyətin müxtəlif sinif və təbəqələrinin əzab-əziyyətli güzəranı parlaq təsvir edilmişdir.

Şairin şeirlərində sosial fəlsəfənin ən mühüm ünsürlərindən olan mübarizələr və dövlət problemlərinə də toxunulur. 1988-ci ildən başlayaraq xalqın öz milli azadlıq və müstəqillik uğrunda mübarizəsi, nəhayət, milli müstəqillik əldə etməsi milyonlar kimi şairi də sevindirir. Xalq ayılır, açıq və fəal mübarizəyə qoşulur, öz zalımlarını rədd edir. Belə bir hal bilirik ki, öz vəzifə kürsülərindən əl çəkmək istəməyən manqurt rəhbərlərin həyəcanına səbəb olur, onlar öz azadlığı uğrunda xalq kütlələrinin bu coşğun mübarizəsi üzündən ağır həyəcan keçirirlər.

Şairin bu cür qeyrətsiz millət nümayəndələrinə qarşı qəzəbi “Bizimdir”, “Görəydim” kimi şeirlərində öz ifadəsini tapmışdır. Həmçinin 20 Yanvar şəhidlərinin qanı hesabına əldə etdiyimiz müstəqilliyimiz şairi sevindirə də, ilk illərdə dövlət qurumlarında olan dərəbəylik əhalinin onsuz da ağır olan vəziyyətinin ağırlaşması, millətin gələcək taleyi şairi düşündürür və respublikanı pərakəndə inkişafına görə bələdçisiz karvana bənzədərək özünün fəlsəfi anamlı “Nəhayətsiz karvan yolu” adlı şeirində məyusluqla yazır:

*Eh! Bu karvan hara gedir, görəsən?
Deyəsən, naşdır, bu yolda, naşı,
Yüklü dəvələri lap əldən salıb,
Hayana yol alıb o karvanbaşı?*

*Qarşıda görünmür bir işıq ucu,
Hanı yol göstərən, bələdçi, hanı?
Haraya, görəsən, gedir bu karvan?
Nə yeri bilinmir, nə də məkanı [6, s.199].*

Xalqın düşdüyü bələlərin dəf olunması, aradan qaldırılması yolunun tapılmasında şair idealist düşünmə yoluna düşərək ümidini böyük yaradana, xudaya bağlayaraq “Səndən mədəd” şeirində yazır:

---

*Üzmərəm səndən ümid, qadir Allah səndən mədəd,
Ətəyindədir əlim hər dəm, vallah, səndən mədəd.
Sənsən bu yerin, göyün, cümlə aləmin sahibi,
Eşqinlə hasil olur hər mətləbim, səndən mədəd[6, s.199].*

Son dövr yaradıcılığında şair materialist mövqedən çıxış edərək vətənin müstəqilliyinin qorunmasını, xalqın düşar olduğu məhrumiyyətlərin aradan qaldırılması yolunu, milli birlikdə, mübarizədə görür və yazır:

*Ey dostlar, birləşək biz yumruq sayaq,
Bu güclü qol bizim, əl bizimkidir.
Müstəqil ölkəmə olaq bir dayaq,
Vətən bizimkidir, el bizimkidir.*

*Göz qoyaq Şimala, Cənuba, Qərbə,
Yaralı şir kimi atılaq hər bə,
Vuraq namərdlərə tutarlı zərbə,
Kimsəyə əyilməz bel bizimkidir[6, s. 199-200].*

Yaqub Mahirin fəlsəfi görüşlərində etik və estetik məsələlərin də qoyuluşu əsas yer tutur. Şairin qoşmalarında, satiralarında, qəzəllərində əxlaqi kateqoriyalar kimi namus, vicdan, əmək, qeyrət, həmçinin gözəllik, ülvilik məsələləri geniş şəkildə əks etdirilmişdir.

Ümumiyyətlə, Yaqub Mahirin yaradıcılığında Vətəninin tərənnümü mərhələli olmamış, bütün yaradıcılığı boyu vətənpərvər şair vətəninə vəsf və tərənnüm etməkdən doymamışdır.

Şairin hər bir şeiri - satiraları, qoşmaları, qəzəlləri müxtəlif illərdə Şəkinin ictimai - siyasi həyatını, xalqın həyat tərzini, əhvali-ruhiyyəsini nəzərimizə çatdırır.

2.3.Məhəbbət lirikası

XX əsr Şəki ədəbi mühitində yazıb - yaradan şairlərin yaradıcılığında məhəbbət lirikasının özünəməxsus yeri vardır. Ancaq məhəbbət anlayışına hər şair yaradıcılığında fərdi təbi və lirik duyğusu ilə yanaşmışdır. “Səbuhi” ədəbi məclisinin söz sərraflarından olmuş Yaqub Mahirin yaradıcılığında məhəbbət lirikasının bənzərsiz nümunələri yaradılmışdır. İnsana xas olan ülvi hisslərin tərənnümü üçün sənətkar, gözəlin və gözəlliyin vəsfində müxtəlif poetik formalardan istifadə etmişdir. Məhəbbət ümumən, şairin yaradıcılığının özülünü təşkil edir. Lakin şair şaf, təmiz sevgidən yazanda Məşuqənin zahiri və batini gözəlliyini hər şeydən üstün tutmuşdur.

Yaqub Mahirin məhəbbət dünyasında tərənnümə daha çox məruz qalan iki Məşuqə surəti vardır. Bunlardan biri Ələsgər kimi eşq oduna düşərək vüsalına çatmayıb, xəyalı ilə yaşadığı, adı oxucuya pünhan qalan Məşuqə obrazı, digəri isə ona həyat bəxş edən, uzun müddətli ailə həyatı sürüb, üzleşdiyi bütün çətinliklərdə ona həmdəm olan real sevgilisi Solmaz xanımdır.

Şair nakam məhəbbətə dair yazmış olduğu şeirlərində gah səmimi, gah da çəkdiyi əzabları əbəs bilib, üzülməsinə peşiman olan bir aşiq kimi özünü təqdim etmişdir. İlk məhəbbətinin uğursuzluğu şairi eşqdən narazı salmış, bir neçə şeirlərində Məşuqəsinə tənqid etməkdən belə çəkinməmişdir. “Qəlbini” adlı gəraylısında və “Adı gələndə” qoşmasında şair fələyə sevgilisinin vəfasızlığından şikayət etmişdir:

*Fələk, mənə bu dərd bəsdə,
Yaralayıb yar qəlbimi.
Həyatdan bil, yellər əsdi,
Sardı soyuq qar qəlbimi [54, s. 76].*

yaxud, “Adı gələndə” qoşmasında:

---

*Yanaraq odlara yaxılıram mən,
Vəfasız yarımın adı gələndə.
İnan ki, yarımın yox oluram mən,
Vəfasız yarımın adı gələndə [54 , s. 77].*

yazaraq yarını sevgidə sabitqədəm olmamaqda günahlandırmışdır. Qoşmanın üçüncü bəndində şair sevgilisinin etinasızlığının dünyanı başına dar etdiyini, qar kimi əriyib suya döndüyünü, qışda nar kimi sıxıldığını poetizmlərin gücü ilə daha düşündürücü vermişdir:

*Əriyib dönürəm suya qar kimi,
Dünyalar başıma olur dar kimi,
Tamam sıxılıram qışda nar kimi,
Vəfasız yarımın adı gələndə [54, s. 77].*

Gənclik illərinin dəli sevdası şairi məhəbbət tonqalında yandırılmışdır. “Qaçma uzağa” şeirində Yaqub Mahir əlçatmaz sevgilisinin Ay parçası kimi gözəl olduğunu, birdəncə bir əppək olub yoxa çıxdığını xalq danışq dilinin incəliklərinə söykənərək o dərəcədə inandırıcı şəkildə vermişdir ki, oxucunun məğrur aşiqin iztirablarına həmdəm olmaqdan başqa bir çarəsi qalmır:

*Bir gözəl sevmişəm Ay parçasıtək,
Fələk çəkdi məni çətin sınağa.
Birdəncə o **itib oldu bir əppək,**
Çıxmadıq onunla qabaq-qabağa [54 , s. 5].*

Şairin acınacaqlı ömür yolundan gördüyümüz kimi, Məşuqəsinin atası tərəfindən onun saf, təmiz sevgisinə çəkilən sədd sevgilisini ondan çəkinməyə məcbur etmişdir. Sevgilisini ancaq rüyalarında görən aşiqin həsrətdən əsəbləri tarıma çəkilmiş, bədəni gücdən düşmüş, sevgi aləmində ruhdan düşmüşdür:

---

*Bədəndə hisslərim qalıb tarımda,
Büsbütün puç olub etibarım da,
Çox zaman görürəm rüyalarım da,
Verərkən o güllə dodaq-dodağa [54, s. 6].*

“Unut getsin” qoşmasında şair vəfasız Məşuqəni qınaq obyektinə çevirərək, ona var-dövlət aludəçiliyini, yada könül verdiyini üzünə vurmaqla onu unutmağı tövsiyə edir və qəlbinə bu yolla təskinlik verməyə çalışır:

*Ay insafsız, nə tez döndün sözündən,
Uyub vara, könül verdin yada sən.
Heç olmasa utan özün-özündən,
Atdın məni niyə yanar oda sən?[55, s. 41].*

Aşıqın qəlbi o dərəcədə parçalanmışdır ki, hiddətindən bağı yanaraq qovrulmuş, tüstüsü tərəşindən ərsə qalxmış, sevgilisinin yollarına göz dikməkdən gözünün kökü saralmış, baxmaqdan yorulmuşdur:

*Hiddətimdən **bağrım yandı, qovruldu,**
Fikr etdikcə tüstüm göyə sovruldu,
Yollarına göz baxmaqdan yoruldu,
Əfsus verdin gənc ömrümü bada sən ?[55, s. 40].*

yazaraq misraların məzmun yükünü poetizmlərlə zənginləşdirmişdir. Fikrin mübaliğəli və metaforik tərzdə ifadəsi oxucunu şairin halına acımağa vadar etməklə yanaşı, onun qələminin gücünə məhəbbətini artırır. Sevgilisini saxta məhəbbət daşıyıcısı kimi səciyyələndirən şair onun naz - qəmzəsini kinayəli şəkildə “elçilərinin” çox olması ilə əlaqələndirir:

*Ürəyində heç məhəbbət yox imiş,
Nazın, qəmzən gözə girən ox imiş,*

---

*Bilməmişəm “elçilərin” çox imiş,
Edirsənmiş ona görə əda sən? [55, s. 40].*

Məhəbbəti yolunda çarpışmalarında Aşiq söz mülkünün ən gözəl ifadələrini, ən sadə danışq dilini seçir. Fikirlərini inci kimi düzmək üçün janr axtarmır. Qəlbinin dərinliklərindən süzülüb gələn sözlər bədii istedadı sayəsində misralara səpələnərək onları bəzəyir. “Gərəklişən” gəraylısında fikrin ifadə tərzini o qədər təmiz, aydın və obrazlıdır ki, oxucu şairin deyim tərzinə, istedadına heyrət etməyə bilmir. Saf eşqlə, ülvi hisslərlə yanan Aşiq buz kimi soyuq bir Məşuqə ilə qarşılaşdırılaraq qüvvətli təzad yaradılır, Aşiq aylı bir asimana, biganə Məşuqə isə ulduza bənzədilir:

*Eşqinlə mən yanurdım,
Fəqət, sənsə **buz idin.**
Mən aylı bir asiman,
Sənsə, **tək ulduz idin**[55, s. 45].*

Şairin sənətkarlıq ölçüləri çox böyükdür. Şair poeziyada öz fərdi yaradıcılıq yolu ilə gedərək orijinal bənzətmələrlə şeiri daha oxunaqlı etmişdir:

*Bəxt ulduzum qovuşdu,
Gül açdı bahar kimi.
Göz dikdim yollarına,
Günəbaxanlar kimi[55, s. 46].*

Şair bəndin son misrasında günəbaxanın günəşə ehtiyacı olduğu kimi, özünün də Məşuqəsinin isti, odlü sevgisinə ehtiyacı olduğunu söyləmək istəmişdir.

Yaqub Mahirin məhəbbət lirikasının zirvəsində dayanan poetik örnəklərdən biri olan “Düşdü” gəraylısı Yaqub Mahirin aşiq poeziyasını, Ələsgər irsini mükəmməl bilməsindən xəbər

---

verir. Lakin poeziyada Mahirin öz halal və saf yolu var. O, təqlidçiliyi sevmir. Bu gəraylıda o, deyim tərzinə görə nəinki Dədə Ələsgərə yaxınlaşır, bəlkə belə demək mümkünsə, fikrin ifadə tərzini baxımdan ustadı qabaqlamaq üzrədir. Əlbəttə, müdriklərin kəlamıdır, şagird öz müəllimini ötüb keçməlidir. O zaman o, zəngin irs davamçısı ola bilər. Böyük Vurğun öz şagirdi Bəxtiyarın yaradıcılıq yükünü məzmunca oxumuş olsaydı, şagirdinin istedadına təəccüb etməmiş olmazdı. Yaqub Mahirin “Düşdü” gəraylısında fikir o qədər dərin, deyim o qədər sadədir ki, birnəfəsə əzbərlənir:

*Bir gözəlin yanağında
Gözüm qara xala düşdü.
Elə sandım yaz çağında,
Yal-yamaca lala düşdü[55 , s. 52].*

Təsvirin bitkinliyi göz qabağındadır. Şair gözəlliyi gözəllik içərisində gizlətməmişdir. Gözəlin gözəlliyi, yanağının laləyə bənzədilməsi, lalənin adı çəkilməsi də təsəvvürə gələn ilk təsvir elementidir. “Yal-yamaca lala düşdü” misrası ilə şair bu fikri təsdiq edir.

Şeir dördüncü bəndində Yaqub Mahir saf, təmiz sevgiyə qarşı çıxan, pul hərisi olan valideynləri sevgilisinin atasının şəxsində tənqid etməyi unutmamışdır:

*Qız olsa da su pərisi,
Atasıydı pul hərisi,
Çıxdı qızın müştərisi,
Qəm karvanım yola düşdü[55 , s. 52].*

Sevgilisinin yolunda çırağ kimi şölələnib yanmasını Yaqub Mahir “Mənəm” rədifli gəraylısında oxucuya çatdırmışdır. Şeirdə elə bir bənd yoxdur ki, fikir başlanqıcı obrazlılıq

---

üzərində köklənməsin. Sevgilisinin Aşıqdən qıraq-qıraq gəzməsi Aşıqini şöləli çıraq kimi yandırır-yaxır:

*Gözəl, gəzmə qıraq-qıraq,
Bil ki, səni anan mənəm.
Həsrətinlə olub çıraq,
Şölələnib yanan mənəm [55, s. 53].*

Şeir in ikinci bəndində şair obrazlılığın dərəcəsinə daha da şiddətləndirərək sevgilisini qızılgülə, özünü isə bülbülə bənzədirərək klassik müqəyyədliyə müasir məzmun caları verir:

*Bürünəndə tən in tülə,
Oxşayırsan qızılgülə.
Dönüb şeyda bir bülbülə,
Bağçanıza qonan mənəm [55, s. 53].*

Özünü saf məhəbbəti yolunda Habilin ecazkar kamanı ilə müqayisə edən şair, həm özünün Məşuqəsinin odunda yandığını, həm də Məşuqəsinə hicranı ilə yandırdığını ifadə edərək yazır:

*Ömür ötür zaman - zaman,
Göz açmağa vermir aman,
Həm yandıran, həm də yanan,
Habil çalan kaman mənəm [55 , s. 53].*

Saf sevgi yolunda çəkdiyi əzab-əziyyəti, bu yolda düzüm -düzüm tənə yediyini, gündüzündə gündüzünü axtardığını, “Gileyliyəm” şeirində oxucusuna çatdırır:

*Gözü yaşlı dilbərimin,
Ağ üzündən gileyliyəm.
Qəmli-qəmli söhbətinin,
Hər sözündən gileyliyəm .*

---

*Ondan ötrü düzüm-düzüm,
Tənə yedim, pörtdü üzüm.
Hanı mənim o gündüzüm?
Gündüzümdən gileyliyəm [55 , s.61].*

Mahirin “Gözəl” gəraylısı sevgi hisslərinin dərinliyi baxımdan məhəbbət şeirləri sırasında mühüm yer tutur. Şairin təsvir etdiyi gözəl xumar baxışları ilə aşiqini özünə bənd edib, ürəyini oğurlamışdır. Baxışları o qədər cazibədardır ki, aşiqin qəlbini kamantək çalmışdır:

*Sən ey xumar baxışlarla,
Məni məndən alan gözəl!
Üzrəyimi göz-qaşlarla,
Ey kamantək çalan gözəl! [55 , s.59].*

Gəraylının ikinci bəndi bədii sənətkarlıq baxımdan daha diqqətçəkicidir. Şair təsvir etdiyi gözəlin yaz yelinin təsiri ilə gur saçlarının rəqs etməsini o qədər real təsvir edir ki, oxucu sanki bu səhnəni gözləri ilə görür:

*Yel əsdikcə narın-narın,
Rəqs eləyir gur saçların.
Gəl boynuma qol sal sarın,
Ey xəyala dalan gözəl [55, s.59].*

Aşiqanə məzmunlu qoşmalarında realist yaradıcılıq metodu yolu ilə gedərək rast gəldiyi gözəllərin canlı, real obrazını yaradır. “Gözəl” adlı qoşmasında şair gözəlin canlı obrazını rəsm edərək yazır:

*İstədim söz atam qısdım dilimi,
Unutdum özümü, kəsdim əlimi,*

---

*Dodağın elə bil qarpız dilimi,
Üstünə yaxmısan bal, gözəl, gözəl.*

*Kimsəyə əyilmir o qəddin sənin,
Tələsmə, aləmdə var həddin sənin,
Əgər can almaqsa məqsədin sənin,
Mahirin canını al, gözəl- gözəl[6, s. 193].*

Göründüyü kimi, gözəllərdə şairi maraqlandıran zahiri görünüşdür. O, öz zövqünə uyğun gələn gözəllərə qurban olmağa belə hazırdır. Bu baxımdan “Qurban” rədifli qoşmasında yazır:

*Hürkək ceyran kimi nə çox baxırsan?
Ay sənin can alan gözüünə qurban,
Baxdıqca canımı oda yaxırsan,
Aymısan , günmüsən , üzünə qurban.*

*Sən gözəl qızısan , gözəl aləmin,
Parlaqdır iqbalın ol bundan əmin,
Həyatda atdığıın hər xoş qədəmin,
Olaram düzü mən izinə qurban[6, s.193].*

“Saçarsanmı?” gəraylısında qoyulmuş bədii sual o qədər aydın və sənətkarlıq baxımdan məzmunludur ki, şairin qələminə vurulmamaq olmur. Sadə danışiq tərzilə gözələ müraciət edən Yaqub Mahir xalq danışiq dilinin zənginliklərini - deyimlərini şeirə tətbiq edərək oxucunun incə hissələrinə toxunur. Bəndlərdə özünə yer alan “Mən tək sən də naçarsanmı?”, “Ətəyində namaz qılam”, “Kilidlənmiş bir qıfılam”, “Çaşıb birdən sizə gəlsəm” ifadələrini sadə xalq danışiq dilindən gətirərək şair şeirin bədii formasını biçimli etmiş, məzmununu yüksəltmişdir:

Gözəl, düzün de, bir hələ,

Sən də mən tək naçarsanmı?

Bir yolum var qapqaranlıq,

Ora işıq saçarsanmı?

Sən ağasan, mənsə qulam,

Ətəyində namaz qılam,

Kilidlənmiş bir qıfilam,

Açar tapıb açarsanmı?

Dağlar aşıb düzə gəlsəm,

Quştək süzə - süzə gəlsəm,

Çaşıb birdən sizə gəlsəm,

Mənə qapı açarsanmı?[55 , s.62].

Şairin məhəbbətinin gücü şeirdən-şeirə qüvvətlənir. Nakam sevgisinin həsrətini şair hər şeirində çəkir. Sevgilisini çöllərdən, çiçəklərdən, səhər yelindən, əsən küləklərdən xəbər alır. Hicran odu dərdli aşiqi üzür:

Ey gözəl, yaz gəldi, bəzənib çöllər,

Ətirli çiçəkdən soruşdum səni.

Daradı telimi o xəfif yellər,

Səhərlər küləkdən soruşdum səni [54, s.12] .

Şair sonu nakam olan aşiqi gəncliyə arzulamır. Bu cür eşqin aşiqə yalnız əzab-əziyyətdən başqa heç bir şey vermədiyini, iztirablar yaradaraq həsrət gətirdiyini əks etdirərək yazır:

Vurğunluq nə pismiş cavan yaşında,

Hələ də gözlərim qalıb qaşında,

Təsadüf gətirdi bulaq başında,

Bir sınıq səhəngdən soruşdum səni [54 , s.12] .

Şairin klassik poeziyadan qaynaqlanıb gələn “Dedim, dedin” formantlı məhəbbət mövzulu şeiri onu aşiq poeziyasına yaxınlaşdıran ən maraqlı nümunədir. Bu formant bildiyimiz kimi, dahi Nizami Gəncəvi yaradıcılığında bu üzə bir çox şair və aşıqların yaradıcılığında öz əksini tapmışdır. Lakin “Səbuhi” ədəbi məclisinin istedadlı üzvlərindən olmuş Yaqub Mahir özünəməxsus üslubda, sadə dildə, axıcılığı ilə diqqətçəkən, yaddaqalan bir nümunə yaratmışdır:

*Dedim, ay qız, bir gülsən,
Dedin, xətrimə dəymə.
Dedim, qədrini bil sən,
Dedin, qədrimə dəymə.*

*Dedim, təksən bölgəndə,
Dedin, dayan, gəl, gendə.
Dedim, yatım kölgəndə,
Dedin, çətrimə dəymə.*

*Leyliyə taysan, dedim,
İlahi paysan, dedim,
Bədrli aysan, dedim,
Dedin, bədrimə dəymə.*

*Dedim, Allah yetirər,
Daş üstə gül bitirər,
Üzün bənzər fətirə,
Dedin, fətrimə dəymə.*

*Dedim, eşqin dənizdir,
Dedin, sahildə gəz bir.
Dedim, xətrin əzizdir,
Dedin, xətrimə dəymə [54, s.17].*

Şeir in üçüncü və dördüncü bəndlərində formantın pozulub “Dedim” formantının misranın sonunda gəlməsi, şeirdə ahəngdarlığı pozmur, əksinə axıcılığı təmin edib mənəni daha da qüvvətləndirir.

Vəfasız sevginin təsirindən artıq Aşiq qarşılıqlı sevginin təsirinə düşür. Vəfalı sevgilisi onun üzünə gülüş, gözlərinə işıq vermişdir. Bu şairin Solmazlı günləridir. Yaqub Mahir “Barışaq” şeirində bu vüsəl hissələrini qələmə alaraq yazmışdır:

*Ey yar, səni görən gündən,
Gözlərimdə artdı işıq.
**Gül üzünə vuruldum mən,
Qəlbən sənə oldum aşiq [54 , s.26].***

Bütün şeirlərində olduğu kimi, bu şeirində də şair orijinal təşbehlərdən istifadə yolu ilə şeirin məzmun yükünü artırmışdır. Bəndlərdəki misralar daxilində Yaqub Mahir Şəki dialektinə malik sözlərdən istifadə etməklə əsərin üslubi xüsusiyyətlərini billurlaşdırmışdır. Belə ki, şair vəfalı Solmazlı ilə ailə qurduqdan sonra zaman onlar üçün **cana**, yəni çətin olmuş, lakin vəfalı sevgilisinin sədaqəti, səbri, dözümlü sayəsində çətinliklərdən çıxıb gəlmiş, dövrən üzünə “güldüyünə” görə onunla barışmışdır:

*Eşq odunda kamil bişdim,
Hər şeyi şux başa düşdüm,
Sözləşib yarla görüşdüm,
O şax oldu mən sarmaşiq[54,s.26].*

Şəki dialektində qarğış əksərən folklorun tələbi üzrə qadınların dilində özünə yer edib. Ancaq apardığımız təhlillərdən görüldüyü kimi, Yaqub Mahirin şeir dilində qarğışlardan geniş istifadə olunmuşdur ki, bu şairin həyatının acınacaqları ilə bağlı rəhmsiz zəmanəyə qarşı üsyankar mövqeyi, naqis adamlarda, kürsü hərəislərində gördüyü eybəcər

---

xislətlərlə bağlı idi. Gəraylının üçüncü bəndində şair xoşməramlı sevgisinə, toyla evləndiyi Solmazına yaman göz dəyməsindən qorxub şəkilsayağı qarğışa əl atır:

***Bıçaq batsın yaman gözə,
Yanıb dönsün bağı közə,
Toyla gəlin gəldin bizə,
Evə verdin yar yaraşığı.***

*Döndü zaman oldu **cana,**
Çəkdi bizi imtahana,
Kirə gəzdik xana - xana,
Ömür sürdük dor-dolaşığı [54,s.26].*

Sevimli həyat yoldaşını avtobioqrafik əsərlərində böyük sevgi ilə vəsf edən şair “Demişəm” rədifli qəzəlində onunla bağlı çox az tərif dediyini etiraf etmişdir. Oxucu diqqət kəsilərsə, şairin ən gözəl bənzətmələrini sevgi şeirlərində işlətdiyinin şahidi olur. Diqqət edək:

*Gözəlīm, mən sənīn barəndə sözü az demişəm,
Şux baxışına **ceyran**, yerişinə **qaz** demişəm.*

*Qoynunda gizlətmisən lap elə bil **qar topası**,
Ağappaq gen sinənə, **fəslī-bahar**, **yaz** demişəm.*

***Şalalə** tək tökülüb gərdana şəvə saçların,
Əqlim çaşıb ona mən **Kür ilə Araz** demişəm[54,s.69].*

Misraların məzmununda verilmiş sevgilinin baxışının ceyrana, yerişinin qaza, ağappaq gen sinəsinin fəslī-bahara, saçlarının şəlaləyə bənzədilib Kür-Arazla müqayisə edilməsi şairin dilimizin məcaz sistemini mükəmməl bilməsindən irəli gəlir. Qəzəlin dördüncü beyti obrazlılıq baxımdan o qədər

---

gözəldir ki, şairin sevgilisinin gülə bənzər çöhrəsinin gülməsi ilə təbiəti oyatması misranın təsir gücünü artırıb oxucuya bədii – estetik zövq verir. Bu mənərə şairə ilham verib, onun sevincini göylərə qaldırır:

***Gül üzün gülən zaman, sanki təbiyyət oyanır,
Sevincim tüğyan edir, keyfim olur saz demişəm [54,s.70].***

“Var mənim” qəzəlində də şair sevimli Solmazını təşbəhlərlə bəzəyərək onun surətini güllə, dodaqlarını qönçəylə, dilini balla müqayisə edir:

***Surəti güldən gözəl sevimli şahım var mənim,
Ləbi qönçə, dili bal, teli siyahım var mənim[54,s.79].***

Məhəbbət yollarında sevimli yarını tapan aşiq sevinclərə qərq olaraq sevgilisinə səcdə edir, onu özünün qibləgahı hesab edərək, Məkkə, Kəbə kimi hər an ona səcdə etməyə söz verir:

***Məkkəm o, Kəbəm o, hər vədə səcdə qıldığım,
Eşqinə diz çökdüyüm, bir qibləgahım var mənim [54,s.79].***

Şair “Dəydi” gəraylısında sanki keçdiyi sevgi yolları barədə oxucusuna hesabat verir. Şeirdə bildirir ki, ilk atdığı müjkan oxu daşa dəymiş, bunun təsirindən yuxu ona haram olmuşdur. Şairin bəxti ondan üz döndərmiş, uğursuzluqlar həyatında zəfər çalmışdır:

*Atdığım ilk müjkan oxu,
Boşa çıxıb daşa dəydi.
Haram oldu mənə yuxu,
Göz gözlədim, başa dəydi.*

Əfsus bəxtim yetim qaldı,

---

*Məni min-min oda saldı,
Uğursuz bir zəfər çaldı,
Başım daşdan-daşa dəydi [54,s.145] .*

Ancaq yel qanadlı illər keçmiş, şairin ilk məhəbbəti öz tərəvətini itirmiş, köçüb getmişdir. Aşıqın atdığı ikinci sevgi oxu Solmaz adlı bir **qələmqəşa** dəymişdir. Saf eşqinin yazlı, çiçəkli ömür günləri başlanmışdır:

*Zaman ötdü yel qanadlı,
Köçüb getdi ləbi dadlı.
Bir ox atdım Solmaz adlı,
O şux qələmqəşa dəydi.*

*Saf eşqimlə çaldım sazı,
Taleyimdən qaldım razı,
Çiçəkləndi ömrün yazı,
Mahir, yaşdan-yaşa dəydi [54,s.145] .*

Solmazına qəlbən bağlı olan aşıq “Mənəm” rədifli qəzəlində onu can alan canlı cananı, bəxtinin, eşqinin, taleyinin ruhi-rəvanı, ömrünə ətir saçan gülü, reyhanı, ömrü, günü, cismində canı, şərəfi, şanı, dərдинin əlacı olan loğmanı, sevinci, səadəti, dini, imanı hesab edərək yazmışdır:

*Solmazım, sən can alan, canlı cananımsan mənim.
Bəxtim, eşqim, taleyim, ruhi-rəvanımsan mənim*

*Bir şeydə bülbül tək qonmuşam güllü bağçana,
Ömrümə ətir saçan gülüm, reyhanımsan mənim.*

*Olmasın heç bircə an sənsiz keçən gündüz, gecə,
Həyatda ömrüm, günüm, cismimdə canımsan mənim*

---

*Sənsən varım, dövlətim, sənsən namusum, qeyrətim,
Ey sevimli afətim, şərəfim, şanımsan mənim.*

*Xəstələnsəm bir qədər, təmənnam yoxdur özgəyə,
Dərdimə dərman edən əsl loğmanımsan mənim.*

*Ey şahım, ey sultanım, ey başımın tacıdarı,
Sevincim, səadətım, dinim, imanımsan mənim.*

*Razıyam sən Mahiri əlinlə qoy haqq yerinə,
Nə qədər ki mən varam, hürü-qılmanımsan mənim[54,s.180]*

Sevgili yarını tapdıqdan sonra sevincli günləri başlanmışdır. Aşiq sevgilisinin qoynunu özü üçün müqəddəs pir bilərək özünü onun əsiri hesab edir. “Bənzətmişəm” qəzəlində Yaqub Mahir məcazlar silsiləsini çoxaldaraq sevgilisinin xəyalı ilə axıtdığı göz yaşlarını mübaliğəli şəkildə yazbaşı coşub-daşan Kür çayına bənzədir:

*Sevgili dildarımın qoynun pirə bənzətmişəm,
Eşqə düşən qəlbimi bir əsirə bənzətmişəm.*

*Çəkib hərdən hicrini gözdən axan qan yaşımı,
Yazbaşı coşub-daşan dəli Kürə bənzətmişəm[54,s.83].*

Şairin “Sən çalasan” aşiqanə məzmunlu şeirində maraqlı epitetlər silsiləsi ilə oxucunu qarşılaşdırır. Gözəlin zahiri gözəllik calarlarını bədi epitetin gücü ilə sadaladıqdan sonra şair təqdimatı daha da müasirləşdirərək yazır:

*Ağ üzün, qara gözün, şux baxışın qalsın hələ,
Öylə bil, ey afət, yanaqları al lalasan.*

Keçirilsə Şəkiddə gözəllər müsabiqəsi,

Şübhə etmirəm ki mən, ən layiqli yer alasan[54,s.85] .

“Olmaz idim” qəzəlində şair vəfasız sevgilisi üçün hicran odunda yanmağından təəssüfləndiyini bildirmişdir. Eşqinin aləmə car olub, kasıblığın qurbanına çevrilən biçarə aşiqin sarsıntıları şeirin məzmununu təşkil edir:

*Bilsəydim, ey bivəfa, heç sənə yar olmaz idim,
Nə də rüsvayçılığı aləmə car olmaz idim.*

*Ovcumu iyləmədim, mən nə bilim, ey afət,
Varımdan yox olacam, yoxdan da var olmaz idim
[54,s.142] .*

Şeirin son beytlərində hiddətlənən aşiq sevgilisinə vəfasızlığına görə qarğış edərək onun gül ikən xar olmasını arzulayır:

*Allahdan əhdim odur ki, **gül ikən xar olasan,**
Düzü, səndən bu qədər heç də bezar olmaz idim [54,s.142].*

Yaqub Mahir “Qaldı” rədifli gəraylısında da nakam sevgisini xatırlayaraq bədii dilin incəlikləri ilə oxucusu ilə danışmışdır. Şeirin dili o qədər aydın və tərəvətlidir ki, sanki şair özü oxucu ilə üz-üzə dayanıb danışır. Şairin hicranı, xiffəti şeirin “qaldı” rədifindədir. Əlindən zorla alınmış sevgilisi qızıla tutularaq yad ocağa atılmış, ömrünə acı qatılaraq ona yalnız dözümlü qalmışdır:

*Bir qaragöz, şux dilbərin,
Ağ üzündə gözüm qaldı.
Baxışlarla danışsaq da,
Deyiləsi sözüm qaldı.*

---

*Onu qızıla tutdular,
Yad ocağına atdılar,
Ömrümə acı qatdılar,
Mənə yalnız dözüüm qaldı [56,s.31].*

Şair oxucuya acı həyatını çatdıraraq qeyd edir ki, o nakam sevgi yolunda Kərəm kimi alovlanıb yanmış, quru kömürü qalmışdır:

*Yoxdur sizə mənim andım,
Kərəm kimi alovlandım.
Öz ağrımı indi qandım,
Kösöy oldum, közüüm qaldı [56,s.31].*

Şairin “Yaraşır” gəraylısında da, gözəllik tərənnüm olunmuşdur. Şair gözəlin gözəlliyini artırmaq üçün ağ üzünə xalı, danışdıqca hər sözüənə şəkəri, noğulu, balı tay tutur:

*Gözəl, sənin ağ üzünə,
Tanrı qoyan xal yaraşır.
Danışdıqca hər sözüənə,
Şəkər noğul, bal yaraşır [56,s.35].*

Yaqub Mahirin “Elə bil” qəzəli obrazlılığın dərəcəsinə görə bir-birindən qüvvətli olan şeirlərini geridə qoyub. Gözələ müraciət edən şair, sənətkarlıq aləmində sanki imtahan verərək bütün təsvir imkanlarını bu əsərdə cəmləmişdir. Şairin sənətkarlığını diqqətə çatdırmaq üçün şeiri büsbütün oxucuların diqqətinə çatdırmağı məqbul hesab edirik:

*Bərəkallah, ay gözəl, bədirli aysan, elə bil,
Bəxtəvər aşiqinə ən gözəl paysan, elə bil.*

*Sənə ceyran deyənin ağzında dili qurusun,
Məhəbbət dünyasında Leyliyə taysan, elə bil.*

---

*Düzülüb kirpiklərin yanbayan əsgərlər sayaq,
Cangüdən lazım deyil, düz bir **alaysan** elə bil.*

*Sən elə bir **dağsan ki**, var əlçatmaz zirvələrin,
Savalan, Qoşqar nədir, sən Himalaysan, elə bil.*

***Saçların şalalətək** tökülüb çiyinlərinə,
Bağa, bostana axan, **köpüklü çaysan**, elə bil.*

*İnsan oğlu çalışıb rahat nəfəs almaq üçün,
Yorulub baş qoymağa canlı **saraysan**, elə bil.*

*Bilirəm, darıxırsan, tənhalıqla yoxdur aran,
Kişiyə getmək üçün **halay-malaysan**, elə bil.*

*İstədim, vermədilər sən gözəli mən yetimə,
Otaqda tək qalmısan, **un dolu taysan**, elə bil [56,s.48].*

Aşılıqda özünü Ələsgərə bənzədən şair “Yara məni” qoşmasında cinaslıq yaradaraq söz sərraflığını sübuta yetirmişdir. Sevgi oxundan yaralanmış aşiq sevgilisinin əlindən Kəbutər kimi uçub getməsindən şikayətlənərək, aldığı yaranın göynərtisini bəyan edərək, sevgilisinə qovuşmaq üçün Tanrıya yalvarır:

*Yardan yaralıyam Ələsgər təki,
Dəmbədəm **göynədir o yara məni**.
Əldən uçub getdi Kəbutər təki,
İlahi, qovuşdur o yara məni [56,s.106].*

Mümunə gətirdiyimiz bəndin ikinci misrasında şairin “yara məni” sözünü “yara” mənasında, dördüncü misrasında isə sevdiyi “yar” mənasında işlətdiyi tam şəkildə oxucuya aydındır. İkinci bənddə bədiilik daha səmimi verilmiş, şair sadə düşüncə tərzilə fikirlərini ifadə edərək sonuncu misrada verilmiş “yara

---

məni” ifadəsi ilə kimin onu yarına rast gətirməsini söyləmək istəmişdir:

*Baxışla danışdıq, hey mənə baxdı,
Gözləri canımı min oda yaxdı,
Nə bilim olmazmış yetimin baxtı,
Rast etdi kim, könül, o yara məni?[56,s.106].*

Qanadı qırılmış quş kimi çarəsiz, yollar ayrıcında donub qalan aşiq həsrətlə onun yolunu gözləyir. Belə ki, can üzən sevgilisi sonuncu görüşdə biçarə Aşiqə onu aramağı tapşır-mışdır. Deməli, nümunə gətirəcəyimiz bəndin dördüncü misra-sında şair omonimliyini çoxmənalılığını bildirmək üçün yuxarı-dakı bəndlərdəkindən fərqli olaraq “yara məni” ifadəsini “aramaq”, “axtarmaq” mənasında işlətmişdir:

*Nə edim, qanadı qırılan quşam,
Yollar ayrıcında donub qalmışam,
Hava da qaralır, olacaqdır şam,
Gedəndə demişdi, oy, ara məni [56,s.106].*

Sevgilisinin həsrətindən qəlbi yara bağlayan Aşiqin nə qədər sədaqət görtərsə də, eşqinə sadıq olsa da, sevgilisinin biganəliyi yaralarını yarılmaq həddinə gətirmişdir. Biçarə Aşiq yetişmiş yaralarını məhz cərrah kimi sevgilisi tərəfindən yarıl-masını arzulayır:

*Mahirəm, həyatda nə qədər varam,
Sevdiyim dilbərə mən vəfadaram,
Siz xəbər verin ki, yetişib yaram,
İstərəm, cəlladtək o yara məni[56,s.106].*

2.4. Təbiət lirikası

XX əsrdə Şəki ədəbi mühitində yazıb-yaradan şairlərin yaradıcılığında təbiət gözəlliklərinin tərənnümü xüsusi yer tutur. Azərbaycan poeziyasında təbiət lirikasının xüsusiyyətlərindən danışan görkəmli ədəbiyyatşünas Akif Hüseynov yazır: "...təbiət poeziyası tək-cə hisslər, duyğular poeziyası, ancaq gözəllik, şairanə mənzərələr aləmi deyil, həm də fəal mühakimə, təfəkkür, milli idrak poeziyasıdır, fikir dünyasıdır".

Doğma yurdun, onun başı uca dağlarının, zirvələrinin təsviri, qüvvətli peyzaj, bədii ümumiləşdirmələr Yaqub Mahirin təbiət lirikasının ruhunu təşkil edir. Onun lirik fondunda bu mövzuda çoxlu şeir nümunələri vardır. "Gəl" [54], "Bahar gəldi" [54], "Soyuq qış günü" [54], "Təzədən gəlir" [54], "Təzələndi" [54], "Bülbülün" [54], "Ana təbiət" [54], "Buludlar" [54], "Yaz gələndə" [54], "Bülbül yuvası" [54], "Yaz dedi" [54], "Bu dağlar" [54], "Şalalə" [54], "Fəlakət" [56], "Görmədim" [56], "Yaz gəldi" [55] və s. şeirlər bu silsiləyə daxil olan maraqlı bədii nümunələrdir.

Dağlar qoynunda həyata göz açan şairin "Ana təbiət" şeirində ilin müxtəlif fəsillərində təbiət gözəllikləri vəsf edilir. Şair şeirin birinci bəndində ümumiləşdirmə apararaq yaz, yay, payız və qış fəsillərinin rəng calarını bir misra daxilində verməklə, hansı donu geyir-geysin təbiət oxucunun gözlərində gözəllikləri ilə diqqəti cəlb edir:

*Gah sarı geyirsən, dah ağ, gah yaşıl,
Ey gözəl təbiət, ana təbiət!
Hansı dona girsən sənə yaraşır,
Ey gözəl təbiət, ana təbiət! [54, s.87].*

Şeirin ikinci bəndində vurğun şair yaz və payız fəsillərində yağışın yağması ilə küçələrdən suyun şırhaşır axmasını, çayların köpüklənərək daşmasını, bu mənzərədən alınan ilhamı

---

o qədər real təsvir edir ki, oxucu özünü yağışlı bir günün sərinliyində hiss edir:

*Yağanda dağlara yağış şırhaşır,
Köpüklü çayların çağlayır, daşır,
Seyrinə dalanda gözlər qamaşır,
Ey gözəl təbiət, ana təbiət! [54, s.87].*

Qoşmanın üçüncü bəndində şair obrazlılığı gücləndirərək oxucunu geniş çöllərin, yaşılbaşlı göllərin seyrinə daldırıb ilhamını coşdurduqdan sonra, əsən yellərin təbiətin saçını neçə daraması mənzərəsi ilə tanış edir:

*Qəbləri oxşayır geniş çöllərin,
Yaşılbaşlar üzən dərin göllərin,
Darayır saçını əsən yellərin,
Ey gözəl təbiət, ana təbiət! [54, s.87].*

İstedadlı şair şeirin dördüncü bəndində fikirlərini təzadlar üzərində qurur. Təbiətin gözəlliklərini vəsf etməklə, onun flora və faunasının zənginlikləri ilə oxucusunu tanış etməklə yanaşı, insan həyatı üçün təhlükə yaradan boran, tufan, zəlzələ və vulkanların da əsas ocağının təbiət olmasını təsvir edərək, əksliklərin vəhdətini yaradır. Ancaq şairə görə, təbiət - materiya bütün canlıları - insanları, heyvanları və bitkiləri öz qoynunda bəsləyir:

*Fəqət, şaxta, boran, tufan da səndə,
Qorxulu zəlzələ, vulkan da səndə,
Qurd-quş da, heyvan da, insan da səndə,
Ey gözəl təbiət, ana təbiət! [54, s.87].*

Şair ana təbiətin hər detalını - buludlarını, ağacını, quşunu, heyvanını təsvir etməklə dağların səkisində qərarlaşan doğma Şəkini nəsillərə sevdirmək üçün bu vasitələrə əl atmışdı.

Göy üzündə karvan-karvan üzən buludları şair bədii sualla dindirib, onların dəqiq duyma və müşahidə qabiliyyətilə su daşıma özəlliyini əks etdirməklə haralarısı suya qərq etmək, həyata can vermək xüsusiyyətini yüksək sənətkarlıqla oxucunun diqqətinə çatdırır:

*Karvan-karvan göy səmanın üzüylə,
Biləmmirəm, hara gedir, buludlar?
Ətək-ətək su daşıyıb özüylə,
Biləmmirəm, hara gedir, buludlar [54, s.86].*

Diqqət edilərsə, buludların karvana bəzədilməsi, insana xas olan su daşımaq xüsusiyyətinin buludların üzərinə köçürülməsi istedadlı sənətkarın müqayisədən və metaforadan bacarıqla istifadə etmək qabiliyyətini ortaya qoyur.

Şeirin növbəti ikinci bəndində tərənnüm və obyektin xüsusiyyətinin açılması çoxalır. Şair buludların qoşun çəkərək dağ-dərələri zəbt edərək aşması, döyüşü xatırladan bir-birinə dəyib gurulutu qoparması, zirvələrlə dalaşması o qədər təbii və inandırıcı verilir ki, oxucu sanki buludlu havada özünü dalğın hiss edir. Təbiətin canlandırılması, buludların qoşun çəkərək zirvələrlə dalaşması adi informatik ifadələr olmayıb, şeiri və müəllifin qələmini oxucuya sevdiren poetizmlərdir:

*Qoşun çəkib, dərə, təpə, dağ aşır,
Qaynaşaraq bir-birilə toqqaşır,
Elə bil ki, zirvələrlə dalaşır,
Biləmmirəm, hara gedir, buludlar [54, s.86].*

Şair şeirin üçüncü və dördüncü bəndlərində qara buludların ildirima çevrilərək haralarısı yandırır-yaxacağını, güclü yağışdan çayların daşib sel təhlükəsi yaradacağını, əhalinin yaranacaq fəlakətdən ziyan görmək ehtimalını təsvir etməklə kədəri sevincə qarşı qoyaraq güclü təzad yaradır. Ancaq neylə-

---

mək olar, insan təbiətin əlavəsidir və həmişə təbiət qarşısında acizdir:

*Axşamçağı ildirımlar çaxacaq,
Qayaları yandıracaq, yaxacaq,
Ətəyini yol-yamaca sıxacaq,
Biləmmirəm, hara gedir, buludlar
Qara bulud qopardacaq qiyamət,
Çaylar daşıb törədəcək fəlakət,
Xeyli ziyan çəkəcəkdir cəmət,
Biləmmirəm, hara gedir, buludlar [54, s.86].*

Ana vətənin, doğma yurdun dağlarına, dərələrinə, çaylarına, meşələrinə xitabən çoxlu şeirlər Dədə Ələsgərdən bu üzə şairlərin yaradıcılığında vardır. Məhz dağ oğulları dağlara şeir həsr edər, nəğmə qoşar. Doğma yurdumuz Şəki dağlar qoynunda yerləşir. Yaqub Mahirin “Bu dağlar” qoşması XX əsr Şəki ədəbi mühitində dağlar silsiləli şeirlər sırasında orijinallığına görə mühüm yer tutur.

“Dağlar” rədifli şeirlər ədəbi mühitin söz sahiblərindən olan Qurtuluş Süleymanlının, Əhməd Zəyzidlinin, Ruhangiz Rəhimlinin, Telman Həmidlinin, Sadəddin Cumayevin, Surağat Qurbaninin yaradıcılığında vardır və hər bir şair dağları öz şairlik ilhamının gücünə uyğun təsvir və tərənnüm etmişdir. “Səbuhi”nin istedadlı qələm sahiblərindən olmuş Yaqub Mahir də ilhamının mənbəyi olan uca və qoca dağlardan yazdığı unutmamış, təbiət lirikasının maraqlı nümunələrindən olan “Bu dağlar ” qoşmasını yazmışdır. Lakin Mahirin şeiri müasirlərinin “Dağlar”ından o xüsusiyyətinə görə fərqlənir ki, o, qələm yoldaşları kimi dağlara müraciət yolu ilə getməmiş, dağları məzmun xüsusiyyətlərinə görə səciyyələnməmişdir. Şair şeirin birinci bəndində dağların çoxlu dərələrə, təpələrə, dar keçidlərə, çüyür qaçan bərələrə, uca zirvələrə malik olduğunu fəxrlə qələmə almışdır:

---

*Dağlarımda çoxdur dərin dərələr,
Dar keçidlər, cüyür qaçan bərələr,
Zirvələrə baxanda göz bərələr,
Başdan - başa möcüzədi, bu dağlar [54 , s.162].*

Yurdunun dağlarını gəncliyində qarış-qarış gəzən şair dərələrdən şır-şır axan irmaqlardan, diş göynədən bulaqlardan, çeşmələrdən su içdiyini, yaylaqlarda gəzdiyini böyük ilham və məhəbbətlə şeirin ikinci misrasında əks etdirərək yazmışdır:

*Dərələrdən axır şır-şır irmaqlar,
Diş göynədir sər çeşmələr, bulaqlar,
Bir özgədir bol sürülü yaylaqlar,
Başdan - başa möcüzədi, bu dağlar [54 , s.162].*

Dağların, meşələrin yaz aylarındakı füsunkar gözəlliyi, yaşıl donunu geyməsi, hər tərəfi bürüyən lələ, nərgiz, bənövşə ətri, yal-yamacların gözəlliyə qərq olması, yaşıl, ağır budaqların bir-birinə dəstək olması şeirdə o qədər real və obrazlı verilib ki, oxucu özünü bu gözəlliklərin qoynunda hiss edir:

*Yaz gələndə yaşıllaşır hər meşə,
Ətir saçır lələ, nərgiz, bənövşə,
Yal-yamaclar qəşəng olur həmişə,
Başdan - başa möcüzədi, bu dağlar [54 , s.162].*

Şair “Şən diyarımda” adlı şeirində yazın, baharın mühüm etnoqrafik xüsusiyyəti olan, könüllərə sevinc, rıqqət gətirən el toylarının keçirilməsini də əks etdirməyi yaddan çıxartmamışdır:

*Gələndə ilk bahar, ayda bir həftə,
Toy-toya qarışır, şən diyarımda,
Bəxtəvər aşıqlar durub bir səfədə,
Söz ilə yarışır, şən diyarımda [54, s.163].*

Şair “Yaz” adlı şeirində fəsillərin şahı olan yazı alqışlamış, “gəl” müraciəti ilə tez gəlməsini arzulamışdır. Şeir o qədər xalq ruhuna uyğun sadə dildə yazılmışdır ki, misralardan kol dibindən boylanan boynu bükük bənövşənin, qar altından çıxıb ətrafı seyr edən novruz gülünün ətri gəlir. Şair bu gözəlliklərin seyrinə düşüb heyran qaldığı kimi, gözəl təsviri ilə oxucusunu da heyran edir:

*Kol dibindən bənövşələr boylanır,
Al günəşli, əlvan güllü yazım, gəl.
Novruz gülü qar altından boylanır,
Baxıb ona mat qalmışam özüm, gəl [54 , s.4].*

Yoxsulluq üzündən qışın əzabını çəkib istədiyi kimi geyinə, qızına bilməyən şairin yazı arzulamasının ictimai məşəqətlərdən doğan səbəbləri də vardır ki, şair bunları yazın gəlməsini arzuları içərisində gizlətməmişdir. Əlbəttə, təbiətə gələn gözəllik, dərələrin-düzlərin yaşıllaşması, həyatı təzələməsi, könlü qübarla dolu şairin də könlünü isitməsi, həyatını yaşıllaşdırması üçün həsrətini yaradır:

*Yollarına dikilibdi gözlərim,
Gəl, yamyaşıl olsun dərə, düzlərim,
Vardır sənə ürək dolu sözlərim,
Həsrətinə bilməm necə dözüm, gəl [54 , s.4].*

Şairin yazı arzulamasında digər ictimai əsasları, şeirdə Novruz bayramının adı çəkilməsə də, Novruz adətlərinin, həyətbacanın, əkin-biçin işlərinə hazırlıq görülməsinin izlərinin oxucunun diqqətinə çatdırılmasıdır. Mahiri xalqa, oxucularına sevdiren də dərin fikirlərə malik olması, qələmi ilə xalq həyatını əks etdirməsi olmuşdur. Şair qoşmanın üçüncü bəndində əməksevər yurddaşlarının halal ruzi naminə torpağa tər tökmək,

---

əllərinin toz-torpağa bulanması üçün yazın gəlməsini arzularmalarını, yazın gecikməsindən nigaran qalmalarını böyük ustalılıqla əks etdirmişdir:

*Nigarandı qədirbilən ellərim,
Tez gəl, batsın toz-torpağa əllərim,
Cana gəlsin bağçam, bağım, güllərim,
Qalmasın yad diyarında gözüüm, gəl [54 , s.4].*

Şeirir sonrakı bəndlərində şair yaz fəslinin özəlliklərini, bülbüllərin yuva quraraq cəh-cəhini, qaranquşların xoş avazını, dağa-daşa səs salan qoyun-quzu mələşməsini, çobanların ney səsini incə məqamlar kimi sənətkarlıqla misralara düzmüşdür:

*Xan bülbüllər tiksın təzə yuvasın,
Qaranquşlar oxusunlar duasın,
Aşığı çalsın “Yazım gəldi” havasın,
Dağa-daşa səs salsın ney, sazım, gəl [54, s.4].*

Bəndlərdə verilmiş “Nigarandı qədir bilən ellərim ” metonomik təsvir tərzii, “qaranquşların dua oxuması”, “bağçaların, bağların, çöllərin cana gəlməsi” adi ifadələr olmayıb fikrin məcaziliyini təmin edən bədii vasitələrdir.

Mahirin “Bahar gəldi” gəraylısında da baharın xaliya bənzər gözəlliyi tərənnüm olunmuşdur. Şair baharı əynində yaşıl donu, əlində yaşıl səməni tutan gözələ bənzətməklə şeirin bədii gözəlliyini o dərəcədə yüksəltmişdir ki, əsəri əzbərləməmək olmur:

*Əllərində göy səməni,
Bahar gəldi, bahar gəldi.
Yaşılladıb çöl-çəmənii,
Bahar gəldi, bahar gəldi.*

Söyüd gömgöy ləçəklədi,

---

*Alça, giləs çiçəklədi,
Bağ-bağcanı göyçəklədi,
Bahar gəldi, bahar gəldi [54, s.4-5].*

Fəsillərin gözəlliyindən ilhamla danışan şair “Soyuq qış günü” şeirində məchul illərin birində qışın şaxtalı keçməindən şikayətlənərək bəndlərin məzmununda bu fəslin insanlara qısa-sından giley-güzar etmişdir. Şeirdə özünün də şaxtalı günlərdə üzləşdiyi məşəqqətləri oxucusu ilə bölüşmək istəyən şair umumi şəkildə qış əzabını çəkdiyini, baharı arzulamasını aşağıdakı bəndlərdə əks etdirmişdir:

*Yağdı gecə-gündüz piltə-piltə qar,
Qarın hündürlüyü metrəyə çatdı.
Qaldı qar altında cavan fidanlar,
Susdu buz bulaqlar, ağaclar yatdı.*

*Əlacsız qalaraq yazıq fağırlar,
Qıxmıx, taxta-tuxta yandırırıldılar,
Otaqdan çıxmayıb qoca, qarılar,
Deyirdi, hardasan, sən gəl, ey bahar [54, s.10].*

Şeirdə qışın məşəqqətlərini, aramsız yağan qarı, suların naxış-naxış buz bağlamasını, xalq danışiq dilinin gözəllikləri ilə obrazlı şəkildə şaxtanın qılinc kimi kəsməsini məyusluqla əks etdirərək şair yazır:

*Yaman məşəqqətli keçdi bu il qış,
Bırqıraq qar yağdı, soyuq yel əsdi.
Sular buz bağladı hey naxış-naxış,
Şaxta qılinc təki lap bizi kəsdi [54, s.10].*

Təbiət detalı kimi bülbülün gözəlliyi, aydın yaz günlərindən birində xoş avazı ilə şairin diqqətini cəlb etmiş, nəticədə

---

gözəl bir poetik örnək olan “Bülbülüm” şeiri yazılmışdır. Şairin səsinə heyran qaldığı bülbülün nəslinin üzülməsi təhlükəsi şeirdə oxucunu məyus edən əsas səbəbdir. Güllü çəmənə bülbülü yaraşlıq bilən şair bu gözəl quşun səsinə tamarzı olmasını bildirməklə yanaşı, onun nəslinin tükənməsindən də məyusluq hissi keçirdiyini bildirərək yazır:

*Olur məskəni güllü çəmənlər,
Gələndə hər yaz fəsli bülbülün,
Tamarzıyam mən onun səsinə,
Dərlər, üzülür nəslə bülbülün [54, s.81].*

Qoca şair gənc nəsələ təbiəti, onun flora və faunasını göz bəbəyi kimi qorumağı tapşırıraq, quş yuvalarını dağıtmağın günah olduğunu, bu cür insanların günahsız quşların amansız qarğışına tuş gələrək sağalmaz dərddə düşər olacaqlarını “Bülbül yuvası” şeirində ibrətəməz şəkildə oxucularının diqqətinə çatdırır. Şeirdə göstərilir ki, gözəl yaz günlərinin birində bir bülbül bağda gül üçün fəryad qoparır. Quşun gözəl səsi bağ sahibinin xəstə ruhuna xoş gəlmir, sanki onun baş-beynini aparırdı. Düyümsüz bağ sahibi pusquda duraraq biçarə quşun yuxasını tapıb onu dağıdır. Yazıq quş yuvasını dağılmış görüb, zalım bağ sahibinə amansız qarğış edir. Ürəksiz bağ sahibi övlad üzünə həsrət qalır. Sağalmaz xəstəlik onun canına süvar olub, gümrah vücudunu gündən-günə incəldir. Bağ sahibi nazlaraq sapa, incələrək ipə dönür, dərddə heç bir çarə tapılmır. Yorğan – döşəyə düşərək yataq xəstəsinə çevrilir. Ancaq günahını yenə etiraf edə bilməyib, bülbülün yuvasını dağıtmağı xəyalına belə gətirmir...:

*Bağda bülbül gül üçün min fəryad qoparırdı.
Əfsus bağ sahibinin başını aparırdı.
Tənha pusub bülbülün dağıtdı yuvasını,
Qazandı yazıq quşun o bəd düasını.
Qaldı bağın sahibi bala üzünə həsrət,
Saraldı dərd, xiffətdən, tapmadı heç də şəfqət.*

---

*Nazildi sapa döndü, incəldi ipə döndü,
O bilmədi neyləsin, tamam çırağı söndü.
Düşdü yorğan-döşəyə, oldu aylar xəstəsi,
Xəyalına gəlmədi o xan bülbülün səsi.
Götürmədi boynuna eyelədiyi günahı,
Düşünmədi tutubdu onu o quşun ahı.
Əgər qansaydı bəlkə ondan Allah keçərdi,
Küsən bülbül dübarə həməən bağa köçərdi [54, s.112].*

Mənsəvi formasında qələmə aldığı bu şeirdə Mahir öz qəlbini də azadlıq yuvasına bənzətmiş, minbir əzab-əziyyətlə yazıb-yaratdığı şeir dünyasının bədxahları tərəfindən dağıdılacağı, kölgədə qoyulacağını müqəddəs bir günah kimi xatırladaraq şeirin sonunda yazmışdır:

*Mahirin ürəyi də sanki quş yuvasıdı,
Yuvanın içindəki azadlıq dünyasıdı.
O yuvanı dağıdan xeyir görməz heç zaman,
Yaxşı şey əvəzinə, yaman gün görər hər an [54 , s.112].*

Yaqub Mahir təbiət məzmunlu şeirlərində təbiət gözəli şələləni də tərif etmişdir. Ümumiyyətlə, şələlə şairin bir çox mövzulu şeirlərində təsvir, müqayisə obyektini kimi götürülmüş, şair gözəlin saçını şələləyə bənzətmişdir. “Şələlə” adlı şeirini Yaqub Mahir dərin müşahidə əsasında yazmış, sanki çəşqun bir şələlənin yanında dayanıb onu seyr etmişdir. Şeirin birinci bəndində ifadə olunmuş fikir düşüncələrimizin təsdiqidir:

*Yüksək bir qayadan tökülərək sən,
Ətrafa salırsan, haray, şələlə,
Minbir zövq alıram gözəlliyindən,
Səsini aləmə sal, yay, şələlə [54 , s.169].*

Şeir in ikinci bəndində şair şəlälənin cah-cəlalına heyran qaldığını, onu görərkən qızların saçını xəyalına gətirdiyini yazaraq yuxarıda ifadə etdiyimiz fikri təsdiq etmişdir:

*Heyranam səndəki o cah-cəlala,
Düşmüşəm eşqinlə bir özgə hala,
Qızların saçları gəlir xəyala,
Seyrinə daldıqca mən, ay şəlälə[54 , s.169].*

Şeir in sonuncu bəndində şair şəläləni yalçın qayaların çələnginə bənzədərək bədiiliyi tam dolğunlaşdırır:

*Olsun ki, suların qəşəngisən sən,
Yalçın qayaların çələngisən sən,
Mahirin şeirinin ahəngisən sən,
Yazdım bu qoşmanı mən pay, şəlälə[54 , s.169].*

“Fəlakət” şeirində poetik ruh təbiətə etiraz üzərində köklənmişdir. Şair təbiəti, onun detallarını, fəsillərin gözəlliyini nə qədər oxşayıb tərənnüm etsə, sevsə də, “Fəlakət” şeirində bu sevgi hiddətə çevrilmişdir. Təbiətin dünyaya gətirdiyi ümumbəşəri bəlaləri qəzet səhifələrindən oxuduqca, televizor ekranından seyr etdikcə həssas qəlbli şairin qəlbli hiddətlə döyünür, insanların üzləşdiyi bəlalərin əsas səbəbkarı kimi təbiətə qarğış belə etməkdən çəkinmir:

*Lənətə gələsən, ey kor təbiət,
Göstərdin gücünü bir çox ellərə.
Bəşər övladına edib xəyanət,
Tutdun xan divanı barlı çöllərə [56 , s.7].*

Şairin ittihamları dünyada baş vermiş təbiət hadisələri üzərində qurulur. Şair Asiyanı, Avropanı, Amerikanı bürüyən

---

sunamilərə, vulkanlara, onların günahsız əhaliyə yaşatdığı məhrumiyyətlərə qarşı çıxaraq etraz sədasını ucaldır:

*Bu nədi zəlzələ, bu nədi vulkan,
Çoxdan görməmişdi bunu Asiya.
Minlərlə insanlar ev-eşiyindən,
Oldu yad yerlərə evakuasiya [56 , s.7].*

2.5. Əxlaqi-didaktik görüşləri

Tərbiyə məsələləri ədəbiyyatın əsas mövzusu kimi həmişə bədii yaradıcılıq sahəsində diqqətçəkici olmuşdur. Çünki bədii ədəbiyyatın qarşısında duran əsas vəzifələrdən biri oxucunu mənəvi - əxlaqi baxımdan tərbiyə etməkdir. Bu mövzu bütün zamanların aktualıq kəsb edən mövzudur. XX əsr Şəki ədəbi mühitində yazıb-yaradan şairlərin yaradıcılığında digər mövzularla yanaşı bu mövzu da qabarıq şəkildə özünə yer almışdır. Tərbiyə məsələləri bir tərəfdən zamanın ümumi tələblərindən irəli gəlirdisə, digər tərəfdən “Səbuhi” ədəbi məclisinin üzvlərinin əksəriyyətinin müəllimlik kimi nəcib bir fəaliyyət sahəsində çalışmaları ilə əlaqədar idi. Ana-ataya məhəbbət, onların ucalığı və müqəddəsliyi, mənəvi-əxlaqi keyfiyyətlərin təbliği, düzgün tərbiyə prosesinin vacibliyi tədqiq olunan dövrün poeziyasının əsas tələblərindən sayılırdı.

XX əsrdə və XXI əsrin ilk onilliklərində Şəki ədəbi mühitinin qüdrətli söz ustası Yaqub Mahirin çoxşaxəli yaradıcılığında əxlaqi-didaktik, nəsihətamiz ruhlu şeirlər də yer tutur. Xalq poeziyasının tərbiyə məqsədlərini mükəmməl bilən müdrik şair müxtəlif janrlı əsərlərində gənc nəsli tərbiyələndirmək, onları vicdani və əxlaqi saflığa yönəltmək üçün nəsihət ruhlu, aforizmlərlə yüklənmiş şeirlərə də yaradıcılığında mühüm yer vermişdir. Müdrik el şairinin “*Olmaz-olmaz*” [54], “*Olmaz*” [54], “*Qoydu getdi*” [54], “*Var*”[54], “*Söz qabağında*”[54], “*Tən uzat*”[54], “*Qismət olmasa*”[54], “*Söz yeri*” [54],

---

“Beləsində” [54], “Pis olmaz” [54], “Qaldı” [54], “Sözü var kimi” [54], “Deyir” [54], “Tamah” [54], “Adam olar” [54], “Sənin haqq yolun” [54], “Haqq sözə” [54], “Çətindi” [55], “Oyuncaq şair” [55], “Yaxşılığı unutma” [55], “Kişi kimi” [55], “Tələsmə” [55], “Təmiz ad” [55], “Qalıb” [55], “Gələn gedir” [55] kimi şeirləri təbiyə məsələlərini özündə əks etdirən əsərlərdir.

Şair həmişə sözün, əməlin güzgünlüyünü, saflığını həyatının yavanlığı saymışdır. Bu yolda dinliyin nə olduğunu bilməyən, həmişə doğrunu, haqqı yazacağını, oxucularını da bu yolu tutmağa vadar edəcəyini bəyan edən şair “Haqq yolu” şeirində:

*Könül, tutduğun yol haqqın yoludu,
Olmasın bu yolda dinliyin sənin.
Dədən də, baban da oradan keçib,
Şərəfli bir yolu keçdiyin sənin [54 , s.186].*

yazaraq bu yolun qədim dədə-baba yolu və şərəfli yol olduğunu vurğulamışdır. Şeirdə mühüm aforistik fikirlər ifadə edən şair haqq yolunu əbədi dinlik, əbədiyaşarlıq yolu kimi səciyyələndirərək bu yolu seçənləri, yalnız haqqın sevgi bədəsini içərək əbədi həyat qazananları xoşbəxt sanır:

*Ey Mahir, əbədi dinliyin üçün,
Xoşbəxtsən haqq yolu seçdiyin üçün,
Sevgi bədəsini içdiyin üçün,
Həyat meyi olsun içdiyin sənin [54 , s.186].*

“Oyuncaq şair” şeirində Mahir əxlaqi tərbiyənin daha dərin qatlarına enib, bu hissi başqalarına təlqin edən insanların özünü əxlaqi baxımdan saf görmək istəyir. Şair xalqa sədaqətli bir qələm əhli kimi elin dərdindən-sərindən xəbərsiz olan, dar gündə ona həmdəm olmayan, nəfsinin qulu olub, zibil torbası

---

kimi gödən hərləyən söz əhlini əxlaqdan da kənar sayaraq
oyuncaq şair hesab edir:

*Bir elin dərđini, dərđi bilməyən,
Dar gündə köməyə, kara gəlməyən,
Yasda ağlamayan, toyda gülməyən,
Şair şair deyil, oyuncaqdı bil.*

*Zibil torbasıtək hərləyib gödən,
Qul olub nəfsinə qarnını güdən,
Yollanıb tulatək yaltaqlıq edən,
Şair şair deyil, oyuncaqdı bil [55 , s.14] .*

Şeirın üçüncü bəndində şair alın tərindən zövq almayan, zəhmətdən gen gəzib, həyat amalını itirib, həyatı anlamsız qalan, haqqı əməllərilə yerindən oynatmayan söz əhlini də didaktik -əxlaqi görüşlü hesab edə bilmir:

*Min zövq almırsa zəhmət tərindən,
Həyatı anlamaz heç də dərindən,
Oynada bilmirsə haqqı yerindən,
Şair şair deyil, oyuncaqdı bil [55 , s.14] .*

Mahir zəhmət dünyasının şahı olub, zəhmətkeş bir atanın oğlu olduğuna görə, əxlaqi dəyərləri, haqqı, ədaləti hələ uşaq-lıqdan ömür yoluna yoldaş etmişdi. Şairə görə, haqqı, ədaləti qorumaq, onun daim müdafiəçisi olmaq, həyatda düz danışan insanların tərəfində durmaq, onlara düzgün qiymət vermək ağıllı insanların işidir. Bu fikirlərin bədii təcəssümünü müdrik şair “Haqq sözə” rədifli qəzəlində əks etdirərək yazır:

*Uşaq ikən açmışam, qədəm-qədəm üz haqq sözə,
Görmüşəm, qiymət verir əqli olan düz haqq sözə[54, s.186].*

Şair şeirin ikinci və üçüncü beytlərində fikirlərini daha dərinə oxucuya çatdırmaq üçün xalq müdrikiyinə əl ataraq, “Yalançının xəmiri yalanla yoğrulub”, “Dinsizə qızıldan don geydirsən də haqqa gətirə bilməzsən” və “Doğruluq dost qapısıdır” atalar sözünü improvizə edilmiş şəkildə şeirə gətirərək böhtançıların xəmirinin yalanla yoğrulduğunu, dinsizə qızıldan don geydirilsə belə onun haqqa gətirilə bilinməyəcəyini, düzlüyü, doğruluğu dost qapısı bilib, həmişə yalandan uzaq olmağı, doğru danışmağı oxucusuna məsləhət bilir:

*Yalandan yoğrulubdu böhtançının xəmiri,
Qızıldan don geysə də, inanmaz dinsiz haqq sözə.*

*Atalar doğru deyib, düzlükdü dostluq qapısı,
İnamsız inanmasın, gəl, inanaq biz haqq sözə
[54 ,s.186-187] .*

Qəzəlin məktə beytində nahaqqa boyun əyməyib, daim haqqa boyun əyməyi, itaət edib, qarşısında diz çökməyi oxucularına bəyan edən şair bütün yaradıcılığı boyu haqq sözü söyləyərək ucalıq kəsb etmişdir:

*Mahirəm, bu dünyada nahaqqa boyun əymərəm,
Ey döstlər, ömrüm boyu mən çökərəm diz haqq sözə
[54 ,s.187]*

“Söz yeri” şeirində də şair oxucusu ilə aforizmlərin dili ilə danışır. Hər şeyin yerini bilmək həyatın tələbidir. Çoxun çox, azın az yeri var həyatda. Ancaq azın və çoxun dərəcə ölçüsü də daim gözlənilməlidir. Dahi Nizami az və çox ölçülərinin məzmun yükünü dahiyənəliklə ifadə edərək demişdir ki, “Nə az ye, nə də çox”. Qoşamanın birinci bəndində şairin müdriklilik dünyasının zənginlikləri oxucunun diqqətini cəlb edir:

---

*Həyatda hər şeyin öz ölçüsü var,
Çoxun çox yeri var, azın az yeri.
Yayın ortasında axtarsan da qar,
Qışın qış yeri var, yazın yaz yeri [55 ,s.23] .*

Şair var-dövlət düşkünlüyündən uzaq olmağı, var-dövlət sahibi olan insanların səxavətli olmalarını sətiraltı mənalandırırsa da, var-dövlətə, pula görə bütün yaxınların, hətta övladın xoş münasibətini əxlaqi naqislik kimi istəmir. Həmçinin şair şeirin üçüncü bəndində yenə də xalq müdrikliyinə söykənərək oğulun, qızın valideyn məhəbbətində, ailədə öz yeri olduğunu, ancaq elin ifadə etdiyi “kişiyə qalan arvaddır” deyimini bəndin üçüncü misrasında işlədərək ailədə ər-arvad münasibətlərində sədaqəti bütün dövrlərdə olduğu kimi müdrikliklə yada salır:

*Var isə dövlətin kalandan, kalan,
Başına fırlanır qövmün, həm balan,
Kişiyə arvaddır ölincə qalan,
Oğulun öz yeri, qızın öz yeri [55,s.24] .*

İnsanın bəzəyini, fəxr mənbəyini yüksək əxlaqi göstərici kimi halal əməyində, gözəlin gözəlliyini təkcə zahiri görünüşü ilə deyil, mənəvi gözəlliyində axtaran şair yenə də aforizmə əl ataraq ördəyin qaz yerışı gedə bilməyəcəyini, ördəyin ördək, qazın qaz yerışı olduğunu vurğulayaraq şeirin dördüncü bəndində yazır:

*İnsan fəxr eləyər halal işiylə,
Gözəl xoş görünər görünüşüylə,
Ördək çox gəzsə də qaz yerışıylə,
Yerişdə verəmməz heç də qaz yeri [55 ,s.24] .*

Sözün dəyərini bilib, onu ölçüb, biçib danışmağı, yeri gəldikdə lazımı sözü danışmağı şair ən mühüm mənəvi ölçü

---

kimi insanların qarşısına qoyur. Çünki atalar doğru buyurub: “Sözü danışdın, artıq sənin deyil”. Şair şeirin möhür bəndində özünün də daim dəyərli sözü ürəyində doğrayıb tökərək yazacağına söz verir:

*Yaradan məxluqu ələr ələkdə,
Haqlıyam göylərdən ensə fələk də,
Ey Mahir, ölçüb biç sözü ürəkdə,
Doğra, tök, gəldikcə sözün söz yeri [55 ,s.24] .*

Ağılın əxlaqın göstərici olması artıq pedaqoji və psixoloji fikirdə özünü doğruldub. Ağıl insanın yol göstərcisi, onun həyat mayakıdır. Atalarımız çox doğru buyurub ki, “Ağıl yaşda deyil, başdadır”. Bu el sözünə yaradıcı yanaşan şair “Keçir” rədifli qoşmasında oxucularını, gənc nəsli ağıllı olmağa, hallallığı həyatına bayraq edib zəhmətə qurşanmağa, özünün dediyi kimi “torpaqdan, daşdan pul çıxarmağa” çağırır:

*Ağıllı olmağı arama yaşdan,
Adamlıq gözləmə bağıri badoşdan,
Adam pul çıxardar torpaqdan, daşdan,
Karınsa könlündən kovxalıq keçir [54 ,s.11].*

Yaqub Mahirin “Olmaz-olmaz” qoşması başabaş mənəvi-əxlaqi tərbiyə notları üzərində yazılmışdır. Şair xalq ədəbiyyatına dərinədən vaqif olduğunu qoşmanın məzmununda istifadə etdiyi atalar sözləri və deyimlərlə oxucusuna sübut etmişdir. Şair şeirin birinci bəndində “Yüz ölç, bir biç”, “Düşünməyən başdan baş olmaz” , “Qəlbi daş adamlardan özünü gözlə” atalar sözü və deyimləri bir bənd daxilində işlədərək şeirin məzmununu dolğunlaşdırmış, qələminin müdrikliyini sübut etmişdir:

*Bir işi min ölçüb, bir biçək gərək,
Düşünməyən başdan baş olmaz - olmaz.*

---

*Qətrəhim olmaqdan, ay bala, əl çək,
Adamın ürəyi daş, olmaz-olmaz [54 ,s.15] .*

Qoşmanın ikinci bəndi tərbiyə istiqaməti baxımdan ibrətamizdir. Şair yenə də xalq müdrikiyinə söykənərək “Adam olmaq asandı, isan olmaq çətin” atalar sözünün ruhuna söykənərək gənc nəsli insan kimi yaşamağa çağırır. Şairə görə, insan olanın, insanlarla gözəl ünsiyyət quranın qədir-qiyməti hər daim öz yerini tapar. Şair həmçinin əsərin ikinci bəndinin ikinci, üçüncü misralarında düzlüyü, doğruluğu cənnət qapısının açarı olduğunu oxucusunun yadına salaraq düz insanın işlərinin həmişə yerli-yerində olduğunu, yaş olmadığını qeyd edir:

*İnsan ol, insanlıq olsa da çətin,
Çalış ki, bilinsin qədrin, qiymətin,
Düzlük açarıdır bil ki, cənnətin,
Düz olsan işlərin yaş olmaz-olmaz [54,s.16] .*

Dostluqda dönməzlik, sədaqət də əsas əxlaqi göstəricilərdəndir. Şair qoşmanın üçüncü bəndində dostluqda sədaqətlikdən söz açaraq əsil dost olmağı gəncliyə tövsiyə edir. Dostluq elə qurulmalıdır ki, təməli möhkəm olsun, şairin qeydi kimi “aradan su da keçməsin”. Müdrik şair ailədə qardaşlar arasında da möhkəm bağlılığı “Qaradan qaş olmaz, yaddan da qardaş” atalar sözünün məzmununda ifadə etmiş, saf dostluğun doğma qardaşdan da möhkəm olmasını arzulamışdır:

*Dost qazan, keçməsin su da aradan,
Qalsın qayğınıza o bir Yaradan,
Atalar: qaş olmaz deyib qaradan,
O yaddan da qardaş, kaş olmaz-olmaz[54 ,s.16] .*

Gənliyi düzgün tərbiyə etməyi də müdrik şair vacib məsələlərdən saymış, yeniyetməlik və gənclik illərini faydalı işlərə sərf edib, sonra peşimançılıq hissləri keçirməmək, necə deyərlər, “başı nəhlət daşına dəyməmək” üçün böyüklərin

---

nəsihətinə qulaq asmağı gənclərə tövsiyə etmiş, yenə də müdriklik nümayiş etdirərək “Döyülməyən düyüdən aş olmaz” atalar sözünü tərbiyə vasitəsi kimi ortaya atmışdır:

*Qadası qiymət ver sən öz yaşına,
O başın dəyməsin nəhlət daşına,
Bu sözü ömürlük yaz yaddaşına,
Döyülməyən düyüdən aş olmaz-olmaz [54 ,s.16] .*

Şair “Qoydu getdi” qoşmasında tərbiyə məqsədlərini daha da gücləndirmişdir. 88 il ömür sürüb, həyatda dərin müşahidələr apararaq müxtəlif xislətli insanlarla rastlaşan şair bu şeirində “İnsanı əbədi yaşadan hansı əməlidir?” sualını cavablandırmışdır. Qoca şair təmiz adı, namuslu həyatı özünün əxlaqi görüşlərinin əsası sayaraq şeirin birinci bəndində namusla yaşayıb, ad qoyub gedən insanla, var - dövlət yıqıb, dövlətli kimi ad qazanıb özünü xalqa yad qoyub gedən insanı müqayisə edir, üstünlüyü birinciyə verir:

*Adamlar görmüşəm, qoca dünyada,
Namusla yaşayıb ad qoydu getdi.
Adam da görmüşəm aldanıb ada,
Özünü bu xalqa yad qoydu getdi [54,s.19] .*

Şeirin ikinci bəndində şair oxucunu ailə tərbiyəsini uca tutan, övladlarını əlinin nöyütü, qabarı ilə zəhmətlə böyüdüb, onlara gözəl tərbiyə öyüd - nəsihət verən valideynlə tanış edir. Şair bu cür valideynlərə “adamlar” adı ilə müraciət edir:

*Adamlar görmüşəm, əli nöyütlü,
Gözəl nəsihətli, gözəl öyüdlü,
Zəhmətlə balaya baxıb böyütdü,
Bəzinin içinə od qoydu getdi [54 ,s.19] .*

Şair yaşadığı mühitdə yaxşının da, yamanın da olmasını inkar etmir. Əsil insan kimi oxucularını, gəncliyi yaxşılardan yanında görmək istəyir. Hər kəs bu dünya qazanında şairə görə az adı ilə qaynayır:

*Qəlbim soyuq bir daş deyil,
Qanmazlara sirdaş deyil,
Dünya evi kaş boş deyil,
Yaxşı da var, yaman da var.*

*Hər kəs gəzir öz adında,
Qalsın bu söz qoy yadında,
Kərəm tək eşq odunda,
Alışaraq yanan da var [54 ,s.45] .*

Şəkiyə, şəkililərə məxsus ən gözəl əxlaqi keyfiyyətlərdən biri şirin danışığı qonağın qəbul edilib, yola salınmasıdır. Bu bizə ulularımızdan miras qalan əxlaqi dəyərlərdəndir. Qonaq-pərvər, səxavətli, sədaqətli olmaq nənə - babalarımızın bizə verdiyi tərbiyə mətnlərində aparıcı xüsusiyyətlərdəndir. El şairi Yaqub Mahir də özünün poetik irsində gənc nəsle etdiyi əxlaqi tövsiyələrində qonağa hörmət etməyi, qulluğunda dayanmağı, “Varını verən utanmaz” ata sözünün hökmü ilə evində nəyi varsa gətirib süfrəyə düzməyi əsas tutmuşdur. Şair “Söz qabağına” qoşmasında yazmışdır:

*Gözəlim, qapına gələn qonağı,
Qarşıla, çıx onun tez qabağına.
Olandan, olmazdan, allah verəndən,
Süfrə aç, qonağın düz qabağına [54 ,s.76] .*

Şeiri başabaş aforizmlərlə-dərin mənalı fikirlərlə bəzəyən şair insan kimi hər kəsə səxavət göstərməyi, bu səxavət sayəsində səadət qazanmağı, el adətlərini unutmayıb, bərbəbir

---

göz qabağına gətirməyi əxlaqi keyfiyyətlər kimi yaddan çıxarmamağı gəncliyə tövsiyə edir:

*Göstər sayan kəsə səxavətini,
Ondan əsirgəmə səadətini,
Unutma heç zaman el adətini,
Bərbəbir sən gətir göz qabağına [54 ,s.76] .*

Atalarımızın gözəl bir deyimi var: “Ayağını yorğanına görə uzat”. İstedadlı şair bu dədə deyimini şeirə tətbiq edərək əxlaqi-didaktik görüşlərini zənginləşdirmişdir. Şair “Tən uzat” sözünü dialekt biçimdə işlədərək fikrə konkretlik gətirmişdir. Sənətkar şeirin birinci bəndində hər bir insanın öz işini düzgün planlaşdırma bilməsini ortaya qoymuşdur:

*İnsansansa, öz işini bil özüün,
Ayağını yorğanına tən uzat.
Dünyalarca mənası var bu sözüün,
Ayağını yorğanına tən uzat [54 ,s.84] .*

Müdrək şairin tövsiyələri hamıyadır. Şair nəfsini güdməyib harama meyil etməyi mənfi etik keyfiyyət kimi pisləyib, necə deyərlər, az tapanda az, çox tapanda çox yeməyi, doğru danışmağı hər bir gəncə - oğula, qıza, gəlinə üzünü tutaraq yazır:

*Güd nəfsini, çək haramdan əlini,
Doğruluğa öyrət hər an dilini,
Ey anamın oğlu, qızı, gəlini,
Ayağını yorğanına tən uzat [54 ,s.84] .*

Şeirdə şair “çatana çatıb, çatmayana bir daş atmaq”, qoluzorluluq etmək, söyüş söymək, dava salmaq kimi mənfi əxlaqi keyfiyyətlərdən də uzaq durmağı, ağıl işlədib, çirkaba bulaşmamağı gəncliyə öyüd verərək yazır:

---

*Bir kimsəyə eldə dəyib-dolaşma ,
Qatı-qutu salıb söymə, dalaşma,
Ağlın varsa çirkablara bulaşma,
Ayağını yorğanına tən uzat [54,s.84] .*

Məlumdur ki, tamahkarlıq insanda ən mənfi etik keyfiyyətlərdən biridir. Mahirin müşahidələr aləmində tamah, tamahkarlıq, nəfs eybəcər mənfi etik keyfiyyət kimi pislənmiş, tənqidə məruz qalmışdır. Tamahı həzrəti Adəmdən üzü bu yana şeytan əməli kimi qələmə verən şair, tamah ucbatından qardaşın qardaşı - Habilin Qabili öldürdüyünü, taxt - tac, dövlət, şan - şöhrət üçün tamahın şahları qan tökməyə səfərbər etdiyini böyük ikrah hissi ilə qələmə almışdır:

*Həzrəti Adəmdən, ayə, üzü bu yana tamah,
Bir tutarqı olubdu dəhridə şeytanə tamah*

*Habili Qabilə qarşı qoyaraq ilk dəfə o,
Döndərdi qardaşı-qardaşına düşmanə tamah*

*Təxti-tac, dövlət üçün, bir də ki, şan-şöhrət üçün,
Salışdırdı şahları tökməyə al-qanə tamah*

[54 ,s.147-148] .

Şairin əxlaqi görüşlərində mərdlik, igidlik, səxavətlik nə qədər tərənnümə, təqdirə məruz qalıbsa, cahillik, gerilik, nadanlıq, şairin sözləri ilə desək “taxtabaşlıq”, ədabazlıq, bekarlıq və s mənfi keyfiyyətlər bir o qədər tənqidə məruz qalmışdır. “Mərd igidlər dal gününü gözləyər” ata deyiminin məzmununu əsas götürən şair “Olmaz” rədifli qoşmasında yazmışdır:

*Mərd igidlər dal gününü gözləyib,
Heç olmasa qoy sabaha üz deyib,
Ölçüb-biçib, o babalar düz deyib,*

Döyülməyən xam diyüdən aş olmaz [54 , s.177].

Aqilləri nadanlara qarşı qoyan, “ağıllı insanı pis cür yolundan çıxara bilməz” ideyasını təsdiqləyən şair yazır:

*Hər kəsin var dərdi-səri bir cürə,
Qəm dərdini danış suya, at Kürə,
Əqli olan həmdəm olmaz pis cürə,
Ağılsıza dərrakəli tuş olmaz [54, s.177].*

“Təmiz ad” şeirində şairin müraciət etdiyi obyekt öz könlüdür. Şeirnin bəndlərində Yaqub Mahir bütün əxlaqi ölçüləri bir yerə yığaraq səciyyə verir. Qoşmanın birinci bəndində nadanlara, nacinslərə qoynunda yer ayırmayıb onlardan üz çevirib, ürəyində yalnız təmiz adı gültək bəsləməyi könlündən xahiş edir:

*Gəl, ey könül, hər adama tuş olma,
Nadanları, nacinsləri təmiz at.
Bu aləmdə çalış başı boş olma,
Bəslə gültək gözəl ürək, təmiz ad [55, s.42].*

İkinci bənddə əsas mənəvi keyfiyyət göstərici olan sadəlikdən söz açılır. Şair həyatın min əndişələri olduğu üçün sadəliyi özünə bayraq edib, dostu, yarı dar gündə sınağa könlünə məsləhət görür:

*Dostu, yarı vur dar gündə sən dişə,
Elə et ki, yaranmasın əndişə,
Sadəliyi nümayiş et həmişə,
Göstər elə gözəl ürək, təmiz ad [55 , s.42].*

Şair lirik “mən”inə əyri - düzü düzgün seçməyi, haqqa - ədalətə hər hansı vəziyyətdə olsa belə tərəf çıxmağı, ürəyi-

---

yumşaq olaraq sinəsində gözəl ürək gəzdirməyi tövsiyə edərək yazır:

*Ayırd elə əyri-düzü gözünlə,
Haqqı gözlə el sevinsin sözünlə,
Daş gəzdirmə köksün üstə özünlə,
Gəzdir hər an, gözəl ürək, təmiz ad [55, s.42].*

Yaqub Mahirin əxlaqi - didaktik görüşlərinin əksi olan şeirləri sırasında aforizmlərlə təmin olunmuş “Tələsmə” qoşması mühüm yer tutur. Dünyagörmüş şair zamanının çətinliklərini gördüyündən, təcrübəsiz lirik qəhrəmana zamanın çətinliklərinə baş əyməyib, hər çətinliyə sinə gərrib, işinə güvənməyi, yaxşı-yamanı dişinə vurub yoxlamağı, həlimdən içməmiş birbaşa aşa girişməməyi məsləhət görür:

*Keçdikcə zamanın keçməkeşindən,
Sən mənə bənd olma, güvən işindən,
Vur yaxşı-yamanı keçir dişindən,
Həlimdən içməmiş aşa tələsmə [55 , s.36].*

Şeirin üçüncü bəndində şair yaxşılıq etməyi, yaxşı əməllərin carçısı olmağı, pis əməllərdən qaçıb, pisliliyi başa çaxmamağı gənc nəslə bir nəsihət kimi yadigar qoymuşdur:

*İdrakın sönməyən çırağın olsun,
Çalış ki, sənətə marağın olsun,
Yaxşılıq əlində yarağın olsun,
Pisliliyi çaxmaqçün başa tələsmə [55 , s.36].*

Əsərin dördüncü bəndi həm əxlaqi məzmun, həm də obrazlılıq baxımdan xüsusi diqqət çəkir. Şair lirik qəhrəmana sərin su kimi axmaq istəyi müqabilində arayıb təşnə könülləri sərinlətməyi, zirvələr fəth etmək arzusunda olarkən birbaşa

---

deyil, aşağıda məşq edib, tər tökdükdən sonra zirvələri fəth etməyi arzulayır:

*Sərin bir su təki axmaq istəsən,
Təşnə könüllərə axmaq istə, sən,
Boylanıb zirvədən baxmaq istəsən,
Ayaqda məşq elə, başa tələsmə [55, s.36].*

Ustadnaməni xatırladan bu şeir sırf aşırı şeiri tərzində yazıldığından didaktik-əxlaqi təsir gücü olduqca böyükdür.

Yaqub Mahirin əxlaqi-didaktik görüşlərinin zirvəsində dayanan “Yaxşılığı unutma” qoşması yaradıcılığının gözəl nümunələrindəndir. Şeirdə yenə də şairin ünsiyyət qurduğu öz könlüdür. Sanki ataların: “Nankora edilən yaxşılıq şoran torpağa atılan toxum kimidir, nə qədər əksən yenə də bitməz” müdrikənə sözünü həyat sınağından çıxaran müdrik şair, könlünə müraciət edir ki, “yaxşılığın tumunu münbit yerdə əksin, hər ürəkdə yaxşılıq bitməz”. Bəndin ikinci, üçüncü misralarında yaxşılıq etməyi mənəvi əxlaqi kodeks kimi tövsiyə edərək göstərir ki, yaxşılıq edən, yaxşılıq görər, itə tullanılan yaxşılıq belə itməz. Bu fikri yazmaqla, görünür, görkəmli şair Nizami Gəncəvinin “Leyli və Məcnun” poemasında yer alan “Şah və xidmətçi” mənzum hekayətini yada salmaq istəmişdir:

*Yaxşılıq tumunu münbit yerdə saç,
Könül, hər ürəkdə bitməz yaxşılıq.
Yaxşılıq ən gözəl, ən nəcib işdir,
Tullasan itə də, itməz yaxşılıq [55 , s.21].*

Şair qoşmanın ikinci bəndində mənəvi kateqoriya kimi nadan adamlara yaxşılıq etməyi məsləhət bilmir. Çünki həyat sınaqdan çıxarıb ki, nadanlar edilən yaxşılığı başa düşməz, yaxşılığa pisliliklə cavab verərlər. İllərlə etdiyən yaxşılığa nadan dəyər verməyib, etdiyən yaxşılıqları bir anlıq bilər:

---

*Yaxşılıq eləmə nakəslər üçün,
Etdiyin bir şeyi yamanlıq bilər.
Yolunda illərlə çəkdiklərini,
Əfsuslar olsun ki, bir anlıq bilər [55, s.21].*

Yaqub Mahirin yaradıcılığında nəsihət və ibrətlər diqqəti cəlb edir. Yoxsul, acınacaqlı həyat sürmüş, həmişə halallıqla yaşamış, bütün yaradıcılığı boyu yüksək əxlaqi keyfiyyətləri şeirlərində təbliğ etmiş şairin nəsihət və ibrətlərində hər bir insanda qurub yaratmaq eşqi, var-dövlətə həris olmamaq, pul fətişistliyindən kənar olmaq, əsil dost olmaq və s. mənəvi keyfiyyətlər və yüksək əxlaqi hisslər təbliğ olunur. Bu mənada şairin bir neçə nəsihət və ibrətlərinə diqqət yetirək:

*Yıxmaq çox asandır, tikmək çətinidir,
Yaradıb-yaşadan insan mətindir.
Belə bir insanla dostluq eyləsən,
Həyatda o sənin səadətindir- [6, s.196-197].*

nəsihətində şair insanda qurub yaratmaq eşqini-

*Ana da, bacı da, yar da yaxşıdır,
Namus da, qeyrət də, ar da yaxşıdır,
Var-dövlət düşgünü olma həyatda,
İnsançün dövlət də, var da yaxşıdır [6, s. 197].*

nəsihətində şair var- dövlətə həris olmamağı-

*Havatağ insana dostluq gərəkdir.
Əsil dost dar gündə arxa deməkdir,
O adam bədbəxtidir bu gen dünyada,
Heç kimə yanaşmır, qurd kimi təkdir [6, s. 197].*

və s. nəsihətində əsil dostluq meyl və münasibətlərini təbliğ etmişdir.

III FƏSİL

YAQUB MAHIRİN YARADICILIĞINDA FOLKLORDAN

İSTİFADƏ MƏSƏLƏLƏRİ

Yazıçıya oxucu məhəbbətinin ən mühüm şərtlərindən biri onun mənsub olduğu xalqın və dünya xalqlarının folklor örnəklərindən hansı dərəcədə qidalanmasıdır. O, sənətkarlar ki, xalq ədəbiyyatına bağlı olurlar, onların əsərlərinin dili şirin, axıcı və cəlbedici olur. Heç şübhəsiz ki, Nizaminin, Füzulinin, Mirzə Cəlilin, Sabirin, Mikayıl Müşfiqin, Səməd Vurğunun və digərlərini ədəbiyyat tariximizin səhifələrində uzunömürlülü-yünü təmin edən səbəb onların fitri istedadı ilə yanaşı, doğma xalqının mənəviyyat dünyasını, şifahi ədəbiyyatını mükəmməl bilmələri və yaradıcılıqlarında bu ədəbiyyatın janrlarından bəhrələnmələri olmuşdur. Yaqub Mahir də öz sələfləri kimi xalqın hikmət xəzinəsindən, folklorun ayrı-ayrı janrlarından yaradıcılığında bacarıqla istifadə etmişdir. O, xaldan götürdüyü hər hansı bir mövzunu ilhamının tələblərinə uyğun işləyərək onu bədii zirvəyə qaldırmış, ya olduğu şəkildə, ya da dəyişdirilmiş formada xalqa qaytarmışdır.

Xalq zəkası, xalqın rəngarəng yaradıcılıq örnəkləri olan atalar sözləri və məsəllərdən, deyimlərdən, alqış və qarğışlardan Yaqub Mahirin əsərlərinin hamısında - qoşma, gəraylı və qəzəllərində bol - bol, olduğu kimi, yaxud improvizə olunmuş şəkildə işlənmişdir.

3.1. Atalar sözü, məsəl və deyimlərdən istifadə.

Yaqub Mahirin əsərlərində atalar sözü və məsəllərdən bol-bol istifadə edilmişdir. Maraqlı burasıdır ki, şair atalar sözü və məsəllərdən nəinki eyni ilə istifadə etmiş, onları bənd və beytlər daxilində müstəqil şəkildə işlətməmişdir:

X a l q d a:

Yüz ölç, bir biç

Y a q u b M a h i r d ə:

***Bir işi min ölçüb, bir biçək gərək,**
Düşünməyən başdan baş olmaz-olmaz.
Qətrəhim olmaqdan, ay bala, əl çək,
Adamın ürəyi daş olmaz-olmaz.[54, s. 15]*

X a l q d a:

Qaradan qaş olmaz, yaddan qardaş

Y a q u b M a h i r d ə:

*Dost qazan, keçməsin su da aradan,
Qalsın qaydımıza o bir yaradan,
Atalar **qaş olmaz deyib qaradan,**
O yaddan da qardaş kaş olmaz, olmaz[54, s. 16].*

X a l q d a:

Döyülməyən düyüdən aş olmaz

Y a q u b M a h i r d ə:

*Qadası, qiymət qoy sən öz yaşına,
O başın dəyməsin nətlət daşına,
Bu sözü ömürlük yaz yaddaşına,
Döyülməyən düyüdən aş olmaz-olmaz [54, s.16].*

X a l q d a :

Kişi evin dirəyi, qadın evin ürəyi

Y a q u b M a h i r d ə:

*Necə də haqlı deyib o diyəgörmüş dədələr,
Kişi evin dirəyi, qadın isə boy tiridir[54,s. 36].*

X a l q d a :

İt də getdi, ip də getdi

Y a q u b M a h i r d ə:

*Min bir qəmə sinə gərdim,
Azalmadı, artdı dərdim,
Gül əkmişdim, özgə dərdi,
İt də getdi, ip də getdi[54, s. 41].*

X a l q d a :

Ağ yuyub, qara sərmək

Y a q u b M a h i r d ə:

*Ey Mahir, qanmazlar səni söyüblər,
Paltarı ağ yuyub, qara geyiblər,
Qədir bilməzlərə olsun eyiblər,
Kaş həmin məqamda sən də olaydın[54, s. 45].*

X a l q d a :

---

*Araz aşığındandı, Kür topuğundan
Qotur keçi novun gözündən içər*

Y a q u b M a h i r d ə:

*Araz aşığındandı, Kür isə o dizindən,
Qotur keçitək içdin, qalxıb novun gözündən,
Heç olmasa bir qədər utan özün - özündən,
Burnu girməyən yerə, adam gedib soxulmaz,
İki qoçun kəlləsi bir qazana sığışmaz [54, s. 47].*

X a l q d a :

Adam olmaq asandı, insan olmaq çətin

Y a q u b M a h i r d ə:

*İnsan olmaq çətindi, asandı olmaq adam
Ay bəzi adamların ağzına olsun qadam,
İnan ki, ömrüm boyu nadan adama yadam,
Tut, danmazın qulağın bur deməsinlər sənə.
Öz yerini bil, tanı, dur deməsinlər sənə[54, s. 48].*

X a l q d a :

Çox bil, az danış

Y a q u b M a h i r d ə:

*Can ay Mahir, yazıqsan səksəninci sənədən,
Çıxammırsan kənara düşdüüyün məngənədən,
Çox bilsən də az danış, cərənnəmə çənədən,
Qəzəl oxu şur üstə, zor deməsinlər sənə,
Aləmi dörd gözlə gör, kor deməsinlər sənə,*

Öz yerini bil, tanı, dur deməsinlər sənə[54, s. 48].

X a l q d a:

Köhnə hamam, köhnə tas

Y a q u b M a h i r d ə:

*Bərəkallah, ay Abbas,
Qazanmışan ixtisas.
Köhnə hamam, köhnə tas,
*Birin götür, birin bas[54, s. 49].**

X a l q d a:

*Keçmə namərd körpüsündən,
Qoy aparsın sellər səni*

Y a q u b M a h i r d ə:

*Yağı, min bir dərd varsa da, yalan - yalan vəd versə də,
Keçmə namərd körpüsündən, qoy aparsın sellər səni
[54, s. 57].*

X a l q d a:

Peyğəmbər də odu öz qabağına çəkib

Y a q u b M a h i r d ə:

*Halaldı mərd malı, ondan yeyiblər,
Malından yeməsən olar eyiblər.
Dədələr, babalar, çox düz deyiblər:
Peyğəmbər od eşib öz qabağına[54, s. 76].*

X a l q d a:

Niyyətin hara, mənzilin ora

Y a q u b M a h i r d ə:

*Sən gözəllik təxtinə çıxacaqsan, bil, ey Mahir,
Haradırsa niyyətin, qorxma mənzilin oradır[54, s. 80].*

X a l q d a:

Ayağını yorğanına görə uzat

Y a q u b M a h i r d ə:

*Kişilik et, aqlını yığ başına,
Acı qatma özgəsinin aşına.
Öylə iş gör, gəlsin xalqın xoşuna,
Ayağını yorğanına tən uzat[54, s. 84].*

X a l q d a:

Ələyi ələnib, xəlbiri göydə fırlanır

Y a q u b M a h i r d ə:

*Mahirin dövrü keçib xəlbiri göydə fırlanır,
Nə ola mənciyəzin halvasını sən çalasan[54, s. 85].*

X a l q d a:

Qanı qanla yumaq olmaz

Y a q u b M a h i r d ə:

---

*Qanı yumayıblar, ey Mahir, qanla,
Gözəli sevənlər çox olur, anla,
Lakin bu sevdaya səni salanla,
Vallahi, billahi, yad olmaq olar[54, s. 141].*

X a l q d a:

Küsüşəndə barıǵmaǵa üz saxla

Y a q u b M a h i r d ə:

*Aldanıb şeytana düz yolu çaşsan,
Çay tək qudurub həddini aşsan,
Ən yaxın dostunla əgər savaşsan,
Saxla barışmaqçün sən bir üz yeri[54, s. 88].*

*Mən Mahirə söz ver ki, o söz olsun,
Üz saxla ki, görüşməyə üz olsun,
Baxıb əǵyar, baǵrı yanıb köz olsun,
Ey yar, sənə hər nə dedim, düz dedim[54, s. 141].*

X a l q d a:

Bugünkü cücə, keçən ilki toyuǵa cip-cip öyrədir

Y a q u b M a h i r d ə:

*Bu gün yumurtadan çıxan nanəcib,
Dünənki cücəyə öyrədir cip-cip[54, s. 165].*

X a l q d a:

Ayını daǵdan düşürüb qandırmaq olar,

---

ancaq qanmazı qandırmaq olmaz

Y a q u b M a h i r d ə:

*Baxsana, dost-aşna qarışmır sənə,
Nədən ki, həngamə yaraşmır sənə,
Öyüd-nəsihət də kar aşmır sənə,
**Dərd budu, vəhşi ayı da ram olar,
Ay bala, səndən çətin adam olar**[54, s. 168].*

X a l q d a:

Saman altdan su yeridir

Y a q u b M a h i r d ə:

***Bir baxsana, düşmən yeridir su saman altdan,
Əfsus ki, bunu bağı - baharım başa düşmür** [54, s. 171].*

X a l q d a:

Odu sönüb, külü ilə əlləşir

Y a q u b M a h i r d ə:

*Yetim Mahir, ölüb anan,
Əhvalına kimdi yanan,
Söylə barı bilsin cahan,
Odum söndü, külüm yandı [54, s. 175].*

*Mahir, sənə heç yox andım,
Öz ağrımı çox gec qandım,
Eşq odunda tamam yandım,
Odum söndü, külüm yandı [56 s. 105].*

X a l q d a:

Heç kəs ayranına turş deməz

Y a q u b M a h i r d ə:

*Yaz demədi, qış demədi,
Bir kəlməni xoş demədi,
Ayranına turş demədi,
Yaman çəşdi, qazı-qazı[54, s. 182].*

X a l q d a:

Qız yükü, duz yükü

Y a q u b M a h i r d ə:

*Atalar düz deyib, qız yükü duzdu,
Amma bədbəxtlikdən ölümlə ucuzdu,
Atası tezliklə aranı pozdu,
At tərən bu başım ayazda qaldı[54, s. 184].*

X a l q d a:

Bərk qaçan at tez yorular

Y a q u b M a h i r d ə:

*Düz deyib mərd babalar: tez qaçan at tez yorular,
Bəmdə gəz, çox da zilə çıxma, a zalım balası[54, s. 189].*

X a l q d a:

Qurunun oduna yaş da yanır

Y a q u b M a h i r d ə:

*Pulunu itirən bəzi adamlar,
Yağdırdı göylərə, hətta söyüş də,
İnsanlar haqq yolun azıbdır deyə,
Qurunun oduna yandı höyüş də[56, s. 8].*

X a l q d a:

Könül sevən göyçək olar

Y a q u b M a h i r d ə:

*Sən tavar sazı çal, mənsə nağara,
Könül sevən yara nə ağ, nə qara,
Gəzişək, məşq edək, girək mağara,
Paça vur, gənclərin süz qabağında [56, s. 21].*

*Şükr olsun ki, dünya dolu gözəldi,
Hər birisi xoş diləkdi, düz əldi,
O kim demiş, könül sevən gözəldi,
Mənə qalsa, ya filankəs, ya da sən[55, s. 41].*

X a l q d a:

*Anası çıxan ağacı, balası budaq-budaq gəzər
Hər gözəldən yar olmaz*

Y a q u b M a h i r d ə:

*Ana çıxan hər ağacda qızı gəzir budağı,
Fürsət düşsə, gənc qəlbinə çəkər sənin o, dağı,*

---

*Məcnun təki dolaşarsan bu dərəni, o dağı,
Hər gözəldən onu bil ki, sənə yaxın yar olmaz,
Bədəsildə namus, qeyrət, vicdan olmaz, ar olmaz
[56,s. 29].*

X a l q d a:

Ayının min oyunu armudun başındadır

Y a q u b M a h i r d ə:

*Səndən ötrü o qazdırıb düz qırx arşın quyunu,
Gecə-gündüz saman altdan o yeridir suyunu,
Bal armudun başındadır ayı kimi oyunu,
Aç gözünü əməlli bax, bundan böyük dar olmaz.
Bədəsilə könül vermə, ondan sənə yar olmaz[56, s. 29].*

X a l q d a:

Anaya bax, qızını al, arşınına bax bezini al

Y a q u b M a h i r d ə:

*Anaya bax qızını al, dodaq qaymaq, dili bal,
Atalıdır, mərd anadan əmib o qız süd halal,
Elçi göndər, belə qızla oğul toy et, onu al,
Qorxma, qorxma qalmaqaldan, qulaqların kar olmaz.
Bədəsilə könül vermə, ondan sənə yar olmaz [56, s.29].*

X a l q d a:

Mərifət satılmır ki, dükandan alasan

Y a q u b M a h i r d ə:

*Mərifət satılmır ki, gedib dükandan alasan,
Ona insan balası çəkib əziyyət qazanır[56, s. 61].*

X a l q d a:

Hər oxuyan Molla Pənah olmaz

Y a q u b M a h i r d ə:

*Bir də ki, hər oxuyan Molla Pənah olmaz axı,
Bəxtəvər kəs çalışıb, hər şeyi rahat qazanır[56, s.61].*

X a l q d a:

Çatana çatır, çatmayana bir daş atır

Y a q u b M a h i r d ə:

*Kim demiş, çatana çatan,
Çatmayana bir daş atan,
Şərəfini ada satan,
Vətəninə yada satan,
Nadamlara lənət olsun![56, s. 93].*

X a l q d a:

Yaxşılıq edən, yaxşılıq görər

Y a q u b M a h i r d ə:

*Yaxşılıq tumunu münbit yerdə ək,
Könül, hər ürəkdə bitməz yaxşılıq,*

---

*Yaxşılıq ən gözəl, ən nəcib işdir,
Tullasan itə də itməz yaxşılıq[55, s. 21].*

X a l q d a:

Dostu dar gündə sına

Y a q u b M a h i r d ə:

*Dostu, yarı, vur dar gündə sən dişə,
Elə et ki, yaranmasın əndişə,
Sadəliyi nümayiş et həmişə,
Göstər elə gözəl ürək, təmiz ad[55, s.22].*

X a l q d a:

Hayım gedib, vayım qalıb

Y a q u b M a h i r d ə:

*Zaman dönüb qaçan yelə,
Hayım gedib, vayım qalıb,
Allah bilir bundan sonra,
Neçə ilim, ayım qalıb[55, s. 68].*

X a l q d a:

Göz görüb, könül sevən

Y a q u b M a h i r d ə:

***Göz görsə, könül sevsə, bu qismətdi xudadan,
Öz bəxtinə kor baxsa, o cavan özü bilsin[55, s. 82].***

X a l q d a:

Ölüm qaşla göz arasındadır

Y a q u b M a h i r d ə:

*Ey Mahir, insana zülm də var, bil,
Mərəzi dəf edən elm də var, bil,
Yadından çıxarma, ölüm də var, bil,
Dayanıb göz ilə qaş arasında[54, s. 120].*

X a l q d a:

Bir gül ilə bahar olmaz

Y a q u b M a h i r d ə:

*Bir gül açılmaqla bil ki, yaz olmaz,
Yüz yeriş getsə də ördək qaz olmaz,
Adamda bu qədər əda, naz olmaz,
Yıxacaq axır ki, ədalar səni[54, s. 120].*

X a l q d a:

Yersiz gəldi, yerli qaç

Y a q u b M a h i r d ə:

*Aman Allah, gör, nə günə qalmışam,
Yersiz gəlir, qaç, mənimdi yer deyir.
İşləmirəm, az təqaüd almışam,
Ötən, keçən, mənimkini ver deyir[54, s. 126].*

X a l q d a

El bir olsa, dağ oynadar yerindən

Y a q u b M a h i r d ə:

*Mahir, düşün sən hər şeyi dərindən,
Gen-gen dolan nakəslərin şərindən,
Söz bir olsa dağ oynadar yerindən,
Nə ümküsü, nə də belə hal olar[54, s. 128].*

X a l q d a:

Dost başa baxar, düşmən ayağa

Y a q u b M a h i r d ə:

*Başını dik saxla, belini əymə,
Əyilmək əl verməz sənə, ay ağa.
Cır-cındır libası əyninə geymə,
Dostlar başa baxar, düşmən ayağa[54, s. 88].*

X a l q d a:

Xeyirlə Şər qardaşdır

Y a q u b M a h i r d ə:

*Kim olsa həyatda bil dəymədişər,
Ardıya güləcək bu əhli başər.
Yadından çıxarma Xeyr ilə Şər,
Qardaşdır, doğulub ayaq-ayağa [54, s. 89].*

X a l q d a:

Mərdin kasası heç vaxt boş qalmaz

Y a q u b M a h i r d ə:

*Gözəl, budur uzun söziün qıtası,
Qan, **boş qalmaz heç vaxt mərdin kasası.**
Doğruluğa var Mahirin əsası,
Niyətindən tez siləsən poru sən [54, s. 95].*

X a l q d a:

Yalan ayaq açar yeriməz

Y a q u b M a h i r d ə:

*Özüm qoca, qəlbim cavan,
Bişiribdi məni zaman.
Ayaq açar, getməz yalan,
Haqq- həqiqət aşıqiyəm [54, s. 31].*

X a l q d a:

Yaman günün ömrü az olar

Y a q u b M a h i r d ə:

*Şeyda könül, gəl bu qədər qəm yemə,
Yaman günün derlər ömrü az olar.
Bir adətdir hər can alan sənəmdə,
İşvə olar, qəmzə olar, naz olar [54, s. 29].*

X a l q d a

Nə tökərsən aşına, o da çıxar qaşığına

Y a q u b M a h i r d ə:

*Aşına, ay aşına
Olmusan özbaşına.
Çıxacaq qabağına,
Hər nə töksən aşına [54, s.8].*

X a l q d a

Şərti şumda kəsək, xırmanda yabalaşmayaq

Y a q u b M a h i r d ə:

*Doğru deyib babalar, davadan halva yaxşıdı,
Şərti şumda kəs, bala, xırmanda dava olmasın
[54, s.8].*

X a l q d a:

Sonrakı peşimançılıq fayda verməz

Y a q u b M a h i r d ə:

*Çox da keçən günlərə çəkmə nigarançılıq,
Edibsən öz bəxtinə ən yekə düşmançılıq,
Fayda gətirməz sənə sonrakı peşmançılıq,
Aldanaraq şeytana, buğda dedin dariya,
Ay kişi, azdır bu da köçdən azan qarıya [54, s. 155].*

X a l q d a:

Öz gözündəki tiri görmür, başdasının gözündən qıl axtarır

Y a q u b M a h i r d ə:

*Qalmayıbdı həyadan bir əlamət üzündə,
Qıl axtarırsan hələ özgələrin gözündə,
Zalım inlansan, nəşən zəhərlidi sözüün də,
İmkan tapan göz yumur, gözlərinlə baxışmaz.
Əqli olan, ay bala, heç kimsəylə boğuşmaz[54, s. 157].*

X a l q d a:

Su gələn arxa bir də gələr

Y a q u b M a h i r d ə:

*Yada üz çevirdin, yaxına arxa,
Sandın ki fəqirdən olammaz arxa,
Bil, yenə gələcək su gələn arxa,
Düzsən də o arxın qabağına daş,
Yadından çıxarma, bunu a dikbaş[54, s. 187].*

Gətirdiyimiz nümunələrdən gördüyümüz kimi, Yaqub Mahir xalqın dilindən bu gün də düşməyən atalar sözü və məsəllərdən, deyimlərdən satiralarında və müxtəlif məzmunlu lirik şeirlərində işlədərək poeziyasının məzmununu yüksəltmişdir. Bədii nümunələrdə yerli-yerində işlənmiş xalq ifadələri şeirlərin bədii ifadəliliyini canlandırmış, təsir gücünü artırmışdır. Şair şeirlərində atalar sözü və məsəllər əsasında, yaxud bu və ya başqa bir atalar sözündə ifadə olunmuş mənaya yaxın misralar da yazmışdır. Məsələn,

X a l q d a:

Sirrini dostuna açma, dostunun da dostu var

Y a q u b M a h i r d ə:

*Yandım, yana qaçammadım,
Simurğ tək uçaçammadım,
Özgəyə sirr açammadım,
Sirri saxla öz içində[54, s. 89].*

X a l q d a:

Qismətsiz tikəni yemək olmaz

Y a q u b M a h i r d ə:

*İstər yağlı kökə, istər bir tikə,
Boğazdan ötərmə qismət olmasa?
Ey dost, danışırım başımdan yekə,
Boğazdan ötərmə qismət olmasa?[54, s. 89].*

X a l q d a:

Armudun yaxşısını ayı yeyər

Y a q u b M a h i r d ə:

*Sandım ki, o qıza bəd göz dəyibdi,
Tək mənim qəddimi iki əyibdi,
Armudun yaxşısını çaqqal yeyibdi,
Olsun ki, oturub bir yad qucağa [54, s .5].*

X a l q d a:

Qonaqsız ev boş dəyirman

Y a q u b M a h i r d ə:

*Sən ərisən Solmazın,
Mahir, rəngin solmasın.
Qonaqsız ev olmasın,
Qonaq evin gülüdü[54, s. 35].*

X a l q d a:

Bitə acıq edibdi, köynəyi yandırır

Y a q u b M a h i r d ə:

*Gecə yatdım, səhər durdum,
Bilinmədi yerim-yurdum.
Hirsim tutdu, mən od vurdum,
Köynək yandı, bit də getdi[54, s. 41].*

X a l q d a:

Özgə atına minən tez düşər

Y a q u b M a h i r d ə:

*Xariüqə yaradan mərd elatım var,
Qartaltək qıy vuran qol-qanadım var,
Aləmi dolanan köhlən atım var,
Özgə yabısına minən deyiləm[54, s. 36].*

X a l q d a:

Başın girməyən yerə bədənini soxma

Y a q u b M a h i r d ə:

*Araz aşığındandı, Kür isə o dizindən,
Qotur keçitək içdin, qalxıb novun gözündən,
Heç olmasa bir qədər utan özün – özündən,
Burnu girməyən yerə, adam gedib soxulmaz,
İki qoçun kəlləsi bir qazana sığışmaz[54, s. 47].*

X a l q d a:

*Bir iş görəndə sonunu düşün
Yaxşılıq et, minnət qoyma*

Y a q u b M a h i r d ə:

*Müdam müqəddəs san, namusu, arı,
Sümüyü udmamış bir düşün barı,
Kiməsə etdiyən yaxşıqları,
Gəl onun başına çaxma amandı[54, s. 57]*

X a l q d a:

Söz - söhbətsiz ev olmaz

Y a q u b M a h i r d ə:

***Doğrudur, hər bir evdə ding də, dəyirman da olur,**
Dözmüşük ailəmizi verməmişik eldə bada[54, s. 150].*

X a l q d a:

Ölüm haqdır, əlindən qaçmaq olmaz

Y a q u b M a h i r d ə:

---

*Əcəl bir badədir olsa da ağı,
Hamı o badəni bil, içib gedir[54, s. 163].*

X a l q d a:

Qılnc yarası sağalar, söz yarası sağalmaz

Y a q u b M a h i r d ə:

*Dil qanmazın nə əqli yox, nə səri,
Gəl axtarma, ondan vicdan əsəri,
Bu aləmdə haqlı sözün kəsəri,
Bərabərdi iti kəsən qılınca[54, s. 190].*

Biz tədqiqatımızın ikinci fəslinin ayrı-ayrı bölümlərində təhlillər apararkən şairin *alqış və qarğıışlarından* bəhs etdiyimizə görə işin bu fəslində onlardan bəhs etməyi lazım bildik.

Görkəmli el şairi Yaqub Mahirin folklorşünaslıq görüşlərinin araşdırılması ayrıca bir tədqiqatın mövzudur və bu gün öz tədqiqatçısını gözləyir.

IV FƏSİL

YAQUB MAHIR POEZİYASININ SƏNƏTKARLIQ

XÜSUSİYYƏTLƏRİ

XX əsrin II yarısı və XXI əsrin ilk onilliklərində Şəkidə ədəbi mühitin inkişafında və formalaşmasında Yaqub Mahirin özünəməxsus xidmətləri olmuşdur. Əsərlərindən gətirdiyimiz nümunələrdən aydın olur ki, şairin lirikasının dili, əsasən xalq şeiri üslubundadır və ustadı Əliağa Vahidin təsiri ilə klassik ənənələrə sadıq qalaraq qəzəllər, dahi Mirzə Ələkbər Sabirin təsiri ilə satiralar yazmışdır. Bu münasibətlə şair şeirlərinin birində yazır:

*Qxuyub, əxz eləyib şeiri rəvan şairləri,
Ruhumu mən Vahidə, həm Sabirə bənzətmişəm
[54 , s.83].*

Satiralarında dahi M.Ə. Sabir, klassik üslubda yazdığı qəzəllərində Ə. Vahid və xalq şeiri üslubunda aşıq şeiri tərzində yazdığı qoşma və gəraylılarında şair sübut etmişdir ki, söz sənətkarın bəzəyi, oxucunun şüuruna və hissinə toxunmaq üçün əlində bir vasitədir. Sözü seçməkdə və fikri cilalamaqda ustad olan Yaqub Mahir yaşadığı ədəbi mühitin mübaliğəsiz demək olar ki, ən qüdrətli şairi, poeziya, şeir nəğməkarı olmuş, şeir xiridarları tərəfindən sevilmişdir:

*Şair tapın Şəkidə mən biçimdə,
Alovlu bir təndir yanır içimdə,
Yaqub Mahir yazarların içində,
Aləm deyir, sözün tək söz olmaz [54 , s.100].*

Şair qəzəllərində dilimizin imkanlarından bəhrələnməklə yanaşı, XX əsrdə qəzəlçilikdə öz mövqeyini itirən ərəb-fars birləşmələrindən də cüzi şəkildə istifadə etmişdir ki, fikrimizcə,

---

bu da şairin 50-ci ilərdə dostluq etdiyi qüdrətli şair Əliğa Vahidin təsirindən irəli gəlmişdir. Ancaq şairin bədii dili məsələlərində ərəb-fars birləşmələrinin yükünü irad tutmaq ədalətsiz olardı və unutmali deyilik ki, ərəb-fars tərkibləri uzun müddət lirikamızda öz hökmranlığını qoruyub saxlamış, ana dilimizdən əsasən XX əsrin birinci onilliklərində çıxarılmasına baxmayaraq, bu gün də Azərbaycan qəzəlçilərinin dilində az-çox dərəcədə istifadə olunmaqdadır.

XIX - XX əsrlərdə Azərbaycan ədəbi dilinin inkişaf xüsusiyyətlərindən danışarkən tədqiqatçı M.Adilov yazır: “XIX əsrdən formalaşmağa başlayan Azərbaycan milli ədəbi dilinin bir sıra qanun və qaydaları XX əsrin ilk rübündə də hələ tam sabitlik kəsb etməmişdir. Odur ki, həmin dövr ədəbi və bədii dilimizdə bir sıra müvazi, sözdüzəltmə qaydaları özünü göstərir” [3, s.101]. Deməli, Yaqub Mahirin şeir dilində ərəb - fars birləşmələrinin işlənməsi hələ onun dilinin “nöqsanı” sayıla bilməz.

Bədii söz sənətkarının sənətkarlıq qüdrətindən danışan prof. M.Qasımlı yazır: “Poeziyada sənətkarın ustad səviyyəsi barədə təsəvvürü onun əsərlərindəki obrazlılıq yaradır. Yüksək məharətlə işlənmiş obraz sistemi, şeirin lirik vüsətinin, emosional xarakterinin və bədii nüfuzetməsinin özülüdür. Bütövlükdə Şərq poeziyasında, o cümlədən də Azərbaycan klassik şeirində obraz sisteminin mənzərəsi olduqca rəngarəng və cəlbedicidir. Fikri obrazlı ifadə etmək həmişə klassik şairlərimizin diqqət mərkəzində olmuşdur”.

Görkəmli alimin söz sərraflarından axtardığı sənətkarlıq ölçüləri Yaqub Mahirin poeziyasında istənilən qədər verilmişdir.

Yaqub Mahirin poetik irsinə daxil olan bütün əsərlərində şair ali təhsil ala bilməsə də, ədəbi ölçülərə nəzəri baxımdan dərindən yiyələnmiş bir şair təsiri bağışlayır. Şair bu biliyi şəxsi mütaləsi və “Səbuhi” ədəbi məclisinin sıralarında yaradıcılıq

---

yolu keçərkən nəsrin, poeziyanın və dramaturgiyanın nəzəri əsaslarını mükəmməl bilən məclis üzvləri ilə ünsiyyətdən əxz etmişdir. Onun əsərlərinin məzmunundakı realist duyğular, humanist ideyalar inanırıq ki, region ədəbi çərçivəsindən çıxaraq ədəbiyyat tariximizdəki mövqeyini möhkəmlədərək silinməz səhifələr yazacaqdır.

Yaqub Mahirin poeziyasında ifadənin daha bədii və təsirli olması üçün bədii təsvir və ifadə vasitələrindən məharətlə istifadə edilmişdir.

4.1. Bədii təsvir vasitələrinin işlənməsi.

Şeirlərində təşbeh, istiarə, metonomiya, mübaliğə, təzad kimi bədii söz vasitələrini seçmək, ifadə tərzini məzmununa uyğun qura bilmək, forma və məzmunun vəhdəti Yaqub Mahirin şairlik istedadının qüvvətli olduğunu göstərməkdədir. Yaqub Mahir sözə qənaətlə yanaşmağı bacaran, sözdən yerli-yerində istifadə edərək məna dolğunluğu yaratmağa cəhd edən və tamamilə müvəffəq olan ustad şairdir. Azərbaycanın böyük mütəfəkkir sənətkarı M.F.Axundzadə şeirdə forma və məzmun vəhdətindən bəhs edərkən bu məsələləri unudanları şair hesab etmirdi. Bu münasibətlə o yazırdı: “Tarixi - hicridən bu zamana qədər milləti-islam arasında bir kimsənə şeir ilə nəzmə fərq verməyib, hər nazimin adına bəzxilafi-həqq şair deyiblər. Əhli - fürsdən ancaq Firdövsü və Nizami və Cami və Sədi və Mollayi-Rumi və Hafiz şairdirlər. Bunların da qüsuru budur ki, bir para məqamda izhari-fəzl üçün xilafi təbiətü adət göftgü ediblər. Belə məqamlarda onların xəyalatına da şeir demək caiz deyil, ancaq mənzumati-məqbulə və pəsəndidə demək olur. Şeir dərəcəsi əfzəl, bunlardan masəva şailərinin hərgiz şeir maddəsi yoxdur, ancaq sənətkarırlar ki, əlfas hifz edib şürufi - nəzmə müvafiq haman əlfazi rışteyi-nəzmə düzürlər və hərgiz nəzmlərində bir təsir yoxdur, bəlkə əksərinin nəzm-

---

lərində heç məzmunu-səhih dəxi tapılmaz və bu sənət bir belə asan zəddir ki, hər bir məktəbdən çıxan kimsənlərin əksəri fürsət arasında bir az məşq etməklə əlfazi nəzmə düzməyə qadir olur və belə kimsənlərə şair demək qələtdir” [4, s.101].

Yaqub Mahir şeirlərində sözləri bacarıqla seçmiş, az sözlə çox mənə ifadə etmiş, məzmunla formanın vəhdətinə çalışmışdır. “Var” rədifli qəzəlinde şair şeirin gözəlliyindən, şeiriyyətin tələblərindən, şeirdə mükəmməl forma və məzmun vəhdətindən bəhs edərək yazmışdır:

*Heç də əfsanə deyil, sadəcə bir şeiriyyətin,
Məzmunu, bu bir yana, forması var, qayəsi var.*

*Tikanı yoxsa gülün, bol-bol ətir verməz o gül,
Şeiriyyət də belədir, gülüşü, kinayəsi var.*

*Ey Mahir, şeir oxumaq bilməyən o kəslərə bax,
Dərd budur, yazanlara onların şaiyəsi var
[54, s.140-141].*

Yaqub Mahirin şeirlərində obrazlılığın əsas təyinedicisi olan təşbehlər müxtəlif növlərdə özünü göstərir. Sadə təşbehlər bu baxımdan onun bənzətmələrində üstünlük təşkil edir. Belə təşbehlər yaradılarkən, adətən bənzətmə əlamətləri atılır, ancaq bənzəyənə bənzədilən qalır. Məsələn, gözəlin şux baxışı ceyrana, yerşi qaza, saçları şəlaləyə, yanağı laləyə, üzü gülə, dodağı qonçəyə, dili bala bənzədilir:

*Gözəlim, mən sənənin barəndə sözü az demişəm,
Şux baxışına ceyran, yerşinə qaz demişəm
Şəlalətək tökülüb gərdanə şəvə saçların,
Əqlim çaşmış ona mən Kür ilə Araz demişəm [54, s.69].*

yaxud,

---

*Yağdırdı yağılar bizə qarğışı,
Töküldü başına çaylağın daşısı,
Lalə yanağına o daman yaşı,
Verdiyən dəsmalla silməliyəm mən [54, s. 74].*

yaxud,

*Surəti güldən gözəl, sevimli şahım var mənim,
Ləbi qönçə, dili bal, teli siyahım var mənim [54, s. 79].*

Yaqub Mahirin əsərləri sırasında təşbehin təşbehi-təfsil növünə də rast gəlmək mümkündür. Təşbehin bu növündə bənzəyənlə bənzədilən arasında müəyyən bir sədd mövcud olur. Bənzəyənlə bənzədiləndən öz üstün keyfiyyətlərinə görə seçilir:

*Yanağın xam baldı, dodağın qaymaq,
Bir busə almaqla olarmı doymaq?
Çay dəmlə, məni də bir çağır qonaq,
O qaymaq balından, yar, xoşum gəlir [54, s. 131].*

Yaqub Mahirin şeirlərində epitet silsiləsi də çoxluq təşkil edir. Şairin qoşma, gəraylı və qəzəllərində çoxlu miqdarda bədii təyinlərdən - epitetlərdən istifadə edildiyini görürük. Mahir məcaz yaradarkən yeri gəldikdə təsvir və ya tərənnüm predmetinin təyini ilə aşıqın vəziyyəti arasında şərti müqayisə yaratmaq kimi maraqlı epitetlərdən də istifadə etmişdir:

*Şipşirin püstə dili, incə beli qalsın hələ.
Sinənin bənzəri qışda ağappaq qaradı [54, s. 80].-*

beytdə verilmiş “şipşirin dil”, “incə bel” ifadələri epitet kimi diqqəti cəlb edir.
yaxud;

Ağ üzün, qara gözün, şux baxışın qalsın hələ,

Öylə bil, ey afət, yanaqları al lalasan.-

beytdə “**ağ üz**”, “**qara göz**”, “**şux baxış**”, “**al yanaq**” ifadələri fikri qüvvələndirməyə xidmət edən epitetlərdir.

“Orta əsr alimlərinin fikrincə, təşbehin müxtəlif növləri içərisində ən təsirli və bəlağət elmi baxımdan gözəl, kamil növü müqayisə əlaməti və təşbeh ədatları işlənməyən növüdür. Klassik Şərqi filoloqları bu növü “ təşbihül - bəliğ (yetkin təşbeh) adlandırırlar ” [38, s.112].

Klassik poetikanın məcaz sistemində mühüm yer tutan **istiarə (metafora)** də Yaqub Mahirin əsərlərinin obraz aləmində geniş yer tutur. İstiarədə (metaforada) yalnız bənzədilən olur. Bənzədilən vasitəsilə əşya və ya hadisə adı çəkilmədən təsəvvürə gətirilir. Bu zaman istiarə kimi istifadə olunan obrazlar orijinal bədii tutum nümayiş etdirə bilir. Məsələn, aşağıdakı nümunələrə diqqət edək:

***Baxıb gülür göz də qaşa,**
Bu da dərdi başdan - başa,
Toxunanda daş da daşa,
Dedim bəs mən **daş da güldü** [54,s.71].*

*Dolan zaman novalçalar, dolçalar,
Sevincindən yaşıl otlar əl çalar.
Ağ çəhrayı açıb ərik alçalar,
Qoca bağban oldu kefin saz dedi [54, s.127].*

Gətirilmiş nümunələrdə **gözün qaşa gülməsi, daşın da gülmək ehtizarı, otların sevincindən əl çalması** adi informativ sözlər olmayıb, poetik məzmun kəsb etmiş, nəzəri tələbə görə insana xas olan xüsisyyətləri cansızların üzərinə köçürməklə şair poetik obrazlılığı qüvvələndirmişdir. Hər bir janrda yazmış olduğu əsərlərdə Yaqub Mahir məcazları o qədər dəqiq və

---

münasib şəkildə işlətmişdir ki, heç bir izahat olmadan oxucu şairin fikrin ifadə tərzini ilə tanış ola bilər.

Azərbaycan dilinin bədii ifadə vasitələrinin mükəmməl araşdırıcısı olan professor Türkan Əfəndiyeva bədii dildə sözün rolunu dəyərləndirərək yazır: “Bədii dil obrazlı dildir. Bədii dildə söz fikri ifadə etməklə kifayətlənmir, obyektiv varlığın obrazlı təsvirinə də xidmət edir”[23,s.5]. Yaqub Mahir əsərlərində ayrı-ayrı əşyalara, quşlara, heyvanlara müraciət yolu ilə onlara metaforik don geydirməyi bacarmışdır. Dilçiliyə dair yazılmış əsərlərdə və ədəbi - nəzəri fikirdə metaforanın müxtəlif yollarla əmələ gəlməsi vurğulanır. Professor Türkan Əfəndiyevaya görə, “Metaforanın ən geniş yayılmış formaları əşya və hadisələr arasında mümkün olan bənzəyiş əlaqələri nəticəsində yaranmışdır”[23,s.16] ki, bunların sırasında “ daxili əlamətlərinə görə oxşarlıq nəticəsində əmələ gələn metaforalar”[23 , s.16] mühüm yer tutur. Məsələn *caqqal, kərtənkələ, əjdaha, ilan, öküz, at, eşşək, donuz, xoruz, fərə* və s heyvan və quş adları insan üzərinə köçürüldükdə həmin sözlər metaforaya çevrilir. Yaqub Mahirin əsərlərində bu cür metaforik məqamlar çoxdur. Məsələn, “Bərəkəllah” şeirində şair mənfi tipin yaramaz əməlləri üzündən drujinaçılardan qaçmasını ceyranla müqayisə edir:

*“Drujinaçılar” istədi tutsun, tez əkildi,
Qaçmaqda çatmaz ona ceyran, bərəkəllah [54 , s.114].*

yaxud, şair “Bir cür” şeirində mənfi qəhrəmanını “*donuz*”, “*it*”, “*xoruz*” müqayisəsi ilə tənqid edir:

*Adam var ki, xalis donuz,
Öylə sanki dəyib quduz,
Toyuq görcək olur xoruz,
Çöldə bir cür, hində bir cür [54 , s.46].*

Mənfi qəhrəmanın *qarğa və öküzlə* müqayisəsi şairin “A nadan” satirasında daha istehzalı şəkildə metaforikləşdirilir:

---

*Yeyib-içib yatırsan, dünyə sənə nə vecinə,
Bordaqda **öküz** kimi zorbalanırsan, a nadan.
Qarğatək qarıldayıb, bülbülə vermirsən macal,
Min cürə firıldaqda sən dolanırsan, a nadan [56, s.88].*

Həmçinin həyatda müşahidə etdiyi, görüb-tanıdığı zalım, qəddar insanları şair ilanla müqayisə edib tənqiddə məruz qoymuşdur:

*Qarşıda gedənə badalaq salar,
Yıxılan o yazıq mat-məttəl qalar,
İşgəncə verəndə min bir həzz alar,
Elə bil zəhərli **ilandı** zalım [54 , s. 138].*

yaxud “İnanma” qoşmasında vəfasız, pula, var-dövlətə aldanan sevgililəri tənqid edərək yenə ilan bənzətməsinə müraciət edir:

*O,sanki qutuda yatan **ilandı**,
Özünü gözlə ki, qəfil çalandı,
Eşqi, məhəbbəti ,saxta, yalandı,
Edər ağ gününü qara, inanma [54 , s.57].*

“Tamah” satirasında pula həris, rəhmsiz tamahkarı Yaqub Mahir daha da böyüdərək **əjdahaya** bənzədir:

*Dollara pul deməyə, gözləri ac **əjdahalar**,
Salır hər ay mən alan beş-altı şirvana tamah[54, s. 148].*

“Elədi” satirasında şair mənfi qəhrəmanın tənqid dərəcəsini şiddətləndirərək onda olan mənfi xislətləri heyvanlar aləminin qanmaz və yırtıcıları sırasında birinci yerdə duranları ilə müqayisə etməkdən çəkinmir:

---

*Dul Eşşək tanışına telefon ilə zəng elədi,
Boz at “alo” deməmiş Eşşək xətdə cəng elədi.
Gör işin harasıdı, bax, Eşşək də lovğalıqla,
Atı mətbəx pişiyi, özünü pələng elədi [56, s. 97] .*

Gətirdiyimiz numunələr şairin yaradıcılığında qeyd olunanlarla bitmir. Onun yaradıcılıq fondundan qeyd olunan istiqamət üzrə istənilən qədər metafora nümunə gətirmək olar.

Yuxarıda şairin yaradıcılığından gətirdiyimiz metaforalarda bənzətməlik, müqayisəlik xüsusiyyətinin də olduğunu görürük. Tədqiqatımızla tanış olan mütəxəssis oxucuda fikrimizdə yanlışlığın olması fikri də danılmazdır. Onlar gətirdiyimiz nümunələrdə təşbehlik əlamətinin çox olduğu qənaətinə gələ bilərlər. Bu xüsusiyyəti nəzərə alan görkəmli bədii dil araşdırıcısı Musa Adilov yazmışdır: “Metaforalar təşbehə nisbətən daha qüvvətli təsir yaradır. Burada maksimum yığcamlıq tələb olunur”[3,s. 213].

Yaqub Mahirin əsərlərindən gətirdiyimiz nümunələrdə təsvirçilik, qiymətvericilik şairin əsas məqsədi olduğundan nümunələrdə əks etdirilmiş metaforalar asanlıqla müqayisə təsiri bağışlayır.

Şairin əsərlərinin bədii təsvir vasitələri zəngindir və biz tədqiqatımızın həcmi nəzərə alaraq konkret şəkildə məlumat verməklə kifayətlənirik.

4.2.Bədii ifadə vasitələrinin işlənməsi.

Yaqub Mahirin lirikasında bədii ifadə vasitələrinin zənginliyi əsərlərinin poetik obrazlılığını təşkil edir. “Bədii ədəbiyyatda poetik obrazlılığı yaradan məhz poetik fiqurlar və məcazlar sistemidir” [26,s.40] ki, Mahirin yaradıcılığı bu sistemi tam əhatə edir.

Yaqub Mahirin əsərlərinin poetik strukturunda təkrir sisteminin özünəməxsus rolu vardır. Şairin əsərlərinin bu istiqamətdən təhlili göstərir ki, onun şeirlərinin bədii nitq parçasında söz və ya ifadə təkriri aparıcı yer tutur. Bu təkrir sistemlərinin müştərəkliyi şairin əsərlərinə yüksək emosional təsir aşılamışdır. Bədii dildə səs təkrirlərinin əhəmiyyətini xüsusi qeyd edən nəzəriyyəçi alim M.Rəfili yazır: “ Səs təkrarlarının öz-özlüyündə müstəqil bədii əhəmiyyəti yoxdur. Bunlar yalnız bədii ifadəni qüvvətləndirmək üçün ədəbi əsərin mətninə daxil edildiyi zaman mənə və əhəmiyyət qazana bilər” [51,s.178].

Yaqub Mahir yüksək qabiliyyətə malik söz sənətkarı olduğundan poetik fonetikanın qaydalarından şeirlərində assonanslıq yaratmaq üçün istifadə edərək alliterativliyi təmin etmişdir. Nümunələrə diqqət edək:

*Daş atma, ay başı boş, daş toxunar daşa dəyər,
O daşın qəlpələri göz çıxarar, başa dəyər*[54 , s. 71].

Beytdə “a”və “ə” sait səslərinin misralarda ahəngdarlığın yaranmasında oynadığı rol göz önündədir.

Yaxud, şair “Yol gedirəm” gəraylısında “ü”, “a” və “ə” saiflərini misraların heca bölümündə bir-birinə izlətməklə şeirdə ifadəliliyi qüvvətləndirərək assonanslıqı təmin etmişdir:

*Yol gedirəm gecələri,
Gündüzümə qata-qata,
Gah gedirəm qaça-qaça,
Gah gedirəm yata – yata*[54 , s. 46].

Əslində nümunə gətirdiyimiz bənd ifadəlilik yaratmaq baxımdan bir sıra özəlliklərə malikdir. Misraların əvvəlində verilmiş “g” səsi poetik oynaqlılıq vasitəsi kimi götürülə bilər və digər tərəfdən istedadlı şairin şeirin ikinci, üçüncü və dördüncü

---

misralarının sonunda müxtəlif mənalı eyni sözlərin təkrarından istifadə etməsi onun sənətkarlıq qüdrətindən xəbər verir.

Yaqub Mahirin poetikasında *dissonanslıq* hadisəsinə tuş gələn misralara da rast gəlmək mümkündür:

*Öylə bəd ruzigarla qarşılaşdım vallahi ki,
Yarı çılpaq, yarı ac, yetişdin yetkin yaşa sən [54, s. 35].*

Söz və ifadə təkriri Yaqub Mahirin əsərlərində ən mühüm üslubu gedişlərdəndir. Şair söz və ifadənin təkrarını şeir boyunca müxtəlif yerlərdə işlətməklə bədii ifadəliliyi gücləndirmişdir. Söz və ifadə təkrir məqamlarının Yaqub Mahirin əsərlərində mənzərəsi aşağıdakı kimidir:

1. Proses araya söz daxil olmadan baş verir.
  - a) misranın əvvəlində.

*Qoy bəzilər kasıbı adi insan sanmasın,
Qoy bəzilər zərrəcə əhvalıma yanmasın,
Qoy bəzilər dərdimi anlamasın, qanmasın,
Mənim də Allahım var, Allah istəsin məni [54, s. 9].*

*Qoy bəzilər ay canım, pul-paradan doymasın,
Qoy bəzilər fəqiri yaxınına qoymasın,
Qoy bəzilər öz qohum-qardaşını saymasın,
Mənim də Allahım var, Allah istəsin məni [54, s. 10].*

yaxud, şair M.Ə. Sabirə bənzətmə yolu ilə gedərək yazdığı “Şikayətnamə” şeirində satirik qəhrəmanın düşdüyü çıxılmaz vəziyyəti “nə biləydim” etirafları ilə fikirdə mənanı qüvvətləndirmək üçün misra əvvəli təkrirdən məharətlə istifadə etmişdir:

*Nə bilim bəxti-çırağım sönəcək,
Nə biləydim əmim işdən çıxacaq,*

---

*Nə biləydim məni dərd-qəm sıxacaq,
Nə biləydim deməqoqlar qızacaq[55 , s. 131].*

yaxud, “Gəlin dərdləşək” şeirində sənətkar “sən”, “salam” sözlərini misranın əvvəlində təkrar işlətməklə bədii ifadəliliyi qüvvətləndirmişdir.

*Sən ey ilhamımın köhlən atları,
Sən ey xəyalımın yel qanadları.
Salam, ey sevimli uşaqlıq çağı,
Salam, ey anamın cənnət qucağı.
Salam, ey gəncliyim, ey nadincliyim,
Salam, ey gicliyim, ey nadincliyim,
Salam, ey dəhşətli aclıq illəri,
Salam, ey bağçamın solan güllər[54, s.39].*

b) misranın sonunda.

*Qəfəsdə çox zaman darıxmışam mən,
Sizinçün çox zaman darıxmışam mən[54, s. 39].*

c) Proses misra boyunu başdan - başa bürüyür.

*Daş qəlbini, ay qız, muma döndərən,
İlahimdi, ilahimdi, ilahim.
İçimdəki od-alovu söndürən,
İlahimdi, ilahimdi, ilahim.*

*Məhluqələr görünmürdü eynimə,
Çünki şalvar alammırdım əynimə,
Evlənməyi salıb dəli beynimə,
Məni xanlıq kürsüsündən endirən,
İlahimdi, ilahimdi, ilahim[56, 23].*

yaxud,

---

*Çaşıb birdən doğru çıxır yalan da,
Çünkü ey dost, **yalan da var, yalan da.**
Girləyirik yalanlarla başı biz,
Doğruluğa lap olmuşuq naşı biz,
Kaş ətəkdən tumarlıyaq daşı biz,
Qorxuruq ki, xam it hürər dalanda,
Yalan da var, yalan da var, yalan da.*

***İnanırıq** göydə öküz böyürsə,
İnanırıq lovğa özüün öyürsə,
İnanırıq hər kim nə söz deyirsə,
Neyləyəsən, söz uyarmı olanda.
Yalan da var, yalan da var, yalan da[54, s.148].*

Numunə gətirdiyimiz bəndlərdə misra boyundakı təkrirlər misralarda bir oynaqlıq yaratmaqla bərabər, şairin sevinc və kədər duyğularını da bildirir.

Klassik poeziyadan qaynaqlanıb gələn “Dedim, dedi” formantından istifadə edərək ötürücü təkririn işlənməsinin məzmunca orijinal nümunəsinə Yaqub Mahirin də şeirləri sırasında rast gəlmək mümkündür. Bu formantlı şeirində şair fikirlərini orijinal məzmun üzərində quraraq dahi Hüseyn Cavid poeziyasına məhəbbətini ifadə etmişdir. “Məktəbli və mən” adlanan şeirdə şair on üç yaşlı oğlanla yol yoldaşı olaraq onunla mükəlliməsini sənətkar qələmi ilə aşağıdakı kimi diqqətimizə çatdırır:

*Bir məktəbli oğlanla olmuşdum yol yoldaşı,
Nə az, nə çox olardı oğlanın on üç yaşı.
Yol getdikcə onunla addımlayıb yanaşı,
O, çevrilib arxaya baxırdı addımbaşı.
Dedim, kimin oğlusan?
Dedi, dülgər Əkbərin.*

***Dedim**, isminiz nədir?
Dedi, Rəhimov Fərim
Dedim, kimdi, ay Fərim, sənin sinif rəhbərin?
Dedi, tanımazsınız Abdulkərimov Kərim.
Dedim, çantanda nə var, doldurmusan, ay Fərim?
Dedi, nə olacaq ki, kitab, qələm-dəftərim.
Dedim, əlaçısanmı, dərslərindən, ay Fərim?
Dedi, istəyirsiniz gündəliyi göstərim.
Dedim, sənə bir-iki sanballı sual verim.
Dedi, buyur mən hazır, sualını ver görüm.
Dedim, mərkəz Bakımız harda yerləşir, Fərim?
Dedi, Bakı yerləşir kənarında Xəzərin.
Dedim, hansı çay axır hövzəsinə Xəzərin?
Dedi, Volqa, Kür, Araz hər biri də dəpdərin.
Dedim, Araz çayında qədim körpü hansıdır?
Bir az duruxdu Fərim, söylədi, Xudafərin.
Dedim, cavabın haqqı, gələcəyin parlaqdı,
Halal olsun, ay Fərim, əlaçısan, afərin*

[54, s. 136-137].

Yaqub Mahir leksikası zəngin şairdir. O, yaradıcılığında dil məsələlərinə məsuliyyətlə yanaşmış, şeirin dil sadəliyinə xüsusi fikir vermişdir. Elə buna görədir ki, xalq dilinin bütün incəlikləri onun şeirlərində öz əksini tapmışdır. Şairi şəkili oxuculara sevdiren şeirlərinin məzmun xüsusiyyətləri ilə yanaşı, dil sadəliyi də olmuşdur. Şəki ədəbi mühitin söz sərraflarından olan Ramiz Orsər şairin söz sənətinin dərinliklərinə vaqif olmasını dəyərləndirərək yazmışdır: “Yaqub Mahir söz mülkündə də mahirdir. Qəlbinin döyüntülərini sözlə ovudub özünü ovundura bilir” [54, s.3].

Şairin şeirlərini oxuyan hər bir oxucu üçün danılmazdır ki, o, doğma Azərbaycan dilinin bütün zənginliklərini şeirlərində əks etdirib yaşadan şairdir. Yaqub Mahirin əsərlərində söz oyunu elə qurulur ki, söz öz mənasını daha da dərinləşdirir. Mahiri

---

oxucularına sevdiren onun hüceyrəsindən qanınadək milli şair olmasıdır. Onun şeirlərində Şəki dialektinin şirinliyi ilk andaca diqqəti cəlb edir. Şair şeirlərində işlətdiyi “obaşdan durmaq”, “birdəncə o itdi, bir əppək oldu”, “qıxmıx”, “taxta - tuxta”, “Gələni it tək tutardı dədən”[54,s.16],“Anan sino gedir bir göyçək üçün” [54,s.33], “Əlindən dürr tökülür”[54, s.36],“O qız çuval tək bir küncdə qalıb” [54,s.16], “Bil ki, it sümüyünə özünü calaq elədin” [54, s.90], “Nanə yarpağıtək ürəyim əsir”[54,s.90], “Eh, tərəmdən çıxdı tüstüm” [54, s.103], “Adamda heç insaf olmazmı bəyəm?”, “İdimsizdən lap əzəldən” [54,s.129],“İçmə keçdi andı”, “Gecə-gündüz saman altdan o yeridir suyunu” [56,s.29],“Zalım, nə vecinə sənin, yeyib-yatırsan fishafis”, [56, s. 64], “Olandan, olmazdan, Allah verəndən” [54, s. 76], “Tamarziyam mən onun səsinə”[54,s.81], “Ətəyim islandı hicran yaşından” [54,s.84], “Qatı-qutu salıb söymə, dalaşma”[54,s.84], “Simsiməkdən etsinmi könlünü yarə, neyləsin?” [54,s.49], “Varmıdır bu dəhrdə mümkün-müdara, neyləsin?”[54,s.49], “Qıçını dirəmə zorla başmağa” [54, s.57], “Razıyam canımı al, alma aqlımı” [54, s.60], “Yarıyanın xoş halına”[54, s. 62], “ Fikr etdikcə ağrı qopur başımdan” [54,s. 65], “ Gecə-gündüz çıxıb qabıq, dəridən” [54, s.66], “ Tərpət çənəni, bir dəfə də söylə düzündən” [54,s.86],“ Kim olsa həyatda bil, dəymə-düşər” [54,s.88], “Urvatı heç olmaz elə nakəsin” [54,s.89], “O zaman istəyirəm mən də salım dambadaram” [54,s.142], “Ovcumu iyləmədim, mən nə biləydim, ey afət” [54,s.142], “Ay qız sənin gözuu yiyim” [54,s.160], “Nədən ki, boyca belə uzunduraz görünürsən”[54,s.190],“Bürüyübdür ürəyini vic-vicə”[54,s.191], “Yıxıq evin dirəyidir”[54,s.9], “Sürünməzdim dizin-dizin”[54, s.12], “Göz açandan darmacala düşmüşəm”[56, s. 26]və s. kimi söz və misralar şairin doğma Azərbaycan dilinin dialekt və şivə xüsusiyyətlərinə dərinədən bələdliyindən xəbər verir.

Yaqub Mahirin şeirlərində canlı danışmaq dilinin bir sıra başqa xüsusiyyətləri də diqqəti cəlb edir. Məsələn, şair dilin leksik qatında özünə qədimliyinə görə birincilər sırasında yer

---

almış antonimlərdən fikrin dərinləşdirilməsi və zənginləşdirilməsi məqsədi ilə istifadə edir. Məsələn,

*Qəlbim soyuq bir daş deyil,
Qanmazlara sirdaş deyil,
Dünya evi bil,boş deyil,
Yaxşı da var, yaman da[54, s.45].*

yaxud,

*Yaxşı-pisi seçən gündən,
Haqq-həqiqət aşiqiyəm,
Doğruluğu sevirəm mən,
Haqq-həqiqət aşiqiyəm.*

*Özüm qoca, qəlbim cavan,
Bişiribdi məni zaman.
Ayaq açar, getməz yalan,
Haqq- həqiqət aşiqiyəm[54, s.31].*

yaxud,

*İstər ac ol, istərsə tox.
Ürəklərə yeridir ox,
Məsləhəti heç kimlə yox,
Bildiyini edir dünya [54, s.111].*

yaxud,

*Qoca dünya, səndə mən gör necə üzlər gördüm.
Bir yanda ələyirilər, bir yanda düzlər gördüm[56, s.84].*

yaxud,

*Səs düşəcək hər bir yerə,
Xeyir qalib gəldi şərə,
Şikəstlərə, zəllərə.
Tapılacaq dəva bir gün[55, s.66].*

Şairin müxtəlif janrlı əsərlərindən bu cür nümunələri çoxlu sayda gətirmək olar. Yaxud şair əsərlərində misraların mənə yükünü artırımaq üçün xalq danışığı dilində olduğu kimi eyni sözü qoşa işlətməklə ifadənin təsir gücünü artırmaq, təsvir obyektini daha canlı və qabarıq vermək üsulundan da az istifadə etməmişdir: *pərdə-pərdə, naxış-naxış, düzüm-düzüm, iri - iri, şirin - şirin, yana - yana, diri - diri, edə - edə, dil - dil, oğrun - oğrun, dönə - dönə, incələ - incələ, ağlaya - ağlaya, bağlaya - bağlaya, yağlaya - yağlaya, dağlaya - dağlaya, çağlaya - çağlaya, yaşına - yaşına, qazı - qazı, yüz - yüz, yavaş - yavaş, axşam - axşam, olmaz-olmaz, min-min, axın-axın, kəsə-kəsə, görə-görə* və.s.

Şairin sənətkarlığı bundadır ki, o, müqəyyəd qoşa sözlərlə yanaşı, şeirlərində təkrar sözlərin orijinallığını da təmin etmiş, həmçinin bir şeir daxilində bir neçə formada, yaxud bir misra daxilində iki müxtəlif təkrar sözdən məzmunu dolğunlaşdırmaq məqsədi ilə istifadə etmişdir. Məsələn:

*Uddun yarı sarı torpaq,
Qaldın **ağlaya-ağlaya**,
Göz yaşını çeşmə sayaq,
Qoydun **çağlaya-çağlaya**.*

*Qəm odunda mənəm yanan,
Nadan bilməz, qanır qanan.
Gəzir eldə yazıq anan,
Qara **bağlaya-bağlaya**.*

*Dönüb şama qəlbim yağı,
Şəkər, balım, dadır ağı,
Dərd yeridir mənə yağı,
Sözün **yağlaya-yağlaya**.*

*Mahir, ələndin un təki,
Oldu saqqalın yun təki,*

---

*Dolan eli Cünun təkı,
Könül dađlaya-dađlaya*[54, s.173-174].

yaxud,

*Deyirlər, zəri ver, Mahir, zərgərə,
Marxal da bir zərdir qədirbilənə.
Layiqdi hər biri nəğməyə, şeirə,
Ağıl kəsə-kəsə, göz görə-görə*[56,s.18].

Yaquub Mahir satiralarında mənfi qəhrəmanına olan nifrətinin həddindəndir ki, onların ünvanına vulqar ifadələr söyləməkdən belə çəkinməmişdir: “*Gələnı it kimi daladı də-dən*”[54,s.126], “*Elə bil gəlibdir itin belindən*” [54,s.22], “*Daş dəyən köpəktək zingildəyir*” [54,s.45], “*Sanki gəlib kor eşşəyin belindən*” [54,s.96], “*Çox bilsən də az danış, çərənnəmə çənə-dən*”[54,s.48], “*Nədən ki, böylə belə uzunduraz görməmişəm*”[54,s.190], “*Mən sənə atmı deyim, bilmirəm eşşəkmi deyim?*”[56,s.88] və s. misraları şair bu cür tiplərə ünvanlamışdır.

XX əsrin sonlarında əldə edilmiş müstəqillik sayəsində müstəqil ədəbiyyatşünaslıq və dilçilik elmimizin yaranması dilimizin lüğət tərkibinin beynəlmilləşməsinə şərait yaratmış, dilimizin lüğət tərkibinə rus və Avropa mənşəli yeni sözlər daxil olmuşdur. Müasirləri kimi, Yaquub Mahir də bədii dilini rus və Avropa mənşəli sözlərin hesabına zənginləşdirmişdir: “*Mehdinin gül balası, Zeynəbin solisti xanım*”[56 , s. 45], “*Çox da ki, sənın atan sevgidən defisitdi xanım*” [56, s 4], “*Amma ki, xanımına yumyumşaq norka düşüb*”[56,s.45], “*Binəva Mahirə də, ay qadası, yarmarka düşüb*”[56,s.45], “*Dünən dilənən biznesmen olub, aman Allah*”[56,s.45], “*Mobil telefon aldı dayı*” [56,s. 45], “*Mafiya hər şeyi vallahi çıxardıb qəhətə*” [56,s.80], “*Biznes tərs dəyirman açır bu el-obanın başına*”[56, s. 80], “*İmkanlılara axar bulaqdı o esemes*” [56,s.90],və s. misralarda verilmiş “*solist*”, “*defisit*”, “*norka*”, “*yarmarka*”,

---

“biznesmen”, “mafiya”, “esemes” kimi sözlər rus və Avropa mənşəli sözlər kimi diqqəti cəlb edir. Məsələn,

*A xanım, bəsdı xanım, səsi şirin səsli xanım,
Mehdinin gül balası, Mehdinin solisti xanım* [56, s. 45],

yaxud,

Mafiya hər şeyi vallahi çıxardıb qəhətə,
Dükanda satmağa qənd, çay, düyü, yağ, ət nə gəzir.

Biznes tərs dəyirman açır bu el-obanın başına
Dünyanı hey gəzəsən, eh belə millət nə gəzir [55, s. 80].

Ərəb-fars mənşəli sözlər də Yaqub Mahirin qəzəllərində diqqətçəkicidir ki, yuxarıda qeyd etdiyimiz kimi bu şairə bir növ öz müəllimi Vahiddən yadıgardır. Şair qəzəllərində işlətdiyi “cövrü-cəfa”, “binəva”, “güli-rəna”, “bülbülü-şeyda”, “dəhri-fəna”, “gülgün”, “əndəlib”, “xaliq”, “dildarə”, “işvəkar”, “qəmquşar”, “xiridar”, “ədna”, “dəhridə-dərman” ərəb-fars izafət birləşmələri ilə bəzəsə də, onları qəzəllərində Azərbaycan şeirinin tələblərinə uyğun işlətməmişdir. Nümunələrə diqqət edək:

*Görəsən, neyləmişəm, nə günahın sahibiyəm,
Sövk etdin bu qədər sən cövrü-cəfaya məni* [55, s. 77],

yaxud,

*Çəkəndə min şur ilə başa o gülgün qədəhi,
Gələr bu təşnə ləbim dada, düşəndən-düşənə* [55, s. 77],

yaxud,

*Mahirəm, qiymətlidir, eşq əhlinə arzularım,
Dil bilən, qədir qanan, xiridarım olsa mənim* [55, s. 78].

Yaqub Mahirin poeziyasında **təzad da** dilin bədii ifadə vasitəsi kimi geniş yer almışdır. Şair bu yolda antonimləri təzad yaratmaq üçün vasitə seçmişdir. Diqqət edək:

---

*Yol gedirəm, gecələri
Gündüzümə qata-qata.
Gah gedirəm qaça-qaça,
Gah gedirəm yata-yata[55,s.46].*

Fikir verilərsə, görməmək mümkün deyil ki, şairin eyni sözlərin təkrarı ilə də təzadı qüvvətləndirmək manevri göz qabağındadır. Həmçinin Mahirin “Axtarıram” şeiri də fikrin təzadlılıq dərəcəsinə görə diqqət çəkir:

*Ey dost, günüm olub gecə,
Gündüzümü axtarıram,
Yol azmışam mən indicə,
Gündüzümü axtarıram[56,s. 109].*

yaxud,

*Gah şirinsən, gah acı, gah da kəm,
Həyat səndə nə yaxşıdı, nə pisdi?
Biri gülür, yüzü çəkir dərdü-qəm,
Həm soyuqsan, həm mötədil, həm isti[54,s.161].*

yaxud,

*Bir yanda şadlıq var, beş yanda matəm,
Dörd-beşi kefdədir, yüzü çəkir qəm,
Eh, biri-birinə qarışıb aləm,
Karınsa könlündən koxalıq keçir [54,s.11].*

Həyatın biri üçün şirin, digəri üçün qəmli, kədərli olması, birinin gülüb, yüzlərlə insanın kədər dənizində böğulması yaşadığı zəmanədə şairin diqqətindən yayınmamış, bu mükəmməl bədii nümunədə romana sığacaq bir məzmunu təzadlı şəkildə oxucuya çatdırmışdır.

Ədəbiyyatın nəzəri əsaslarını gözəl bilən Yaqub Mahir yaradıcılığında bədii sualdan da ifadə vasitəsi kimi istifadə etmişdir. Ədəbiyyat nəzəriyyəsi öyrədir ki, bədii sual və nidalar poetik fiqur kimi şeirdə yüksək intonasiya, pafos yaradır, fikri vüsətli verməyə xidmət edir. Bədii sual isə fikrin daha qüvvətli çıxmasına xidmət edir. Poeziyada geniş yayılmış bu poetik fiqurları Yaqub Mahir də şeir texnikasına tətbiq etmişdir:

*Beş günlük qonağıq biz bu dünyada,
A gözəl, həmdəmin olum-olmayım?
Oxşayır cəmalın o parlaq Aya,
Baxıb, ilhamımı alım-almayım?[54,s.173].*

Şairin yaradıcılığının mükəmməl nümunələrindən olan “Sərfəli qanunlar yazın” şeiri bədii suallar üzərində qurulmuşdur. Şair Milli Məclisə yüz cür saxtakarlıqla üzv secilib xalqın dərd-sərini ümumi müzakirəyə çıxarmaq əvəzinə öz xeyri üçün lazım olan məqamlarda əl çalaraq danışmayan, ağzına su alıb kreslodə yatan “xalq elçilərini” tənqid etmək üçün onları bədii suala tutur. Söz yox ki, bədii sual cavabsız qalmalıdır. Cavab şairin mövqeyidir. Şeirə diqqət edək:

*Ağzına su alıb nə dayanmışsan?
Mən sənə kuklamı, oyuqmu deyim?
Yoxsa ki o sənənin fərsizliyinə,
Sadəcə kürt düşün toyuqmu deyim?*

*Nə qədər susaraq dayanacaqsan?
Nəyimə gərəkdir quru şəkilin?
Niyə dərdimizə heç qalmayırsan?
De, beləmi olar millət vəkili?[55,s. 27].*

Yaqub Mahirin həyəcanına, bədii suallarına daha çox onun satirik qəhrəmanları məruz qalmışlar. Şair özünün “Cürəbə-cürələr”inə aid etdiyi mənfi tiplərini nidaların və sualların

---

ifadəlilik gücü ilə islah etməyə çalışmışdır. Məsələn, şair tənbel tələbələri tənqid edərkən onları “Dur, ay bala!” həyəcanına məruz qoymuşdur:

*İmtahan yaxınlaşır, yatma oyan, dur, ay bala!
Əlini kitablara, dəftərlərə vur, ay bala! [55, s. 118].*

yaxud namuslu əməkdən qaçan tənbel gəncləri şair bədilliyin tələbi üzrə “Pis olarmı?” sualına cavab verməyə təhrik edir. Ancaq tənbellik azarı o dərəcədə onların vücudunu ələ keçirib ki, şairin sualına cavab vermək iqtidarında deyillər:

*Ay avara gəzən oğlan,
İşə girsən pis olarmı?
Öz növbəndə səhər-axşam,
Hazır dursan, pis olarmı?*

*Heç qeyrətin yoxmu qəti?
Eylə qəbul bir sənəti,
Əgər çəkib sən zəhməti,
Həyat qursan, pis olarmı? [55, s. 114-115].*

Aforizmlər məzmun xüsusiyyətlərindən məlumdur ki, həyatı yığcam, mənalı, dəqiq ifadə edən bədii vasitələrdir. Yaqub Mahirin şeir dili bu cür hikmətlərdən də kənar deyildir. Müdrik şair şeirlərində həyatın ayrı-ayrı sahələrinə baxışının nəticəsi kimi müxtəlif məzmunlu aforizmlərdən şeirlərində istifadə etmişdir. Bu cür ifadələr şairin daha çox didaktik-tərbiyəvi şeirlərində özünə yer almışdır. Məsələn, şairin “Pis olmaz” rədifli qoşması büsbütün aforizmlər üzərində qurulmuşdur:

*Özgənin dərini dərd eyləməkdən,
Özün öz hayına qalsan, pis olmaz.
Zorunan namərdi mərd eyləməkdən,*

Ay canım, o yanlıq olsan, pis olmaz.

*Danış incə-incə, gül incə-incə,
Başar bu həyatda qalma gülüncə,
Yıxılan bir kəsə baxıb gülüncə,
Gül təki saralıb solsan, pis olmaz [54, s.164].*

yaxud,

*Hər kəsin var dərdi-səri bir cürə,
Qəm-dərdini danış suya, at Kürə,
Əqli olan həmdəm olmaz pis cürə,
Ağılsıza dərrakəli tuş olmaz [54, s. 177].*

yaxud,

*Bu haqq sözdü, nə gizlədim, nə danım,
Başa düşsən allam sən qadamı,
Nadürüstü, dilbilməzi, nadanı,
Nəsihətlə başa salmaq çətindi[55, s. 12].*

Bəndlərin məzmununda şair müdriklik nümayiş etdirərək özgənin qeybətini çəkməməyi, öz halına yanmağı, insanlarla ünsiyyətdə mədəni olmağı, yıxılan kəslərə gülməməyi, pis cürdən uzaq olmağı, nadürüst, dilbilməz, nadan adama nəsihətin təsir etmədiyini oxucularına təlqin edir. Şairin şeirlərində yer alan “*İnsana bəla bil ki, gəlir nəfsi üzündən*”[54 ,s.85], “*Aqili aparar, saxlayar zayı*”[54,s.115], “*Namərd olar düz-çörəyi itirən*”[54 , s. 99], “*İstəsən gələsən aləmdə kara, özünə bab olan bir gözəl ara*”[54 , s.58] kimi aforistik məzmun daşıyan misralar şairin müdrikliyindən və fikir dünyasının dərinliyindən xəbər verir.

Yaqub Mahir Vətəninə, onun təbiətinə vurğun şair olmuşdur. Şairin Vətəninin vəsfinə, təbiətinin tərənnümünə həsr olunmuş şeirlərində də yüksək bədii ifadəlilik vardır. Poeziyamızda peyzaj yaratmaq, sözlə təbiətin şəklini çəkmək poetik ənənə və milliliyin göstəricisidir. Vətəninə vəsf etməyən, onun təbiətindən danışmayan şair milli ola bilməz. Yaqub Mahir sələfləri və müa-

---

sirləri kimi xüsusi peyzaj yaratmaq ustalığına qadir olmuşdur ki, bu da onun Vətən təbiətinə olan məhəbbətindən irəli gəlmişdir. Şair yaratdığı peyzajlar vasitəsi ilə ictimai hadisələri, təbiət hadisələrini, surətləri hərtərəfli mənimsəmək üçün oxucularının əlinə ipucu vermişdir. Şairin təbiətə vurğunluğunu, yaz fəslinin gözəlliyini, onun realist şair fırçası ilə çəkilmiş tablosunu sübut etmək üçün təkcə “Bahar gəldi” şeirini oxumaq kifayətdir:

*Əllərində göy səməni,
Bahar gəldi, bahar gəldi,
Yaşılladıb çöl-çəmənini,
Bahar gəldi, bahar gəldi.*

*Söyüd gömgöy ləçəklədi,
Alça, giləs çiçəklədi,
Bağ-bağcanı göyçəklədi,
Bahar gəldi, bahar gəldi.*

*Güllü yaza vurulmuşlar,
Xan bülbüllər, qaranquşlar,
Çöplə yuva qurur quşlar,
Bahar gəldi, bahar gəldi*

*Ot otlayır qoyun, quzu,
Bol olacaq bu il ruzu,
Təbrik edir Mahir sizi,
Bahar gəldi, bahar gəldi [54, s. 4-5].*

Şeir ifadə gözəlliyi ilə yanaşı, başabaş obrazlılıq üzərində qurulmuşdur. Baharın gəlişinin əllərində səməni tutaraq gözəlliklər bəxş edən gözəllə müqayisəsi, xan bülbüllərin, qaranquşların bahara vurulmaları oxucuda xoş duyğular yaradan poetizmlərdir. Ümumiyyətlə, Yaqub Mahirin qələmində “Azərbaycanın zəngin təbiəti, çeşməli-sulu bağları, nərgizli-laləli çölləri dərin bir vətənpərvərlik hissi ilə tərənnüm edilir” [52, s. 172].

Yaqub Mahir şeirdə qafiyəyə poetik bir ünsür kimi həm diqqət yetirmiş, həm də çox əhəmiyyət vermişdir. Bildiyimiz kimi, “Şeirdə tələffüzçə, səs tərkibi etibarı ilə bir-birinə yaxın olan sözlərə qafiyə deyilir” [39,s.41].Qafiyə misrada fikri tamamlayıb yekunlaşdırdığı kimi, ona bir ahəng, bir məlahət gətirir. Orta əsr estetikasının görkəmli nümayəndəsi Bualo şeirdə məzmun və qafiyənin əlaqəsindən danışarkən yazır ki, “fikir qafiyənin hökmdarı, qafiyə isə fikrin müti quludur. Lakin qafiyə adlanan bu qula etinasız yanaşıb, azacıq sərbəstlik versəniz, qul öz vəzifəsi əleyhinə üsyan qaldırar, itaətdən çıxar, aqlın isə onu tapıb ələ keçirməsi uzun çəkər” [14, s.21].

Yaqub Mahirin poetik irsində işlənmiş qafiyələr poetikliyi və orijinallığı ilə seçilir. Ədəbiyyatşünaslıq tələb edir ki, “müxtəlif sözlərin, müxtəlif birləşmə və tənəsübdən yaranan, oxucu üçün gözlənilməz və yeni olan qafiyələr söz sənətində hünər və şairanə, qüvvətli hesab edilir” [40,s.130].Yaqub Mahirin əsərlərində qafiyə quruluşu müxtəlif olduğu qədər də zəngindir. Belə ki, onun poeziyasında kök, əzəl, zəngin qafiyələr bol - bol özünü göstərir. Nümunəyə diqqət edək:

*İdrakın, sönməyən **çırağın** olsun,
Çalış ki, sənətə **maracağın** olsun,
Yaxşılıq əlində **yarağın** olsun,
Pisliyi çıxmaqçün başa **tələsmə**[55, s. 36].*

Şairin “Tələsmə” qoşmasından gətirdiyimiz “**çırağın**”, “**maracağın**”, “**yarağın**” **zəngin qafiyələri** ilə fikrin dolğunluğunu təmin edərək şeirin ifadəlilik yükünü artırmışdır.Nümunədə gördüyümüz qafiyə sisteminin zənginliyi şairin sənətkarlığının mükəmməliyini diqqətimizə çatdırır. Xalq poeziyasının, heca vəzninin tələblərini gözəl bilən şair qoşmalarında cinas qafiyələrdən də məharətlə istifadə etmişdir. Omonim sözlərin olduğu kimi, yaxud fonetik dəyişməyə məruz qoymaqla cinas yaradılmış aşağıdakı bəndlər diqqəti cəlb edir:

---

*Qadan alım, sən məni **az qına**, yar.
Aşiqini oxşatma **azğına**, yar.
Bundan ötrü məni qanmaz **qınayar**,
Qoy qinasın, neynək, məndə dözüüm var[55, s. 35].*

El şairi kimi adı ürəklərdə gəzib, şeirləri dillərdə dolaşan Yaqub Mahir müdrikliyin və xalq yaradıcılığını mükəmməl bilməyin nəticəsi kimi şeirlərində cinas qafiyələrdən də məharətlə istifadə etmişdir:

Məlumdur ki, hər bir yazıçının bədii ifadə üsullarından biri də mübaliğədir. Təsvir obyektini daha qabarıq, qəsdən öz əslindən böyük vermək üçün bu üsuldən istifadə edilir. Mübaliğə vasitəsilə təsvir daha real və qüvvətli çıxır.

Yaqub Mahir həm satiralarında, həm də xalq şeiri üslubunda yazmış olduğu qoşma və gəraylılarında qüvvətli mübaliğələr işlədərək şeirin təsir gücünü daha da artırmışdır:

*Xəbərsizəm, torpağından, daşından,
Fikr etdikcə ağrı qopub başımdan,
Göl yaranıb gözlərimin yaşından,
Dözəmmirəm, dostlarımdan küsmüşəm.*

*Qadir Allah, nədir axı günahım,
Keç suçumdan ol hər zaman pənahım.
Mahir, söylə dağ yandırar bu ahım,
Tər qönçəli baharımdan küsmüşəm[54, s. 65].*

Yaqub Mahirin əsərlərində bədii ifadə vasitəsi kimi inversiyadan da istifadəyə çox rast gəlinir:

***Çıxaraq** lap üzə dərin qatları,
Tanıdaq ellərə qırıq zətləri,
Ayağa dolaşan antipodları,
Süpürək, bir yana biz ataq gəlin [55, s.39].*

yaxud,

---

*Bürünəndə tənin tülə,
Bənzəyirsən qızılgülə,
Dönüb şeyda bir bülbülə,
Bağçanıza qonan mənəm[55, s.59].*

Ümumiyyətlə, Yaqub Mahirin poetik irsi çoxlu məcaz və ifadə gözəlliklərilə zəngindir. İnanırıq ki, bədii yaradıcılığında yüksək sənətkarlıq nümayiş etdirən bu söz üstadının əsərlərinin dili üzərində geniş tədqiqat işləri aparılacaq, xalq şeirinin ruhunu məzmununda daşıyan qoşmaları, gəraylıları sevə-sevə oxunulacaq, kəskin satiraları ilə M.Ə. Sabir və dərin məzmunlu qəzəlləri ilə Əliağa Vahid ənənələrinin davamçısı kimi ədəbiyyat tariximizdə öz layiqli yerini tutacaqdır.

NƏTİCƏ

Yaqub Mahirin yaradıcılığı təhlillərdən görüldüyü kimi, öz kökləri ilə klassik ədəbiyyata və daha çox zəngin xalq sənətinə, ruhən aşıq poeziyasına bağlı olmuşdur. Yaradıcılığının ilk dövrlərində M.Ə. Sabir satira ənənələrinə sadıq qalaraq cəmiyyətdə gördüyü çatışmazlıqları qorxmazcasına tənqid edən şair XX əsin 90-cı illərindən sonrakı yaradıcılığında daha çox qəzəl, gəraylı və qoşma yazan ustad kimi tanınmışdır. Onun qoşma və gəraylıları tam əminliklə demək olar ki, məzmun və formaca klassik aşıq şeiri ənənələrindən heç bir vəclə geri qalmır. Şairin şeirlərinin məzmunu diktə edir ki, o, müdrik bir el ağsaqqalı kimi xalqımızın dərin zəkəsindən, ağılından və incə zövqündən ustalıqla bəhrələnmiş, xalq şeiri ilə yanaşı özündən əvvəlki klassik irsə dərinlənmişdir. Bu sətirlərin müəllifi şairlə həmsöhbət olarkən onun müdrik fikirlərini, nəsihətlərini dinləmişdir.

Yaqub Mahirin poeziyası ilə tanışlıq bizə o nəticəni çıxarmağa imkan verir ki, o, özünə xas olan fərdi bədii təcəssümünə, parlaq obrazlar, müraciətlər silsiləsinə, aydın və səlis bədii dilinə, əsərlərindəki milli koloritə, dialekt xüsusiyyətlərinə, xalq danışığı dilinin gözəlliklərinə olan sadıqlığına, misilsiz ifadə gözəlliyinə görə müasirlərini geridə qoyaraq onlardan fərqlənmişdir. Sual oluna bilər: Yaqub Mahirin xalq danışığı dilinin zənginliyinə söykənməsinin, şeirlərində xalq ədəbiyyatı janrlarına çox yer verməsinin əsas səbəbi nə ilə bağlı olmuşdur? Cavab aydındır: Xalqın dərd-sərinə daha çox vaqif olması, kədərini kədəri, sevincini sevinci bilməsi, xalqa arxalanması, yaradıcılığında məddahlıq yolunu tutmaması, xalq düşmənlərini acınacaqlı şəkildə qamçılması, bir də ən əsası məşəqqətli, yoxsul həyat sürməsi. Bunlar idi Yaqub Mahirin poeziyasını xalqa sevdiren əsas səbəblər.

Yaqub Mahir əsil xalq şairi idi. Əbəs deyil ki, o, Şəkidə müasirlərindən fərqli olaraq el şairi kimi tanınmışdır. Ona bu titulu qazandıran əsas səbəb isə əsərlərinin dili və ruhu ilə xalqa

---

yaxın olması idi. Digər tərəfdən, cəmiyyətdə yoxsul ömür sürməsi, yoxsulluğun evində at oynadıb, şahlıq etməsi şairin əsərlərini xalqa sevdiren səbəb olmuşdur. Yaradıcılıq nümunələrindən göründüyü kimi, onun yangı ilə yazdığı əsərlərinin demək olar ki, hamısı kədər üzərində köklənərək, sevinc hissələrindən kənar olub. Məhz kədər Yaqub Mahiri xalq yaradıcılığına üz tutmağa yönləndirən, şeirlərini xalq ifadələri ilə kökləyən əsas səbəb idi. Kədərin dahi şəxsiyyətlərin yaradıcılığının əsasında durması ədəbiyyatda təkzibedilməz faktdır. Vaxtilə türk dünyasının poeziya azmanı B. Vahabzadəyə müxbirin ünvanladığı: Bəxtiyar müəllim, Sizin yaradıcılığımızın əsasında sevinc durur, yoxsa kədər? sualına böyük şair düşünmədən : Kədər - cavabını verərək aşağıdakı bəndi söyləmişdir:

*Dərd məndən qaçanda yolda iz qalır,
Alov közdən qaçır, közə dərd olur.
Dərd məndən qaçanda qərd yalnız qalır,
Elə bunun özü təzə dərd olur.*

Ədəbiyyatda və sənətdə dahilik qazananların əksəriyyəti dərdi, kədəri özlərinə yol yoldaşı edən insanlar olub. Qətiyyətlə söyləyə bilərik ki, Yaqub Mahir şifahi ədəbiyyatda janr yamsılamalarından tamamilə kənar şair olmuş, orijinal məzmunlu və biçimli qoşma və gəraylılar yazmışdır. Bunu dəqiqləşdirmək istəyən oxucu mütləq şairin Şəkinin İ.S. Nakam adına mərkəzi kitabxanasının fondunda qorunan “Şəkililər”, “Mahirnamə”, “Şəki gözəli” kitablarına və evində mühafizə olunan əlyazmalarına üz tutmalıdır.

Təhlillərimiz göstərir ki, Yaqub Mahirin bədii dili, nəzəri baxımdan bütün məsələləri özündə əks etdirir və şair özünəməxsus üslubu və deyim tərzindəki obrazlılıq və sadəliyinə görə müasirlərindən fərqlənir.

Əziz oxucu! Bütün günü gələcəyə şərəflə daşımaq üçün öyrənmək, nəticə çıxarmaq və təbliğ etmək lazımdır. Ümidvə-

---

ram ki, Şəkimizin XX əsrdə və XXI əsrin ilk onilliklərində şərəfli sənət yolu keçmiş qüdrətli şairi Yaqub Mahirin və digər yaradıcı söz sahiblərinin yaradıcılıq yolu sənin diqqətini cəlb edəcək və bu yolda fədaiyə çevrilərək mənəvi dünyamızın sirlərini sevə-sevə gələcəyə daşıyacaqsan. Bu çətin və şərəfli yolda sənə cansağlığı arzulayır, uğurlar diləyirəm.

İSTİFADƏ EDİLMİŞ ƏDƏBİYYAT

1. Abbasov. M. Qəzetimizin keçib gəldiyi yol: məqalə. “ Nuxa fəhləsi”, qəz., Nuxa, 1946, 23 oktyabr
2. Adilov.M. Rəsul Rzanın dili və üslubu haqqında bəzi qeydlər, “Azərbaycan” jurnalı, №2, Bakı, səh 213.
3. Adilov M.İ. Klassik ədəbiyyatda dil və üslub. Bakı: Maarif, 1991, 234 s.
4. Axundzadə M.F. Əsərləri. 3 cildə. II c. Bakı: Şərq-Qərb, 2005, 374 s.
5. Adışirinov K.F. Qədim türk-Oğuz yurdu Oxud: Monoqrafiya. Bakı: Nurlan, 2006, 232 s.
6. Adışirinov K.F. XX əsr Şəki ədəbi-mədəni mühiti: 1900 -2000-ci illər: Monoqrafiya. I Kitab. Bakı: “Elm və təhsil”, 2015, 488s
7. Adışirinov K. F. Göynük mahalı: siyasi, coğrafi, mədəni tarixi və folkloru: Monoqrafiya. I Kitab.Bakı: “Elm və təhsil”, 2019, 352 s.
- 8.Aslanov. M. Şəkililərin sevimlisi. “Şəki fəhləsi”, qəz., Şəki, 1975, 26 iyun
9. Aşıq Piri. Kolxoz. “ Nuxa işçisi”, qəz., Nuxa, 1938, 26 aprel
10. Aşıq Müğüm. Yaşasın. “ Nuxa işçisi”, qəz., Nuxa, 1938, 26 aprel
11. Azərbaycan folkloru antologiyası. IV kitab/ Şəki folkloru. I cild. Bakı: “Səda” nəşriyyatı, 2009,490 s.
12. Azərbaycan folkloru antologiyası:VI kitab. Şəki folkloru. II cild. Bakı: Nurlan, 2002, 493s
- 13.Azərbaycan folkloru antologiyası: XVIII kitab. Şəki folkloru. III cild. Bakı: Nurlan, 2009, 532s
14. Bualo. N. Poeziya sənəti. Bakı: Şərq-Qərb, 2006, 112 s.
- 15.Cabbarov X.M. Bədii ədəbiyyatda obrazlılıq. Bakı: Yazıçı, 1982, 210 s.
16. Cabbarov X.M. Sənətkar, söz, üslub. Bakı: Azərnəşr, 1993, 197 s.

-
17. Cəfərov, C. Azərbaycan Dram Teatrı (1873-1941). Bakı: Azərnəşr, 1960, 416 s
  18. Ədəbiyyat dərnəyində “ Nuxa fəhləsi”, qəz., Nuxa, 1957, 2 avqust
  19. Ədəbiyyat dərnəyində. “ Nuxa fəhləsi”, qəz., Nuxa, 1957, 24 may
  20. Ədəbiyyat dərnəyində. “Nuxa fəhləsi”, qəz., Nuxa, 1959, 29 may
  21. Ədəbiyyat dərnəyində. “Nuxa fəhləsi”, qəz., Nuxa, 1958, 18 aprel
  22. Ədəbiyyat dərnəyində. “ Nuxa fəhləsi”, qəz., Nuxa, 1960, 4 mart
  23. Əfəndiyeva. T. Azərbaycan dilinin bədii ifadə vasitələri. Bakı: Elm, 1973, 75 s.
  24. Əfəndiyev. R . Dram əsərləri/ toplayanı və tərtib edənisi Ə. Abdullayev. Bakı: ADU nəşriyyatı, 1961, 167 s
  25. İsmayılov. M.Şəki (tarixi oçerk). Bakı: Azərnəşr, 1982, 150 s.
  26. Qaşqay. M.Ə. Heydər Əfəndiyevin elmi, elmi-təşkilati və pedaqoji fəaliyyəti haqqında / Heydər Əfəndiyev haqqında xatirələr. Bakı: Elm, 2008, 308 s.
  27. Qarayev. Z. Gənc ədəbiyyat həvəskarlarına böyük qayğı. “ Nuxa fəhləsi”, qəz., Nuxa, 1957, 23 yanvar
  28. Qiyasbəyli. M. Rəcəb Əfəndiyev. Bakı: Çarşıoğlu, 2001, 260s
  29. Qızıl Qələm Ədəbi Cəmiyyətinin Şəki şöbəsi // M. Füzuli adına Əlyazmalar İnstitutu, DM-527, inventar - 534, Bakı, 1927, № 4
  30. Qızıl Qələm // M. Füzuli adına Əlyazmalar İnstitutu, DM-2482, inventar- 1521, Bakı, 1924, № 1
  31. Qızıl Qələm // M. Füzuli adına Əlyazmalar İnstitutu, DM-56, inventar- 2188, Bakı, 1924, № 1-2-3-4-5
  32. Qızıl Qələm // M. Füzuli adına Əlyazmalar İnstitutu, DM-2353, inventar- 8257, Bakı, 1924, 11 ədəd

-
33. Qızıl Qələm // M. Füzuli adına Əlyazmalar İnstitutu, DM-2356, inventar- 9438, Bakı, 1924, № 4
  34. Qızıl Qələm // M. Füzuli adına Əlyazmalar İnstitutu, DM-2355, inventar- 16302, Bakı, 1924, № 3
  35. Qızıl Qələm // M. Füzuli adına Əlyazmalar İnstitutu, DM-2172, inventar- 4373, Bakı, 1924, № 5
  36. Qızıl Qələm // M. Füzuli adına Əlyazmalar İnstitutu, DM-1885, inventar- 4373, Bakı, 1924, № 1-4
  37. Qızıl Qələm // M. Füzuli adına Əlyazmalar İnstitutu, DM-814, inventar- 2184, Bakı, 1924, № 1-2-3-4
  38. Quliyeva M.H. Klassik Şərq poetikası. Bakı: Yazıçı, 1991, 128 s.
  39. Mikayılov Ş. Ədəbiyyat nəzəriyyəsi: Dərs vəsaiti. Bakı: Maarif, 1986, 188 s.
  40. Mir Cəlil, Xəlilov P.İ. Ədəbiyyatşünaslığın əsasları: Ali məktəblər üçün dərslik. B: Maarif, 1988, 279 s.
  41. Mirzə Ələkbər Sabir: Hophopnamə. 3 Cild. Cild.3. Bakı: Azərbaycan SSR Elmlər Akademiyası nəşriyyatı, 1965, 350 s.
  42. "Nuxa işçisi", qəz., Şəki, 1938, 10-12-13 yanvar
  43. "Nuxa işçisi", qəz., Şəki, 1938, 10 mart
  44. "Nuxa işçisi", qəz., Şəki, 1938, 6 fevral
  45. "Nuxa işçisi", qəz., Şəki, 1938, 2 oktyabr
  46. Nuxa ipəkçilərinin 1912-ci il tətili. "Nuxa fəhləsi", qəz., Nuxa, 1957, 17 aprel
  47. Nuxa teatrosunun yaşamağa haqqı var. "Yeni yol", qəz., Bakı, 1933, 6 sentyabr
  48. Nuxa yazıçıları komsomolun 20 illiyinə. "Nuxa işçisi", qəz., Nuxa, 1938, 26 avqust
  49. Nuxa yazıçıları komsomolun 20 illiyinə. "Nuxa işçisi" qəz. 1938, 26 avqust.
  50. Paşazadə M. Gənc istedadların məktəbi: məqalə. "Nuxa fəhləsi" qəz. 1946, 25 oktyabr.
  51. Rəflili M. Ədəbiyyat nəzəriyyəsinə giriş: Pedaqoji institutların tələbələri üçün tədris vəsaiti. Bakı, 1958, 275 s.

-
52. Rüstəmovə A.C. Füzuli və Nizami “Leyli və Məcnun”ları “Ədəbiyyat və incəsənət”qəz., Bakı, 1958, 12 aprel.
53. Şəkiddə məhəllə adları, soylar və ləqəblər (II kitab)/ tərtib edənlər: Z. Məbudoglu, U. Bəşirqızı, K. Adışirinov. Bakı: “Nafta-Press” nəşriyyatı, 2009,605
- 54.Yaqub Mahir.Mahirnamə: “Mingəçevir Poliqrafiya Müəssisəsi”, MMC , 2004, 200s.
55. Yaqub. Mahir. Şəkililər: şeirlər və satiralar. Bakı: Qafqaz, 1998, 140 s.
56. Yaqub Mahir. Şəki gözəli: şeirlər. Bakı, 2013, 120 s.
57. Yaqub Mahir. Rüsvətin: satira. “ Şəki fəhləsi”, qəz., Şəki, 1968, 23 aprel
58. Yaqub Mahir. Dedilər: satirik şeir. “ Şəki fəhləsi”, qəz., Şəki, 1974, 26 fevral
59. Yaqub Mahir. Nəfsə görə : satira. “ Şəki fəhləsi”, qəz., Şəki, 1974, 12 yanvar
60. Yaqub Mahir. Avtobus: satira. “ Şəki fəhləsi”, qəz., Şəki, 1974, 16 mart
61. Yaqub. Mahir. Muzdlu nöker axtarır: satira. “Nuxa fəhləsi”, qəz., Şəki, 1957, 15 dekabr
62. Yaqub. Mahir . Vallahi: satira. “Şəki fəhləsi”, qəz., Şəki, 1964, 20 aprel
63. Yaqub Mahir. Tükəzban bacı: Satira. “ Nuxa fəhləsi”, qəz., Nuxa, 1958, 12 avqust
64. Yaqub Mahir. Saqqalı yoluq kişi: satira. “ Nuxa fəhləsi”, qəz., Nuxa, 1961,
65. Yaqub Mahir. Qzümü öyənəm mən: satira. “ Şəki fəhləsi”, qəz., Şəki, 1975, 7 yanvar
66. Yaqub Mahir. Qumarbaz imiş: satira. “Nuxa fəhləsi” qəz., 1971,26 yanvar
67. Yaqub Mahir. Dur gedək : satira. “ Şəki fəhləsi, qəz., Şəki, 1970, 23 iyun

-
68. Yaqub Mahir. Pis olarmı?: satira. “ Nuxa fəhləsi”, qəz., Nuxa, 1957, 18 yanvar
69. Yaqub Mahir. Mənim: satira. “ Şəki fəhləsi”, qəz.. Şəki, 1970, 11 avqust
70. Yaqub Mahir. A yoldaş sədr: satira . “ Nuxa fəhləsi”, qəz., Nuxa, 1957, 14 iyul
71. Yaqub Mahir. Qurban sənə: satira. “ Şəki fəhləsi”, qəz., Şəki, 1971, 26 iyun
72. Yaqub Mahir. Çoxarvadlılar : satira. “ Nuxa fəhləsi”, qəz., Nuxa, 1960, 24 yanvar
73. Yaqub Mahir. Xalqımız. şeir. “ Şəki fəhləsi”, qəz., Şəki, 1970, 24 mart
74. Yaqub Mahir. Sataşdın: satira. “ Şəki fəhləsi”, qəz., Şəki, 1970, 5 noyabr
75. Yaqub Mahir. Get, evdən gəl: satirik şeir. “ Nuxa fəhləsi”, qəz., Nuxa, 1960, 14 fevral
76. Yaqub Mahir. “Görmüşəm”, “Fermada”, “ Get gəz hələ sən”: satiralar. əlyazması.
77. Yaqub Mahir. “Gəlsin”, “Qeyri”, “Sevirəm”: qəzəllər. əlyazması.
78. Yaqub Mahir. “Gözəl”, “Qurban”: qoşmalar. əlyazması.
79. Yaqub Mahir. Qeyrətə gəl!: felyeton. “ Nuxa fəhləsi”, qəz., Nuxa, 1962, 18 fevral
80. Yaqub Mahir. Qoyma gəlsin : satira. “ Şəki fəhləsi”, qəz., Şəki, 1970, 17 dekabr
81. Yaqub Mahir. Kef damağın olsun: satira. “ Şəki fəhləsi”, qəz., Şəki, 1970, 13 oktyabr
82. Yaqub Mahir. Təlimatdan: satirik şeir. “ Şəki fəhləsi”, qəz., Şəki, 1975, 22 mart
83. Yaqub Mahir. A Molla: satirik şeir. “Nuxa fəhləsi”, qəz., Nuxa, 1960, 7 fevral
84. Yaqub Mahir. İşləməyəm mən yenə : satira. “ Nuxa fəhləsi”, qəz., Nuxa, 1957, 25 avqust

-
85. Yaqub Mahir. Dul arvaddadı : satira. “ Şəki fəhləsi”, qəz., 1971, 20 noyabr
86. Yaqub Mahir. Tərifbazov: satira. “ Şəki fəhləsi”, qəz., Şəki, 1977, 8 fevral
87. Yaqub Mahir (Alxasov). Daim xəcalətdəsən: satirik şeir. // Kirpi, Bakı, 1956, № 21, s 4
88. Yaqub. Mahir .Xalqımız: şeir, “Şəki fəhləsi” ,qəz., Şəki, 1970, 24 mart
89. Yaqub Mahir. O araqdan: satira. “ Şəki fəhləsi”, qəz., Şəki, 1973, 17 **noyabr**
90. Yaqub Mahir. Dedilər: satira, “Şəki fəhləsi” ,qəz., Şəki, 1974, 26 fevral
91. Yaqub Mahir. Belələri də var : satira. “ Nuxa fəhləsi”, qəz., Nuxa, 1961, 15 oktyabr
92. Yaqub Mahir. Ay bala... “ Nuxa fəhləsi”, qəz., Nuxa, 1961, 18 iyun
93. Yaqub Mahir. Şikayətnamə: Satira. “ Şəki fəhləsi”, qəz., Şəki, 1971, 7 oktyabr
94. Yaqub. Mahir Mənim: satira. “Şəki fəhləsi”, qəz., Şəki, 1970, 11 avqust
95. Yaqub. Mahir Səmədim: şeir, “Şəki fəhləsi”, qəz., Şəki, 1976, 18 noyabr
96. Yaqub Mahir. Dedilər: satira, “Şəki fəhləsi” ,qəz., Şəki, 1974, 26 fevral
97. Yaqub Mahir. “Qürur və xəcalət”, “Dolu və boş şüşə səsi”, “Pərsəngli tərəzi”: təmsillər. əlyazması.
98. Yaqub Mahir. “Arı pərtliyi”, “Barsız nar ağacı”, “Rüşvətxor pişik”: təmsillər. əlyazması.
99. Yaqub Mahir. “Adamlı buğa”, “Həyasız çaqqal”, “Bulaşlıq çömçə”: təmsillər. əlyazması.
100. Yaqub Mahir. “Nəhayətsiz karvan yolu”, “Səndən mədəd”: şeirlər. əlyazması.
101. Yusifli. V. Sənət məbədimiz. “525-ci qəzet”, qəz., Bakı, 2009, 16 dekabr.

-
102. Zeynallı. Z. Yaz gələr, yonca bitər: (bəhri-təvil)// Kirpi, Bakı, 1968, № 5, səh 6.
103. Vəliyev. T.T. 1912-1915-ci illərdə Nuxa fəhlələrinin tətil mübarizəsi// Azərbaycan SSR EA Xəbərləri. İctimai elmlər bölməsi, Bakı, 1965, №1, səh 27-30.
104. Города России в 1910 г., стр 960-961
105. Памятная книга Елизаветпольской губернии на 1914 г., стр. 377

MÜNDƏRİCAT

GİRİŞ.....	3-8
I FƏSİL: YAQUB MAHİRİN DÖVRÜ, MÜHİTİ VƏ HƏYATI.....	9-82
1.1. Yaqub Mahirin dövrü və mühiti.....	10-48
1.2. Yaqub Mahirin həyatı.....	48-82
II FƏSİL : YAQUB MAHİRİN POETİK İRSİ.....	83-292
2.1. Satirik yaradıcılığı.....	83-231
2.2. “Qəlbimin həmdəmi Vətəndir, Vətən”.....	231-247
2.3. Məhəbbət lirikası.....	248-266
2.4. Təbiət lirikası.....	267-278
2.5. Əxlaqi – didaktik görüşləri.....	278-292
III FƏSİL: YAQUB MAHİRİN YARADICILIGINDA FOLKLORDAN İSTİFADƏ MƏSƏLƏLƏRİ.....	293-314
3.1. Atalar sözü, məsəl və deyimlərdən istifadə.....	293-314
IV FƏSİL: YAQUB MAHIR PƏZİYYASININ SƏNƏTKARLIQ XÜSUSİYYƏTLƏRİ	315-341
4.1. Bədii təsvir vasitələrinin işlənməsi.....	317-323
4.2. Bədii ifadə vasitələrinin işlənməsi.....	323-341
NƏTİCƏ.....	342-344
İSTİFADƏ EDİLMİŞ ƏDƏBİYYAT.....	345-351

**“Elm və təhsil” nəşriyyatının direktoru:
Professor Nadir MƏMMƏDLİ**

Kompyuterdə yığdı: Kamil Fikrət oğlu Adışirinov

Çapa imzalanmış: 10.01.2020.
Şərti çap vərəqi 22. Sifariş № 2.
Kağız formatı 60x84 1/16. Tiraj 200 .

Kitab “Elm və təhsil” nəşriyyat-poliqrafiya
müəssisəsində hazır diapozitivlərdən çap olunmuşdur
E-mail: nurlan1959@gmail.com
Тел: 497-16-32; 050-311-41-89
Ünvan: Bakı, İçərişəhər, 3-cü Maqomayev /4

